

KAPITTEL 9:

BROKKER AV EN TANKEVERDEN.

9.1 Om å tolke bergkunst.

Figurene som er hogd i bergsua og steiner, representerer idéer og forestillinger som engang ble formidlet og forstått av levende mennesker. Men gjennom årtusenene er kunnskapen om bildenes budskap blitt glemt, og vi som lever i dag kan bare prøve å ane det stivnete livet som bildene i berg gir oss et glimt av.

Helleristninger er av mange arkeologer i mange forskergenerasjoner behandlet som en spesialitet og studert isolert fra andre kulturspor. Forklaringen på at denne forskningstradisjonen har stått så sterkt, søker Kjellén og Hyenstrand i den mystikken som har omgitt bildene og det sterke ønsket om å tolke de enkelte figurene (1977:8).

I ristningsstudiet er det nødvendig å "nøie skille mellom hvad vi vet og hvad vi tror... og hvad vi ikke vet" (Fett og Fett 1941:12). Så lenge det gjelder å måle inn og dokumentere bergbildene er en på relativt trygg grunn, selv om også denne prosessen rommer problem og fallgruber. Men så snart en vil prøve å forstå innholdet i bildene og hvorfor de ble laget, må en ty til mer og mindre velfunderte gjetninger. Og før eller seinere stoppes en av spørsmål som ikke kan besvares.

9.2 Tolkningsnivåer.

I arbeidet med helleristninger konfronteres forskeren med tolkningsproblem fra det øyeblikket en nyoppdaget lokalitet skal besiktiges til den samme lokaliteten skal plasseres inn i en kronologisk og kulturell ramme. Tolkningsprosessen består av flere trinn eller nivåer, og for hvert nivå må forskeren velge mellom alternative forklaringer, basert på egen erfaring, innsikt og problemstilling (fig. 9.1).

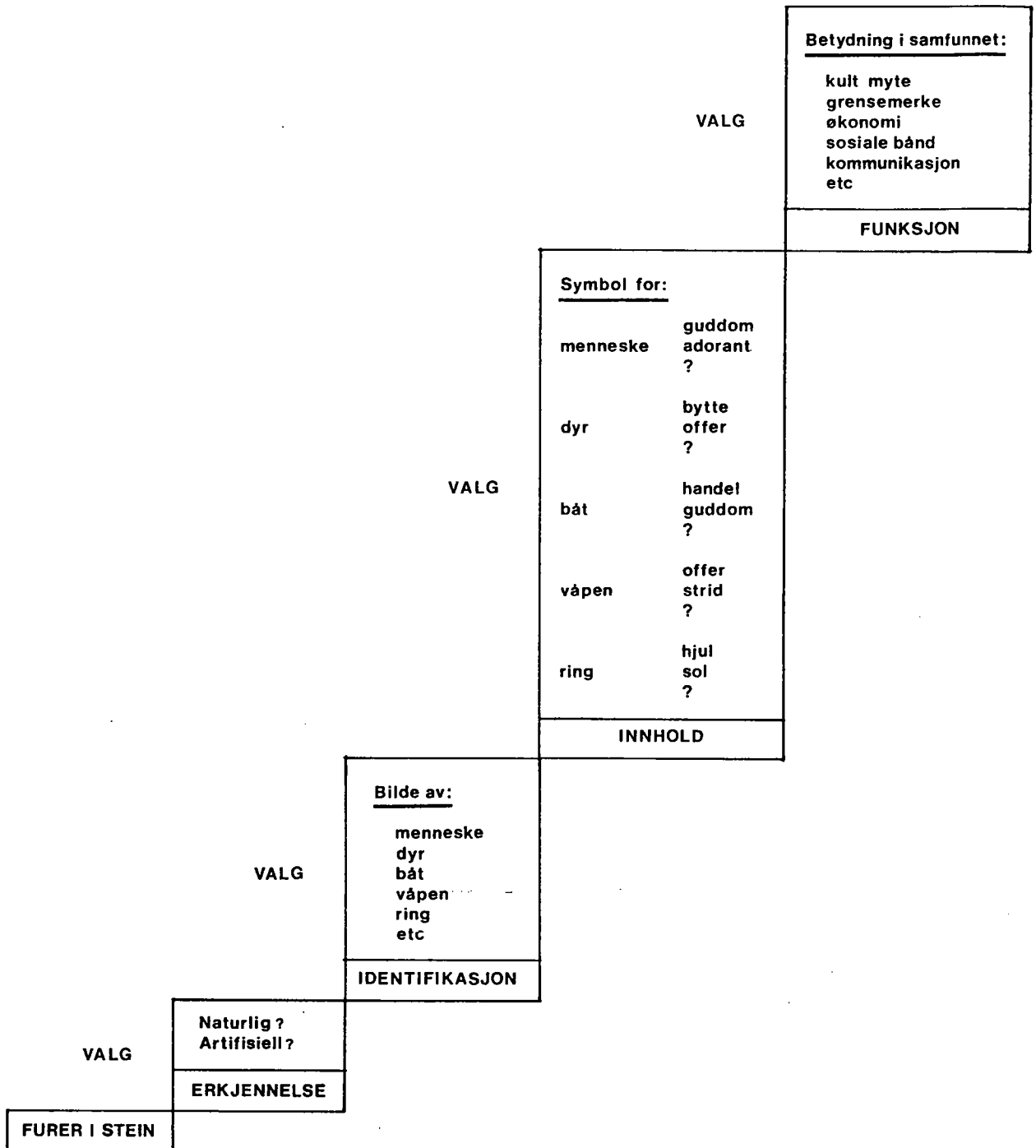

Fig. 9.1: De ulike nivåene i tolkningsprosessen, fra å erkjenne furer i stein som menneskeskapte figurer til å tolke ristningenes funksjon i det samtidige samfunnet. For hvert tolkningsnivå står forskeren overfor et valg: hva kan bildet identifiseres som? hva symboliserer bildet? hvilken funksjon hadde bildene i samfunnet? Valg mellom alternative tolkninger vil være avhengig av forskerens problemstilling og teoretiske ståsted.

Det første tolkningsnivået dreier seg om erkjennelse. En må avgjøre om furene i steinen eller berget er naturlige eller laget av mennesker. Dersom furene erkjennes som menneskeskapte linjer, er det neste tolkningssspørsmålet identifikasjon. En vurderer om de hogde linjene kan kjennes igjen som bilder av f.eks. dyr, mennesker, båter osv., eller om de gjengir geometriske mønstre, f.eks. spiraler og ringer. Gjenkjennelsen av bestemte dyrearter og artefakter (f.eks. bronsealdersvåpen) hører hjemme på dette tolkningsnivået. Når linjene er identifisert som avbildninger av noe levende, noe menneskeskapt, eller noe menneskebrukt, blir det neste nivået i tolkningsprosessen å tolke innholdet i bildene, hvilken betydning de har hatt utover det å avbilde mennesker, dyr, gjenstander og geometriske eller abstrakte mønstre. Dette innebærer å forklare hva de enkelte motivene eller kombinasjoner av motiv symboliserer. På dette nivået er det dyrefigurer tolkes som byttedyr eller offerdyr, menneskefigurer tolkes som gudeskikkelser eller adoranter, ringfigurer tolkes som solsymbol. Det øverste tolkningsnivået har å gjøre med ristningenes funksjon i det fortidige samfunnet. En vurderer om ristningene var ledd i religionsutøvelsen, om de hadde sammenheng med økonomi eller sosial organisasjon, eller om de representerte en måte å kommunisere tanker og handlinger. Det er på dette tolkningsnivået konteksten blir særlig viktig: andre kulturspor fra ristningstida studeres i forhold til ristningene, både korologisk, kvantitativt og kvalitativt. For å forklare ristningenes funksjon i det fortidige samfunnet, må en vite noe om dette samfunnet. Ristningene må tidfestes, samtidige kulturspor studeres, og naturmiljø og ressurspotensiale kartlegges. Disse dataene må vurderes i relasjon til hypoteser om samfunnsforholdene i den eller de aktuelle periodene.

9.3 Ristningstolkerens ståsted.

Valget mellom alternative - og mulige - tolkninger styres av forskerens problemstilling, faglige erfaring og eget ståsted i forskningssammenhengen og i tilværelsen forøvrig. Et illustrerende eksempel på hvordan tolkningsprosessen styres av forskerens samtid, trender i tiden og den rådende forskningstradisjonen, er de skiftende oppfatningene av falliske mannsfigurer og samleiescener.

For de tidlige ristningsforskerne var disse framstillingene så anstøtelige at de rett og slett overså dem. På Peder Alfssøns (1627) repro-

duksjon av ristningene på Backa i Brastad er menneskefigurene framstilt kjønnsløse, mens de fleste "i virkeligheten" (d.v.s. ifølge vår tids tolknings-konvensjon) er utstyrt med markert fallos (Nordbladh 1980 fig. 2 og 6). På plansjene til Holmberg (1848) finnes flere eksempler på at slike detaljer er retusjert vekk (Grandien 1974:55).

Det var først med Brunius (1839, 1868) at disse motiv-elementene ble tatt på alvor. Også han fant dem i høg grad anstøtelige. Men hans ufravelige sannhetskrav - tuftet på naturalismens objektive vitenskapsideal - fikk ham likevel til å avbilde de "usedelige" detaljene. Samtidas holdning til seksuelle spørsmål avspeiles i hans sjelekvaler m.h.t. å beskrive og ikke minst forklare menneskeframstillingene. Han hevdet at bare mennesker på et lavt kulturelt nivå kunne finne på å avbilde "Priaper" og annen lettsindighet, og de hørte i hvert fall ikke til germanernes sedlige ætt. I denne utuktige styggedommen fant han også argument mot å tolke ristningene som del av en dødekkult - "Priapene" kunne umulig være laget for å hedre de døde.

Det er den samme oppfatningen av de "uanstendige" menneskeframstillingene som fikk Berzelius (1841) til å gjenopplive tanken om at ristningene ikke var annet enn "doveggsgrafitti".

Slutten av 1800-tallet var en brytningstid såvel i kunsten som i vitenskap og politikk, filosofi og livsanskuelse. Natuvitenskapelige og teknologiske nyvinninger ble på subtilt vis smeltet sammen med tildels motstridende åndelige retninger. De nyromantiske dikterne søkte inspirasjon i naturopplevelser og østerlandsk mystikk. En udogmatisk religiøsitet åpnet for nye erkjennelser og verdisystem (Nettum 1975:49ff.). Rasjonalismens positivistiske, objektive vitenskapsideal ble utfordret av metafysiske strømninger. Intuisjon og irrasjonelle erkjennelsesteorier overtok for den naturvitenskapelige monismen, positivismen og den induktive idealismen (Schjelderup 1958:200). På psykologiens område provoserte Sigmund Freud det gode borgerskapet med sin vektlegging av seksualitetens rolle. Politisk sett var de skandinaviske landene i støpesjeen.

Fokuseringen på Østens religioner, panteismen og forestillinger om vekstlivets evige syklus la grunnen for å tolke ristningene innenfor en religiøs forståelsesramme (sml. pkt. 4.3.7). Etter at denne tolknings-

retningen slo igjennom rundt århundreskiftet, ble nettopp de tidligere så utskjelte og "lettsindige" menneskeframstillingene tillagt sentral betydning. Tilhengerne av dødekultteorien, særlig Coll (1902,1903, 1906), mente ristningsfigurene visualiserte drømmen om alt det hyggelige som ventet i dødsriket, bl.a. ømme hyrdestunder. Det er som en aner damen fra "bohemens" livsførsel: "den uborgerlige tilværelsen ved kafébordet - og det udogmatiske syn på ekteskap og kjærlighet" (Nettum 1975:40).

Men det var den fruktbarhetskultiske tolkningen til O.Almgren (1918, 1927) som i første rekke satte falliske mennsfigurer og samleie-scener i fokus. De "potente" mennene var bildet på den uslokkelige fruktbarhetsevnen. Foreningen av mann og kvinne representerte fullbyrdelsen, fruktbarhetens utspring, det var hierofanien - det hellige bryllupet mellom fruktbarhetsguden og hans gemalinne. Et anstrøk av moralisme kommer til uttrykk i begrepene "bryllup" og "brudepar". Rett nok bortforklares ikke det som synes å være avbildet på bergflatene, men det gis inntrykk av å foregå innenfor ekteskapets trygge, borgerlige ramme.

"A certain combination of figures, perceived in a particular way, are described as belonging to marriage scenes, which strikes us as familiar, proper, even appropriate" (Yates 1990:180).

Først ved inngangen til 1990-årene er det igjen stilt spørsmål ved beskrivelsen/tolkningen av disse figurscenene. I kjølvannet av det siste tiårets erkjennelsesteoretiske arkeologi-debatt om forholdet mellom fortid og nåtid, og basert på teoriene til Freud og hans etterfølgere, presenterer Tim Yates (1990) tanken om at "bryllups-scenene" kan representere homoseksuelle par:

"The coupling of erect (active) and non-erect (passive) figures is certainly to be maintained, but by examining the circumstances by which these have become, in interpretation, "women", we must be led to seriously doubt the frameworks within which we have worked" (Yates 1990:187).

Denne tolkningsrekken viser hvordan den almene forståelseshorisonten begrenser og bestemmer tolkninger. Forklaringsmodellene styres av forskerens problemstilling og teoretiske overbygning. Samtidig styres forskeren av samtidas åndelige klima, av holdninger og moralkodeks, av interessekonflikter og alle spørsmål som er oppe i tida. Det er ingen tilfeldighet at O.Almgrens fruktbarhetsguddom uten motforestillinger

ble oppfattet som mannlig, mens kvinnelige arkeologer i 1970- og 80-årene lette etter indikasjoner på at den samme guddommen var kvinnelig (Mandt 1986, 1987).

9.4 Materiell eller åndelig virkelighet?

I skjæringspunktet mellom "identifikasjonsnivået" og "innholds nivået" dukker spørsmålet om ristningenes forbilder opp. En avbildning gjenkjennes ikke bare som bilde av et sverd, men som framstilling av et sverd fra eldre bronsealder, fordi utformingen av grep og klinge på ristningssverdet antas å stemme overens med tilsvarende element på sverd funnet i graver fra Periode 3. Denne formen for gjenkjennelse fikk i 1860-årene Hildebrand til å datere ristningene til bronsealder. Denne formen for gjenkjennelse gjør det mulig å diskutere om en øksefigur ble laget i eldre eller yngre bronsealder, og om luravbildningene på båter framstiller tidlige eller seine bronsealderslurer. Ved å søke etter gjenstander som kan være forbilder for ristningsfigurene, får en et hjelpemiddel til å datere dem.

I behandlingen av vognfigurene i ristningstilfanget fra Østfold og Bohuslän tar Marstrander for seg utviklingen av stridsvognen i Europa og Midt-Østen (1963:176 ff). De skandinaviske vognbildene dateres ved hjelp av detaljer i framstillingene som gjenfinnes dels i funn av virkelige vogner, dels i beretninger og avbildninger fra det østlige Middelhavsområdet. I enkelte tilfeller har ristningsvognene få detaljer, og Marstrander mener det kan "være vanskelig å avgjøre i hvilken utstrekning forenklingen har sin bakgrunn i virkeligheten eller skyldes helleristeren" (1963:190). Ulikheter mellom ristningsfigurer kan til en viss grad skyldes unøyaktighet og manglende ferdigheter hos "helleristerne", men når det gjelder vognfigurene, har trolig også forbildene variert.

Tidlig i ristningsforskningens historie festnet den oppfatningen seg at bildene i berg gjenga den samtidige virkeligheten. Enten det var avbildet sverd og økser eller ryttere og pløyende menn, ble bildene betraktet som framstilling av gjenstander og handlinger "som helleristeren daglig hadde for øye" (Marstrander 1963:83). Denne tankegangen lå til grunn for 1800-tallets tolkning av ristningene som beretninger om dagliglivets tildragelser eller historiske hendelser. En

konsekvens av å se ristningene som samtidsskildring, er at de avbildete gjenstandene må ha eksistert en gang, og at de kan gjenfinnes i arkeologiske funn. Denne oppfatningen ligger til grunn når Marstrander hevder at forskjeller i ristnings-vognene delvis må skyldes forskjeller i forbildene.

Oppfatningen av ristningene som virkelighetsavspeiling har også konsekvenser for avbildninger av gjenstander som ikke har kjente forbilder i det arkeologiske funntilfanget. I mangel av konkrete funn å sammenlikne med, har en gått den motsatte vegen og forsøkt å gjenskape forbildet ut fra ristningsfiguren. I særlig grad gjelder dette båtavbildningene. Fra førromersk jernalder kjennes offerbåten fra Hjortspring som kan sammenholdes med visse ristningsbåter (type A4 her). Men ikke ett eneste båtfunn i Skandinavia er hittil tidfestet til bronsealder, det tidsrommet størsteparten av båtfigurene tilhører. Likevel har mange spekulasjoner om bronsealdersbåtenes utseende sett dagens lys. Marstrander er den som mest utførlig og konkret har prøvd å rekonstruere bronsealderens båttyper på grunnlag av ristningsbåtene (1963:79 ff). Han mener konstruktive trekk ved bronsealderens skipsbygningsteknikk kan avleses i ristningsbåtene dersom en skreller av dekorative element som har sammenheng med bronsealderens skiftende stilretninger. Ved å trekke inn etnografisk og etnologisk sammenlikningsmateriale, hevder han at forbildet for de fleste ristningsbåtene har vært en skinnbåt med en spesiell avstivningskonstruksjon av tre som har gitt båtene deres karakteristiske utseende med høyt svungne stavner og bunnlinjeforlengelser (1963:149).

Rekonstruksjonen av bronsealderens båttype er ikke til hjelp ved dateringen av ristningsbåtene. Heller ikke bidrar den til å bevise at folk i bronsealder hadde båter, den slutningen kan trekkes uavhengig av en slik rekonstruksjon. Men for Marstrander er båt-rekonstruksjonen viktig for å forklare og utdype spørsmål som gjelder kulturforholdene i Skandinavia i bronsealder.

Spørsmålet om forbilder har også vært reist i samband med identifikasjonen av visse abstrakt-geometriske ristningsmotiv. Det gjelder f.eks. den motivkategorien som gjerne kalles "ramme- og gitterfigurer". Den omfatter mange ulike utforminger, og identifikasjonene er like varierte. Noen slike figurer er oppfattet som skjold (Burenhult

1980:79), og identifikasjonen er da brukt som dateringshjelpemiddel. Andre utforminger er kalt "nettfigurer". De er identifisert som gjengivelse av fortidige åkersystem: "som forbilder for nettfigurene må vi altså tenke oss komplekser av små åkre" (Marstrander 1963:249). Også motiv-kategorien "ringfigurer" er blitt identifisert med ulike gjenstander. I visse tilfeller er motivet oppfattet som skjold (Holmberg 1848:36), og ringer med 4 radier er tolket som frittstående vognhjul med eiker (Malmer 1981:108). Hengesmykker i metall av samme utforming som ristningenes ringfigurer er brukt som dateringshjelpemiddel for ristningsfigurene (Marstrander 1963:275).

Det mest uforklarlige motivet - gropen - er også identifisert med materielle objekt. Gjennom de siste 150 årene med ristningsstudier er gropene identifisert med så forskjellige ting som (omvendte!) gravhauger, festepåler for fartøyer, krigere, kastesteiner, stjerner og kvinnelige kjønnsorgan.

Det har vært reist kritikk mot å trekke slutninger av likheten mellom ristningsbilder og virkelige objekt. Det er bl.a. påpekt at ristningsfigurene aldri er så detaljert utformet at identifikasjonen - og dermed dateringen - blir udiskutabel (f.eks. Marstrander 1963:313 ff). En innvending av mer metodisk art er framsatt av Harald Jacobsen (1984:34 f). Han peker på at vi bare kjenner et lite utsnitt av fortida, og at vår forståelse av den fortidige virkeligheten derfor er begrenset. I ristningene kan vi kjenne igjen deler av en fysisk virkelighet, mens motiv som har sammenheng med det han kaller en "ikke materiell varen", unndrar seg vår erkjennelse. Derved kan vi heller ikke avgjøre om en ristning uttrykker den fysiske eller den immatrielle virkeligheten, eller en kombinasjon av de to.

Jacobsen har utvilsomt rett i at identifikasjons-prosessen ikke er så enkel som den kan synes når en f.eks. står overfor avbildningen av en naturalistisk elgfigur. Likevel kommer en ikke bort fra at en rekke ristningsmotiv gjengir noe levende eller menneskeskapt, og dette må en forholde seg til i den videre tolkningsprosessen.

Malmer har påpekt at en rekke ristningsmotiv gjengir gjenstander som om de var funnet i andre arkeologiske funnkontekster - ville blitt

tolket som uttrykk for rikdom og status (1981:106). Det gjelder våpen, klesplagg og vogner som ikke ville vært i vanlige menneskers eie. At hester er avbildet framfor andre husdyr, mener han peker i samme retning. Malmer karakteriserer jordbruksristningenes motivtilfang som "robust" (1981:106). En kunne være fristet til å kalle det "materialistisk". Det er ting som gjengis på felt etter felt, enten frittstående eller håndtert av mennesker, f.eks. båret i prosesjon. Det vanligste motivet utenom gropene - båten - er også en ting, en gjenstand som mennesker lager, eier og håndterer. Selv dyrefigurene på jordbruksristningene kan oppfattes som ting i den forstand at de kan ha vært noens eiendom.

Likevel er det flere ristningsmotiv som vanskelig kan identifiseres med gjenstander fra en konkret "tingverden", først og fremst de abstrakt-geometriske motivene. Trass i forsøkene på å "materialisere" dem (rammefigurer, ringfigurer, groper), oppfattes disse figurene vanligvis som symbol, som "uttrykk for noe abstrakt eller åndelig, en idé eller et begrep" (sml. definisjon av "symbol" pkt. 3.1). Ringfigurene er tolket som symbol for solen eller for selve solguden, spiralfigurene som symbol for månen, og siksaklinjer som symbol for vann. Til grunn for slike tolkninger ligger studiet av arketypiske fenomen og sammenlikning med symbolbruken i religioner verden over.

Selv innenfor den "jordnære" tolkningsretningen som preget forrige århundre, ble en del motiv oppfattet som symbol. Først og fremst gjaldt det groper og ringfigurer, men også fotsålene var vanskelige å forklare innenfor en materiell forståelsesramme. Etter hvert som den religiøse tolkningsmodellen vant innpass fra begynnelsen av 1900-tallet, ble stadig flere motiv tillagt et symbolsk innhold, dvs. de ble antatt å bety noe annet enn det de konkret framstilte.

Båten er ikke bare et alminnelig fartøy, den er fruktbarhetsgudens farkost, og derved går den over til å symbolisere guden selv. Kanskje var det ikke tillatt å avbilde guddommen, men gude-symbolet kunne hogges i stein og representere guden. Slik kan ristningsbåten ha formidlet et klart og utvetydig budskap om gudens tilstedeværelse for samtidas menighet.

Men i symbolenes verden er det meste tillatt. Riktignok bygde Oscar

Almgren sin fruktbarhetskultiske tolkning på et solid fundament av folklore og sammenliknende religionsstudier, og Bertil Almgrens usynlige guddom er et kjent religionshistorisk fenomen. Men tolkningene av båtmotivet er likevel legio. Ristningsbåten kan symbolisere "the movement of the sun across the sky, the journey of the dead to another world, water, power over the water, cooperation: the possibilities are almost inexhaustible" (Malmer 1981:106).

Løsrevet fra sin sammenheng kan ethvert ristningsmotiv tolkes som symbol for nesten hva som helst. Motivet kan identifiseres som en kjent gjenstand - øks, vogn, båt - eller et kjent fenomen - pløying, samleie. Samtidig kan motivet ha et symbolsk innhold utover det som konkret framstilles. Øksa - som f.eks. gjenkjennes som en skafthulløks fra eldre bronsealder - kan symbolisere strid og ufred, enten i samtida eller i mytenes verden. I mytisk sammenheng kan øksebildet være symbol for en økse-guddom, en "Tor med hammeren", eller det kan representere fruktbarheten. I mer jordnære tankebaner kan øksa symbolisere status og rikdom for de levende. Den kan også fungere som minnesmerke over en død statusperson, eller den kan symbolisere ønsket om status og jordisk gods i det hinsidige.

Spørsmålet om ristningene gjengir en materiell eller åndelig virkelighet, må trolig besvares med et både og. Det er neppe noen motsetning mellom å identifisere virkelige gjenstander blant ristningsfigurene og samtidig oppfatte disse figurene som symbol for noe annet og mer enn den konkrete gjenstanden. Trolig hadde også den virkelige gjenstanden et dypere symbolsk innhold i tillegg til en praktisk funksjon.

Den avbildete gjenstanden er aldri, såvidt vi kan bedømme det, helt identisk med den virkelige. Dels kan det skyldes at bergflaten er et uvillig "medium", dels at "helleristeren" ikke var dyktig nok. Men årsaken kan også ligge i konvensjonene om hvordan ristningsfigurene skulle se ut. Ristningsskaperne skulle kanskje gjengi hele eller deler av den materielle verden som omga dem, men det var ikke nødvendig å gjengi den til minste detalj. En kunne nøye seg med å antyde, understreke visse trekk for å få fram det karakteristiske, forstørre, forminske og forenkle etter eget tykke, eller ut fra rituelle retningslinjer.

Dette er lettere å fornemme gjennom avbildningene av mennesker og dyr enn gjennom gjenstandsbildene. De uomtvistelige forbildene for ristningenes menneske- og dyrefigurer eksisterer rundt oss i dag. Vi kan derfor kontrollere ristningsskaperens framstillingsmåte, og vi kan registrere at verken menneskefigurene eller dyrefigurene er helt lik virkelige mennesker og dyr. Samtidig ser vi at framstillingene er forskjellige fra felt til felt og fra det ene ristningsområdet til det andre. Særlig er menneskefigurene sterkt forenklet, oftest bare framstilt ved hjelp av streker. Likevel er ikke alle ristningsmennesker like. Noen likner lett ubehjelpelige barnetegninger. Andre har - til tross for sin strekform - en eleganse og livfullhet som kan minne om Giacomettis grasiøse gestalter (fig. 9.2). Når det gjelder ristningenes dyrefigurer er forskjellene mellom de ulike framstillingene enda mer påtakelige, særlig for veidekunstens vedkommende. Mer og mindre "naturtro" gjengir veidebildene detaljer ved dyrene som gjør det mulig å artsbestemme dem. Men innenfor en enkelt art er de billedmessige variasjonene store både i form, dekor og teknisk utførelse.

Forskjellene kan skyldes tidsforskjell eller ulike ristningstradisjoner og -konvensjoner. Men det som primært faller en inn om en lar ristningenes figurmylder passere revy for sitt indre øye, er at de presenterer virkeligheten sett gjennom et temperament. Ristningene er samtidas virkelighetstolkning, det være seg den materielle eller den åndelige virkeligheten.

9.5 Endring av den symbolske betydningen?

Motivkretsen i analyseområdets ristningstilfang er begrenset, med bare sporadiske innslag av andre motiv enn båter og groper. Det ligger nær å spørre om disse "ensidige" ristningene kan ha hatt en annen betydning og dermed kanskje en annen funksjon enn de mange figur- og motivrike feltene som kjennes i f.eks. østnorske og svenske landskap.

Tanken om at samme slags ristningsmotiv kan ha hatt forskjellig bakgrunn og betydning i ulike områder, er framsatt av Kjellén og Hyenstrand (1977:112). De upplandske ristningene gir et mer "provinssielt" inntrykk enn tilsvarende figurer i Bohuslän og Skåne, samtidig som både figursammensetning og detaljer viser klare likhetstrekk som tyder på et direkte samband mellom områdene.

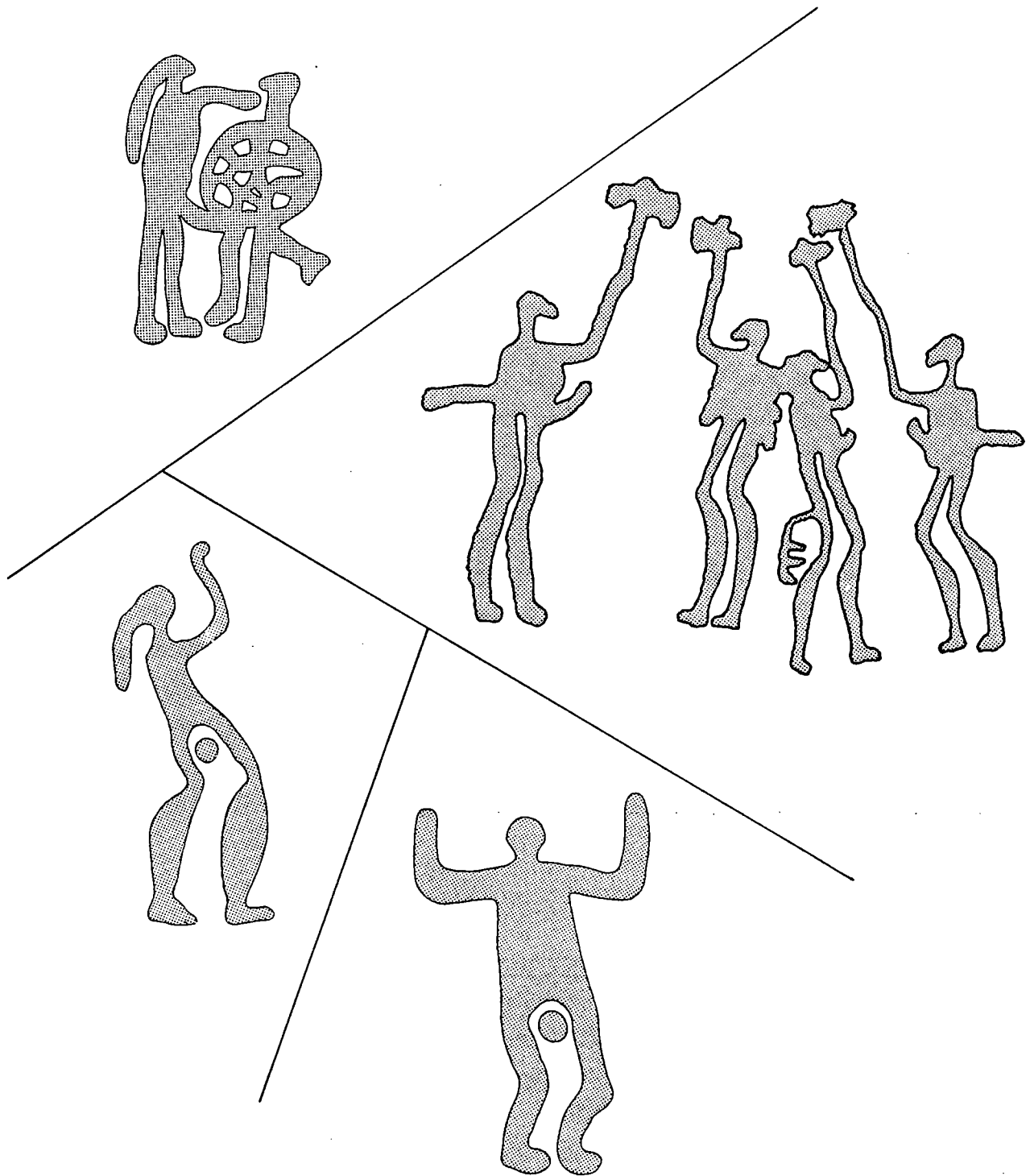

Fig. 9.2: Variasjoner over et tema: menneskefigurer fra bohuslänske ristninger.

I religionshistorisk sammenheng er det et kjent fenomen at symbolenes betydning endres i tid og rom. Mircea Eliade viser at symbol degraderes - deres opprinnelige metafysiske betydning rasjonaliseres og infantiliseres på stadig lavere nivå:

"What was at one time a cosmological symbol, an object rich in beneficent sacred powers, becomes, through the work of time, an element of ornamentation, appreciated only for its æsthetic qualities and its economic value" (1961:144).

Symbolene på bergflatene kan ha endret betydning på veien fra et "diffusjonssentrum" til mer "perifere strøk". En slik argumentasjon forutsetter dels at det kan påvises et sentrum, dels at ristningene i periferien er yngre enn de som fins i sentralområdet. Denne oppfatningen har Malmer gjort seg til talsmann for når han karakteriserer Danmark som "a creative centre", mens han regner midtre og nordlige deler av Skandinavia i stein- og bronsealder som "peripheral regions" (1981:22). Han ser Danmark og Skåne som innovasjonssentrum for jordbruksristningene, og mener at denne ristningstradisjonen spredte seg nordover langs en østlig og vestlig "rute", som i Mellom-Skandinavia møtte den nordlige veideristnings-tradisjonen med utspring i Nordland. Den særegne vitalitet som kjennetegner ristningene i Nämforsen, Målar-området, Östergötland og Bohuslän, tilskriver han en sammensmelting av de to ristningstradisjonene (1981:103).

Malmer berører i liten grad de tolkningsmessige implikasjonene i denne sprednings- og sammensmeltningshypotesen. Dersom en godtar Malmers premisser for ristningenes innovasjonsforløp, samt tanken om symbolenes betydningsendring, ligger det nær å slutte at bronsealderens ristninger i Danmark/Skåne hadde en annen betydning enn tilsvarende motiv i nordligere strøk av Skandinavia. Dels kan motivene være betydningsdegradert over tid og med avstand fra det postulerte innovasjonssentret, dels kan de ha tatt opp i seg meningsinnhold med røtter i en annen symbolkrets. Foran (kap. 8) har jeg presentert et annet syn på spørsmålet om ristningenes tidsstilling og innovasjonsforløp enn det Malmer representerer. Dette vil måtte få konsekvenser for tolkningen av motivenes symbolske betydning og en eventuell betydningsendring i tid og rom.

"The same material sign may change its meaning across time and space. Its meaning will alter according to who is using it and why, the context in which it appears, the audience to which it is directed and who interprets it" (Tilley 1991:95).

Gjennom hele bronsealder har det foregått import av gjenstander til Vestlandet fra bronserike områder i sør, øst og vest (sml. nedenfor kap. 10). Langs de samme kommunikasjonslinjene er det utvilsomt formidlet idéer og forestillinger, skikker og symbolbruk. Men idéene bak ristningsfigurene representerer en annen type "import" enn gjenstandene. Tankegodset som ristningsmotivene uttrykker, er langt mer komplekst og uhandgripelig enn en hvilken som helst bronsegjenstand, uansett hvilken symbolfunksjon gjenstanden måtte ha hatt. Overføringen av idéer rommer en uendelighet av potensielle misforståelser og feiltolkninger, med mulige endringer i symbolenes betydning som resultat. Den innfløkte diffusjonsprosessen kan forklare såvel fellestrekk som variasjoner i det skandinaviske ristningstilfanget. Noen av forskjellene - f.eks. i figurenes detaljutforming - kan skyldes "helleristerens" dyktighet (eller mangel på sådan!), mens variasjoner i motivvalg og figursammensetning rimeligvis avspeiler mer grunnleggende skilnader i forestillingsverdenen. Enkelte motiv synes å ha vært mer betydningsbærende enn andre, først og fremst groper, båter og ringfigurer, som er de vanligste - noen steder enerådende - motivene i jordbruksristningstradisjonen. Hver for seg eller sammen kan disse motivene ha symbolisert hele det bakenforliggende nettverket av idéer og forestillinger som ristningene har inngått i. Dette må også gjelde dersom motivene oppfattes som degraderte symbol med lykkebringende, fruktbarhetsfremmende eller ondtaavvergende funksjon.

9.6 Seg selv nok.

Ristningsstudiet har på mange vis vært seg selv nok i den forstand at undersøkelsene inntil nylig primært har vært fokusert på selve bildene. Analyse og tolkning av bildene har både dannet utgangspunkt, stått i sentrum og vært det endelige målet. Mylderet av ulike figurer, mulighetene for å tolke mening inn i figurkombinasjoner, variasjoner og likheter i materialet - alt dette har fascinert og oppslukt forskere i den grad at de ikke har hatt behov for å tre utenfor disse sirklene. Samtidig har stoffet rommet så mange spørsmål og innfallsvinkler at det ikke har vært kapasitet til å gjøre dybdestudier av andre kulturspor fra ristningstida.

Fra å plassere de enkeltstående og enestående ristningsfigurene under forskningens lupe, er framgangsmåten i data-alderen endret til å

studere ristninger i mengder. Resultatet kan bli det samme: analyse av ristningene for ristningenes egen skyld, uten å sette dem inn i en samfunnssammenheng. Kvantitative analyser synes imidlertid å være en nødvendig forutsetning dels for å tidfeste ristningene, dels for å forklare deres samfunnsmessige betydning. Studiet av motiv-frekvens, kombinasjonsanalyser og kartlegging av spredningsmønstre er først og fremst nyttet i dateringsdebatten, men i den seinere tid er slike analyser også brukt som byggestein i tolknings-konstruksjoner.

I tolkningsdebatten har det lenge vært fokusert på fellestrekkene i det skandinaviske ristningstilfanget. Samtidig har det vært klart at jordbruksristningene ikke er ensartet i hele sitt distribusjonsområde. Althin var den som først satte ord på dette:

"Jeder, der sich eingehender mit dem Felszeichnungs-material beschäftigt hat, dürft bemerkt haben, wie markant diese Unterschiede zwischen den Felszeichnungen der einzelnen nordischen Landschaften sind" (Althin 1945:17).

I forsøket på å definere ulikhetene, nyttet han en kvantitativ framgangsmåte, selv om han ikke hadde konkret tallmateriale å vise til. På grunnlag av forskjeller i motivenes frekvens og sammensetning, avgrenset han 9 ristningsregioner (1945:18 ff). Ulikhetene i ristningstilfanget mente han skyldtes forskjeller i interessesfæren og forestillingsverdenen i regionene (1945:18,23).

Malmers områdeinndeling, som bygger på administrative grenser, er først og fremst et hjelpemiddel for kvantitative og korologiske analyser (1981:6). Motivenes frekvens og spredningsmønstre nyttes dels i dateringsdiskusjonen, dels for å vise antatt innovasjonsforløp for jordbruksristningene (Malmer 1981:103).

I en analyse av sørvest-skandinaviske ristninger skiller Sør-Reime (1984) ut 7 "motiv-krinsar" eller motivkombinasjoner som har ulik spredning, og på dette grunnlaget drøfter han spørsmål om lokaltradisjon i forhold til kulturutveksling i skandinavisk bronsealder.

Trass i disse og andre forsøk på å tallfeste tolkningsbærende forskjeller i ristningstilfanget, er de tolkningsmessige konsekvensene av kombinasjons- og spredningsanalyser langt fra klarlagt. Det har i flere

år vært argumentert for en ristningsforskning som er mindre konsentrert om ristningene selv og mer om deres kulturelle kontekst (bl.a. Kjellén og Hyenstrand 1977:8). Interessen for å lete etter overgripende strukturer og sammenhenger i det arkeologiske materialet er økende. Utvilsomt er det også på tide å plassere ristningene i sin rette kulturelle ramme. Men alle ristningsproblemer kan ikke løses på slike overordnede plan. Fortsatt er det behov for å gå i dybden i selve billedtilfanget: analysere forskjeller og likheter i motivsammensetning, figurutforming og mengdeforhold innenfor og mellom ristningsregioner. Fortsatt trengs studier av ristninger for ristningenes egen skyld.

9.7 Del av et hele.

"... future research on Scandinavian rock art and its meaning both could and should concentrate in the first instance on the contemporary cultural context in which it was produced" (Malmer 1981:109).

Med disse ordene staker Malmer ut ny kurs i ristningstolkningens grumsete farvann. Innfallsporten er ikke lenger enkeltmotivet, de fantasieggende "scenene" eller spesielt motivrike felt som forklares ved hjelp av religionshistoriske eller etnologiske analogier, den tolkningsretningen Malmer kaller "absolutt" (1981:108). Viktigere enn enkeltfenomenene er summen av motiv og felt, sammensetning, variasjoner og forholdstall i figurmassen. En naturlig konsekvens er å studere ristningenes forhold til andre kulturspor i tid og rom. De bevarte materielle levningenes struktur og spredningsmønstre antas å avspeile den funksjonen de hadde i det forhistoriske samfunnet (Larsson 1984 a).

Thomas B. Larsson påpeker at bronsealderens ristninger i Sverige i store trekk har en annen distribusjon enn gravrøyser, og at gravrøyser og koksteinsrøyser ofte har sammenfallende utbredelse. Forklaringen mener han er at ristninger, røyser og boplasser fungerte på ulike nivå i den sosiale strukturen. Det å legge røys over en avdød lå innenfor ansvarsområdet til de mindre bosteningseenhetene, mens produksjon og vedlikehold av ristningsfelt (særlig billedristninger) var en fellesoppgave for større regioner eller sammenslutninger av flere bosetningsenheter. Kanskje kan den ujevne spredningen av ristninger og tendensen til konsentrasjon i visse strøk, forklares ved at flere befolknings-

grupper - "stammer" - fra skilte områder nyttet de samme helligstedene (Larsson 1984a:27).

På samme måten som forholdet mellom fornminnene i kulturlandskapet kan bidra til å belyse fortidig samfunnsstruktur og ressursutnyttelse, mener Larsson at gjenstandsmaterialet "utgör en unik källa för analyser av symbolspråk och samhällsprocesser" (1984b:16). Han ser det som en viktig oppgave å smelte sammen til en syntese gjenstandsstudier- "fyndarkeologi" - og fornminneanalyser - "bebyggelsearkeologi". En forståelse av forhistoriske samfunn kan en bare få ved å "... betrakta samhällsformationer som större än summen av de enskilda bitarne" (Larsson 1984b:25).

For å få kunnskap om ristningenes sosiale kontekst, har Jarl Nordbladh tatt i bruk metoder og begrepsapparat lånt fra den delen av lingvistikken som kalles semiologi (1978:69ff.):

Syntaktiske studier dreier seg om forholdet mellom figurene på ett enkelt felt, mellom figurene på ulike felt og mellom hele felt. Dersom det er mulig å påvise regelmessigheter innenfor eller mellom ristningsenhetene, tyder dette på bevisst strukturering.

Semantiske studier dreier seg om forholdet mellom bildet og virkeligheten. Slike studier har vanligvis vært begrenset til spørsmål om hva bildene forestiller rent konkret (sml. "identifikasjonsnivået" i fig. 9.1). Alle avbildninger, selv de mest naturtro, sees som et produkt av konvensjoner, en måte å oversette erfaring til visuelle symbol. Tegn oppstår p.g.a. forholdet mellom de menneskene som kommuniserer tegnene.

Pragmatiske studier dreier seg om forholdet mellom bruker og bilde, mellom bruker og budskap og mellom mennesket og det overnaturlige. I den sammenhengen er det viktig å finne ut mer om hvilken sosial situasjon ristningene hører hjemme.

Nordbladh har laget en strukturalistisk analyse av ristninger og andre fornminner i Kville (1980). Han mener det sørskandinaviske bronsealder-samfunnet var preget av et tett nettverk av sosiale relasjoner. Disse

måtte til stadighet demonstreres gjennom mange og ulike symbolsystem som regulerte menneskenes liv og virke. Relasjonene kunne signaliseres og etableres bl.a. gjennom klesdrakt og andre attributt, gjennom ordningen av bilder på bergflaten og gjennom bruk av bronsestatuetter og miniatyrgjenstander. Han mener ristningene inngår i et romlig symbolsystem der funn og fornminner representerer punkt i terrenget som markerer ulike aktivitetssoner. Han antar at ristningene lå i det området der mesteparten av produksjonen foregikk, og der ligger også en stor del av røysene, samt offer- og løsfunn (1978a:76, 1980:30ff.). Ristningsbåten - det vanligste motivet - kan symbolisere sammenhengen med det åpne havet og aktiviteter som fant sted der. Røyser ligger også på høydedrag og langs kysten, i større avstand fra antatt bosetningsområde, og dette kan symbolisere en atskillelse av virksomheter og egenskaper i landskapet. Samfunnets økonomiske sone befinner seg i dalbunnene, langs dalsidene og på havet, mens en sone for begravelse og død ligger ovenfor og utenfor denne. Nordbladh antar at kystrøysene, samtidig som de markerer menneskelig nærvær, også kan ha hatt en signaliserende effekt. Slik har bruken av de fysiske omgivelsene etablert symbolske soner for menneskene: ett område der de levende bodde og arbeidet og laget ristninger, og ett område for de døde (Nordbladh 1978a:76).

Ristningstilfanget fra Kville viser at mennesker vanligvis avbildes som likeverdige, i den forstand at både krigerne og våpnene de bærer, er jevnstore (Nordbladh 1980). Ristningene synes i liten grad resultatorientert, i det verken seierherrer eller døde fiender avbildes, og heller ikke utbyttet av en vellykket jakt. Det viktigste synes å ha vært selve handlingen. Arbeidsoperasjoner framstilles sjelden, og når det skjer, fokuseres det på handlingen, f.eks. pløyescener. Forklaringen kan være at bildene ble til i et samfunn der arbeid var en naturlig og uproblematisk del av tilværelsen. En annen mulighet er at en stor del av produksjonen ble utført av kvinner og således var unødvendig (eller ikke funnet verdig?) å manifesteres på bergflatene, som er dominert av tradisjonelt mannlige aktiviteter.

9.8 Ringen sluttet?

I flere arbeider fra det siste tiåret knyttes ristningene til samfunnets økonomiske eller sosio-økonomiske sfære. Både Nordbladh og

Kjellén/Hyenstrand mener ristningene ligger i samfunnets "produktive rom", og Nordbladh trekker slutninger om ristningssamfunnets holdning til arbeid. Malmer knytter ristningenes motivspekter til en økonomisk overklasse (1981:106). Bertilsson og Larsson legger vekt på ristningenes tilknytning til vann - dels ligger mange felt i lavlendte og fuktige leirrområder, dels renner det ofte vann over figurene (1985:223f.). Denne vannsymbolikken kombinert med at mange felt ligger i godt beiteland, samt forekomst av virile okser blant ristningsmotivene, indikerer en februksbasert økonomi, der åkerbruk var av underordnet betydning.

Den tolkningstradisjonen som knytter ristningene til samfunnsøkonomien, ble innledet av O.Almgren i begynnelsen av dette hundreåret (1927). Hans idé om ristningene som uttrykk for et jordbrukssamfunns fruktbarhetskult, ble videreført av Gjessing, som hevdet at uansett hvordan ristningene tolkes i detalj, "ser det ut til å bli vanskelig å komme forbi tilknytningen til jordbruket" (1931:1). Ved siden av det billedmessige innholdet la Gjessing særlig vekt på ristningenes beliggenhet og viste at ristningene i Østfold som regel ligger nær dyrket mark, enten på berg midt i eller i utkanten av åker eller eng (1939:7). Gjessings observasjoner angående beliggenheten er seinere revurdert av Erling Johansen, som har påpekt at Østfolds åkerlandskap er et seint fenomen knyttet til oppdyrkingen av den tunge leirjorden sør for Ra'et. Ristningenes opprinnelige nærmiljø har trolig vært våtmarksområder egnet for beite, noe som synes å samsvare med det bildet Bertilsson og Larsson skisserer for svenske ristninger og deres tilknytning til en vannsymbolikk.

Det kan se ut til at ringen er sluttet når det gjelder tolkningen av "jordbruksristningene". Ristningenes tilknytning til og betydning i samfunnets økonomiske sfære betones i dag såvel som for et halvt sekel siden. Teorigrunnlaget og framgangsmåten er endret. Med sin religionshistoriske forankring la O.Almgren hovedvekten på de kultiske aspektene ved ristningene. Gjessing var orientert mot etnografien og sosialvitenskapen, og når han introduserte begrepene "veideristninger" og "jordbruksristninger", var det fordi han la vekt på det samfunns-systemet ristningene var sprunget ut av og den sammenhengen han mente å se mellom ristningene og de ulike livbergingøkonomiene. Dagens forskere er opptatt av samfunnshelheten og av å forklare strukturer og

sammenhenger på basis av overordnede teoretiske prinsipp. De vil ikke skille ristningene ut som noe enestående, men behandle dem på linje med det øvrige fornminnetilfanget som antas bl.a. å avspeile fortidige sosio-økonomiske strategier.

Bildet av ristningssamfunnet og ristningenes mulige funksjon er blitt mer nyansert med årene, flere detaljer er meislet fram. Fra å tolkes som manifestasjoner av en åkerbrukets religion, hevdes ristningene nå å uttrykke ideologien i et samfunn med februk som hovedervert. I vanlig norsk språkbruk hører dyrking av åker og avl av husdyr sammen under betegnelsen "jordbruk". Og et blandet ervert, med andre næringer i tillegg, antas å ha preget livbergingen i "jordbruksristningenes" tidsalder. Gjessing synes således å få rett i sin vurdering av O.Almgrens innsats som ristningsforsker:

"Alle enkeltresultatene hans vil neppe bli stående. Men hvordan framtidens forskning enn vil komme til å se på problemene, kan det neppe være tvil om at dette arbeidet (= "Hällristningar och kultbruk") vil beholde betydningen sin på mange punkter" (1939:5).

9.9 Uoppnåelig fortid?

En mer pessimistisk holdning til tolkningsproblematikken inntas av Kjellén og Hyenstrand. Trass i at ristningenes betydning i decennier har vært gjenstand for lærd debatt, hevder de at "en fortsatt tolkningsanalyse på hällristningar bör ... utgå från ett nolläge" (1977:112). De mener det er utilfredsstillende å forutsette en rent magisk-kultisk-religiøs forklaring (1977:112). I lavtekniske samfunn av den typen som eksisterte i Skandinavia i bronsealder, antas riter og kulthandlinger, såvel som religiøse forestillinger å være integrert i det totale samfunnsfellesskapet. Heller ikke virker det sannsynlig at bildene i berg bare hadde en kommunikasjonsmessig og informativ funksjon.

Som utgangspunkt for den videre tolkningsdebatten formulerer de en rekke spørsmål (1977:112ff.):

- Ristningenes innhold: hva forestiller de?

Avbilder de virkeligheten, noe som eksisterer i ristningsskaperens miljø, gjengir de tanker og forestillinger, eller representerer de visse begrep og symbol - et slags billedspråk?

- Ristningenes "målgruppe": hvem henvender de seg til?
Vender ristningsskaperen seg mot seg selv ("jeget"), mot sin egen gruppe, mot andre mennesker, eller mot maktene?
- Ristningenes "avsender": hvem hadde ansvaret for å lage dem?
Ble de laget av enkeltpersoner, av gruppen, av en del av gruppen eller av én bestemt person i gruppen?
- Ristningens hensikt: hvorfor ble de laget?
Var bildene forsøk på kunstnerisk utfoldelse, var de en manifestasjon av et bestemt forhold, f.eks. det å bli "voksen", var de et uttrykk for kommunikasjon og meddelelse mellom mennesker, eller representerte de bevisste ønsker, f.eks. om velstand?
- Ristningenes tilblivelsestid: når ble de laget?
Skjedde det spontant med ujevne mellomrom eller ved bestemte høve, f.eks. ved årstidsfester eller kulthandlinger, i samband med dødsfall eller andre høgtider, eller når noen ble opptatt i gruppen?

Hvert enkelt av disse spørsmålene kan gis alternative og tildels motstridende svar (sml. fig. 9.1). Kjellén og Hyenstrand mener at spørsmålet om ristningenes betydning ikke kan besvares, fordi det er stilt på gal måte. Kanskje ville ikke ristningsskaperne selv kunnet svare, enn si forstå spørsmålet. Trolig har ristningene ikke hatt én betydning, men flere - iblant har de kanskje ikke betydd noe som helst. Kan hende er det viktigere å spørre hvor pålitelige ristningene er som samfunnsspeil, hvor mye av tilværelsen de prøvde å fange og hvor mye de gjengir av den samtidige virkeligheten. Bildene i berg må ha representert noe fundamentalt annet for bronsealderens mennesker enn for dagens tilskuere:

"I stort sett saknades möjligheter att visuellt uppleva omgivningen på annat sätt än direkt med ögat. Denne omgivning förändrades ständigt. De indirekte bilder som fanns i naturen var flyktiga skuggor, speglingar och ringar i vatten, fuktfläckar på hållan. Det kan ha känts som en utmaning att kunna behärska denna flyktighet och förgängelse och därtill kommunicera med denna förmåga, med sig själv, med sina egna tankar och med andras" (Kjellén og Hyenstrand 1977:115).

Kanskje må Kjellén og Hyenstrand gis rett i påstanden om at vi aldri kan gi en fullgod forklaring på ristningenes betydning. Tolkningsoalternativene er så mange og holdepunktene våre - levningene fra ristningstida - er så få. Ut fra tilfeldige og fragmentariske spor skal vi prøve "att få fram opplysningar från andra siden en gräns, bortom vilken ingen iakttagelse är möjlig, och över vilken inga ord kan nå oss" (Moberg 1969:159). Rett uoverstigelig synes den grensen oss når vi står overfor ristningenes flyktige vitnesbyrd om tanker som er tenkt-så nær og likevel uråd å gripe.

9.10 En tvetydig tekst.

Verden over er en økende interesse for ristninger og malinger-bilder i berg - og andre "kunstytringer" fra fortida (Conkey 1987). En del av - om ikke hele - forklaringen må tilskrives det postproses-suelle paradigmeskiftet, som har ført til at søkelyset er satt på de materielle objektenes kulturelle betydning og på samspillet mellom symbolske strukturer og menneskeskapte gjenstander. Fortidsmenneskenes åndelige virkelighet, deres tankverden og bevisste og ubevisste sjelsliv er blitt legitime studieobjekt for arkeologene. Det regnes ikke lenger som "spekulativt" (i negativ forstand) å søke etter fornnfunnenes mening og innerste vesen. Samtidig knyttes studiet av fortidas kulturelement til forskerens egen samtid - "the present in the past". Materiell kultur studeres som en "tekst", som kan leses (tolkes, studeres, forstås) på forskjellig vis av ulike mennesker. Det eksisterer ikke én sannhet om fortida, ingen facit, men mange alternative "fortider" som gjenskapes - "skrives" - av like mange forskere eller publikummere som betrakter f.eks. et ristningsfelt. Det postproses-suelle verdensbildet er mangefasettert og tvetydig:

"Material culture studies themselves may be claimed to be an ambiguous art. To write the material world is "the art of ambiguity"" (Tilley 1991:180).

Bergkunsten er kommet i fokus for forskere som prøver å utvide arkeologiens erkjennelsesmuligheter og tolkningspotensiale. De ønsker å

"expand archaeological inference much further in the direction of intra cultural meaning (ideology, social action and cognition) than the new archaeologists were willing to contemplate" (Watson 1990:620).

For de prosessuelle arkeologene må bergkunsten ha fortonet seg som en "dark horse". Symbolikk-aspektet har lange tradisjoner i tolkningen av bergbilder (sml. kap. 4), og strukturalistiske prinsipp ble tidlig tatt i bruk. Et av de viktigste bidragene er André Leroi-Gourhan's hypotese om "the gender-generated mythogram" (Conkey 1987:414), basert på en strukturalistisk analyse av den paleolittiske hulekunsten (Leroi-Gourhan 1965, 1982). Innenfor skandinavisk ristningsforskning var Nordbladh den første som alt på slutten av 1970-tallet prøvde en strukturalistisk tilnæringsmåte (1978, 1980, sml. pkt. 9.7 foran).

Bruk av analogier, etnoarkeologi og historiske forklaringsmodeller er også sentrale tema innenfor den postprosessuelle forståelseshorisonten, med "kontekst" som et nøkkelbegrep:

"It will be possible to reuse the traditional definition of archaeology and prehistory as history if contextual ethno-archaeology continues to expand and if a general theory of practice is further developed" (Hodder 1982c:13).

På bergkunsttolkningens område er et viktig bidrag basert nettopp på etnohistorisk materiale. Det er J.David Lewis-Williams' studier av bergkunsten i Det sørlige Afrika (bl.a. 1981, 1983, 1987, 1988 (sammen med T.A.Dowson)). Nøkkelen til å forstå San buskmennenes malinger, mener han er at bildene gjensker metaforer som både stammer fra og virkeliggjør transe-opplevelser. Tolkningen bygger dels på et unikt etnohistorisk stoff, dels på San-folkets egne myter og forestillinger om transe-opplevelser, dels på formell analyse av selve billedmaterial-et.

Transe-hypotesen har revolusjonert studiet av sør-afrikansk bergkunst, og har ført til mer systematisk bruk av historiske analogier i etnografisk og etnohistorisk materiale (Conkey 1987:416). For studiet av forhistorisk bergkunst i andre deler av verden er imidlertid Lewis-Williams' viktigste bidrag at han har utfordret det Margaret Conkey kaller "an empiricist's paradigm" -oppfatningen av bergkunsten som "forever enigmatic" og nærmest utolkbar - samt at han har forsøkt å utforme et klart historisk-materialistisk tolkningsalternativ (1987-:416).

Begrep som har stått sentralt i det siste tiårets bergkunststudier, er symbolikk - struktur - kontekst. Bildene sees som kilde til kunnskap om grunnleggende trekk i menneskelig kultur (bl.a. Conkey 1980, 1982). Motivenes sammensetning og spredning antas å romme informasjon om

samfunnets ideologi (bl.a. Bertilsson 1987, Hood 1988). Bildene betraktes som et visuelt kommunikasjonssystem (bl.a. Biesele 1983, Mézec 1989), og som produkt av forhistoriske ritualer og seremonier (Whitley 1987). Bildene og konteksten de opptrer i, oppfattes som uttrykk for en kosmologi, en imaginær verden der sosiale prosesser framstilles og spilles ut (Tilley 1991:147). I bildene søkes også det ubevisste i menneskesinnet, sjelens irrganger (Yates 1990).

"The carvings are laden with meaning and this meaning is relational, but to establish this relationality we must be prepared to go beyond the surfaces of the individual carvings so we cannot be empirically tied down by them" (Tilley 1991:174).

De postprosessuelle arkeologene er blitt kritisert for at de opererer nær grensen for empirisk basert vitenskap, at de balanserer på den syltynne skillelinjen - "the razor's egde" - mellom arkeologisk tolkning og ren diktning: "fiction" (Watson 1990:621). Christopher Tilley hevder imidlertid at det å skrive "historier" eller "fortellinger" er ledd i hans forsøk på å forstå fortida. Det han skriver er ikke et speilbilde av fortida, heller ikke den fortida han skulle ønske hadde eksistert, men snarere en fortsettelse av den "fortellingen" som finnes f.eks. på et ristningsfelt. "We have to tell stories to escape, remake, or find the past or the future" (Tilley 1991:175).

Arkeologisk forskning etter det postprosessuelle paradigmeskiftet, preges av en videre faglig horisont enn tidligere. Et nytt erkjennelsesteoretisk rammeverk har ført til at temaer, spørsmål og diskusjoner som tidligere var utenkelige, nå er blitt nesten daglig kost (Bapty and Yates 1990). Nye problemstillinger, nye måter å forholde seg til både det arkeologer gjør og hvorfor de gjør det, har åpnet et fascinerende, om enn uoversiktlig, landskap for forhistorieforskningen. I dette nye, vidåpne arkeologiske landskapet er "alt" tillatt, nyskapninger og eksperimentering applauderes og grenser viskes ut. Arkeologien i slutten av det 20. århundre kan karakteriseres ved det gamle kinesiske utsagnet som Mao-Tse-Tung har udødeliggjort: "la hundre blomster blomstre og hundre tankeskoler kappes" (Huldt 1982:216).

Kikker en bakover til slutten av forrige århundre, blir en slått av at en liknende teoretisk/metodisk bredde kjennetegnet også den tidens arkeologi. Periodens mange kryssende impulser og tankeretninger preget skandinaviske arkeologer, og de gjorde hele Europa til sitt virkefelt,

noe som ikke minst skyldtes et stadig bedre utbygd jernbanenett (Trigger 1989:157)! Den mest "vidtfavnende" var Oscar Montelius, en av de fremste talsmennene for østlig innflytelse på skandinaviske kulturforhold. Dette får Bruce Trigger til å karakterisere ham som "the most distinguished exponent of a diffusionist explanation of European cultural development" (1989:160). Imidlertid er det fristende å se Montelii fascinasjon av Østen - "ex Oriente Lux" - også som et utslag av den betydningen samtida tillia Østens kultur og religion. Alt midt på 1800-tallet var analogier fra østlig religion trukket inn for å tolke "hellige hvite steiner" (Petersen 1906:14f.).

Mystisisme, østlig filosofi og åndelige vekkelser har også preget de siste decenniene av vårt eget århundre. Moralkodeksen er i stadig endring, og tabubelagte temaer settes under debatt. Kunsten er eksperimentell, og den teknologiske utviklingen foregår i et uoverskuelig hurtig tempo. Politiske og ideologiske revolusjoner skjer over natten. Slutten av det 20. århundre er en brytningstid på de fleste av samfunnets områder. Det burde derfor ikke overraske noen at også arkeologien brytes, at nye teoretiske ståsteder avløser hverandre i stadig raskere takt. Arkeologien er i ferd med å bli "post-strukturalistisk" (Bapty and Yates 1990), kravet om "dekonstruksjon" fører kanskje (eller har ført?) faget over i relativismen.

Diktergenerasjonen fra 1890-tallet utformet programerklæringer som kan illustrere målsettingen til arkeologer hundre år seinere:

"Man er kjed af de overfladiske kjendsgjæringer og deres regelmæssige rækkefølge; man længes efter "det som er bag dem", det regelstridige, det mystiske" (Garborg 1890).

Den postprosessuelle og særlig den "post-postprosessuelle" arkeologiens hensikt og ønskemål er langt på veg å mane fram fra de materielle levningene

"de hemmelige bevegelser, som bedrives upaa-agtet paa de afsides Steder i Sjælen ... disse Tankers og Følelsers Vandringer i det Blaa, skridtløse, sporløse Reiser med Hjærnen og Hjærtet, selsomme Nervevirkosomheder, Blodets Hvisken, Benpibernes Bøn, hele det ubevidste Sjæleliv" (Hamsun 1890).

Selv om det er mange fallgruber i en arkeologi som beveger seg på "the razor's egde", må en ønske velkommen forsøkene på å "skrive" fortida på nye måter. Gjennom å skrive (om) fortida gjenskapes og gjenfortelles den - ikke absolutt og entydig, men sett gjennom den enkelte forskerens øyne og fingre.

"What is to be made of these rock carvings? Since they are so utterly removed from contemporary experience, must our reaction to them always remain one of alienation? What is their meaning, significance and value today? Our reaction may be one of fascination but must this inevitably be reflected in interpretative incompetence, a dumb failure to discover meaning? Or can we hope to mediate them productively, reinscribe them into the present, open out the carvings to subjective experience once more?" (Tilley 1991:8).

KAPITTEL 10:

BERGKUNST OG BOSETNING.

10.1 Ristninger og andre kulturspor.

10.1.1 Ulike analyseforsøk.

Ulike framgangsmåter er nyttet for å knytte ristninger til andre kulturspor og dermed plassere dem i en bosetningsmessig og kulturell kontekst. En fellesnevner er analyser av forskjellige funnkategoriens distribusjon og romlige sammenheng. Ristninger og andre kulturspor er dels studert på et mikronivå - i nærmiljøet, dels på et makronivå - i oversikter over større områder.

Denne typen ristningsstudier ble innledet av Kjellén og Hyenstrand i en analyse av Upplandsristningene, der de presenterte en modell for bronsealderens bosetningsmiljø (1977:27ff.). Felles for bronsealderens kulturspor i området er at de grupperer seg nær det som, med 20-25 m høyere havnivå, var bunnen av små fjordarmer. Ristningene lå i datidas strandsone, som var sumpig våtmark, og de grunne fjordarmene var et næringsrikt skjærgårdslandskap. Inne på den tørre morenen ligger bostedene, markert ved koksteinsrøyser, og på åsene bakom ligger gravrøysene. Topografiske skillelinjer avgrenser mindre bosetningsenheter. Samlinger av flere bosetningsenheter regnes som "revir" - et område som omfatter både skogkledde høydedrag og fjorden utenfor, og som folk kunne nå over i løpet av en dag, enten til fots eller ved hjelp av enkle farkoster.

Stig Welinder har laget en modell for bronsealderens bosetningsenheter, der han regner at kultplassen (=gravplassen) representerer et fast sentrum, mens boplassen enten kan ligge permanent på ett sted, eller boplass og åkre flyttes etter som jorda blir utpint (1977:154ff., fig. 23, 24).

Denne modellen nytter Bjørn Myhre i en analyse av det rike bronsealderstilfanget på Nord-Jæren (1981:87ff.). De store gravhaugene fra bronsealder, oppført innenfor et tidsrom på 200-400 år, er jevnt fordelt over hele området. Myhre mener hver haug er bygd av en øttegruppe, og i tråd med Welinders modell regner han at storhaugene markerer sentrum i hvert sitt område. Ved å trekke skillelinjer mellom hauger eller grupper av hauger, får han en skjematisk oppdeling av landskapet i større og mindre territorier. Myhre antar at boplassene har ligget i nærheten av gravhaugene, en hypotese som styrkes ved at mange av storhaugene ligger på eller ved gårder med tidlige og vanskelig tolkbare navn som kan gå tilbake til bronsealder. I mange tilfeller er det sammenfall mellom bronsealdershaugene og gårdenes gamletun (1981, fig. 66, 67, 68). Ristningene på Nord-Jæren har ikke den samme vide utbredelsen som bronsealdershaugene. I flere av de hypotetiske territoriene ligger en eller to ristningslokaliteter, men bygder med rike bronsealderfunn kan også mangle ristninger. Myhre antyder at flere bo-territorier kan ha sognet til samme ristningslokalitet (1981:102).

En oppdeling av territorier bygd på spredningen av ristninger, har Kalle Sognnes gjort i Stjørdal. Etter å ha fastslått at lokalitetene ikke er tilfeldig spredt i landskapet, finner han at ristningene fordeler seg i 18 grupper (1983b:46ff., 1990:110ff.). Han antar at ristningene var nær knyttet til bosetningsområdene, at hver bosetningsenhet hadde sitt ristnings-helligsted, og at ristningene mest sannsynlig var sentralt plassert innenfor bo-området. Han deler Stjørdal inn i hypotetiske territorier, såkalte Thiessen-polygon, der de teoretiske grensene mellom enhetene er trukket vinkelrett på en linje mellom to nabolokalitetsgrupper. På grunnlag av typologiske studier, først og fremst av båtfigurer, viser han utviklingen av de postulerte territoriene fra noen få bo-enheter ved bronsealderens begynnelse til en rekke mindre bosetningsområder i førromersk jernalder (1984, 1987b:116ff., 1990).

Fornminnes distribusjonsmønster er grunnlaget for Thomas B. Larssons analyse i Östergötland der han finner at fire atskilte konsentrasjoner med koksteinsrøysen tilsvarer fire bosetningsenheter (1986a:38ff.). Til tre av koksteinskonsentrasjonene er det knyttet billedristningslokaliteter av ulik størrelse. Samtlige er konsentrert i den vestlige

utkanten av bo-området. Gropristningene i området har en videre og mindre regelbundet spredning. Larsson mener beliggenheten til de tre billedristnings-sentrene - i periferien av bo-området og med nær tilknytning til vann - avspeiler en bevisst lokalisering. I mange samfunn er det vanlig å legge kultplasser av ulik art atskilt fra bebyggelsen (1986a:40).

Distribusjonsmønster på makronivå bruker også Ulf Bertilsson i en analyse av forholdet mellom ristninger og gravrøyser i Bohuslän (1986a,b). Han beregner frekvensen av begge fornminnekategoriene på herredsnivå dels ved å telle antallet pr. herred, dels ved å beregne ristnings- og røys-tetthet pr. arealenhet i hvert herred. I tillegg presenterer han fordelingen av ristninger og røyser pr. økonomisk kartblad. Analysene viser at det romlige sambandet mellom røyser og ristninger er sterkt, men ikke fullstendig sammenfallende. Røysene har en videre utbredelse enn ristningene, og gropristninger forekommer i flere deler av området enn billedristninger. Kysttilknytning er påtakelig både for røyser og ristninger, særlig for gropristninger.

10.1.2 Framgangsmåten for analysen i Sogn og Fjordane/Sunnmøre.

a) Materialets begrensning.

Ristninger og andre kulturspor fra ristningstida i Sogn og Fjordane/-Sunnmøre lar seg ikke uten videre innpasse i de bosetningsmodellene som er referert foran. "Idealsituasjonen" som modellen til Kjellén og Hyenstrand bygger på - med ristninger, graver og bostedsrester innenfor samme nærrområde - eksisterer ikke i Vest-Norge. Sikre boplass-levninger fra bronsealder er fåtallige, både i analyseområdet som helhet, og især i ristningenes nærmiljø. Når noen få ristninger ligger røyser som muligens kan være fra bronsealder, men i området totalt kan bare få graver og gravrøyser med sikkerhet dateres til perioden. Gravanleggene kan derfor ikke brukes som utgangspunkt for en bosetningsstudie etter mønster av Myhres analyser på Jæren. Ristningene er så få og ligger med få unntak så spredt at det synes lite hensiktsmessig å dele analyseområdet inn i territorier med ristningene som sentrum, slik Sognes har gjort i Stjørdal.

I forsøket på å avdekke ristningstidas bosetningsstruktur i analyseområdet, vil jeg trekke inn ulike kulturelement som spenner vidt i tid og rom. Ved å studere funnenes frekvens, spredning og sammensetning, såvel

kvalitativt som kvantitativt, håper jeg å kunne presentere en hypotese om bosetningsmønsteret og samfunnsstrukturen som ristningene var en del av.

b) Teoretisk utgangspunkt.

I seinere års arkeologiske forskning er det i økende grad fokusert på forholdet mellom materiell kultur og sosiale handlinger. Objektene-gjenstander og faste fornminner - og de mønstrene de danner i tid og rom, oppfattes som både konkrete, håndfaste og symbolske uttrykk for sosiale handlinger og prosesser og sosio-økonomiske strukturer. Menneskers handlinger og sosiale atferd styres av symbolske og strukturelle prinsipp, og disse blir i sin tur reprodusert, omtolket og endret som resultat av handlingene. De materielle symbolene som inngår i handlingene, får betydning fordi meningsinnholdet kan omtolkes eller manipuleres av ulike interessegrupper etter behov (Hodder 1982b:10). Alle materielle levninger kan tillegges symbolsk betydning. Sosiale relasjoner "oversettes" så å si til materielle symbol. Denne materielle symbolbruken er ikke en passiv prosess, fordi objektene og handlingene på samme tid representerer samfunnet og innvirker på det. I stedet for å se den materielle kulturen utelukkende som en refleks av økologisk tilpasning eller sosio-politiske organisasjon, tillegges materielle kulturelement en aktiv rolle i sosial samhandling.

"It is no longer possible to maintain that symbolic aspects of material culture are merely passive reflections of more pragmatic behaviour" (Trigger 1989:35).

De materielle kulturelementene - objektene - har altså en viktig funksjon som "symbol-bærere". Hvert enkelt objekt rommer et sett av betydninger som symboliserer ulike aspekt ved fortids-samfunnet.

Ian Hodder skiller mellom tre former for betydning som er implisitt i materielle objekt (1987:1). Den første gjelder objektets funksjon, virkningen det hadde på omverdenen. Dernest har objektet betydning som del av en kode eller struktur. Den tredje betydningen dreier seg om objektenes skiftende innhold av idéer og assosiasjoner over tid.

"A material symbol (in which I include spatial relationships and the natural world used as symbol) has all three meaning components - action, structure and content" (Hodder 1987:2).

Struktur defineres som et sett koder og regler som utgjør rammene for menneskelig handling og relasjoner mellom mennesker. Regelverket er både en forutsetning for og et resultat av sosial samhandling, og reglene må følges for at en befolkning skal overleve, tilpasse seg og utvikle sosio-økonomiske strategier. Alle aspekt ved materielle kulturmønstre (gravminner, boplasser, gjenstandstyper etc) oppfattes som produkt av et slikt sosialt regelverk (Hodder 1982b:7). Sosiale system består av enkeltindivid som manipulerer materielle, sosiale og symbolske ressurser for å iverksette økonomiske, sosiale og politiske strategier. Derved kan sosiale system oppfattes som strategisk atferd for å opprettholde samfunnsordenen (Hood 1988:67). For å forstå hvordan materielle objekt inngår i symbol-strukturer i forhold til sosiale strukturer, er det nødvendig å studere den konteksten de opptrer i.

"Kontekstuell arkeologi" defineres av Hodder som studiet av ulike symbolske aspekt ved materiell kultur (1987:2). Den opprinnelige betydningen av begrepet "kontekst" er: "tekst el. tankesammenheng, språklig helhet som et ord el. uttrykk er en del av" (Bokmålsordboka 1986:308). Dette samsvarer med oppfatningen av materiell kultur som en "tekst" som skal leses, et "hett" tema innenfor seinere års post-prosessuelle arkeologidebatt (Hodder 1986:122, Shanks and Tilley 1987). Ifølge Hodder er "kontekst" den betydningsstrukturen som objektene må innpasses i for å kunne tolkes. Han bruker begrepet dels om objektenes fortidige kontekst - deres plassering i tid og rom og i forhold til hverandre, dels om forskerens egen "kontekst" eller ståsted og forholdet mellom denne konteksten og tolkningen av arkeologiske data (1987:2).

Tolkningen av den symbolske betydningen av fortidig materiell kultur bygger på studiet av forskjellige former for likhet og ulikhet i materialet og den måten disse faktorene varieres og kombineres (Hodder 1986:124ff.). De viktigste dimensjonene er tid, rom, nedleggelse (f.eks. sluttet funn) og typologi. Ethvert objekt eksisterer i mange dimensjoner samtidig, og betydningen kan utledes av alle likheter og forskjeller, assosiasjoner og kontraster som kan påvises.

"The totality of the relevant dimensions of variation around any object can be identified as the context of that object" (Hodder 1986:139).

Samtidig avhenger konteksten av de spørsmålene som stilles, d.v.s. hvilke likheter og forskjeller som til enhver tid ansees som "relevante", noe som igjen avhenger av forskerens ståsted eller "kontekst". Den kontekstuelle tilnæringsmåten bygger på overbevisningen at arkeologen må studere alle tenkelige sider ved en arkeologisk kultur for å forstå hver enkelt del av den. Kultur må studeres som et meningsfylt sammensatt hele, et nettverk av assosiasjoner, referanser og implikasjoner knyttet til de materielle kulturelementene (Hodder 1982b:9).

Oppfatningen av materiell kultur som et symbolsystem relatert til menneskelig samhandling og strategisk atferd, har vakt interessen for å studere kulturelementenes romlige symbolfunksjon:

"Artifacts, the organisation of space and ritual are embedded in a "means-to-end" context" (Hodder 1982b:10).

Analyse av funnenes distribusjonsmønster har lenge vært en grunnpillars i den arkeologiske tolkningsprosessen. Også New Archaeology la vekt på den romlige dimensjonen ved arkeologiske data, særlig i studiet av bosetningsstrukturer, og det ble utviklet sofistikerte matematiske metoder for romlig beskrivelse og analyse av materielle kulturelement. Men for New Archaeology var rommet en passiv arena der menneskelig aktivitet fant sted (Hood 1988:66). Dette synet er i ferd med å endres i lys av en økende bevissthet om samspillet mellom sosiale og romlige forhold og den måten disse faktorene påvirker hverandre gjensidig. Rommet oppfattes ikke lenger som passivt og begrensende i forhold til menneskelig utfoldelse. I stedet ansees det som aktivt utformet av mennesker, og grunnleggende for rekonstruksjonen av sosiale relasjoner og maktsystem i samfunnet. Rom-dimensjonen er en vesentlig bestanddel i forhold som har å gjøre med adgangen til og forvaltningen av materielle, sosiale og symbolske ressurser. Samfunnets ideologi blir på denne måten uttrykt konkret i rommet:

"Within a particular ideology, the constructed world can be used to legitimise the social order" (Hodder 1982b:10).

Rommet er altså ikke bare en tom og statisk scene der sosio-økonomiske og politiske strategier spilles ut. Det er en sosialt konstruert dimensjon som er vesentlig for konstitueringen av samfunnet og forhold

mellom mennesker. Bryan C. Hood mener at et samfunn konstruerer sin egen "sosiale geografi" som har sammenheng med ressursutnyttelse, maktstrukturer og sosiale og symbolske strategier (1988:67). Han hevder f.eks. at den mobiliteten og fleksible gruppe-sammensetningen som preger jeger-sanker samfunn, ikke utelukkende har sammenheng med sesongmessige variasjoner i næringsgrunnlaget, men i stor utstrekning skyldes sosiale mekanismer. Oppsplitting eller samling av befolkningsgrupper ser han som romlige uttrykk for dominans-relasjoner som avspeiler h.h.v. "selvstendige" eller "avhengige" sosiale strukturer- "the dialectic of control" (1988:67 med henvisning til Giddens 1979).

Også flyten av informasjon innenfor sosiale system kan sees i forhold til den romlige distribusjonen av materielle kulturelement. Det kan skilles mellom "bærbar" og "ikke-bærbar" informasjon (Hood 1988:65 med henvisning til Conkey 1982 og Root 1983). Den bærbare informasjonen - i form av gjenstander - synes å lette informasjonsflyten i rommet, mens ikke-bærbar informasjon - faste fornminner - synes å føre til akkumulasjon av informasjon på spesielle romlige "knutepunkt". "Informasjon" brukes i denne sammenhengen om:

"a meaningfully coded semiotic system of knowledge and culturally produced objects which acquire their significance in relation to a specific social order" (Hood 1988:68).

Den bærbare informasjonen har vid romlig spredning og kan nå potensielle mottakere/brukere over store avstander. For å få del i den geografisk stasjonære informasjonen, må imidlertid brukerne forflytte seg til informasjonskilden, kanskje over lange avstander. Disse motstridende romlige egenskapene kan danne utgangspunkt for ulike strategier når det gjelder å skape, opprettholde og kontrollere maktstrukturer, og de kan gi seg utslag i bosetningsmønstre som avspeiler varierende grad av oppsplitting eller samling av befolkningsgrupper. "Et samvirke av materielle kulturelement og sosiale relasjoner vil på samme tid konstruere og begrense samfunnets sosiale og ideologiske rom" (Hood 1988:68).

c) Metoder.

Analysen av ristningstidas bosetningsstruktur i Sogn og Fjordane/Sunnmøre baseres på det teoretiske fundamentet som er referert foran. Samtidig som kultursporene er konkrete og håndfaste, oppfattes de som

symbolske uttrykk for menneskelig samhandling og sosio-økonomiske og politiske strukturer i samfunnet. Objektene antas således å romme sett av symbolske betydninger som kan gi informasjon om fortidssamfunnet. Materielle, sosiale og symbolske strategier ansees å ha virket sammen for å skape det "sosiale landskapet" samfunnet har fungert innenfor. Likheter og forskjeller i kulturelementenes romlige distribusjonsmønstre oppfattes som viktige kilder til kunnskap om det samfunnet som utformet rommet etter samfunnsmedlemmenes ønsker og behov.

Siden bronsealder er fastslått som tidsramme for majoriteten av billedristningene i analyseområdet, vil jeg gi en oversikt over funnene fra dette tidsrommet. I vestnorsk sammenheng er avgrensingen av bronsealder flytende både kronologisk og kulturelt - i forhold til såvel foregående som etterfølgende periode. F.eks. er en rekke seinneolittiske gjenstandskategorier - først og fremst flateretusjerte flintsaker - i bruk også i bronsealder. Funngjennomgangen nedenfor viser at en del boplasslokaliteter i analyseområdet har vært i bruk både i SN, bronsealder og førromersk jernalder. For overgangen yngre bronsealder/førromersk jernalder er det primært asbestkeramikken som tyder på kulturell kontinuitet. På denne bakgrunnen finner jeg det relevant å behandle såvel det seinneolittiske som det førromerske funntilfanget. I tillegg vil jeg i en viss utstrekning trekke linjene til romertid, siden en del av billedristningene dateres til eldre jernalder.

Verken for SN eller bronsealder foreligger samlet oversikt over funntilfanget i analyseområdet. Jeg vil derfor gå relativt detaljert gjennom funnene. For SN legges hovedvekten på de flateretusjerte flintsakene, og i tillegg enkelte gjenstandskategorier som opptrer i offer-/depotfunn. Å ta opp hele det seinneolittiske funnkomplekset ville sprengte rammene for avhandlingen. De flateretusjerte flintsakene behandles under ett, uten å skille ut typer som er sikkert belagt i bronsealderskontekster.

For førromersk jernalder bygger jeg på den analysen Lars Pilø nylig har gjort for Vestlandet (1989). Romertidsmaterialet er bare summarisk behandlet, med hovedvekt på Bjørn Ringstads studier av storhauger (1987), mens jeg i mindre grad kommer inn på gjenstandsfunnene.

Oversikten over funnenes spredning i tid og rom tar sikte på å belyse bosetningsutviklingen i analyseområdet i den perioden jeg noe upresist kaller "ristningstida". Sentralt står spørsmålet om ristningenes romlige og tidsmessige sammenheng med andre kulturspor. Jeg vil vurdere muligheten for å avgrense bosetningsenheter, større territorier og eventuelle sentra i ristningstida. Videre vil jeg undersøke om bosetningsmønstret endres over tid eller om det er kontinuitet i valg av bosetningsområder. For å utvide tidsperspektivet trekker jeg summarisk inn boplassmateriale fra yngre steinalder, uten å gå i detalj m.h.t. tidfestingen.

10.2 Bronsebruken.

10.2.1 Det røde metalllets tidsalder.

Bruken av bronse til "våpen og reiskapar med odd og egg" (Bakka 1980:41) avgrenser Nordens bronsealder kronologisk og kulturelt. Bronsegjenstandene er viktige for arkeologene fordi de skiftende formene danner utgangspunkt for det kronologiske byggverket. Men de må også ha vært viktige for menneskene som laget og brukte dem, selv om mesteparten av dagliglivets gjenstander ble framstilt av andre typer råstoff. Bronsen kom langvegs fra, vi må tro den var relativt sjelden og vanskelig å skaffe, og derfor tilsvarende verdifull i prestisjesammenheng. Men det røde metallet må også ha appellert til bronsealderens mennesker på andre måter. Metallet lot seg skape i fantastiske former og fasonger, og det kunne smykkes med intrikate mønstre. Selv om tidens flint- og steinsmeder var dyktige, kunne ingenting måle seg med bronsens variasjonspotensiale. Bronsealderens gjenstander vitner nettopp om formglede, om lyst til å eksperimentere og om kjennskap til metalllets muligheter.

10.2.2 Funn fra eldre bronsealder.

I analyseområdet er det funnet 16 bronsegjenstander og 1 støpeform datert til eldre bronsealder. Noen av gjenstandene er funnet sammen, så antallet funnlokalteter er lavere (tab. fig. 10.1 og 10.2, kart fig. 10.3).

De to mest imponerende funnene fra bronsealderens eldste fase kommer fra Aurland i Sogn og Blindheim i Ålesund. Aurland-funnet omfatter 2

Om- råde.	Kommune	Mus.nr.	GJENSTAND	FUNN- KATEGORI	DATERING	
1	GULEN	B 4729	Holköks	Grav?	Per. 5	Y T R E S T R Ø K
		B 11924	2 støpeformer (+ flintstk.)	Depot	Per. 4	
2	ASKVOLL	B 12189	Støpeform til sverd	Lösfunn	Per. 2/3	
	FLORA	B 448	Böylespenne	Grav	Per. 2	
3	SELJE	B 9910	Støpeform til holköks	Depot	Per. 5/6	
		B 12002	Holköks	Depot	Per. 5/6	
4	HØYANGER	B 3232	Holköks	Lösfunn	Per. 5/6	M I D T R E S T R Ø K
		B 9886	Miniatyr "sverd"	Lösfunn	Per. 6/ förromersk	
6	EID	B 4588	Holköks	Depot	Per. 5/6	
	GLOPPEN	B 7000	3 Wendelringer	Depot	Per. 6	
			1 arming			
			1 tutulus-spenne			
		1 brillespenne (fragm.)				
7	AURLAND	B 3295	2 randlistökser	Depot	Per 1	I N D R E S T R Ø K
			1 håndleddsring			
	LUSTER	B 10938	Spydspiss (fragm.)	Lösfunn	Per 6	
	LÆRDAL	B 5212	Dolkblad	Grav	Per 1	
	SOGNDAL	B 7952	Randlistöks	Depot	Per. 1	
		B 8163	Støpeform til holköks	Lösfunn	Per 4	
VIK	B 8328	Holköks	Lösfunn	Per 5/6		
ÅRDAL	B 10219	Spydspiss	Lösfunn	Per 4		
9	STRYN	B 4191	Randlistöks	Depot	Per 1	
		B 5793	4 Wendelringer (fragm.)	Depot	Per 6	
		B 7267	Meisel	Depot	Per 2/3	

Fig. 10.1: Funn av metalsaker (bronser) og støpeformer fra bronsealder i Sogn og Fjordane. I Luster kommune skal i tillegg være funnet et sverd (gravfunn) som nå er tapt (Ringstad 1987:277).

Kommune	Mus. nr.	GJENSTAND	FUNN- KATEGORI	DATERING
GISKE	B 5425	Spydspiss	Depot	Per. $\frac{5}{6}$
	B 7630	Smeltedigel (2 skår)	Boplass	Y. BA
HARAM	Å 1425	Holkøks	Depot	Per. $\frac{4}{5}$
	B 12099	Holkøks	Depot	Per. 5
HERØY	B 6082	Dolkblad m. hornskaff	Depot	Per. 2
	B 12124	Holkøks	Depot	Per. $\frac{4}{5}$
NORDDAL	B 1012	Meisel	Depot	Per. 2
SANDE	B 3678	Bøylespenne	Grav	Per. 2
	B 4216	Holkøks	Depot	Per. 5
STORDAL	B 13295	Holkøks	Løsfunn	Per. 2
ULSTEIN	B 11333	Sverd	Depot	Per. 5
VANYLVEN	B 7001	Holkøks	Depot	Per. 5
	B 9315	Holkøks	Depot	Per. $\frac{4}{5}$
	B 9419	Støpeform til holkøks	Løsfunn	Per. 5
VOLDA	B 5921	Skafthulløks	Depot	Per. 1
ÅLESUND	B 8757	Støpeform til 2 sverd	Depot	Per. $\frac{3}{4}$
	B 11599	Kortsværd	} Depot	Per. 1
	B 12125	Randlistøks		
	B 13373	Randlistøks		

Fig. 10.2: Funn av metallsaker (bronser), støpeformer og ett smeltedigel-fragment fra bronsealder på Sunnmøre. I Giske kommune skal i tillegg være funnet en dolk (gravfunn) som nå er tapt (Ringstad 1987:277).

randlistøkser og 1 håndleddsring av bronse, og på Blindheim er funnet 2 tilsvarende randlistøkser og 1 kortsverd av bronse. Blindheimsverdet har få sidestykker i Norden og ingen i Norge, og regnes for det eldste sverdet funnet her til lands (Indreliid 1984:38). Randlistøksene i de to funnene sammenliknes med den kontinentale Unetice-type (Marstrander 1983a:109). Av samme type, og følgelig med samme tidlige datering, er to enkeltfunne randlistøkser fra Håeim i Stryn og Kvåle i Sogndal.

Til periode 1 dateres også et dolkblad fra Æri i Lærdal og en massiv skafthulløks fra Kvanngardsnes i Volda. Dolkbladet tilhører en gruppe der grepet har vært festet til bladet med runde nagler, og slike dolker regnes blant de eldste gjenstandene i nordisk bronsealder (Bjørn 1936:8).

Datert til periode 2 er to bøylespenner av typen R 124 (sml. også Montelius 1917, fig. 972 og Worsaae 1859, fig. 228). Den ene ble funnet i 1842 på Svanøy hovedgård i Flora, og ifølge funnopplysningene hang stykker av ulltøy fast i nålen (Lorange 1876:42). Den andre bøylespenner er funnet på Ristesund i Sande. En holkøks fra Stordal regnes også til periode 2. Til eldre bronsealder dateres videre to meisler av ulike utforming. En smalmeisel fra periode 2, som er typeeksemplaret for R 119, ble funnet i 1832 på Døvingen i Norddal. En meisel med holk fra Årnes i Stryn er av en type som Müller sammenstiller med holkøkser fra periode 2 og 3 (1891:24, fig. 143). En dolk med skaft av geitehorn fra Eggesbøen i Herøy er trolig også fra eldre bronsealder. Dolkbladet, som likner Müller 1891, fig.22, er lite og tynt, og sterkt oppskjerpet.

Den eldste støpeformen i analyseområdet er fragmentet av en sverd-form fra Olset i Askvoll. Trass i at formen er brutt i begge ender, slik at både grep og spiss mangler, er den bestemt som formen til et sverdblade fra periode 2 eller 3 (Bakka 1973:181).

10.2.3 Funn fra yngre bronsealder.

Fra yngre bronsealder er det i analyseområdet 27 bronsegjenstander og 6 støpeformer (hvorav 3 komplette, d.v.s. med begge halvdeler bevart), samt fragment av en smeltedigel. Flere gjenstander er funnet sammen, så antallet funnlokaliteter er 25: 13 i Sogn og Fjordane og 12 på Sunnmøre (fig. 10.3).

Den vanligste gjenstandskategorien fra yngre bronsealder er holkøkser,

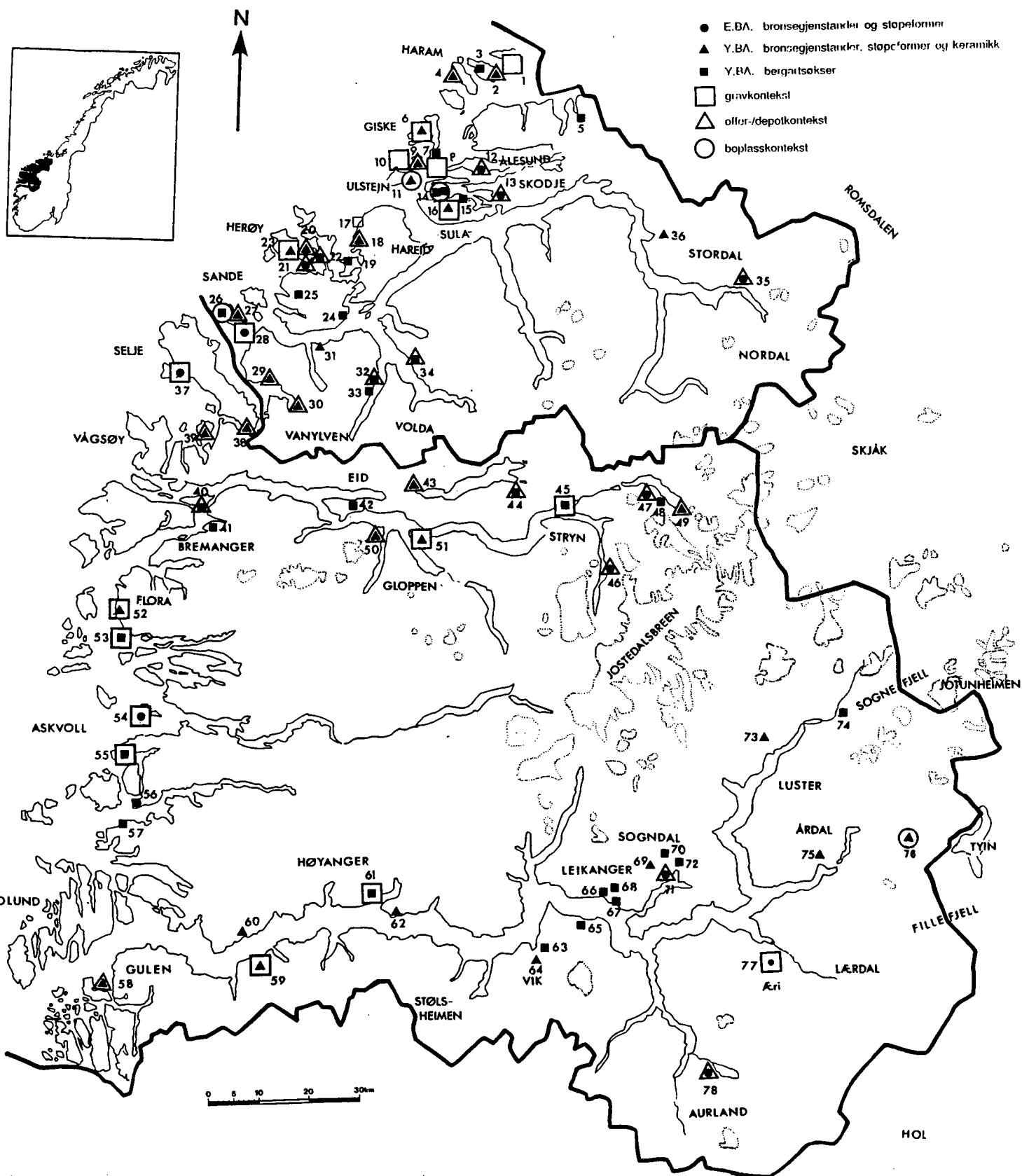

Fig. 10.3: Utbredelsen av funn fra bronsealder i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre. Funnene omfatter metallsaker (bronser), støpeformer, rombiske/nakkebøyde steinøkser, asbestkeramikk, og funnkonteksten er angitt. Forklaring av nummereringen framgår av Appendix pkt. II.

med tilsammen 10 funn. På Sunnmøre er funnet tre eksemplarer av den såkalte Mälartypen datert til periode 4-5, mens de øvrige holkøksene i analyseområdet trolig er fra periode 5, muligens periode 6 (fig. 10.1 og 10.2).

Det er kjent tre spydspisser fra yngre bronsealder. Den eldste, fra Jamnåkre i Årdal, er av typen Montelius 1917, fig. 1085, fra periode 4. En spydspiss fra Giske-Øygarden i Giske er av Baudou klassifisert som type IV D og datert til periode 5-6 (1960:14). Oddfragmentet av en spydspiss fra Luster regnes som enestående i Fenno-Skandia, med nærmeste paralleller i østrussiske spydspisser fra Ananjino-tid, ca. 700 f.Kr (Bakka 1976:20f.), d.v.s. periode 6.

Et sverd fra yngre bronsealder er funnet på gården Ulstein i Ulstein kommune. Det er likt Montelius 1917, fig. 1212, datert til periode 5. Et sverdliknende miniatyrredskap fra Lavik prestegård i Høyanger hører til en gruppe miniatyrvåpen og -redskap som var vanligst i sein bronsealder og tidligste jernalder (UBÅ 1948/1).

To store markfunn fra Sogn og Fjordane dateres til bronsealderens slutfase. På Skjerdal i Gloppen er det funnet 3 mer og mindre defekte Wendelringer, 1 håndleddsring, 1 tutulus-formet spenne og fragment av 1 brillespenne. Baudou daterer funnet som helhet til periode 6 (1960:-327). Den yngste gjenstanden er trolig den tutulus-formete spennen av en type som er karakteristisk for overgangsperioden mellom bronsealder og eldste jernalder (de Lange 1920:10). På Årdalen i Stryn er det funnet fragment av 4 Wendelringer: én av den eldste typen og de andre av den yngre, skarpvinklede typen (Baudou 1960:56-7).

De fleste støpeformene fra yngre bronsealder er til holkøkser. Det mest bemerkelsesverdige av disse funnene er fra Nyhamar i Gulen, der det ble funnet to komplette former, begge til holkøkser fra periode 4 (Bakka 1973:181). Til periode 4 dateres også halvparten av en støpeform fra Skjeldestad i Sogndal som er til en holkøks av Baudous type VII A 1a. De øvrige holkøks-formene tilhører periode 5 og 6.

Bare én støpeform til sverd er kjent fra yngre bronsealder. På Slottsvik i Ålesund kommune er funnet begge halvpartene av en støpeform til to sverd av ulik lengde. Sverdene som kan støpes i formen, dateres til

overgangen mellom eldre og yngre bronsealder (Indrelid 1984:39).

10.2.4 Innført eller hjemmeprodusert?

Bronsealdersfunnene i analyseområdet vitner både om kontakt med fjerntliggende eger og om lokal tilvirkning av bronsegjenstander.

Noen av de eldste bronsene i funntilfanget - og i Norge forøvrig - er kommet til Vestlandet langvegsfra. Blindheimsverdet kommer sannsynligvis fra Donau-området, med produksjonssted i det nordlige Ungarn (Ågotnes 1978:59). Dolkbladet fra Æri har trolig sitt opphav i Sør-Europa, kanskje Italia (Bjørn 1936:8). Den ene randlistøkse fra Aurland har sine nærmeste paralleller på baltisk område (Bjørn 1936:12), og de øvrige randlistøksene er sannsynligvis også laget utenfor Norden (Marstrander 1983a:109). Armringen fra Aurland regnes som importstykke fra nordtysk område, der slike ringer forekommer både i bronse og gull (Bjørn 1936:11).

Om skafthulløkse fra Kvanngardsnes i Volda har det vært antydnet at den kunne være hjemmeprodusert - og i så fall et av de eldste eksemplene på hjemlig bronsestøping her til lands. Årsaken er at godset er fullt av små hull og blærer, tolket som en uheldig støpning, og et slikt "sekunda-produkt" ville neppe være etterspurt som "importvare" (Indrelid 1984:39). Imidlertid hører skafthulløkse fra Volda til en type økser som Malmer kaller "Fårdrupøkser" etter et kjent dansk funn (1989). Et kjennetegn ved disse øksene er nettopp den "primitive" støpeteknikken som gir blærer i godset. Tyngdepunktet i utbredelsen er Sjælland/Skåne og Fyn/Jylland med de nordligste funnene i Trøndelag og Uppland og de sørligste i Sachsen. Malmer ordner øksene i ulike vektgrupper og framsetter hypotesen at det i bronsealder har eksistert standardiserte vektsystem. På grunnlag av analyse av vekt, eventuell dekor og funnsted mener han å kunne avgrense "Fårdrupøksenes" produksjonsområde og dele dette inn i verkstedskretser - muligens synonymt med maktområder - der de ulike øksene hører hjemme (1989:27f.). Han mener øksene var statussymbol med bestemte religiøse funksjoner, men samtidig tyder de enhetlige vektgruppene på at de har fungert som verdimålere, brukt som betaling utenfor sitt tilvirkningsområde. På denne bakgrunnen må Kvanngardsnes-økse oppfattes som innført til Sunnmøre.

Sikre vitnesbyrd om hjemlig bronsestøpning er støpformene av kleber. De to sverdformene tyder på at slike våpen ble framstilt i området alt ved slutten av eldre og overgangen til yngre bronsealder. I yngre bronsealder ser det ut til at først og fremst holkøkser ble produsert lokalt. Om lokal bronsestøping vitner også to bruddstykker av en smeltedigel som ble funnet i utkanten av en gravhaug fra eldre jernalder på Støbakken av Godøy i Giske. Fragmentene er av brent leire og glassert innvendig og over randen. De hører til en smeltedigel av form som en liten, lav skål med tut. Typen, som kjennes i noen få eksemplarer fra Norge, er ganske vanlig i Sør-Skandinavia, der den alltid dateres til yngre bronsealder (Indrelid 1984:40). Digel-fragmentene må stamme fra en boplass eldre enn gravhaugen (sml.pkt. 10.8).

Flere trekk i funnbildet tyder altså på at det ble drevet med bronsestøping på Vestlandet i yngre bronsealder. Men også fra denne fasen stammer bronsegjenstander som har sitt opphav utenfor Norge og Norden. Det er først og fremst Wendelringene i de to depotfunnene fra Nordfjord, rimeligvis produsert på tysk område. Både miniatyrsverdet fra Høyanger og tutulus-spennen fra Skjerdal-funnet er sammenliknet med Hallstatt-materialets former (de Lange 1920:10). Den lille håndleddsringen fra Skjerdal-funnet har nærmeste paralleller i danske funn fra slutten av bronsealder (de Lange 1920:10). Av fremmed opphav er også spydodden fra Luster hvis nærmeste paralleller fins i Ananjino-området i Øst-Russland (Bakka 1976:20).

10.2.5 Bronsefunnene i tid og rom.

Fordelt over bronsealderens tusenårige tidsrom er antallet bronsegjenstander i Sogn og Fjordane og Sunnmøre beskjedent. Men typene er de samme som opptrer ellers i Skandinavia (fig. 10.4). Selv om gjenstandsspektret ikke er så omfattende som i de bronserike områdene lengre sør, spenner det fra den aller tidligste delen av bronsealder til jernalderens begynnelse (fig. 10.5). De fleste funnene stammer fra funnkontekster som er kjent fra andre deler av det nordiske bronsealdersområdet: graver og depoter. Således vitner bronsebruken på den nordlige Vestlandskysten om kontakt og sammenheng med den nordiske bronsealderskulturen, både kronologisk, teknologisk og kulturelt.

Bronsefunnene (støpeformer inkludert) er ikke jevnt fordelt i analyse-

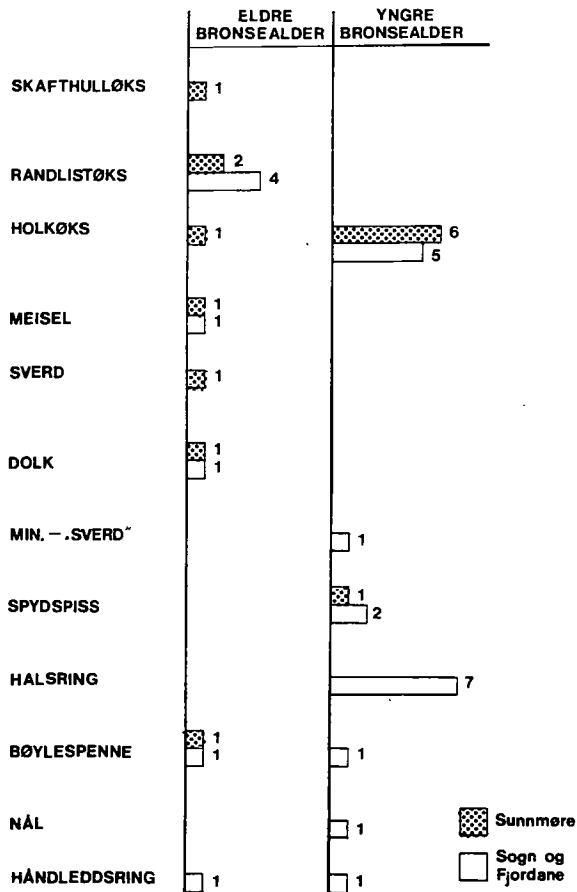
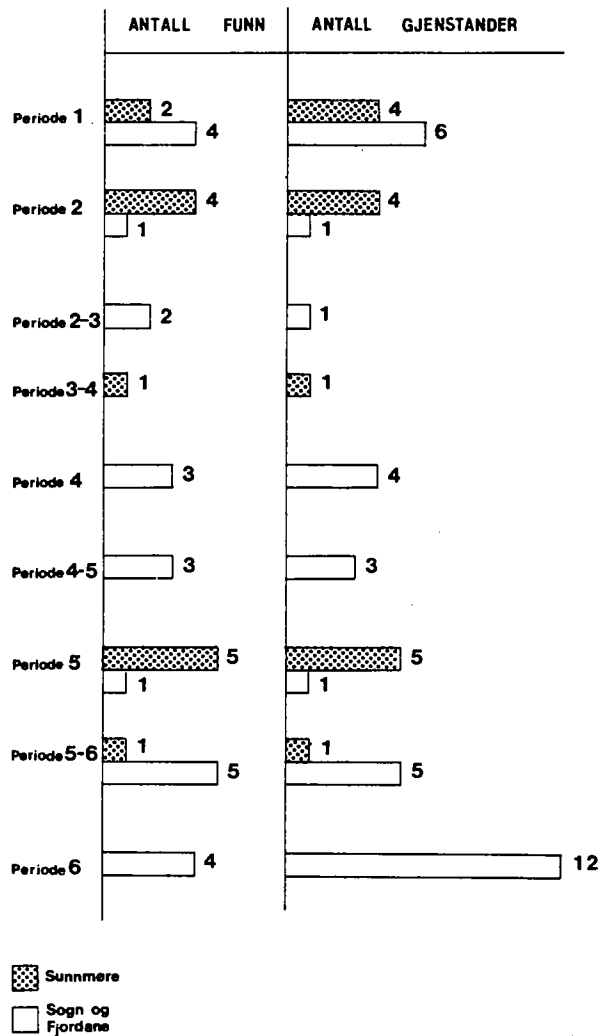

Fig. 10.4:
Typefordelingen av bronsealderens metallfunn i analyseområdet. Tallene angir antall gjenstander, ikke antall funn.

Fig. 10.5:
Kronologisk og kvantitativ spredning av metallsaker og støpeformer fra bronsealder i analyseområdet.

området. I Sogn og Fjordane er det flest funn både fra eldre og yngre bronsealder i bygdene langs de to stor-fjordene Sognefjorden og Nordfjord (fig. 10.3). Område 7 (indre deler av Sogn) og områdene 6 og 9 (midtre og indre del av Nordfjord) merker seg ut: der er bl.a. viktige depotfunn fra både eldre og yngre del av tidsrommet (sml.pkt. 10.7.2). I de ytre delene av Sunnfjord - område 2, der majoriteten av billedristningene ligger - har få bronsefunn. Her er bare funnet én enkelt bronsegjenstand: bøylespenen fra Svanøy, og i tillegg støpeformen fra Askvoll.

På Sunnmøre ligger de fleste bronsefunnene i de ytre kommunene (fig. 10.3). Bare noen få bronsegjenstander kjennes fra indre deler av området: ett funn hver i kommunene Volda, Stordal og Norddal.

Spredningen av bronsefunnene over tid varierer også. I Sogn og Fjordane er det flest både funn og gjenstander i begynnelsen og slutten av bronsealder (fig.10.5). At det er flest gjenstander fra disse periodene, kan bare delvis forklares ved offerfunnene fra periode 1 og periode 6 med flere gjenstander. På Sunnmøre er det flest gjenstander i periodene 1 og 5. Også her skyldes den høye gjenstands-frekvensen i bronsealderens begynnerfase én samlet nedlegging, mens alle gjenstandene i periode 5 er enkeltfunn. En markert forskjell mellom de to delene av analyseområdet, er at det på Sunnmøre ikke kjennes funn fra bronsealderens slutfase. Det yngste funnet, spydspissen fra Giske, dateres til periode 5 eller 6. I Sogn og Fjordane er det tre funn som tilhører slutten av periode 6, muligens overgangen til eldre jernalder: de to smykkefunnene fra Nordfjord og miniatyrsverdet fra Høyanger.

10.3 Steinbruk i metalltid.

At gjenstander av flint og bergart utgjør en vesentlig del av bronsealderens redskapsinventar, er forlengst et erkjent faktum (se bl.a. Solberg 1988:282). Størstedelen av dette tilfanget kommer imidlertid fra boplasser, og som det vil framgå av avsnitt 10.8, er bare få bronsealdersboplasser hittil kommet for dagen i Vestlands-fylkene. Blant de mange boplass-lokalitetene fra yngre steinalder som er registrert langs kysten, kan det nok skjule seg bosetnings-levninger fra bronsealder. Men den problematikken vil jeg la ligge her.

I denne sammenhengen vil jeg ta for meg steinøks-typer som er sikkert belagt i bronsealderskontekster. I første rekke er det rombiske og nakkebøyde skafthulløkser og økser med skaftrenne, som alle dateres til yngre bronsealder (Marstrander 1983a:60, Solberg 1988). Videre tar jeg med de såkalt "enkle" skafthulløksene av bergart som dateres til seinneolittisk tid/eldre bronsealder (Bakka og Kaland 1971:12, Hagen 1987:50). Flintgjenstander fra bronsealder behandles sammen med de seinneolittiske flintfunnene (pkt. 10.4).

10.3.1 Yngre bronsealders bergartsøkser.

De nordiske steinøksene fra bronsealder er behandlet i flere sammenhenger (sml. litteraturhenvisninger hos Baudou 1960:47). Marstrander har gått gjennom det norske materialet av det han kaller "porfyr og nakkebøyde økser", som han har delt i 5 hovedtyper, A-F, (1938a). Typene A-C - "porfyrøkser" i hans terminologi - oppfatter han som varianter av samme grunnform. De har trekk felles med de nakkebøyde øksene - typene E og F - bl.a. for type E's vedkommende trange skaft-hull, og Marstrander oppfatter derfor alle typene som en kronologisk sammenhengende gruppe (1983a:60). Ut fra daterbare funnkontekster og stilistisk-typologiske vurderinger tidfester han type A til periode 4-5, type B til periode 5 og typene C, D, E og F til periode 5-6 (1983a:58ff.). Den øksetypen Marstrander kaller type F, går ellers i litteraturen under betegnelsen "skaftrenneøks" eller "skaftfureøks". Disse øksene er nylig behandlet av Bergljot Solberg (1988), som har gruppert dem i flere undertyper. Her følges imidlertid Marstrandens hovedinndeling.

Økser av Marstrandens typer B, D og E er omtrent like vanlige i Sogn og Fjordane og Sunnmøre, med h.h.v. 8 og 9 eksemplarer. Type F, skaftrenneøksene, er derimot vanligere i Sogn og Fjordane, der det er funnet 11 stykker, mens bare 5 er kjent på Sunnmøre (fig. 10.6-10.8).

Utbredelsen av disse øksetypene varierer, særlig i Sogn og Fjordane (fig. 10.3 og 10.6). Typene med skafthull, B, D og E, opptrer i midtre og indre strøk av Sogn (område 4 og 7) og midtre strøk av Nordfjord (område 6). Skaftrenneøksene er funnet i ytre Sunnfjord (område 2), midtre strøk av Nordfjord (område 6) og indre strøk av Sogn og Nordfjord (område 7 og 9), med en konsentrasjon av tre økser i Stryn

Område	Kommune	ENKEL SKAFT- HULLØKS	MARSTRANDER Type			
			B	D	E	F
1	GULEN	3				
2	ASKVOLL	2				2
	BREMANGER			1		1
	FLORA	1				1
3	SELJE	2				
4	HØYANGER			1		
5	FJALER	1				
	NAUSTDAL					
6	EID	1	1			
	GLOPPEN	1				1
7	AURLAND	2				
	BALESTRAND	3				
	LEIKANGER	1		1	1	2
	LUSTER	2				1
	LÆRDAL	5				
	SOGNDAL	5		1	1	
	VIK				1	
8	HORNINDAL					1
	STRYN	1				2
9	Tils.	30	1	4	3	11

Fig. 10.6:
Fordelingen av enkle skafthulløkser og "porfyr- og nakke- bøyde økser" i Sogn og Fjordane. Marstrandens type B dateres til Per. 5, typene D, E og F til Per. 5/6.

Fig. 10.7:
Fordelingen av enkle skafthulløkser og "porfyr- og nakke- bøyde økser" på Sunnmøre.

Kommune	ENKEL SKAFT- HULLØKS	MARSTRANDER Type			
		B	D	E	F
GISKE	2		1		
HARAM	5	2			
HAREID	1				
HERØY	2	1			1
NORDDAL	1				
SANDE	3		1		1
STRANDA	2				
SULA					1
ULSTEIN					2
VOLDA	2		1	1	
ØRSTA	2				
ÅLESUND	7	1	1		
Tils.	27	4	4	1	5

Marstrander type B:

- B 9782 Hundeide Ytre, Eide k. Sogn
og Fjordane
- B 11079 Vestre, Haram k., Sunnmøre
- B 11128 Longva, Haram k., Sunnmøre
- Å 5925 Slindingen, Ålesund k.,
Sunnmøre

Marstrander type D:

- B 6226 Nordeide, Høyanger k. Sogn
og Fjordane
- B 6599 Vingen, Bremanger k., Sogn
og Fjordane
- B 8276 Halland, Leikanger k., Sogn
og Fjordane
- B 11544 Valset, Sogndal k., Sogn og
Fjordane
- B 7100 Lyngnes, Volda k., Sunnmøre
- B 9347 Slindingen, Ålesund k.,
Sunnmøre
- B 10910a Ristesund, Sande k.,
Sunnmøre
- Å 730 Skjong, Giske k.,
Sunnmøre.

Marstrander type E:

- B 4567bis Feios sogn, ukj.sted,
Leikanger k., Sogn og
Fjordane.
- B 8569 Bjelle, Sogndal k., Sogn og
Fjordane
- B 4556 Hallkjellsvik, Volda k.,
Sunnmøre

Marstrander type F:

- B 3517 Berge, Luster k., Sogn og
Fjordane
- B 4956 Årebråtsvågen, Flora k.,
Sogn og Fjordane
- B 6547 Brekke, Stryn k., Sogn og
Fjordane (atypisk)
- B 7825 Unneset, Askvoll k.,
- B 9768 Fure, Askvoll k., Sogn og
Fjordane
- B 10191 Y.Vereide, Gloppen k.,
Sogn og Fjordane
- B 10403 Røysem, Leikanger k., Sogn
og Fjordane
- B 11105 Nygard, Bremanger k., Sogn
og Fjordane
- B 11211 Jutdal, Hornindal k., Sogn
og Fjordane
- B 11688 Halland, Leikanger k.,
Sogn og Fjordane
- B 13409 Lunde, Stryn k., Sogn og
Fjordane
- B 7425 Fylingen, Sula k.,
Sunnmøre
- B 7628 Hjelmset, Herøy k.,
Sunnmøre
- B 9720 Dimna, Ulstein k.,
Sunnmøre
- B 10003 Hasund, Ulstein k.,
Sunnmøre
- B 10529 Sandanger, Sande k.,
Sunnmøre.

Fig. 10.8: Oversikt over bergartsøkser av Marstrandertyper B-F i Sogn og Fjordane/Sunnmøre.

(område 9). Utbredelsen av type F-økser faller altså bare delvis sammen med utbredelsen av typene B, D og E. Men samlet sett er yngre bronsealders bergartøkser i Sogn og Fjordane vanligst i område 7, som også er størst i utstrekning. Ingen økser av disse typene er funnet i områdene 1 og 5 (ytre Sogn og midtre Sunnfjord).

På Sunnmøre er de fleste øksene av typene B - F funnet i de ytre kommunene, mens bare 2 økser (typene D og E) opptrer lengre inne, i Volda (fig. 10.3 og 10.7).

10.3.2 Enkle skafthulløkser.

Under denne vignetten sammenfatter jeg en rekke ulike typer bergartøkser med skafthull, bl.a. Gjessing 1920, fig. 137, 138, 141, 143, 144. Slike økser dateres til SN og/eller eldre bronsealder (Hagen 1944, Bakka 1971:12).

I Sogn og Fjordane er det funnet 30 økser av disse typene, på Sunnmøre 27 (fig. 10.6 og 10.7). I Sogn og Fjordane er det flest enkle skafthulløkser (18 stykker) i område 7 (indre Sogn), mens funnkategorien ikke er kjent i områdene 4 og 8 (midtre Sogn og indre Sunnfjord). På Sunnmøre kommer de fleste slike økser fra de ytre kommunene.

10.4 Den seinneolittiske bakgrunnen.

Gjenstandsgruppene som behandles nedenfor, er flintsaker datert til SN og/eller tidlig bronsealder. Det er først og fremst flateretusjerte flintgjenstander: dolker, spydspisser, sigder og piler. Videre tar jeg med skjeformete flintskrapere, tosidige og bredeggete flintøkser av typen R 20 og samlinger med skiver og flekker av flint. I tillegg kommer funn av ravsmykker.

10.4.1 Flateretusjerte flintgjenstander.

Den største gruppen flateretusjerte flintgjenstander i analyseområdet er ulike typer dolker og spydspisser. I hovedsak omfatter gruppen de gjenstandene Bakka definerer som "symmetrical flat-chipped flint implements of southern Scandinavian character, larger than arrowheads, and of LN and early BA date" (Bakka og Kaland 1971:12). Jeg har ikke

Område	Kommune	FLINT-ØKS	FLATERETUSJERT FLINT			SKJEF. SKRAPER	SKIVER/FLEKKER (hv. v. SAML)	RAY	ENKEL SKFT.ØKS	ANNEN STEINØKS	
			SPISS (hv. v. DOLK)	SIGD	PIL						
1	GULEN	3	6 (4)						3	10	Y T R E S T R Ø K
	HYLLESTAD		2 (2)	1						1	
	SOLUND		3 (3)							1	
2	ASKVOLL	2	8 (6)	3					2	3	S T R Ø K
	BREMANGER		3 (3)				1			5	
	FLORA		7 (6)		2			1		3	
3	SELJE	1	8 (8)			3			2	8	
	VÅGSØY	1	5 (5)							2	
4	HØYANGER	2	2 (1)							1	M I D T R E S T R Ø K
5	FJALER	2	2 (2)		3					6	
	FØRDE									2	
	GAULAR		6 (5)								
	NAUSTDAL	2						1			
6	EID		1 (1)	3			27 (2)		1	2	S T R Ø K
	GLOPPEN		5 (2)		2		20 (1)		1	3	
7	AURLAND		2 (2)						2	1	I N D R E S T R Ø K
	BALESTRAND	2	7 (5)			3	46 (3)		3	10	
	LEIKANGER		3 (3)						1	4	
	LUSTER	1	7 (5)						2	4	
	LÆRDAL								5	1	
	SOGNDAL	1	2 (2)	2		1			5	7	
	VIK	2	2 (1)				17 (1)			2	
	ÅRDAL		1 (1)							1	
8	JØLSTER		2							1	
9	HORNINDAL		1 (1)	1			1				
	STRYN	1	11 (10)				21 (1)		1	14	
	Tils.	20	96 (78)	10	7	7	132 (8)	1	30	92	

Fig. 10.9: Funn fra Sogn og Fjordane som omfatter SN/BA flintsaker - først og fremst flateretusjerte - ravfunn, enkle skafthull-økser og bergartsøkser av typer funnet sammen med SN/BA flint eller tolket som offer/depot (kategorien "annen steinøks"). Berg-artsøkserne omfatter Vestlandsøkser, trinnøkser og huleggete økser. Slike økser funnet i sikker boplasskontekst er ikke tatt med i tabellen. For de flateretusjerte spissene er opplyst (i parentes) hvor mange som er typebestembare dolker. For skiver/flekker er opplyst (i parentes) hvor mange samlinger (av 2 eller flere, opptil 23) som forekommer. I tillegg til det ene ravfunnet fra Bremanger er det funnet bit av en ravperle i Skrivarhelleren i Årdal kommune (Prescott 1988:74f.).

Kommune	FLINT-ØKS	FLATERETUSJERT FLINT			SKJEF SKRABER	SKIVE/FLEKKE (d.a.SAML.)	RAV	ENKEL SKFT.ØKS	ANNEN STEIN ØKS
		SPISS (da.DOLK)	SIGD	PIL					
GISKE		24(13)	1		2	1		2	9
HARAM	10	17(10)		2	3	118(3)		5	15
HAREID	1	6(4)			22	25(2)		1	32
HERØY	2	26(21)	1	2	3	95(3)	7	2	24
NORDDAL	2	4(3)			1			1	1
SANDE	8	45(32)	5	1	11	59(3)	1	3	76
SKODJE		2(1)							1
STORDAL	1	2(1)		1	2	1			2
STRANDA		1(1)						2	1
SULA	1	5(3)		3		11			31
SYKKYLVEN		5(1)			6	15(1)			5
ULSTEIN	5	20(12)	2	1	3				9
VANYLVEN	7	6(6)				3			3
VOLDA		11(10)	4	3	23	21(3)		2	16
ØRSKOG	1	5(1)							1
ØRSTA	3	6(1)	1	1		6(1)		2	12
ÅLESUND	1	20(14)	1		6	6(1)		7	11
Tils.	42	205(134)	15	14	82	361(17)	8	27	249

Fig. 10.10: Funn fra Sunnmøre som omfatter SN/BA flintsaker - først og fremst flateretusjerte - ravfunn, enkle skaft-hulløkser, og bergartsøkser funnet sammen med SN/BA flint eller tolket som offer/depot (kategorien "annen steinøks"). Bergartsøksene omfatter bl.a. Vestlandsøkser og Sandshamm-økser. Slike økser funnet i sikker boplasskontekst er ikke tatt med i tabellen. For de flate-retusjerte spissene er opplyst (i parentes) hvor mange som er typebestembare dolker. For skiver/flekker er opplyst (i parentes) hvor mange samlinger (av 2 eller flere, opptil 66) som forekommer. I noen tilfeller er never funnet sammen med SN flintsaker: 2 funn fra Fjørtoft i Haram k. (B. 11342 og B. 12091) og 1 funn fra Mork i Volda k. (B. 4861).

skilt mellom de ulike dolktypene, og en del ubestemmelige "blad" og "spisser" er medregnet.

I Sogn og Fjordane er det tilsammen 96 gjenstander i denne gruppen, og på Sunnmøre 205 (fig. 10.9 og 10.10). Klart definerte dolker er den mest omfattende kategorien, med 78 eksemplarer i Sogn og Fjordane og 134 på Sunnmøre. Vanligst er de dolktypene som tilsvarer Gjessing 1920, fig. 197, 200, 201, 202 og 206.

De øvrige flateretusjerte flintsakene er langt mer sparsomme i analyseområdet. Av flintsigder er det funnet 10 i Sogn og Fjordane og 15 på Sunnmøre. Utenom sikker boplasskontekst er det funnet 7 flateretusjerte pilespisser i Sogn og Fjordane og 14 på Sunnmøre.

10.4.2 Skjeformete skrapere.

Frekvensen av skjeformete skrapere er markert forskjellig i de to delene av analyseområdet (fig. 10.9 og 10.10). I Sogn og Fjordane er det bare kjent 6 slike skrapere; mens det på Sunnmøre er funnet 82. Som det vil framgå under gjennomgangen av depotfunnene (pkt. 10.7), kommer de fleste skraperne på Sunnmøre fra samlede funn.

10.4.3 Flintøkser.

De tosidige og bredeggete flintøkserne som regnes å tilhøre SN og tidlig bronsealder, er tallrike i SV-Norge, og Bakka mener de kan være produsert i Norge (Bakka og Kaland 1971:10f.). I Sogn og Fjordane er det 20 flintøkser og på Sunnmøre 42, i begge områder er flere av den bredeggete typen R 20 (fig. 10.9 og 10.10).

10.4.4 Samlinger med skiver og flekker av flint.

Samlinger med flintskiver og -flekker som ikke tolkes som boplassfunn, kjennes både fra Sogn og Fjordane og Sunnmøre, men er i betydelig overvekt på Sunnmøre. Der er tilsammen 361 skiver og flekker av flint funnet i kontekster tolket som depotfunn (se nedenfor pkt. 10.7). Blant dem er det 17 samlinger som inneholder 2 eller flere skiver eller flekker, den største omfatter 66 stykker. I Sogn og Fjordane er det 8 samlinger med tilsammen 132 flintskiver og -flekker, den største med 23

stykker.

10.4.5 Ravfunn.

I analyseområdet er det 5-6 ravfunn fra yngre steinalder, 4 på Sunnmøre og 1-2 i Sogn og Fjordane. Til gjengjeld er funnene enestående i vestnorsk sammenheng.

Tre av ravfunnene fra Sunnmøre kommer fra Bergsøy i Herøy kommune (Mandt 1988, fig. 1). To er fra samme gård, Berge, og består av h.h.v. 4 og 2 halvmåneformete ravstykker med hull midt på den buete siden, for å brukes som anheng (B 5048 og B 6255). De to funnene ble gjort med ca. 10 års mellomrom, og kan opprinnelig ha hørt sammen (Brøgger 1908:13). De to sistfunne hengesmykkene skal muligens være funnet sammen med 1 flintdolk og 1 flintsigd. Det tredje ravfunnet fra Bergsøy er en liten oval, flattrykt perle med hull nær kanten i hver ende (B 6492), funnet på Myklebost som er nabogård til Berge. Endelig er det funnet en bønneformet ravperle med hull i den ene enden på boplassen Korsen på øya Voksa i Sande kommune (B 9412a). Nærmeste parallell er kjent fra det yngste bosetningslaget på Ramsvikneset, Straume i Nordhordland (Ågotnes 1978:41).

Ravfunnet fra Sogn og Fjordane er en liten sylindrisk perle, der det er boret to koniske hull på skrå mot hverandre slik at de danner en hempe (B 3157). Perlen ble funnet på Bremangerlandet i 1877, og det var først over 30 år seinere at steinalderdateringen ble fastslått (Shetelig 1911:254). En ravperle fra Skrivarhelleren i Årdal (sml.pkt. 10.8.2 nedenfor) kan muligens dateres til SN/bronsealder (Prescott 1988:76). Dette funnet er under bearbeiding, og er derfor ikke tatt med i denne analysen.

På grunnlag av form og framstillingsmåte hevder Brøgger (1908:12ff.) og seinere Shetelig (1911:255) at ravsmykkene fra Bergsøy og Bremangerlandet, stammer fra traktene rundt den sørlige delen av Østersjøen, tidligere østprøysisk område (Mandt 1988).

10.4.6 Flintfunnenes distribusjonsmønster.

Flintsaker fra SN/bronsealder opptrer over hele analyseområdet, men

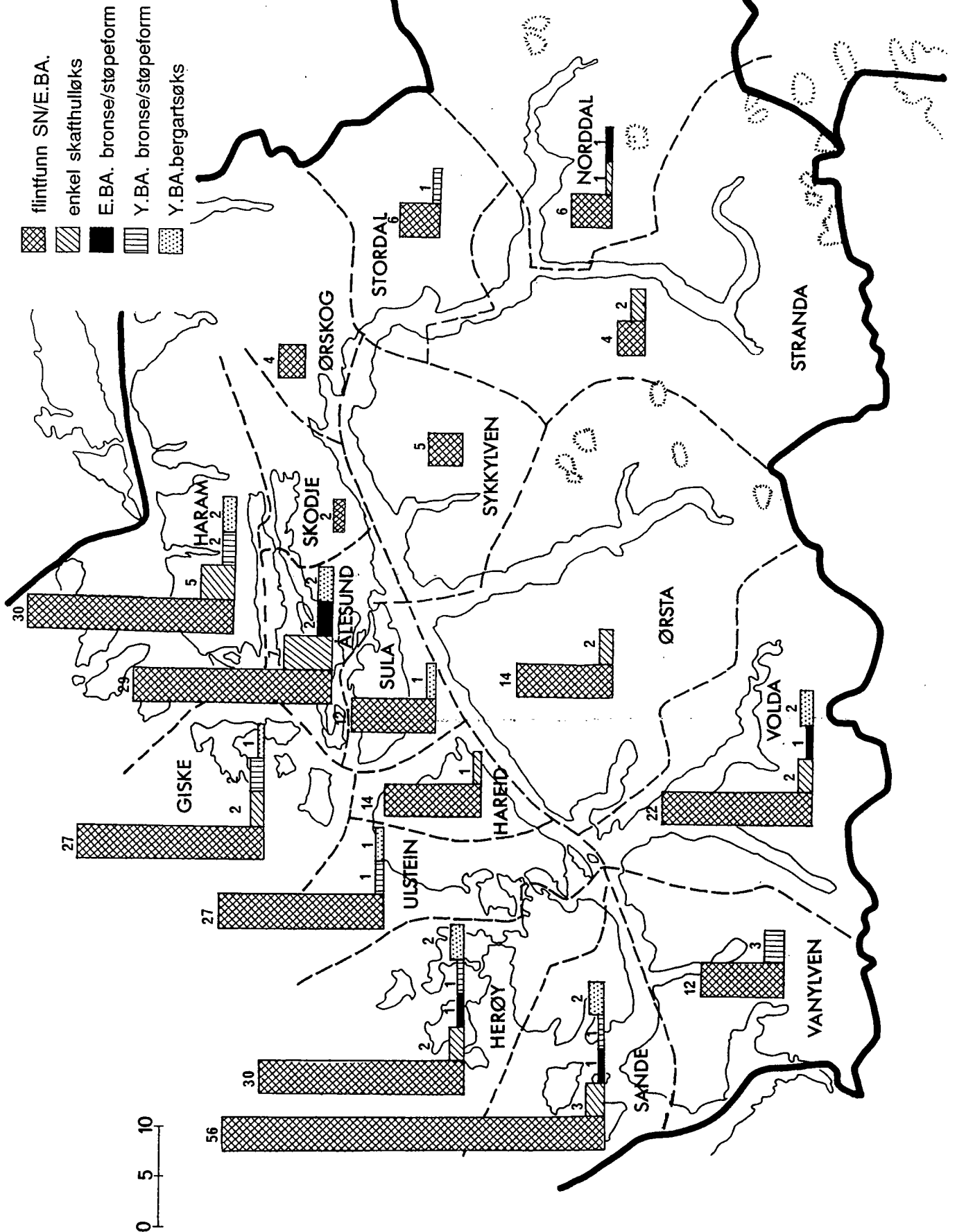

Fig. 10.11: Kvantitativ fordeling av ulike BA funnkategorier i kommunene på Sunnmøre. Det er en markert overvekt av funn i de ytre kyststrøkene.

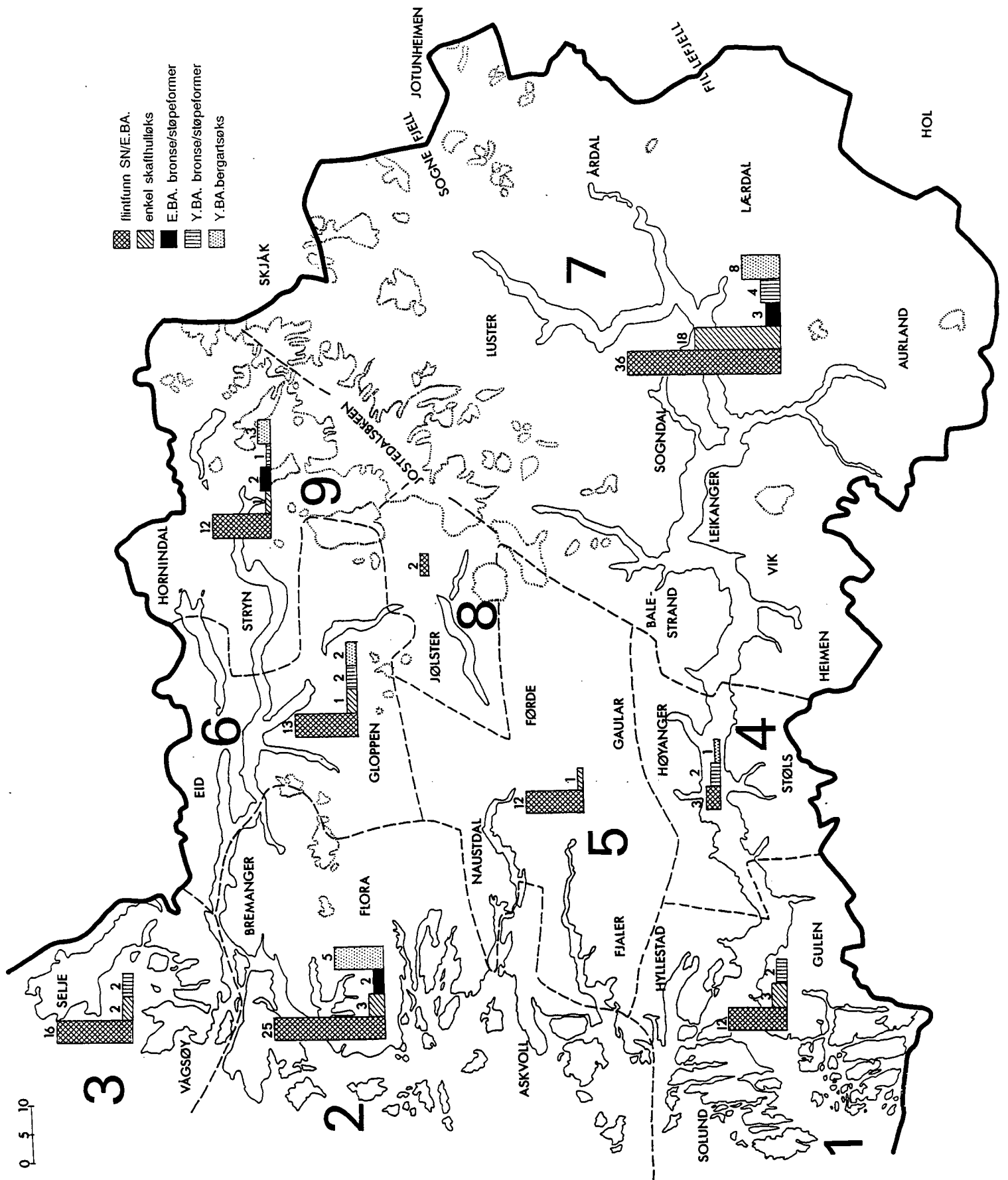

Fig. 10.12: Kvantitativ fordeling av ulike BA funnkategorier i de geografiske områdene i Sogn og Fjordane. Det er overvekt av funn i ytre strøk, særlig i område 2 og 3, i midtre og indre Nordfjord, i område 6 og 9, samt i indre strøk av Sogn, i område 7.

visse strøk har høyere funnfrekvens enn andre. På Sunnmøre er det klar overvekt av flintfunn i de ytre kommunene samt i Volda (fig 10.11). Også i Sogn og Fjordane er mange flintsaker funnet i ytre strøk, men i tillegg er funnfrekvensen høy i midtre del av Fjordane og indre Sogn (fig. 10.12).

Den tallrikeste funngruppen - de flateretusjerte spissene - er i markert overvekt i de ytre kommunene på Sunnmøre, med flest funn i Sande og nabokommunen Herøy: h.h.v. 45 og 26 eksemplarer (fig.10.10). Klart definerte dolker er også vanligst i disse kommunene. Av de indre kommunene er det bare Volda som har et visst antall flateretusjerte spisser.

I Sogn og Fjordane er det flest spisser i ytre og indre strøk, h.h.v. 42 og 38, mens det bare er 16 i midtre strøk (fig. 10.9). Område 8 har ingen dolkfunn, mens det er mer enn 5 i alle de andre områdene, med område 7 og 3 på topp: h.h.v. 19 og 16 dolker.

10.5 Fortidas "hittegods".

Oldsaker funnet enkeltvis, uten tilknytning til konstruksjoner eller andre spor som kan antyde hvorfor gjenstandene er havnet akkurat der arkeologene gjenfinner dem, kunne karakteriseres som "hittegods" i betydningen "løsøre som er kommet bort fra besitteren uten hans vilje og som noen har funnet og tatt til seg" (Aschehougs konversasjonsleksikon bd. 9:82). I ordets snevrere betydning ville dette være "mistet gods" (Bokmålsordboka 1986:231). Da Sophus Müller for 100 år siden argumenterte for å tolke mark- og myrfunnene fra yngre steinalder og bronsealder som offerfunn, pekte han på det usannsynlige i at gjenstander som var mistet, så ofte skulle havne tilfeldig under eller ved en stor stein, i vann eller liknende (1886:241).

Slike funnomstendigheter regnes i dag oftest som tolkbare kontekster. Større problem er forbundet med å forklare hvorfor flintdolken havnet i åkeren eller hva bronsespydet gjorde der grøfta ble gravd. Heller ikke disse gjenstandene synes det rimelig å oppfatte som "mistet gods". Men hensikten bak nedleggelsen er vanskelig å forklare dersom ikke spesielle trekk ved gjenstanden selv eller omstendigheter ved funnforholdene kan antyde at det dreier seg om begravelse, offer el.lign.

Gjenstands- kategori	Funn- kontekst	SOGN og FJORDANE	% av total- antall	SUNN- MØRE	% av total- antall
FLATE-- RETUSJERT FLINTSPISS	Total	96		205	
	Depot	29	30,2	76	73
	Grav	1	1	7	3,4
	Boplass			10	4,9
FLATE-- RETUSJERT FLINTSIGD	Total	10		15	
	Depot	5	50	14	93,3
	Grav			1	6,7
	Boplass				
FLATE-- RETUSJERT FLINTPIL	Total	7		14	
	Depot	4	57	1	7
	Grav				
	Boplass			5	35,7
SJEFORMET SKRAPER	Total	7		82	
	Depot	4	57	72	87,8
	Grav				
	Boplass			1	1,2
SKIVE/ FLEKKE AV FLINT	Total	132		361	92,2
	Depot	132	100	333	0,3
	Grav			1	
	Boplass			13	3,6
FLINT-- ØKS	Total	20		42	
	Depot	8	40	20	47,6
	Grav	1	5		
	Boplass			9	21,4
BERGART-- ØKS	Total	122		276	
	Depot	12	9,8	35	12,7
	Grav				
	Boplass	3	2,5	164	59,4

Fig. 10.13: Forholdet mellom totalt antall gjenstander og gjenstander i tolkbar kontekst i analyseområdet (sml. fig. 10.9 og 10.10).

Om en rekke gjenstander fra analyseområdet - både av bronse og flint eller bergart - er opplyst at de er kommet for dagen ved ulike typer jordarbeid: dyrking, grøftegraving, planering, vegarbeid, brønn-graving. I flere tilfeller er opplyst hvor dypt sakene lå, vanligvis 30-40 cm og ca. 60 cm. Om andre gjenstander er angitt mer upresist at de lå "i øverste jordlaget", "i spadedybde", "ikke dypt". Det er sannsynlig at de fleste enten stammer fra enkle jordgraver der eventuelle spor av konstruksjoner er oversett av finneren, eller at de representerer offer- eller depotfunn.

I denne sammenhengen vil jeg nøye meg med å samle slike funn i kategorien "løsfunn". I samme kategori grupperer jeg funn som mangler funnopplysninger, og som derfor oftest unndrar seg muligheten for å tolke hensikten med nedleggelsen. Kategorien omfatter enkeltfunne gjenstander der:

- a) opplysninger om funnkonteksten mangler helt
- b) opplysningene om funnforholdene er utilstrekkelige til å forklare hensikten med nedleggelsen
- c) gjenstandskategorien i seg selv ikke tyder på intensjonell nedleggelse.

Det eneste bronsefunnet i analyseområdet som i egentligste forstand kan kalles "hittegods", er det østrussiske spydfragmentet fra Luster som lå i kanten av en snøfonn i høgfjellet ovenfor Dale. Her har nok en uheldig jeger sørget over tapet av et sjeldent jaktredskap! Andre funn med både bronser og støpeformer klassifiseres som løsfunn p.g.a. manglende eller mangelfulle funnopplysninger (fig. 10.1 og 10.2). Et karakteristisk eksempel på mangelfulle funnopplysninger er støpeformen til holkøks fra Sogndal som ble "funnet på et stabbursloft" og "ingen på gården kunne gi noen opplysninger om den" (BMÅ 1931).

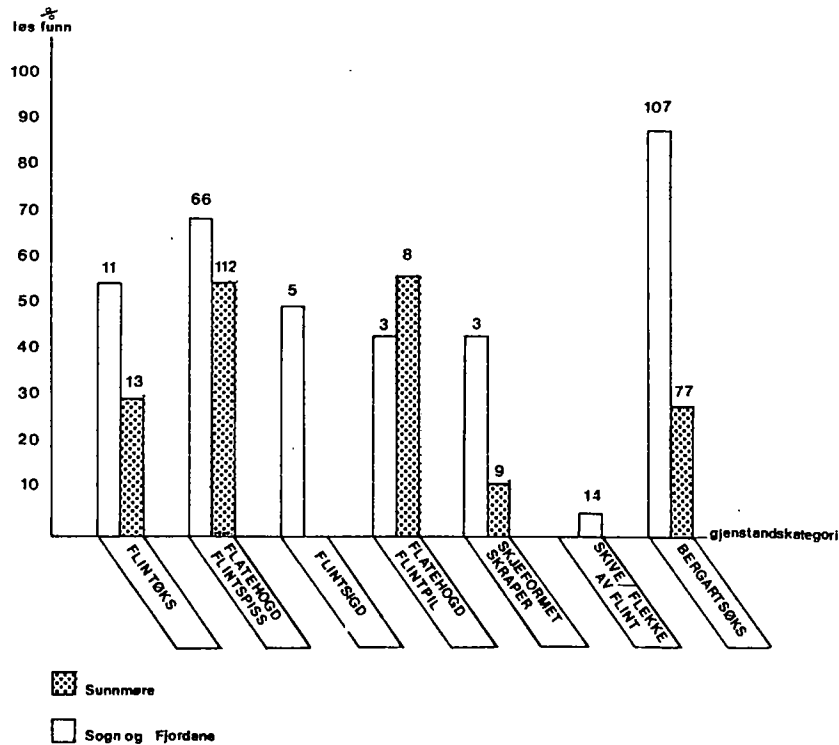

Fig. 10.14: Prosentvis andel løsfunn i h.h.v. Sogn og Fjordane og Sunnmøre for en del SN/BA flintsaker, samt visse typer bergartsøkser (sml. fig.10.9 og 10.10).

Nesten alle de enkle skafthulløksene fra analyseområdet klassifiseres som løsfunn. De fleste er funnet ved jordarbeid, uten karakteriserende funnomstendigheter, enkelte lå i dagen på sti eller strand, og flere mangler funnopplysninger. Noen av de rombiske og nakkebøyde øksene er funnet i tolkbare kontekster, men mesteparten klassifiseres som løsfunn. Når det gjelder flintsakene fra SN/bronsealder varierer frekvensen av løsfunn i de to delene av analyseområdet, og det er prosentvis flest løsfunn i Sogn og Fjordane (fig.10.13 og 10.14).

10.6. De døde til minne.

10.6.1 Gravgods og gravform.

a) Bronser.

Bare få av bronsegjenstandene i analyseområdet kommer fra sikre gravfunn (fig.10.3 og 10.15). De to bøylespennene fra periode 2 lå begge i hellekister dekket av røys. Spennen fra Svånøy ble funnet sammen med ca. 50 marmorsteiner på størrelse med hønseegg (Holmboe 1854:312, Nicolaysen 1875:190 f.), hvorav de fleste er tapt (Fett 1957c:14). Lorange antar at funnet stammer fra en ubrent begravelse, (1876:42). Om spennen fra Ristesund er opplyst at den ble funnet sammen med brente bein (Ab 1881). I samband med Ristesund-graven er en uttalelse av Neumann av interesse: "paa Storholmen, der ved et Sund

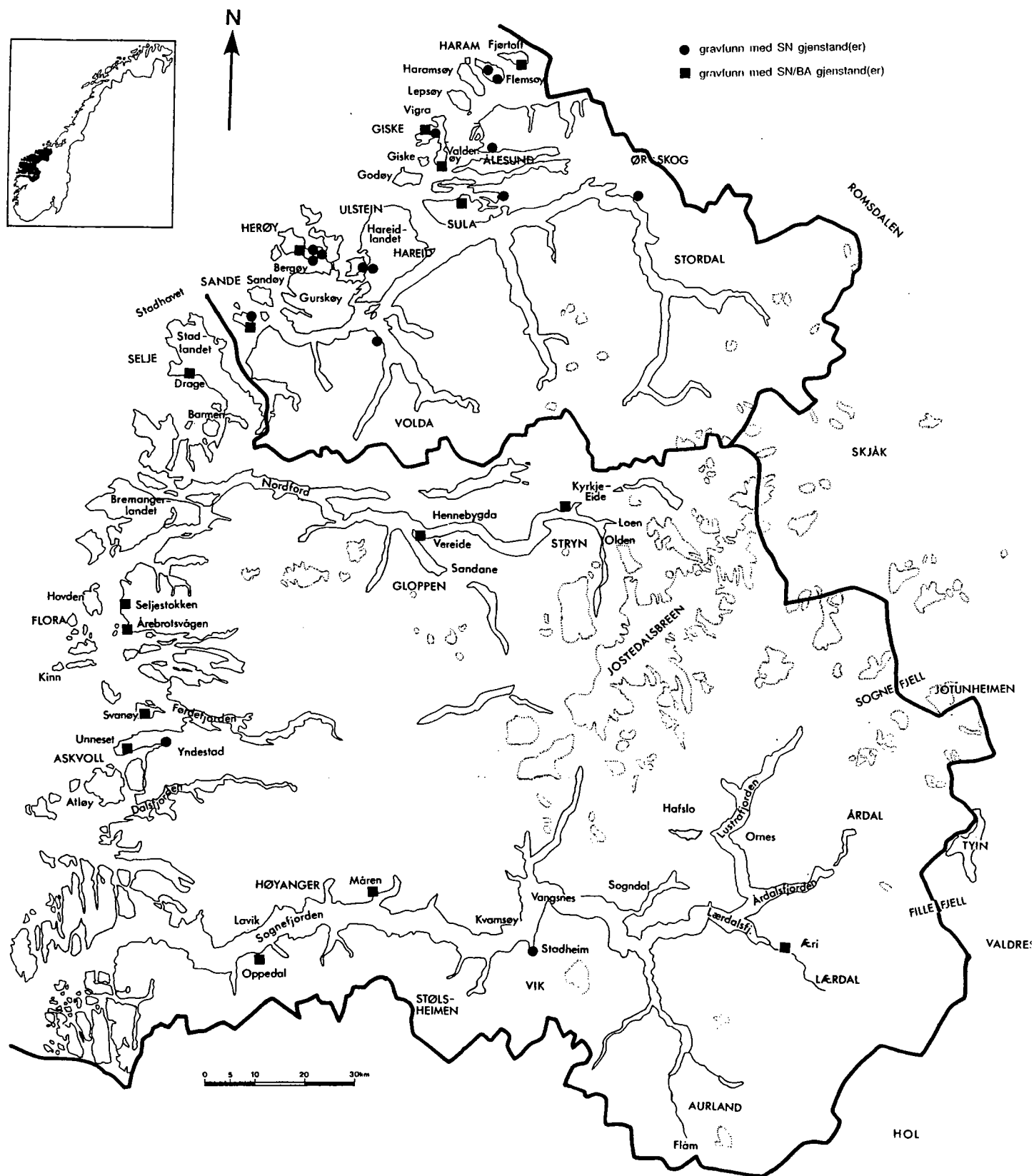

Fig. 10.15: Utbredelsen av gravfunn datert til SN og bronsealder i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre.

skilles fra Kvamsøen, skal ligge flere lignende Gravrøser (som den med bøylespenningen), i hvilke Broncesager ere, efter sigende fundne" (Ab 1881:66).

Dolkbladet fra Æri i Lærdal stammer også muligens fra en eldre bronsealdersgrav. Det ble funnet i en grusbakke, og "en mængde Vaaben etc" skal være funnet omtrent på samme sted, men ble antatt å være av jern (Ab 1886). Det er ingen opplysninger om verken kiste eller røys/haug. Men Bjørn hevder at de fleste enkeltfunne bronsesakene fra eldre del av bronsealder trolig stammer fra enkle jordgraver, som han regner for "Erbe aus der Steinzeit" (1936:15).

Fra Gjøssund i Haram er det opplysninger om et mulig eldre bronsealders gravfunn som er tapt. Før 1870 ble det gravd i ei røys med tverrmål over 10-15 m som inneholdt en hellekiste fylt av svart jord med en mengde "forirret kobbergrus", en bronsedolk og noen ubrente menneskebein (Nicolaysen 1875:191). Over kista hadde ligget store heller som i 1871 ble brukt til dørheller i et våningshus (Fett 1950d:35).

Fra yngre bronsealder kjennes ingen sikre gravfunn med bronsegjenstander i analyseområdet. Muligens kan en holkøks fra Indre Opedal i Gulen stamme fra en grav, da den opplyses å være funnet "i haug" (Ab 1890). Men de øvrige bronsesakene fra yngre bronsealder har enten mangelfulle funnopplysninger (sml. pkt.10.5), eller de tolkes etter funnforholdene som depoter (slm. pkt.10.7).

b) Asbestkeramikk

Enkelte gravfunn i analyseområdet dateres til bronsealder på grunnlag av keramikk-funn. På Drage i Selje kommune på Stadlandet ble det i 1889 under utgraving av ei røys funnet "en muret grav", ca. 1,20x0,60 m, der det lå et nesten helt leirkar av asbestblandet gods. Karet dateres til eldre bronsealder p.g.a. gravformen (Ågotnes 1986:95 f.). Det er et av de få eksemplene på asbestkeramikk i sikker grav-kontekst (Ågotnes 1984:58) og det sørligste gravfunnet med asbestkeramikk som kjennes fra bronsealder (Ågotnes 1986:109).

På Sunnmøre er det funnet asbestkeramikk i mulig gravkontekst. I flere tilfeller stammer keramikken trolig ikke fra begravelsen, men fra en boplass som har vært på stedet før graven ble anlagt (Ågotnes 1986:107,

sml. pkt. 10.8.2. nedenfor). Men noen av asbestkeramikk-forekomstene regnes som sikre gravfunn (Ågotnes 1986:97 f.). På Kvalsund, Nerlandsøy i Herøy kommune ble noen skår funnet i en rundrøys, og de antas å tilhøre en grav fra yngre bronsealder som er ødelagt av et seinere anlegg. På Stadsnes i Sula kommune ble flere skår funnet i en mulig grav: "der var ikke haug, men bare noen få tillagte stener". På Røsvik, Vigra i Giske kommune ble et skår funnet i en røys i myr.

c) Steinøkser.

I ytre strøk av Sunnfjord (område 2) er to skaftrenneøkser funnet i sikker gravkontekst. Funnstedet for en øks fra Unneset i Askvoll var ifølge finneren "et ildsted hvor kull og aske fantes i en omkrets av 15 m", og i sentrum på "ildstedet" (=gravkammeret) lå en stor flat stein ca. 3/4 m stor (BMÅ. 1926-7). Trolig er det et brannflak der sentrum er markert med en stor stein, en gravskikk som kjennes fra yngre bronsealder og førromersk jernalder (Solberg 1988:282). På Aarebrotsvaagen i Flora ble en skaftrenneøks "efter finderens tydelige forklaring" funnet i et lite "kammer" av murte heller, ca. 1,10x0,60 m, med overkanten ca. 60 cm under flat mark. Det ble oppfattet som "et ildsted eller skorsten" og var fylt med store stein. Foruten øksa ble det funnet trekull og "murstensklumper" som kan ha vært leirkarskår (Gustafson 1893:8). Gravformen minner om graver fra yngre bronsealder (Solberg 1988:282). En skaftrenneøks fra Lunde i Stryn klassifiseres som gravfunn, fordi den ble funnet i sterkt kullholdig jord. Som gravfunn regnes også en skaftrenneøks fra Ytre Vereide i Gloppen, selv om den er funnet løst i jorda ved pløying (Magnus 1978:130). En eneste av de rombiske skafthulløksene kan stamme fra en grav. Den er av Marstrandens type D og lå løst mellom steinene i en røys på Nordeide i Høyanger. Tilknytning til røys har også en enkel skafthulløks fra Syvik i Haram (B 7432) som ble funnet ca. 1 m fra en liten røys med en hellekiste i.

d) Annet inventar.

Som nevnt under gjennomgangen av ristningene på Sunnmøre, dateres primærgraven i Mjeltehaugen (Giskegjerdet, Giske k.) til tidlig eldre bronsealder. Dateringsgrunnlaget er dekoren på gravhellene og gravanleggets utforming. En stor røys på Flø i Ulstein k. kan trolig også dateres til eldre bronsealder. I røysa var en mannslang kiste av tørrmur der det i kullblandet jord ble funnet et lite skifersmykke av en type som kjennes fra graver i Sør-Skandinavia datert til SN/eldre

Område	1			2			3		4		5		6		7				8	9					
Kommune	GULEN	HYLESTAD	SOLUND	ASKVOLL	BREMANGER	FLORA	SELJE	VÅGSSØY	HØYANGER	FJALER	GAULAR	NAUSTDAL	EID	GLOPPEN	AURLAND	BALESTRAND	LEIKANGER	LUSTER	SOGNDAL	VIK	ARDAL	JØLSTER	HORNINDAL	STRYN	
LØSFUNN	4	1	1	7	3	8	7	4	2	3	5		2	6	1	7	1	4	6	4	1	1		8	86
DEPOTFUNN	3	2	1	3		1	3	2	1	2	1	1	3	2	1	4	1	3	1	1		1	2	2	41
GRAVFUNN				1																1					2
Flintfunn tils.	7	3	2	11	3	9	10	6	3	5	6	1	5	8	2	11	2	7	7	6	1	2	2	10	129
Flintfunn pr. område.	12		23			16		3		12		13		36				2		12		129			

Fig. 10.16: SN/BA flintfunn i Sogn og Fjordane. Fordeling på funnkategorier.

	GISKE	HARAM	HAREID	HERØY	NORDDAL	SANDE	SKODJE	STORDAL	STRANDA	SULA	SYKKYLVEN	ULSTEIN	VANYLVEN	VOLDA	ØRSKOG	ØRSTA	ÅLESUND	Tils.
LØSFUNN	15	16	9	11	5	37	2	4	4	11	1	18	10	12	2	13	25	195
DEPOTFUNN	7	12	5	16	1	18		2		2	4	7	2	9	1	1	3	89
GRAVFUNN	1	2		3		1					2		1	1		1		12
Flintfunn tils.	23	30	14	30	6	56	2	6	4	12	5	27	12	22	4	14	29	296

Fig. 10.17: SN/BA flintfunn på Sunnmøre. Fordeling på funnkategorier.

bronsealder (Ringstad 1987:160).

e) Flintsaker.

En del flintsaker er funnet i sikker eller mulig gravkontekst (fig.10.15, 10.16 og 10.17). Det er først og fremst flateretusjerte gjenstander - dolker, spydspisser, en sigd - samt en flintøks og flintavslag. Funnomstendighetene avviker i liten grad fra gravkontekster som inneholder bronsealdersgjenstander: kiste, røys, steinsetning.

To flintfunn stammer fra kiste. På Yndestad i Askvoll ble et flateretusjert flintblad (B 11090) funnet i en ellers tom, mannslang kiste i røys. På Vangsvik i Ørskog ble et flintspyd (B 3059) funnet i kontekst tolket som et "ildsted", men som vel må oppfattes som en kiste (sml. funnomstendighetene for skaftrenneøkse fra Unneset): "nogle sammenlagte, til dels flade stene" (Nicolaysen 1874:165).

Noen flintsaker er funnet i tilknytning til røyser. På Torrvik i Volda lå en flintspiss i haugfyllen i en jordblandet røys der det var en del heller med kull mellom (B 8618). På Bringsinghaug i Sande ble en flintdolk funnet ca. 1/2 m under overflaten i en steinrøys (Å 4306). På Oterlei i Haram skal være funnet en flintdolk (nå tapt) i eller ved en utkastet røys. På Stadheim i Vik ble en bredegget flintøks (B 4228) funnet "ved rydning af en Stenrøs" (Ab 1883).

På Sunnmøre er seinneolittiske gjenstander funnet i tilknytning til en form for steinsetning. Et flateretusjert kvartsspyd fra Blindheim i Giske (B 12912) ble funnet i en ring av små stein, 3-4 m i tvn. En flintsigd fra Gardshol i Ulstein (B 11140) lå i en steinsetning av "lett håndterlig stein" med tynt gruslag over (UBÅ 1958/6). Et flintavslag fra Fjørtoft i Haram lå sammen med 10 stykker bark og never i en kvadratisk steinlegning ca. 1 m dypt i sandlag (B 12091).

Et par flintgjenstander funnet i kull- eller askelag kan også stamme fra graver: et spyd fra Berge i Herøy (B 12142) og en dolk fra Spjelkaviknes i Ålesund (B 11335).

10.6.2 Røyser som kan være gravminner fra bronsealder.

"Munkerøyser" kalles de på Vestlandet, røysene som av Shetelig ble karakterisert som "den egentlige hjemlige form for graven i vår bronsealder" (1930:65). Det er større og mindre jordfrie røyser som fins i stort antall i innlandsbygdene på Østlandet og i Trøndelag og langs kysten fra Østfold til Helgeland. På Vestlandet ligger røysene på koller og knauser nær sjøen, ofte på odder, øyer og holmer, gjerne rett på svaberg med brattkant ned mot stranda. Langs deler av leia ligger de som perler på en snor og er klart markerte landemerker for sjøfarende folk i lave båter.

De fleste gjenstandene tolket som gravgods i avsnittet foran, kommer fra slike røyser. Shetelig omtaler dem som "den eldste klassen av monumentale gravminner paa Vestlandet" og hevder at "de blev bygget overveiende under bronsealderen" (1932:39). Imidlertid er ikke dateringen av "munkerøysene" til bronsealder entydig, heller ikke i de tilfellene der det i røysa er påvist murt kammer eller kiste av reiste heller. I slik kontekst opptrer også begravelser fra eldste del av jernalder (bl.a. Shetelig 1925:91).

Trass i usikker tidfesting, har jeg prøvd å kartlegge omtrentlig antall gravrøyser av den aktuelle typen i analyseområdet. Dette er gjort på helt skjønnsmessig grunnlag, hovedsaklig ut fra beskrivelse av fornminnene i Fetts registreringshefter og i registreringsrapporter for Økonomisk kartverk. Bare de røysene som ligger i nær tilknytning til ristningslokalitetene i Sogn og Fjordane, har jeg hatt anledning til å studere i marken. Selv om tallangivelsene bygger på et usikkert grunnlag, tror jeg de antyder forskjeller i røys-frekvens mellom de ulike delene av analyseområdet. Antallet mulige bronsealdersrøyser er talt opp for hver kommune og angitt med størrelsessignaturer på kartet fig. 10.18. En skjevhet kan oppstå fordi kommunene ikke er like store i utstrekning. Ideelt sett burde området vært delt inn i jevnstore geografiske enheter. Siden grunnlagsdataene er så usikre, har jeg imidlertid ikke funnet det regningssvarende å lage en slik inndeling. Det er forskjeller i røys-frekvens både på langs og tvers i analyseområdet. I Sogn er det få røyser i de ytre kommunene Gulen, Hyllestad og Solund, mens Høyanger midtvegs i Sognefjorden har flere. I de indre kommunene Aurland, Lærdal og Årdal er ingen røyser av den aktuelle typen, mens Balestrand og Sogndal har relativt store samlinger med

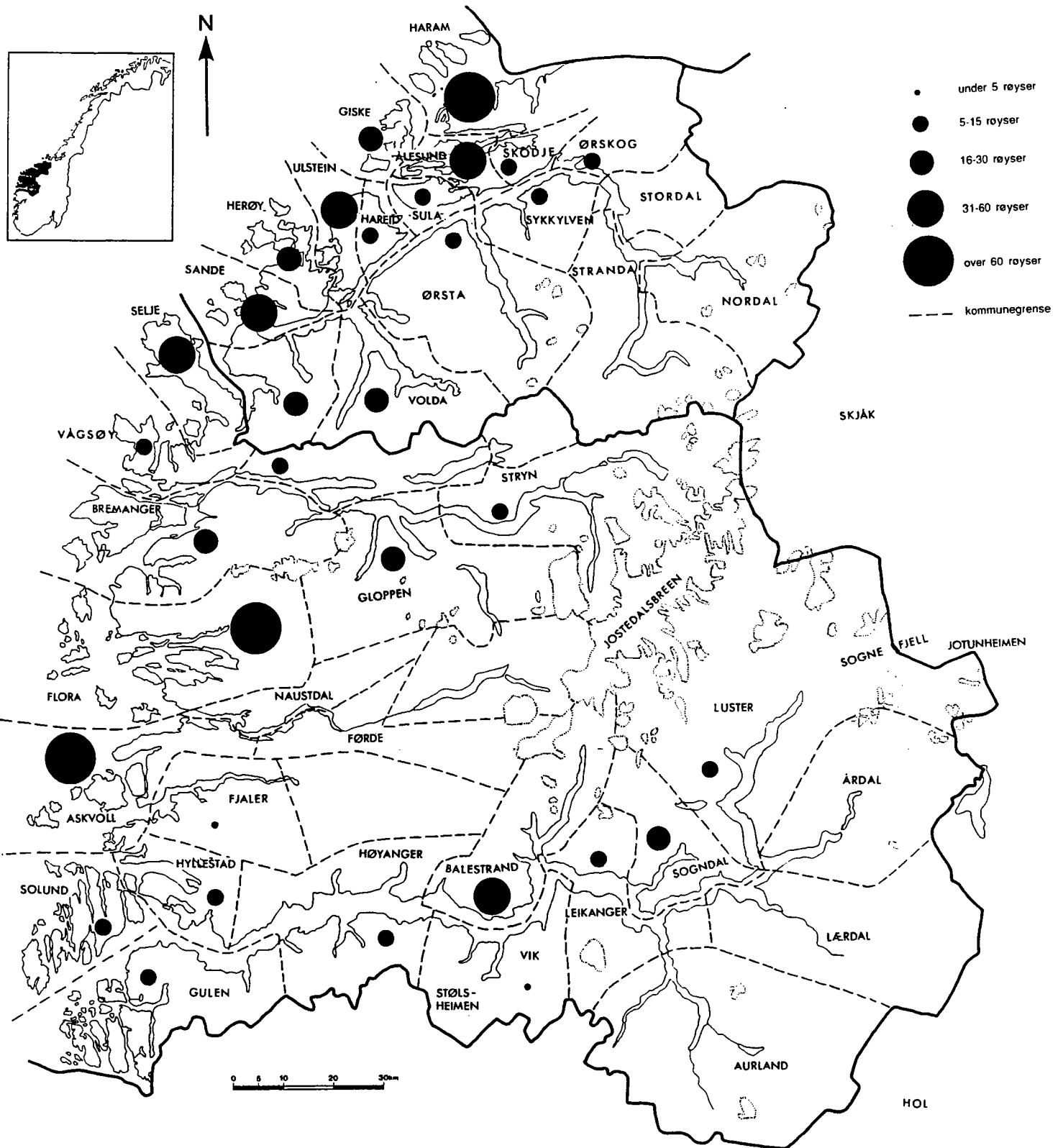

Fig. 10.18: Frekvensen av mulige bronsealders gravrøyser i de ulike kommunene i Sogn og Fjordane/Sunnmøre.

mulige bronsealdersrøyser. Et særkjenne ved røysene langs Sognefjorden er at de ligger på nes og ved munningene til de mindre fjordarmene, mens de ikke opptrer innerst i fjordene.

I Fjordane er det markert overvekt av "munkeøyser" i de ytre kommunene, særlig i Askvoll, Flora og Selje. Langs leia, på de mange nesene og store og små øyene, ligger røysene på rekke og rad, ofte med synskontakt fra den ene til den neste. Slik ligger også røysene i Bremanger, selv om antallet ikke er så stort. I midtre og indre deler av Sunnfjord - i kommunene Fjaler, Førde, Gaular, Naustdal og Jølster - er få eller ingen røyser av bronsealderskarakter. Men i midtre og indre strøk av Nordfjord, særlig i Gloppen, ligger en rekke røyser langs fjorden, og her som langs Sognefjorden, er de å finne på nes og ved munningene av de mindre fjordarmene.

På Sunnmøre er klar overvekt av mulige bronsealdersrøyser i de ytre kommunene, særlig i Haram, Ålesund, Ulstein og Sande. I kommunene Stordal, Stranda og Norddal er ingen røyser av denne typen, mens det i de øvrige indre kommunene, særlig i Volda og Vanylven, ligger flere langs fjordarmene og i fjordmunningene.

10.6.3 Gravenes distribusjonsmønster.

Røysene spredningsbilde endres ikke vesentlig når funnene med daterbart gravgods fra SN og/eller bronsealder regnes med (sml. fig. 10.15 og 10.18). Både på Sunnmøre og i Fjordane kommer gravfunnene fra kommuner med høy røys-frekvens. På Sunnmøre gjelder det de ytre kommunene og Volda. I Fjordane kommer flere gravfunn fra de røys-tette kommunene i ytre strøk, og i tillegg kjennes noen funn fra midtre og indre Nordfjord, der det også er relativt høy røys-frekvens. Bare i Sogn er det ikke sammenfall mellom utbredelsen av daterbare gravfunn og mulige bronsealdersrøyser. Gravfunn opptrer i kommuner som enten har lav røys-frekvens (Høyanger og Vik), eller i strøk der det ikke er registrert røyser av bronsealderstypen (Lærdal). Mulig feilkilde til denne skjeve fordelingen kan være at jeg ikke har skilt ut de "rette" røysene i disse kommunene.

10.7 Gudene til ære eller menneskene til gavn?

10.7.1 Offergaver eller varelagre.

De såkalte mark- og myrfunnene fra yngre steinalder og bronsealderfunn som ikke kan sees å ha sammenheng med begravelser og som har en annen karakter enn boplassfunn - har vært gjenstand for ulike tolkninger. En av de som først framsatte tanken om at slike funn "maa opfattes som Ofringer til Guderne" var Worsaae (1866). Tidligere var funnene forklart som bortgjemte skatter eller vareforråd, eller rett og slett som tilfeldig mistet, og det tok lang tid før Worsaaes religiøse tolkning vant gjenklang (Müller 1886:216f.). I 1886 gikk imidlertid Mülller optimistisk inn for å vise at de fleste til da kjente danske mark- og myrfunnene var "Udtryk for en almindelig religiøs Skik" (1886:218). Han konkluderte med at:

"Man skulde anse disse fund for Gaver, der efter Oldtidens Skik, ere ydede ifølge et Løfte og nedgravede, uden at man gjorde sig det klart hvorledes de overnaturlige Magter vilde bruge dem" (1886:247).

I det hundreåret som er gått siden Müller argumenterte for en religiøs tolkningsmodell, har debatten om mark- og myrfunnene i stor grad dreid seg nettopp om dette: er de offer til høyere makter eller bortgjemte forråd som bronsesmeden eller handelsmannen hadde tenkt å hente igjen? (Sml. Levy 1982:12ff og Bodilsen 1986 m. litteraturhenvisninger) Samme trekk ved funn og funnforhold er tatt til inntekt for begge tolkningene. Både funnenes sammensetning, bevaringstilstanden og funnforholdene er brukt i bevisføringen:

a) Funnenes sammensetning.

Enten funnene inneholder flere gjenstander av samme type eller de omfatter ulike gjenstander, er sammensetningen brukt både for å tolke dem som offergaver og for å vise at de er bronsesmedens bortgjemte kapital.

b) Funnenes bevaringstilstand.

Noen mark- og myrfunn inneholder slitte og ødelagte gjenstander, og de er oppfattet som metall-lagre beregnet på omstøping. Men også samlinger av nye og ubrukke saker tolkes som vareforråd. På den andre siden blir funn av både nylagete og utrangerte gjenstander tolket som gaver til gudene. Tankegangen

er enten 1) at gudene skulle ha det fineste og nyeste, eller 2) at gudeofrete saker måtte ødelegges for aldri mer å brukes i profan sammenheng.

c) Funnforholdene.

Gjenstandene er ofte funnet i myr, noen ganger i vann, f.eks. i en kilde. De kan ligge inntil en bergvegg og ved eller under en stor stein eller i ur. Tolkningene av funnforholdene er legio: sakene er ofret til de maktene som bor i vannet eller steinen; bronsesmeden/handelsmannen har valgt landemerker i terrenget-gjemmesteder som var lette å finne igjen når sakene skulle hentes.

Øystein Johansen foretrekker å bruke betegnelsen depotfunn som et nøytralt og overordnet begrep for den aktuelle funngruppen (1988:39). Begrepet sier ikke noe om hensikten med nedleggelsen, og dekker både "votivfunn" som er "deponert for rituellet formål" til "det hellige" uten tanke på senere avhenting, og "oppbevaringsfunn" som er "midlertidig bortgjemte saker" (1988:41 f.). For presentasjonen av det aktuelle funnmaterialet i analyseområdet, finner jeg det hensiktsmessig å nytte samlebetegnelsen "depotfunn". Spørsmålet om funnene avspeiler religiøse eller økonomisk/sosiale aspekt ved samfunnet, vil bli vurdert i annen sammenheng (pkt.10.10.6).

Johansen tar opp spørsmålet om depotfunnenes størrelse, og argumenterer overbevisende for at ikke bare sammensatte funn (to eller flere gjenstander), men også enkeltgjenstander må kunne klassifiseres som depotfunn (1988:33 ff.). Ved klassifiseringen legger han hovedvekten på funnforhold og gjenstandstype (1988:35).

På dette grunnlaget vil jeg bruke betegnelsen "depotfunn" om følgende funn i analyseområdet:

- 1) Flere gjenstander - samme eller forskjellige typer-funnet samlet evt. i funnkontekstene 3-7.
- 2) Enkeltgjenstander funnet i funnkontekstene 3-7.
- 3) Gjenstand(er) funnet i bestemt orden eller oppstilling.
- 4) Gjenstand(er) funnet innpakket eller i en form for beholder som ikke tolkes som gravrom.
- 5) Gjenstand(er) funnet under eller ved stor stein eller

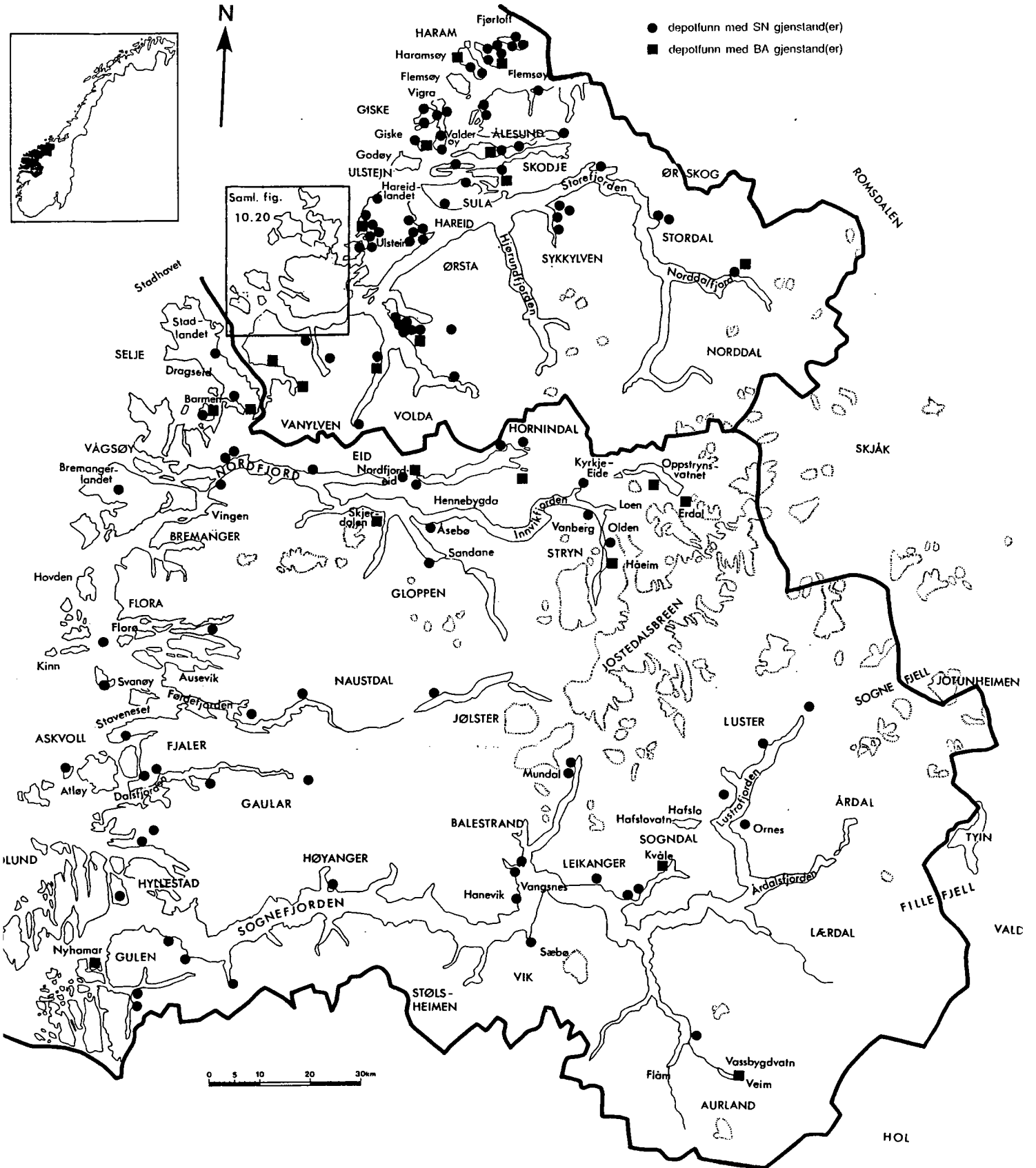

Fig. 10.19: Utbredelsen av depotfunn fra SN og bronsealder i Sogn og Fjordane/Sunnmøre. For kommunene Sande og Herøy på Sunnmøre se kart fig. 10.20.

helle, i ur eller ved bergvegg.

- 6) Gjenstand(er) funnet i kilde, bekk el.lign. vanntil-
knytning.
- 7) Gjenstand(er) funnet i myr (med visse forbehold når det
gjelder Sunnmøre, (sml.diskusjon nedenfor, pkt.10.7.4).
- 8) Gjenstand(er) funnet på en slik måte at funnforholdene
utgjør en kombinasjon av funnkontekstene 1-7.

10.7.2 Bronsedepoter.

Tilsammen 23 av bronsefunnene (støpeformer medregnet) i analyseområdet klassifiseres som depotfunn (fig.10.19 og 10.20). De vanligste funnomstendighetene er ved eller under stein, i ur eller ved bergvegg og i myr eller vann. Bare 6 av funnene omfatter mer enn én gjenstand, d.v.s. funnkonteksten "samlet". Fra eldre bronsealder gjelder det funnene fra Aurland og Blindheim. Randlistøksene og håndleddsringen fra Aurland lå i en ur ovenfor Vassbygdvatnet, "ovenpaa en stor Sten men skjult av mindre Stene og Græstorv" (Ab 1879). Kortsverdet og randlistøksene fra Blindheim ble funnet med års mellomrom innenfor samme lokalitet, og har trolig ligget inntil en bergvegg der den gamle vegen til sjøen gikk forbi.

Fra yngre bronsealder inneholder fire funn flere gjenstander, mest omfattende er de to funnene med kvinnesmykker fra Nordfjord. Halsringfragmentene fra Årdalen i Stryn skal ha kommet for dagen under jordarbeid ved en bratt fjellknaus, og de Lange mener de har ligget dekket av stein (1912:42). Skjerdal-funnet fra Gloppen lå ca. 30 cm dypt ved siden av en stor stein som var synlig over torven. Der sakene lå, var auren farget svartblå i et område på størrelse med en "bøttebunn". Ifølge de Lange var det ikke mulig å avgjøre om bronsesakene hadde farget auren, eller om den svartblå flekken var spor etter et plagg av skinn eller ull som smykkene hadde vært pakket inn i (1920:3f.).

De 2 støpeformene til holkøkser fra Nyhamar i Gulen, som ble funnet sammen med en retusjert flintflekke, lå i et vannsig. Om en enkeltfunnet holkøks fra Eid er det opplyst at et bryne ble funnet "sammen med celten" (Ab 1889), derfor funnkonteksten "samlet".

Periode	LOKALITET	FUNNFORHOLD							GJENSTAND (ER)	Mus. nr.	
		ENKELTFUNN	SAMLING	I UR	V. BERGVEGG	V. el. U. STEIN	I MYR	I VANN / ELV			INNPAKKET
1	Vassbygda, Aurland		X	X		X				2 randlistøker, 1 armring	B 3295
	Blindheim, Ålesund		X		X					2 randlistøker, 1 kortsverd	B 11599 B 12125 B 13373
	Håeim, Stryn	X				X				Randlistøks	B 4194
	Kvåle, Sogndal	X								Randlistøks	B 7952
	Kvanngardnes, Volda	X								Skeffehulleks	B 5921
2	Eggesbeen, Herøy	X					X			Dolk m. hornskaff	B 6082
	Døvingen, Norddal	X					X			Småmeisel	B 1012
2 / 3	Årnes, Stryn	X				X				Holkmeisel	B 7267
2 / 4	Stottsvik, Ålesund	X				X				Støpeform til sverd	B 8757
4	Nyhamar, Gulen		X					X		2 støpeformer til holkøks	B 11924
	Ulla, Haram	X					X			Holkøks	Å 1425
	Berge, Herøy	X					X			Holkøks	B 12124
	Sylte, Vanylven	X					X			Holkøks	B 9315
5	Hoggeva, Haram	X					X			Holkøks	B 12099
	Kvamsey, Sande	X					X			Holkøks	B 4216
	Strand, Vanylven	X					X			Holkøks	B 7001
	Ulstein, Ulstein	X				X				Sverd	B 11333
5/6	Giske - Øygard, Giske	X					X			Spyd	B 5425
	Eid, Selje	X					X			Støpeform til holkøks	B 9910
	Myklebost, Selje	X								Holkøks	B 12002
	Vedvik, Eid		X							Holkøks	B 4588
	Juldal, Stryn	X			X					Mærstr. type F	B 11211
	Nygaard, Bremanger	X						X		Mærstr. type F	B 11105
	Fosnavåg, Herøy	X								Mærstr. type F	B 7628
Hallkjellsvik, Volda	X		X						Mærstr. type E	B 4556	
6	Årdal, Stryn		X		X	X				4 Wendelringer	B 5793
	Sjerdal, Gloppen		X			X			?	Div. kvinnesmykker	B 7000
FUNNFORHOLDS-FREKVENNS		21	6	2	3	7	10	2	?		

Fig. 10.21: Funn fra bronsealder klassifisert som depotfunn: funnforhold og datering. Funnene omfatter metallsaker, støpeformer og bergartsøkser.

De enkeltfunne bronsesakene klassifiseres som depotfunn dels p.g.a. funnomstendighetene, dels p.g.a. gjenstandstypen. De to meislene fra eldre bronsealder fra Norddal og Stryn ble funnet henholdsvis under en stein og i myr (patina). Randlistøkse fra Sogndal mangler funnopplysninger, men gjenstandstypen tilsier at den er et depotfunn. Det samme gjelder skafthulløkse fra Volda. Funnomstendighetene gir ingen holdepunkter for tolkning, men iflg. Malmer er alle økser av denne typen depotfunn (1989:28).

Flere av enkeltfunnene fra yngre bronsealder klassifiseres som depotfunn fordi de er funnet i myr. Det gjelder først og fremst holkøkser, men også en støpeform og et spyd. Riktignok mangler funnopplysninger for et par av bronsene, men det regnes som myrfunn fordi metallet ikke er oksydert.

10.7.3 Bronsealderens bergartsøkser som depot.

Bare noen få steinøkser datert til bronsealder klassifiseres som depotfunn (fig.10.19). Det dreier seg om 3 skaftrenneøkser og 1 porfyrøks. På Jutdal i Hornindal lå en skaftrenneøks på "en flate oppå en hammer... bare 30-40 cm ned til fjell" (UBÅ 1958/6). På Nygaard i Bremanger ble en skaftrenneøks funnet i et 20 cm tykt, hardt leirlag på fjell da et elveleie skulle graves dypere. På Fosnavåg i Herøy lå en skaftrenneøks 1 m dypt i myr nedunder en berghammer. En porfyrøks av Marstrandens type E ble funnet i ur på Hallkjellsvik i Volda.

10.7.4 Seinneolittiske depotfunn.

En rekke av de seinneolittiske funnene i analyseområdet klassifiseres som depoter: 100 funn på Sunnmøre og 50 i Sogn og Fjordane (fig. 10.19 og 10.20). Både likhetstrekk og klare skilnader preger materialet i de to områdene. Mest iøynefallende er forskjellen i funnmengde, med dobbelt så mange funn på Sunnmøre som i Sogn og Fjordane. Andre forskjeller gjelder funnomstendighetene og funnenes sammensetning og størrelse (d.v.s. antall gjenstander).

a) Tolkning p.g.a.funnsforholdene.

I begge områdene er myr en vanlig funnlokalisering, og særlig markert på Sunnmøre, der 51 av de 100 depotfunnene kommer fra myr. Imidlertid

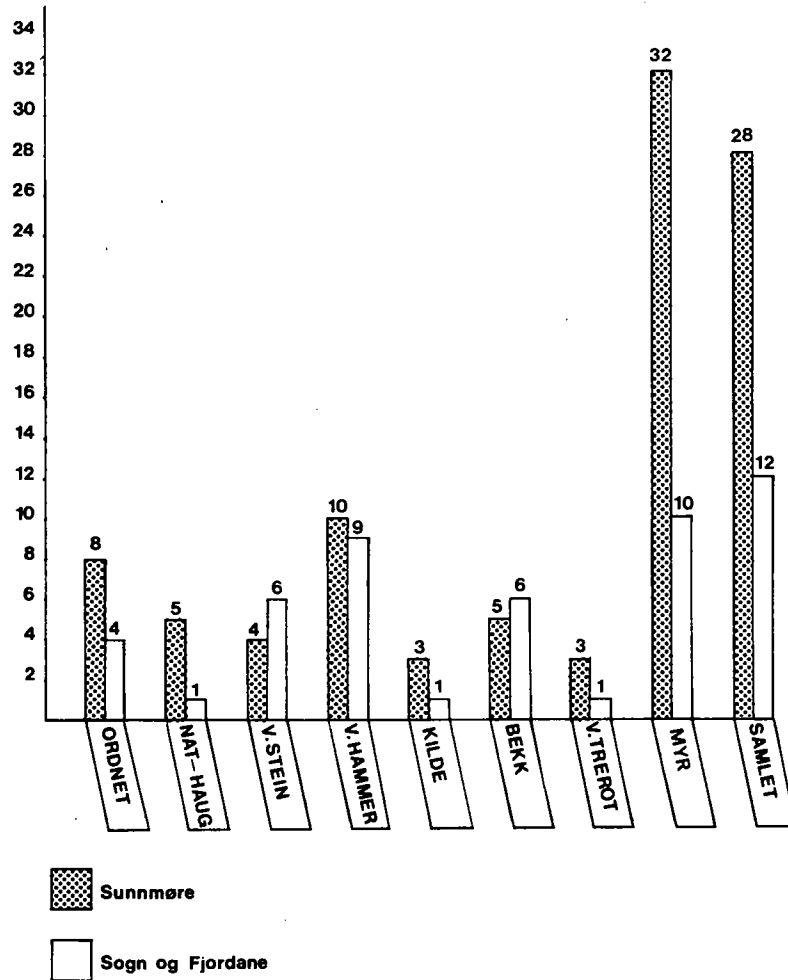

Fig. 10.22: SN depotfunns i analyseområdet ordnet etter funnomstendighetene.

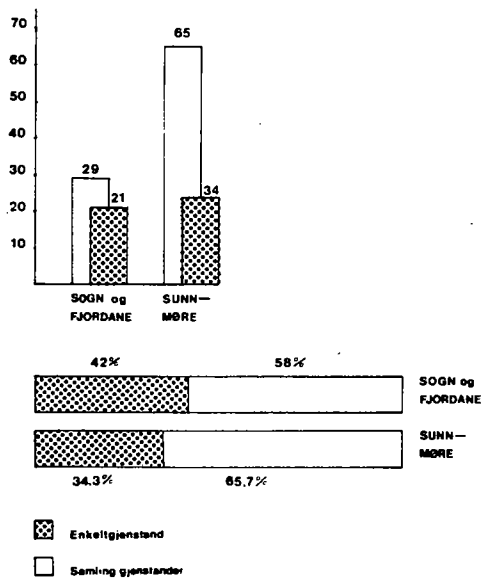

Fig. 10.23: Forholdet mellom enkeltfunne gjenstander og samling gjenstander i depotfunnene i analyseområdet.

er store områder med dype myrer et karakteristisk drag i Sunnmørs-topografien, særlig på øyene langs leia (Bryhni 1977:102), der de fleste seinneolittiske funnene er gjort (fig. 10.11). Dette må få konsekvenser for tolkningen av myrfunn, først og fremst enkeltfunne saker, da det på Sunnmøre er påvist boplasser både i og under de dype myrlagene (Bjørn 1921, Hinsch 1948). Ved vurderingen av funnomstendighetene har jeg primært lagt vekt på andre forhold enn myr-lokalisering, og dette er årsaken til at bare 32 av de 51 myrfunne depotene på Sunnmøre er gruppert under "myr" i diagrammet fig. 10.22.

Vanlig for en rekke depotfunn både i Sogn og Fjordane og Sunnmøre, er at de består av samlinger med gjenstander. Til denne gruppen regner jeg også med de enkeltfunne gjenstandene som er opplyst å være funnet sammen med andre, tilsvarende saker, som ikke er blitt tatt vare på. Mer enn halvparten av depotfunnene i begge områdene faller i denne gruppen: 65,7% i Sogn og Fjordane og 58% på Sunnmøre (fig. 10.23).

En rekke av funnsamlingene karakteriseres av at gjenstandene er plassert i jorda på en bestemt måte - de er ordnet - og dette trekket regner jeg som overordnet i forhold til at funnet består av en samling gjenstander. Dette er årsaken til at bare 28 av de 65 gjenstands-samlingene på Sunnmøre er rubrisert som "samlet" i diagrammet fig. 10.22.

De fleste funnene som er "ordnet" kommer fra Sunnmøre. I Volda, på gården Mork (i tidligere litteratur omtalt som Ekset), ble det i slutten av forrige århundre gjort et særpreget flintfunn. I en myr ble funnet 18 skrapere, de fleste skjeformete, som var plassert rundt en stor flintskive på 13x10 cm, alt lagt på et underlag av bjørkenever (B 4891). På Sandsbakken i Sande lå 3 flateretusjerte flintsigder oppå hverandre med én flintflekke på hver side (B 8523). På samme gård ble funnet 3 skjeformete skrapere, 4 flintdolker og 1 flintskive der alle eggene vendte opp og dolkene lå N-S, og på hver side av funnstedet lå et par små steinringer med kull i (B 7177). Også steinøkser er funnet på tilsvarende måte. På Helland i Haram ble 7 steinøkser - bl.a. 1 Vestlandsøks og 2 trinnøkser - funnet samlet med eggene stående ned i grusen i en liten strandvoll mellom to berghamre (B 6531, C 20036).

Også fra Sogn og Fjordane kjennes et par funnsamlinger der gjenstandene

	GISKE	HARAM	HAREID	HERBY	NORDDAL	SAMDE	STORDAL	SULA	SYKKYLVEN	ULSTEIN	VANYLVEN	VOLDA	ØRSKOG	ØRSTA	ALESUND	Tils.
Bare FLINT	7	12	5	14	1	14	1	1	4	7	1	8	1	1	3	80
FLINT + BERGART				2		4	1				1	1				9
Bare BERGART		1		1		3		1							1	7
RAV				3		1										4
Tils.	7	13	5	20	1	22	2	2	4	7	2	9	1	1	4	100

Fig. 10.24: SN-depotene på Sunnmøre ordnet etter gjenstandenes råmateriale.

Område	1			2			3			4			5			6			7			8	9	
Kommune	GULEN	HYLLESTAD	SOLUND	ASKVOLL	BREMANGER	FLORA	SELJE	VÅGSØY	HØYANGER	FJALER	GAULAR	HAUSTDAL	EID	GLOPPEN	AURLAND	BALESTRAND	LEIKANGER	LUSTER	SOGNDAL	VIK	JØLSTER	HORNINDAL	STRYN	Tils.
Bare FLINT	2	2	1	3		1	3	2	1	2	1	1	3	2	1	4	1	3		1	1	2	2	39
FLINT + BERGART	1																	1						2
Bare BERGART	2				1	1				1						1		1					1	8
RAV				1																				1
Tils.	5	2	1	3	2	2	3	2	1	3	1	1	3	2	1	5	1	4	1	1	1	2	3	50
Samlet pr. omr.	8			7			5			1			5			5			13			1	5	50

Fig. 10.25: SN-depotene i Sogn og Fjordane ordnet etter gjenstandenes råmateriale.

er plassert i bestemt orden. På Alsåker i Eid ble det funnet 9 flintskiver som "stod opreiste, saaledes at den største var i Midten, de andre paa begge Sider efter Størrelsen, saa at de to mindste var yderst" (B 3284, Ab 1878). På Reksnes, også i Eid, ble 18 flintskiver funnet tett sammenpakket i to "bunker", 12 av dem "innpakka i never som i ei kjekspakke" (B 7111, Fett 1960:7). Eksempel på saker som kan ha vært nedlagt i en form for beholder (kanskje en brønn?), er 2 huløkser fra Hesjevågbakken i Bremanger (B 6788). Øksene lå sammen med trerester i myrlendt mark ved en liten elv, og like i nærheten ble funnet en "rund plass med brændt sten og kul" (B.M.Tilv. 1914-15).

En vanlig funnløkalisering både i Sogn og Fjordane og Sunnmøre er ved bergvegg eller hammer, i noen tilfeller sammen med trekull. Bare i ett tilfelle er opplyst om spesielle kjennetegn ved plassen: en spydspiss fra øya Tviberg i Askvoll lå ved en bergvegg der fjellet var "blått" (B 11040). Funn i kilde/oppkomme eller bekk er også relativt vanlig i hele analyseområdet. Et funn med 23 flintskiver og -flekker fra Reite i Herøy kom for dagen ved brønngraving, og jeg regner det for trolig at der har vært et oppkomme (B 11528).

Noen sunnmørske depoter og ett fra Sogn og Fjordane er funnet ved eller under en trerot. På Fjørtoft i Haram lå 42 flintskiver og 24 flintflekker rundt en trerot, 80-100 cm dypt i myr (B 8762). På Bringsinghaug i Sande ble 2 flintdolker (Å 2353-6) funnet nedstukket på hver side av en furustubbe (Kaldhol 1930:174). På Berge i Herøy er 2 ravsmykker, 1 flintdolk og 1 flintsigd opplyst å være funnet under eller ved en trerot (B 6255). På Søre Nekkøyna i Flora er en enkel skafthulløks funnet under en bjørkerot (B 9328). Alle funnene ved trerot lå i myr, og det er vanskelig å avgjøre om rota stammer fra samme tid som offernedleggelsen. H.Kaldhol synes å mene at det kan ha vært tilfelle med de 2 dolkene i Sande som var stukket ned ved en stubbe. Han peker på at furustubben tilhørte et tydelig uttørkingslag i myra. En lengre periode i seinneolittisk tid må klimaet ha vært tørrere enn før og etter, myrdannelsen har stanset, og lyng og skog har bredt seg over myrene (1930:175).

b) Tolkning p.g.a. funnsammensetningen.

De fleste seinneolittiske depotfunnene inneholder flintsaker. På Sunnmøre er det flint i 89 av funnene, 9 av disse har steinøkser og ett

har rav i tillegg (fig. 10.24). I Sogn og Fjordane er det flint i 39 av funnene, og saker av bergart i 9 funn (fig. 10.25). Prosentvis er fordelingen av flintfunn i forhold til funn med steinøkser og ravsmykker relativt lik i de to områdene, unntatt depoter med bare steinøkser som er vanligst i Sogn og Fjordane (fig. 10.26).

	SUNNMØRE		SOGN og FJORDANE	
	Antall funn	%	Antall funn	%
Bare FLINT	80	80	39	78
FLINT+BERGART	9	9	2	4
Bare BERGART	7	7	8	16
RAV	4	4	1	2
Tils.	100	100	50	100

Fig. 10.26 Råstoff sammensetningen i SN-depotene i analyseområdet, uttrykt i absolutte tall og i prosent.

Når det gjelder sammensetningen av gjenstandstyper i depotfunnene, skilles mellom samling gjenstander av samme kategori - "samlingsfunn"- og kombinasjon av ulike typer - "kombinasjonsfunn" (fig. 10.27). I hele analyseområdet er "samlingsfunn" vanligere enn "kombinasjonsfunn" (fig. 10.28). Men både absolutt og forholdsvis er det en betydelig høyere frekvens av "kombinasjonsfunn" på Sunnmøre enn i Sogn og Fjordane - h.h.v. 44% og 27%.

De vanligste gjenstandene i "samlingsfunn", er flateretusjerte spisser og skive-/flekkesamlinger. De største funnene i begge gruppene kommer fra Sunnmøre. På Blindheim i Giske ble 5 spisser funnet sammen (B 5111), mens 2 eller 3 er det vanlige. Den største skive-/flekkesamlingen - 66 stykker - kommer fra Fjørtoft i Haram. Andre gjenstander som opptrer i "samlingsfunn" i hele analyseområdet, er flintøkser og steinøkser. Også i disse tilfellene er de største funnene gjort på Sunnmøre, f.eks. 6 flintøkser fra Vidlog i Vanylven (B 9629) og 6 Sandshammøkser fra Sande (B 3171, B 3182).

Den vanligste sammensetningen av "kombinasjonsfunn" er skiver/flekker +

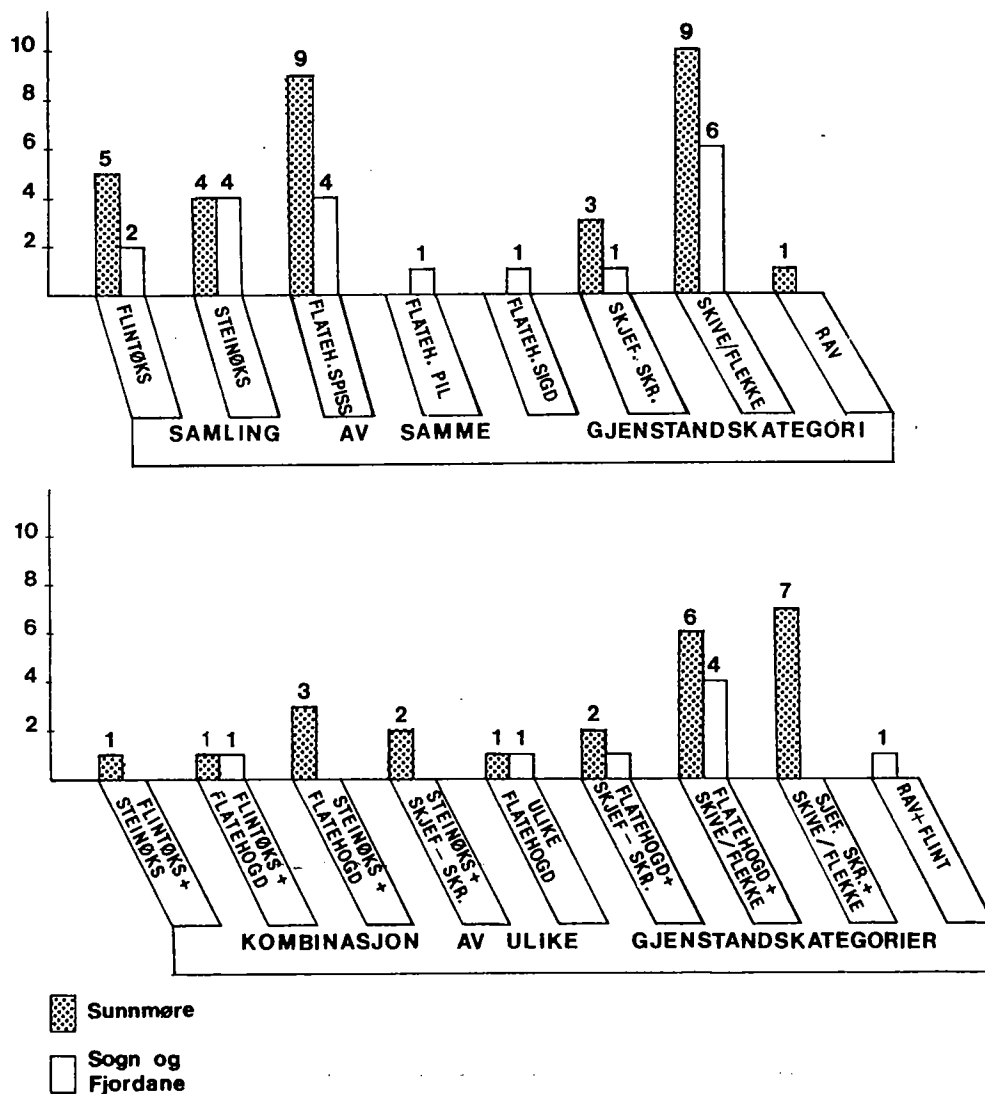

Fig. 10.27: Sammensetningen av gjenstandstyper i SN-depotene.

	SOGN og FJORDANE		SUNN-MØRE	
	Ant.	%	Ant.	%
SAMLING gjenst.	19	73	31	56
KOMBINASJON gjenst	7	27	24	44
Tils.	26	100	55	100

Fig. 10.28: Forholdet mellom depoter som inneholder samling av samme gjenstandstype og depoter med kombinasjon av ulike gjenstandstyper.

flateretusjerte flintgjenstander. Kombinasjonen omfatter i flere tilfeller sigder, f.eks. 2 sigder og 5 skiver fra Ullaland i Volda (B 11572). Det største funnet i denne kategorien fra Sogn og Fjordane, er fra Vamberg i Stryn, med 3 dolker, 1 flintøks og 21 flintstykker (B 9477). Kombinasjoner med skjeformete skrapere opptrer nesten utelukkende på Sunnmøre, og markerer således en av de mest utpregete forskjellene mellom de to delområdene når det gjelder depotenes sammensetning. Kombinasjonen skjeformet skrapere + skiver/flekker finnes bare på Sunnmøre. Størst er Pilskog-funnet fra Hareid, som kom for dagen i 1870-årene. Det omfatter 21 skjeformete skrapere, 17 skiver og flekker av flint, 1 spydspiss og 7 stykker av en sprengt flintblokk (B 2961, B 3527). I tillegg skal det ha vært 1 flintøks som ikke er tatt vare på. Sakene lå samlet ca. 30 cm under torven i toppen av en naturlig jordhaug. I en annen naturlig haug, bare 300 skritt unna, ble funnet 1 skjeformet skrapere og 1 flintflekke (B 2962). Kombinasjonen skjeformet skrapere + flateretusjert flintgjenstand forekommer i begge delområdene, men er vanligst på Sunnmøre. Et av de tidligst kjente flintdepotene - fra Grepstad i Sykkylven - omfatter 1 skjeformet skrapere og 3 spydspisser (B 10, B 63-5). Opprinnelig har funnet inneholdt 14 gjenstander til, som er tapt. I 1930-årene ble 5 skjeformete skrapere funnet samlet i en myr på samme gård (B 7551, B 8777, B 9812).

En gruppe funn som også er særegen for Sunnmøre, er "samlings"- og "kombinasjonsfunn" med rav (sml. pkt. 10.4.5).

c) Enkeltfunn klassifisert som depoter.

Ved klassifiseringen av enkeltfunn som depoter er funnforhold og lokalisering særlig viktig. Det gjelder f.eks. tre dolker som alle ble funnet stående i jorda med spissen ned: Bryggja i Vågsøy (B 3257), Leikanger og Myklebost i Herøy (h.h.v. B 7228 og B 12153). En enkeltfunnet flintdolk fra Djupedal i Selje regnes som depot fordi den var innpakket i noe som liknet hesteskinns der hårene vendte ut (B 11169, Hist.mus. Tilv. 1958).

I noen tilfeller er selve gjenstandstypen bestemmende for klassifiseringen. Det gjelder de to enkeltfunne ravperlene fra Selje og Herøy og en "kølle" av stein fra Sande av uvanlig form: avlang-rektangulær med hakk rundt hele kanten (B 8857). Depotklassifikasjonen underbygges

av funnomstendighetene: begge ravperlene lå i myr og "køllen" lå i kullholdig jord ved en hammer. Større usikkerhet knytter seg til et flintstykke med innrisset rutemønster fra Sande (B 9459) som lå i åker og kan stamme fra en boplass.

10.7.5 Depotfunnernes distribusjonsmønster.

Depotfunnene fra SN og bronsealder har ulikt distribusjonsmønster i de to delene av analyseområdet (fig. 10.19 og 10.20). På Sunnmøre er det en klar overvekt av depotfunn fra SN på øyene langs leia. Særlig markerte konsentrasjoner er det på Kvamsøy og Sandsøy i Sande kommune og på Bergsøy i Herøy kommune (fig. 10.20). Men også på øyene Giske, Valderøy og Godøy i Giske kommune og Haramsøy, Flemsøy og Fjørtofta i Haram kommune er et betydelig antall depotfunn av seinneolittisk karakter. Konsentrasjoner er det videre på øst- og vestsiden av Hareidlandet, på vestsiden av Voldafjorden og på vestsiden av Sykkylvsfjorden. I flere av områdene med seinneolittiske depoter, er det også depotfunn fra bronsealder (både bronser, støpeformer og steinøkser). I flere tilfeller er de seinneolittiske funnene og bronsealdersfunnene gjort på samme gård eller på nabogårder.

I Sogn og Fjordane har de seinneolittiske depotfunnene en jevnere spredning. Også i dette området er det mange funn i ytre strøk, med en tendens til konsentrasjoner f.eks. i Gulen, Askvoll og Selje/ Vågsøy. Men vel så markert er funntettheten i midtre og indre Nordfjord og i indre Sogn. I områdene 6 og 9 ligger funnene dels langs fjorden, dels ved de store innsjøene Hornindalsvatnet og Opstrynvatnet. I område 7 er det konsentrasjoner av seinneolittiske depotfunn i Balestrand/Vik/Leikanger og i Luster. Også i Sogn og Fjordane ligger bronsealderens depoter stort sett i de samme områdene som de seinneolittiske, selv om lokaliseringen er mer spredt enn på Sunnmøre.

10.8 Bostedsspor.

Langs Vestlands-kysten er det få og spredt beliggende bostedsspor som kan sikkert dateres til bronsealder (fig.10.29). I løpet av de siste årene, og særlig i det siste tiåret, er imidlertid flere bostedsfunn fra perioden blitt registrert og utgravd, og det er rimelig å anta at denne funnkategorien vil øke i kommende år. Det gjelder både hustuffer,

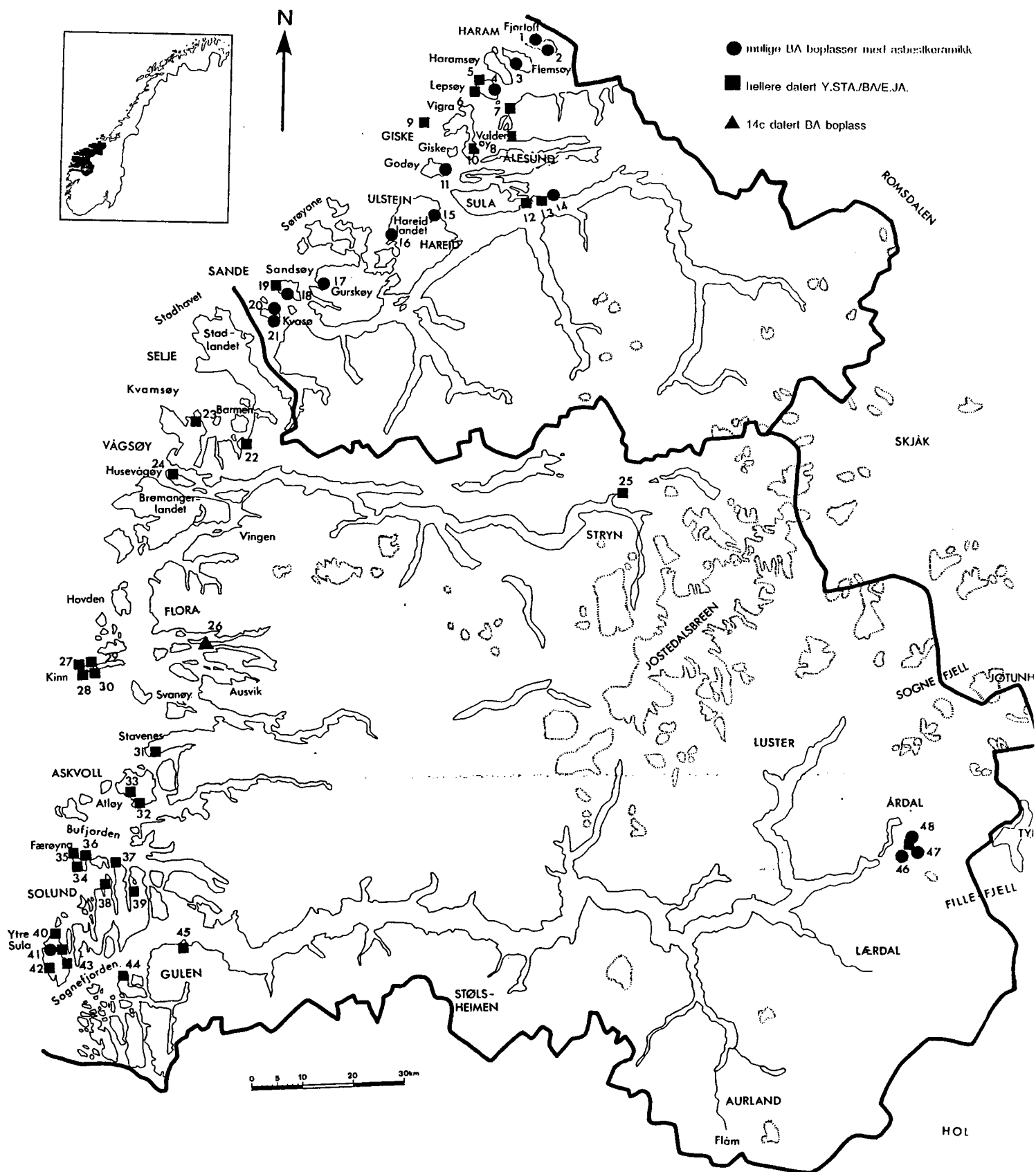

Fig. 10.29: Boplasser datert til bronsealder på grunnlag av asbestkeramikk (Ågotnes 1986) og/eller 14 C-dateringer, samt hellere med kulturlag og evt. funn fra SN/BA og/eller eldre jernalder.

hellerfunn og åpne boplasser.

10.8.1 Hustuffer fra bronsealder

Når det gjelder funn av hustuffer med bronsealdersdatering, står Rogaland i en særstilling - som i mangt annet vedrørende bronsealder.

I løpet av det siste tiåret er det på Forsandmoen i Sola avdekket spor etter kontinuerlig bosetning fra ca. 1200 (bronsealderens Periode 3) og fram til midten av av 600-tallet AD (kalibrerte 14C-verdier) (Løken 1987:243, 1988, 1989 a og b). I yngre bronsealder synes bosetnings-enheten å omfatte 1-3 gårder (Løken 1989b:5). Husene er langhus (16-22 m) og fordeler seg på 3 størrelseskategorier. Nærmeste paralleller både til huskonstruksjon og bosetningsstruktur kjennes fra Danmark (Løken 1987:243).

Tilsvarende langhus er funnet på Austbø, Hundvåg på Jæren (Gjerland 1989). På Håbakken i Klepp er funnet en hustuft av en annen type, men også den kjent fra Danmark (Nord-Jylland) og datert til slutten av bronsealder (Hemdorf 1987). Til bronsealder er også datert en del mindre hustuffer i Rogaland: Oгна i Sør-Rogaland, datert yngre bronsealder (Skjølvold 1970) og Vollmarka på Vigrestad i Hå (Haavaldsen 1984).

I fjordbygdene og på øyene langs kysten nord for Rogaland er hustuffer fra bronsealder fortsatt praktisk talt ukjent. Et viktig unntak representerer lokaliteten Urutlekråi (lok. 47) som ligger i Nyset vassdraget i Årdal kommune i Sogn og Fjordane, ca. 1000 m.o.h. (Prescott 1986:91 f.). I det ca. 300 m² store området som er gravd, ble det funnet spor etter strukturer, både ildsted og stående konstruksjoner, samt kokegroper og avfallhauger (Prescott 1986:91). Funnmaterialet omfatter ca. 200 000 artefakter, deriblant 407 hele eller fragmentariske spisser, 370 andre bearbeidde steingjenstander, 1 bronsenål, 1 kleberfragment, 25 skår av asbest-keramikk, samt pimpstein og slipesteinfragment (Prescott 1986:35, 119, 135). Christopher Prescott tolker lokaliteten som "an admittedly fragmentary multifunctional whole" (1986:131). Han daterer den til yngre bronsealder eller førromersk jernalder på grunnlag både av det arkeologiske materialet og 14C-dateringer. Særlig viktig i dateringssammenhengen er keramikkskårene.

Asbestkeramikken er av samme type som er funnet på Flatebakken i Sande kommune på Sunnmøre, og som Anne Ågotnes på typologisk grunnlag daterer til yngre bronsealder (1978,1986:88ff.). På Urutlekråi er et asbestkeramikk-skår 14C-datert til 2500_70 BP - kalibrert 650_150 BC (Prescott 1986:108). Også fragmentet av et tynnvegget kleberkar, funnet i kontekst med steinartefakter, styrker etter Prescottts mening sammenlikningen med Flatebakken, og dermed dateringen til sein yngre bronsealder/tidlig førromersk jernalder (1986:121). Ved hjelp av kalibrerte 14C-dateringer fastslår han en kronologisk ramme for bosetningen på Urutlekråi til maksimum 300 år: fra ca. 700 til ca. 400 BC (1986:133). Dateringen plasserer lokaliteten ved slutten av sørnorsk bronsealder. Både asbestkeramikken og kleberkar-fragmentet er viktig når det gjelder å definere lokaliteten kulturelt (Prescott 1986:135).

Et hustuftfunn fra Sunnmøre kan stamme fra overgangen SN/bronsealder. Under gravrøysa, Holerøysa på Stokkset, Sande kommune, ble funnet tre hustuffer, ca. 18 x 4 m, med grøfter rundt. Tuftene lå under et ardpløyd åkerlag, og funnene var så omrotet at dateringen er usikker (Bakka 1976, Ågotnes 1978:53).

10.8.2 Hellerbosetning i bronsealder.

Det har lenge vært erkjent at huler og hellere både langs kysten og i fjellet har vært nyttet som permanente eller midlertidige oppholdssteder i bronsealder og tidlig jernalder. Materialet er imidlertid ikke entydig. Noen hellere har gitt sikre funn fra denne perioden, f.eks. ildflint og asbestkeramikk fra bronsealder og krumkniv av jern fra førromersk jernalder. Enkelte 14C-dateringer støtter denne tidfestingen, men sikre bosteds-rester som kan dateres til tidsrommet, er fåtallige (Jansen 1973:102). Først med spannformete leirkar og bronsepenner fra yngre romertid og folkevandringstid blir dateringene sikre. Men en del av funnmaterialet fra eldre jernalder, bl.a. nåler, prener og angler av bein, samt skikken med å begrave de døde i hellere, synes å peke mot eldre tradisjoner, og Kristian Jansen hevder at det beinrike, men vanskelig daterbare laget mellom SN og yngre romertid, må tilhøre bronsealder/tidlig jernalder.

Langs kysten av Sogn og Fjordane er det registrert en rekke hellere med spor etter bosetning, men bare få er faglig undersøkt (fig.10.29). En

av de hittil best undersøkte og publiserte er Grønehelleren ytterst i Solund i Sogn. Helleren ligger på den ytterste av de store øyene utenfor munningen av Sognefjorden. Bosetningslagene strekker seg fra slutten av tidligneprehistorisk tid til et stykke inn i jernalder. Dyrebeina omfatter hjort, sel, oter, sjøfugl og fisk, og viser at fangst kan ha foregått i området hele året (Jansen 1973:102). I Solund er flere andre hellere der det er registrert funn, men ingen av dem er gravd ut, f.eks. Djupevikshelleren og Venheller.

I Askvoll er registrert en del hellere med bosetningsspor, og disse er av særlig interesse p.g.a. alle ristningene i området. På "ristningsgården" Unneset er påvist kulturlag i to hellere. Det er funnet litt flint, bein, skjell og trekull, og i den ene - "Tinghelleren" - i tillegg et jernfragment. Også på Atløy er det registrert kulturlag i noen hellere som ligger på Vilnes og i Lokkvika, vest for Leirvåg-ristningene.

På øya Kinn i Flora er det funnet kulturlag i fire hellere, i én av dem er også funn fra eldre jernalder (Fett 1957:9). I Skogeneshola i Veviken i Vågsøy er tykke kulturlag. I det øverste er funnet menneskebein etter flere individer, samt leirkarskår fra eldre jernalder, og i laget under er dyrebein, skjell og kleber. På Husevågøy der Krabbestig-ristningene ligger, er en svær hule kalt "Trolleholet" som har tykke kulturlag uten oldsaksfunn.

Også i indre strøk av Sogn og Fjordane er gjort hellerfunn med bronsealdersdatering. Utgravninger i "Skrivarhelleren" i Årdal innerst i Sognefjorden tok til i 1988, og har bragt for dagen funn som er enestående i norsk sammenheng. Helleren, som er 100 m lang og 7 m dyp, ligger lunt ved Holsbuvatnet ovenfor Øvre Årdal, 800 m.o.h. (Prescott 1988 a og b). Funnene fra det vel meteren tykke kulturlaget rommer store mengder dyrebein og gjenstander. Særlig betydningsfullt er materialet fra bronsealderlaget. Ved siden av redskaper av stein og flint som er typiske for bronsealder, er det funnet del av en klebersteins støpeform til kniv, bronsefragment, skår av asbestkeramikk, en ravperle samt en rekke beinsaker, bl.a. prener, nåler og andre pyntegjenstander. Bevaringsforholdene for bein er usedvanlig gunstige i "Skrivarhelleren" og denne heldige omstendigheten har ført til at norsk bronsealder er blitt beriket med en helt "ny" redskapskultur i bein.

Formene kjennes fra bronsealders kontekster andre steder i Europa. Bl.a. framhever Prescott en beinnål som har sitt forbilde i nåler laget av gull eller bronse i Sentral-Europa (1988:29).

Dyreknoklene fra "Skrivarhelleren" omfatter et rikt utvalg av arter fra tamdyr til storvilt, pelsdyr salt- og ferskvannsfisk og flere fuglearter. I tillegg er funnet skjell og sneglehus. Beinmaterialet viser således til en utpreget blandingsøkonomi, der ressurser både i høyfjellet, fjelldalene og lavlandet/kysten har vært utnyttet.

10.8.3 Åpne boplasser fra bronsealder i Sogn og Fjordane.

I løpet av de siste 6-7 årene er det påvist boplass-lokaliteter som dateres til bronsealder i to ulike geografisk-topografiske områder i Sogn og Fjordane. Det ene området ligger på ytterkysten i Sunnfjord, det andre innerst i Sogn, i nærheten av "Skrivarhelleren" som er omtalt foran.

I 1981-82 ble det gravd flere boplass-lokaliteter fra steinbrukende tid på Botnaneset i Flora kommune, og én av disse dateres til bronsealder. Botnaneset VII ligger i et strandområde, 3,5 m.o.h. Lokaliteten omfatter tre mindre koksteinsrøyser, og det ble funnet noen flate-retusjerte pilespisser, flekker og avslag av flint, samt fragment av en slipeplate (Bruen Olsen 1983:63ff.). Både på arkeologisk og geologisk grunnlag daterer Asle Bruen Olsen lokaliteten til bronsealder, og han tenker seg at den har vært "tilholdssted for en liten gruppe eller del av en gruppe i forbindelse med kortvarige sesongmessige fangstopp hold" (1983:70f.). Pollenundersøkelser viser at ca. 2000 BC har økt skogrydding og beitepress ført til avskogning og utvikling av myr i området, og i den påfølgende perioden er det indikasjoner på gjentatte, men usammenhengende beite- og rydningsaktiviteter. Lisa Bostwick Bjerck antar at disse sporene er satt av små, mobile grupper av dyr og mennesker, og hun legger vekt på at Botnaneset som halvøy har representert en naturlig innhegning, der tamdyr var lette å kontrollere. Slike naturlige innhegninger i form av øyer og halvøyer synes å være foretrukket som beiteområder for de tidligste februkerne (1983:142). Bruen Olsen hevder imidlertid at Botnaneset må ha vært en ren fangststasjon, og at oppholdet der neppe har vært kombinert med beitende tamdyr, og han mener beitingen det er

spor etter, må ha funnet sted på et annet tidspunkt innenfor sesongsyklusen (1983:71).

I begynnelsen av 1980-årene ble også en rekke boplass-lokaliteter gravd ut i Nyset-Steggje-vassdraget. Kalibrerte ¹⁴C-dateringer plasserer dem innenfor en kronologisk ramme mellom 2300_160 og 300_130 BC, med flest lokaliteter i siste del av perioden (Prescott 1986:144). Majoriteten av de undersøkte lokalitetene er ganske små, med et utgravd område på 6-34 m².

10.8.4 Bronsealdersboplasser på Sunnmøre

På de fleste store og små øyene langs Sunnmørs-leia er det funnet spor etter boplasser fra bronsealder (fig. 10.29). De er først og fremst kjennetegnet ved funn av asbestkeramikk. Bare få av funn-plassene er gravd ut, men de undersøkelserne som er gjort, har til gjengjeld skaffet viktig informasjon om erverv og livsform i perioden.

De viktigste av de undersøkte lokalitetene er Flatebakken ved Ristesund på Kvamsøy i Sande og Vollsvika og Gjertgarden på Fjørtoft i Haram. Boplassen på Flatebakken ble gravd av Erik Hinsch tidlig i 1950-årene, og materialet er bearbeidd av Anne Ågotnes, som også har behandlet andre funn med asbestkeramikk på Sunnmøre (Ågotnes 1976, 1984a og b og 1986).

Asbestkeramikk tas i bruk mot slutten av yngre steinalder og fortsetter inn i førromersk jernalder, men var vanligst i bronsealder da den også var mest utbredt. Funn med asbestkeramikk opptrer langs kysten fra Sør-Troms til Sogn, med en konsentrasjon på Sunnmørs-øyene. Der kommer de fleste funnene fra områder med lettdrevet sandjord på de fruktbare strandflatene (Ågotnes 1984b:56).

Ågotnes hevder at bruk av asbesttilsetting i kerframstillingen til en viss grad knytter asbestkeramikken til nordlige og østlige deler av Skandinavia. Men ser en funn-lokalitetene i Nordvest-Norge som helhet, mener hun det er tilknytningen til det sørskandinaviske bronsealderssamfunnet som klarest peker seg ut, og hun regner med at asbestkeramikk-lokalitetene har vært en integrerende del av bronsealderssamfunnet i det nordvestnorske kystlandet (1986:116).

Både på Flatebakken, Gjertgarden og Vollsvika ble avdekket lag med ardpløyde åkre, og forbindelse mellom ardfurelag og asbestkeramikk er dokumentert (Ågotnes 1986:107). Huskonstruksjoner ble ikke påvist, men en rekke kokegroper ble gravd fram. Den mest omfattende funngruppen fra Flatebakken er de over 400 skårene av asbestkeramikk. Der ble også funnet fragmentet av en rombisk steinøks av Marstrandens type D (B 10910a), som daterer bosetningen til midten av yngre bronsealder. Trolig har stedet vært bebodd ned i førromersk jernalder (Ågotnes 1984a:55f.).

En rekke sunnmørske funn av asbestkeramikk kommer som nevnt i pkt. 10.6.1b, fra gravrøyser, men Ågotnes mener keramikken ikke alltid har hatt sammenheng med begravelser, fordi skårene ofte er funnet blant steinene i røysmassen eller i kullblandet jord under selve røysa (1984b:58). Hun antar at keramikkskårene i mange tilfeller stammer fra et boplassområde som har ligget under eller like ved røysa (1986:107). Dette har f.eks. vært tilfelle med Holerøysa på Stokkset på Gurskøy, der det ble funnet ardspor under røysa (Ågotnes 1986:97). Gravfeltet på Røysanes på Kvamsøy lå oppå et større boplassområde fra stein- og bronsealder. Ågotnes mener en rekke funnlokalteter med asbestkeramikk representerer spor fra bebodde områder: fra kulturjord, ved ildsteder o.l., f.eks. Ulstein på Hareidlandet og Kjerstad på Lepsøy (fig. 10.29). En del funn med asbestkeramikk er kommet fram under torvlag i myrer. Disse lokalitetene er ikke fagmessig undersøkt, men Ågotnes mener de kan representere boplasslevninger som myra har vokst inn over og dekket. Et eksempel er Skare på Sandsøy (1986:97).

10.8.5 Boplasser fra yngre steinalder.

Fordi jeg mener utbredelsen av boplasser fra yngre steinalder kan bidra til å belyse bosetningsmønsteret i bronsealder, vil jeg gi en summarisk oversikt over funntilfanget. Det er ikke plass til en fyldig behandling i denne sammenhengen, og oversikten pretenderer ikke å være fullstendig.

Bare et fåtall funnlokalteter registrert som boplasser er faglig undersøkt (bl.a. Bjørn 1922, Bull 1936, Hinsch 1948, Bruen Olsen 1983, Prescott 1986)). Men en rekke funnsamlinger er i Historisk museums tilvekst og i Per Fetts registre karakterisert som "boplassfunn". De

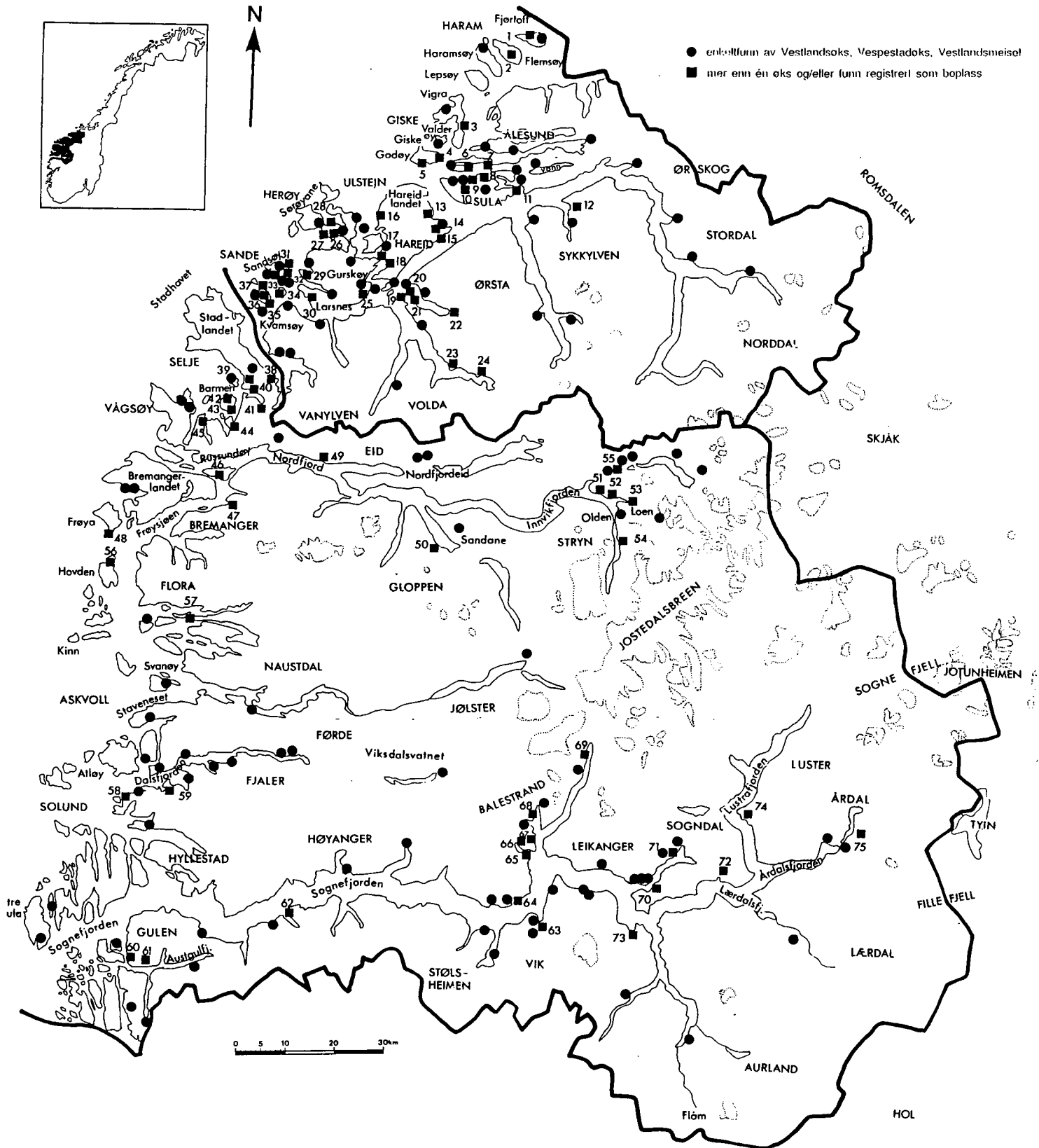

Fig.10.30: Boplassindikerende funn fra yngre steinalder. Det er skilt mellom enkeltfunne steinøkser og funn av flere økser og/eller funn registrert som "boplasser" i tilveksten (sml. signaturforklaring). De sistnevnte funnstedene er nummerert (sml. Appendix pkt. V). For Sunnmøre bygger karteringen på Indrelid 1984, fig.s.32.

omfatter bl.a. ulike typer steinøkser, redskap og avfall av flint, kvarts og skifer, bryner og slipeplater, samt pimpstein. I mange tilfeller er det mengden funn på et begrenset område mer enn variasjonsbredden i materialet som tilsier at lokaliteten tolkes som boplass.

Når det gjelder lokaliseringen av bosteder fra yngre steinalder, hevder Indrelid at visse øksetyper - først og fremst Vestlandsøkser, Vestlandsmeisler og Vespestadøkser - er brukbare indikatorer på hvor folk har holdt til (1984:32). For Sunnmøre tar jeg utgangspunkt i et distribusjonskart over disse øksetypene som er utarbeidd av Hein Bjartman Bjerck på grunnlag av en katalog av Asle Bruen Olsen (Indrelid 1984:32). På flere av lokalitetene er det funnet mer enn én øks av de nevnte typene, det meste er 17 stykker som er funnet både på Korsen på øya Voksa i Sande kommune, samt på Hareid i Hareid kommune. I tillegg til én eller flere økser opptrer det flint- og skifersaker på en rekke av funnplassene.

Det er klar overvekt av boplassindikerende funn på øyene langs Sunnmørs-leia og i enkelte av fjordmunningene (fig. 10.30). Størst konsentrasjoner er det i Sande, Sula og Ålesund, samt ytterst i Ørstafjorden. På de fleste av øyene i Haram, Giske og Herøy er det både boplasslokalteter og enkeltfunne økser. I de indre delene av Sunnmøre er det funn av boplasskarakter bare langs Austefjorden i Volda, mens enkeltfunne økser opptrer spredt også langs de andre fjordene.

Den tilsvarende funnoversikten som jeg har laget for Sogn og Fjordane, viser overvekt av lokaliteter med boplasskarakter langs de viktigste vannvegene: kystleia og de to største fjordene (fig. 10.30). På ytterkysten, først og fremst i område 2 og 3, er det en rekke funnplasser med mer enn én steinøks og/eller redskap og avfall av flint, kvarts og skifer. Særlig markert er konsentrasjonen i Selje/Vågsøy, der det på et lite område er 9-10 lokaliteter av denne typen. Konsentrasjoner er det også ved bunnen av Nordfjord - i Stryn kommune - og i indre strøk av Sogn, i kommunene Balestrand, Vik og Leikanger. Enkeltfunne steinøkser av de aktuelle typene opptrer mer spredt, både i områder med boplassfunn og i andre deler av fylket.

10.8.6 Bostedssporenes distribusjonsmønster.

Utbredelsen av boplassindikerende funn fra yngre steinalder viser på Sunnmøre klart sammenfall med utbredelsen av funn med asbestkeramikk som markerer bronsealdersboplasser (sml. fig. 10.29). Begge funnkategoriene opptrer først og fremst på øyer og nes langs leia, ofte på de samme øyene. Forskjellen er at steinalderfunnene er mer tallrike, og at de også opptrer i de indre kommunene.

I Sogn og Fjordane er en slik sammenlikning mindre relevant, fordi sikkert daterte bostedsspor fra bronsealder er så sparsomme. De fleste hellerne med kulturlag fra tidsrommet yngre steinalder til eldre jernalder har kysttilknytning (fig. 10.29), og utbredelsen faller altså delvis sammen med utbredelsen av bo-sporene fra yngre steinalder.

En sammenlikning mellom utbredelsen av bosteds-funnene og depotfunn fra SN viser for Sunnmøres vedkommende stort sett sammenfall (sml. fig. 10.19 og 10.20). Bare i noen få tilfeller er det depotfunn i områder uten boplassindikerende funn, f.eks. på fastlandet i Haram kommune. Også i Sogn og Fjordane opptrer depotfunnene fra SN i de samme områdene som boplassindikerende funn fra yngre steinalder, og det er konsentrasjoner av de to funnkategoriene i de samme områdene: Selje/Vågsøy, Stryn, Balestrand/Vik/Leikanger. Som for Sunnmøres vedkommende, har depotfunnene i Sogn og Fjordane en videre spredning enn bo-sporene, og opptrer bl.a. langs Lustrafjorden, der det hittil ikke er påvist boplass-funn. Som vist foran, opptrer i hele analyseområdet de fleste depotfunnene fra bronsealder i strøk der det også er depotfunn fra SN.

10.9 Jernalderristningenes kulturmiljø.

10.9.1 Førromersk jernalder.

Funn fra førromersk jernalder er sparsomme på Vestlandet. Materialet er nylig gjennomgått av Lars Pilø, og spredningskartet fig.10.31, har jeg utarbeidd på grunnlag av hans avhandling. Det er flest førromerske funn på Sunnmøre, konsentrert på øyene langs leia. På Fjørtoft, Flemsøy, Valderøy og Kvamsøy er boplasslokaliteter datert til perioden på grunnlag av asbest-keramikk og 14 C-dateringer (Ågotnes 1986:88ff, Randers og Høglin 1988:30ff, Pilø 1989:63ff). Boplassene Gjertgarden og Vollsvikja på Fjørtoft og Flatebakken på Kvamsøy har funn av kleberkar-skår, flateretusjerte pилespisser, kokegroper, ildsteder, mulige tufter

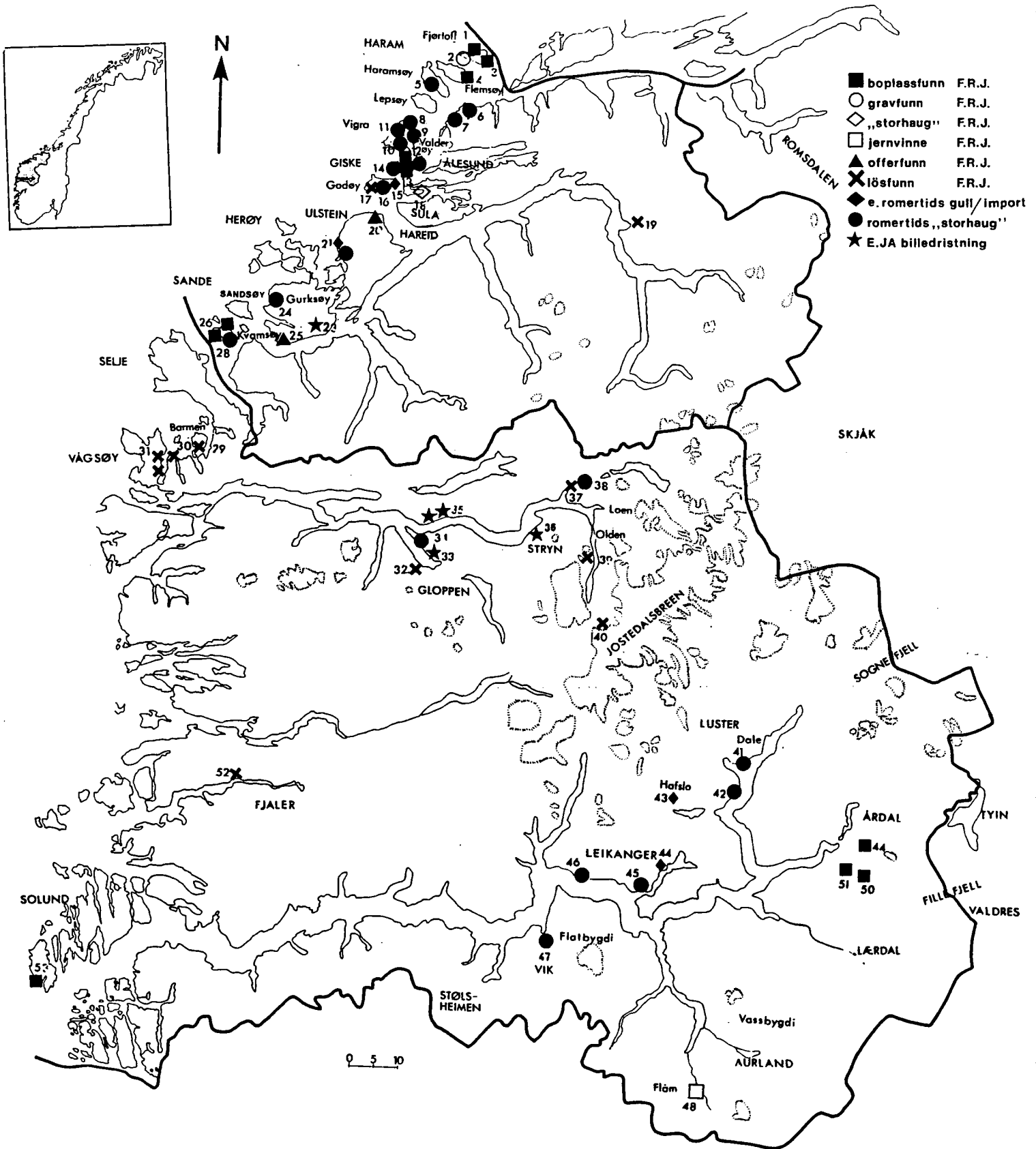

Fig. 10.31: Funn fra førromersk jernalder, eldre jernalders billedristninger og romertids storhauger i analyseområdet.

og spor etter arding. Dateringen spenner fra yngre bronsealder til førromersk jernalder.

Fra Sunnmøre kjennes de eneste sikre gravfunnene fra førromersk jernalder i analyseområdet. På Heissa i Ålesund kommune lå en stor røys, "Sjørøysa", som inneholdt et brannflak med brente bein og kull, og 14C-dateringer ga førromersk jernalder (Ringstad 1987:164). Før utgravning var røysa 21 m i tvn. og 2 m høy, av "typisk bronsealderkarakter" (Ringstad 1987:136). Et flatmarksgravfunn kjennes fra Gjertgarden på Fjørtoft: et nesten helt kar av asbestkeramikk, samt brente bein og trekull lå i en grop under en rund steinlegning (Ågotnes 1986:99, fig.7, Pilø 1989:46).

Også et par myrfunn fra perioden kommer fra Sunnmøre: skår av asbestkeramikk fra Branddal i Hereid kommune og et kleberkar fra Indre Saude i Saude kommune. Ellers er det noen løsfunne skår av kleberkar.

I Sogn og Fjordane dateres en del boplasslokaliteter til overgangen yngre bronsealder/førromersk jernalder. Det er tre lokaliteter i Nyset-Steggje området i Årdal (Prescott 1986:58 ff., Pilø 1989:78 ff) og Grønehelleren ytterst i Sogn (Ågotnes 1986:95, Pilø 1989:79). Ved Seltuftvatn i Flåm, Aurland kommune, er det spor etter jernutvinning (slagghauger) som er 14 C-datert til yngre førromersk jernalder/romertid (Pilø 1989:92 f). Alle de øvrige førromerske funnene fra Sogn og Fjordane klassifiserer Pilø som løsfunn (1989:96). Det er 9 funn av kleberkar, hele eller skår, de fleste fra Nordfjord: Vågsøy, Gloppen og Stryn kommuner.

10.9.2 Romertid/folkevandringstid.

Innenfor rammen av avhandlingen vil det føre for vidt å ta opp funntilfanget fra romertid/folkevandringstid i detalj. For å antyde tendenser i funnspredningen vil jeg trekke inn noen av resultatene fra Bjørn Ringstads analyse av monumentale gravminner på Vestlandet (1987). Ringstad skiller ut som "storhauger" gravrøysen og gravhauger med volum på minst 400 m³. På grunnlag av gravminnenes spredning definerer han såkalte "storhaugsentra" som han mener tilsvarer maktsentra: geografisk avgrensede områder med "konsentrasjon av økonomisk religiøst eller befolkningsmessig overskudd" (1987:5). For å teste hypotesen i de

ulike periodene f.o.m. bronsealder t.o.m. vikingtid, trekker han inn arkeologisk materiale som uavhengig av storhaugene vitner om økonomisk overskudd (1987:272). For eldre jernalder er dette gull, bronsesjenstander og glass (1987:282 ff.). Utbredelsen av disse funnkategoriene viser stor grad av sammenfall med utbredelsen av eldre jernalders storhauger. Ringstad slutter følgelig at storhaugsentrene avspeiler områder med økonomisk og politisk makt i perioden (1987:288).

På kartet fig. 10.31 har jeg lagt inn gravminner fra romertid definert av Ringstad som "storhauger". Spørsmålet om eventuelle maktsentra i bronsealder og eldste jernalder vil bli drøftet seinere (kap. 11).

I yngre romertid og folkevandringstid skjer en betydelig funnøkning på Vestlandet, både av enkeltfunne saker og gravfunn, i første halvdel av 500-tallet. Eldrid Straume karakteriserer funnøkningen i Nordfjord i denne perioden som "en kraftig ekspansjon som sprer seg ut fra de eldre sentra" (1963:60). Funnene i Nordfjord er først og fremst knyttet til de største og beste jordbruksdistriktene: Gloppen og Stryn. Gravene gir ifølge Straume inntrykk av jevn og solid velstand, men bare få bærer preg av direkte rikdom, bl.a. Evebvø-graven i Gloppen. Sammenlagt i Nordfjord er det imidlertid en rekke importsaker av høy kvalitet. Sørøstlige kulturstrømninger som nådde Sør- og Vestlandet ved overgangen til og i løpet av yngre romertid, har også satt tydelige spor etter seg i Nordfjord. Noen spenner, et par glass og en ravperle stammer fra Østersjø-området. Bl.a. rav er i yngre romertid kjent som en baltisk eksportartikkel. Fra slutten av yngre romertid synes handelskontaktene særlig å ha vært Lista/Rogaland og Vest-Europa via Elben og Rhinen (Straume 1963:62).

Også på Sunnmøre øker antallet funn f.o.m. yngre romertid (Solberg 1984a:85). Fra 300-tallet kjennes en rekke rike gravfunn med importgods fra romerske provinser. Gravene merker seg i tillegg ut ved sin gullrikdom. Det er sjelden å finne så mye gull fra en avgrenset periode på et så lite område (Solberg 1984a:86f.). Også fra 400-tallet kjennes rike graver, mens rikdommen i gravene avtar på 500-tallet (Solberg 1984b:95). Funnene fra yngre romertid fram til 5.årh. er konsentrert til øyene i de ytre kommunene, mens det nesten ikke er funn fra dette tidsrommet inne i fjordene. Årsaken er utvilsomt de gunstige vilkårene for å kombinere jordbruk med fangst og fiske ved kysten (Solberg 1984b:92).

10.9.3 Romlig forhold mellom eldre jernalders ristninger og andre funn.

Av interesse for ristningsproblematikken er at billedristningene i Sogn og Fjordane som er datert til eldre jernalder, ligger i områder med markert funnøkning fra yngre romertid: Gloppen og Stryn. Straume trekker fram Austrheim-bautaen som en indikasjon på kontakt mellom Nordfjord og Gotland (1963:62). For Sunnmøres vedkommende kan det være et poeng at billedristningen som er datert til eldre jernalder, ligger i en kystkommune, og således viser sammenfall med utbredelsen av andre funn fra tidsrommet.

10.10 Korologisk vurdering av ristninger og andre kulturspor.

10.10.1 De store trekkene i spredningsbildet.

I analyseområdet er det på makronivå relativt bra sammenfall mellom utbredelsen av ristninger og andre kulturspor fra ristningstida. I kommuner med ristninger fra bronsealder kjennes også gjenstandsfunn fra tidsrommet, ofte i tolkbar kontekst som grav- og depotfunn. Kommuner med billedristninger har gjennomgående høg frekvens av ristninger som kan være fra bronsealder, selv om det ikke er ristninger i alle de røys-tette kommunene, særlig på Sunnmøre. Forholdet mellom utbredelsen av røyser og gropristninger er mer uklar, særlig i de indre kommunene i Sogn, der det ikke er sammenfall mellom høg ristningsfrekvens (=gropristninger) og mange røyser. Det er bare til en viss grad sammenfall mellom utbredelsen av billedristninger og mulige bospor fra bronsealder. I Sogn og Fjordane er hellerne med kulturlag først og fremst registrert i ytre strøk, der de fleste billedristningene ligger, men hellerne har en videre spredning. Det samme gjelder boplass-rester fra yngre bronsealder på Sunnmørsøyene. Kommuner med billedristninger datert til eldre jernalder, har både løsfunn og gravfunn fra dette tidsrommet.

Majoriteten av billedristningene fra bronsealder i Sogn og Fjordane er konsentrert i ytre strøk, mens bronsealderens gjenstandsfunn (bronser, støpeformer, bergartsøkser) er mer jevnt spredt, men med overvekt i midtre og indre fjordstrøk (fig. 10.32)

De neolittiske bosetningssporene - boplassindikerende funn og depotfunn - har en videre spredning enn ristningene. Generelt opptrer neolittiske

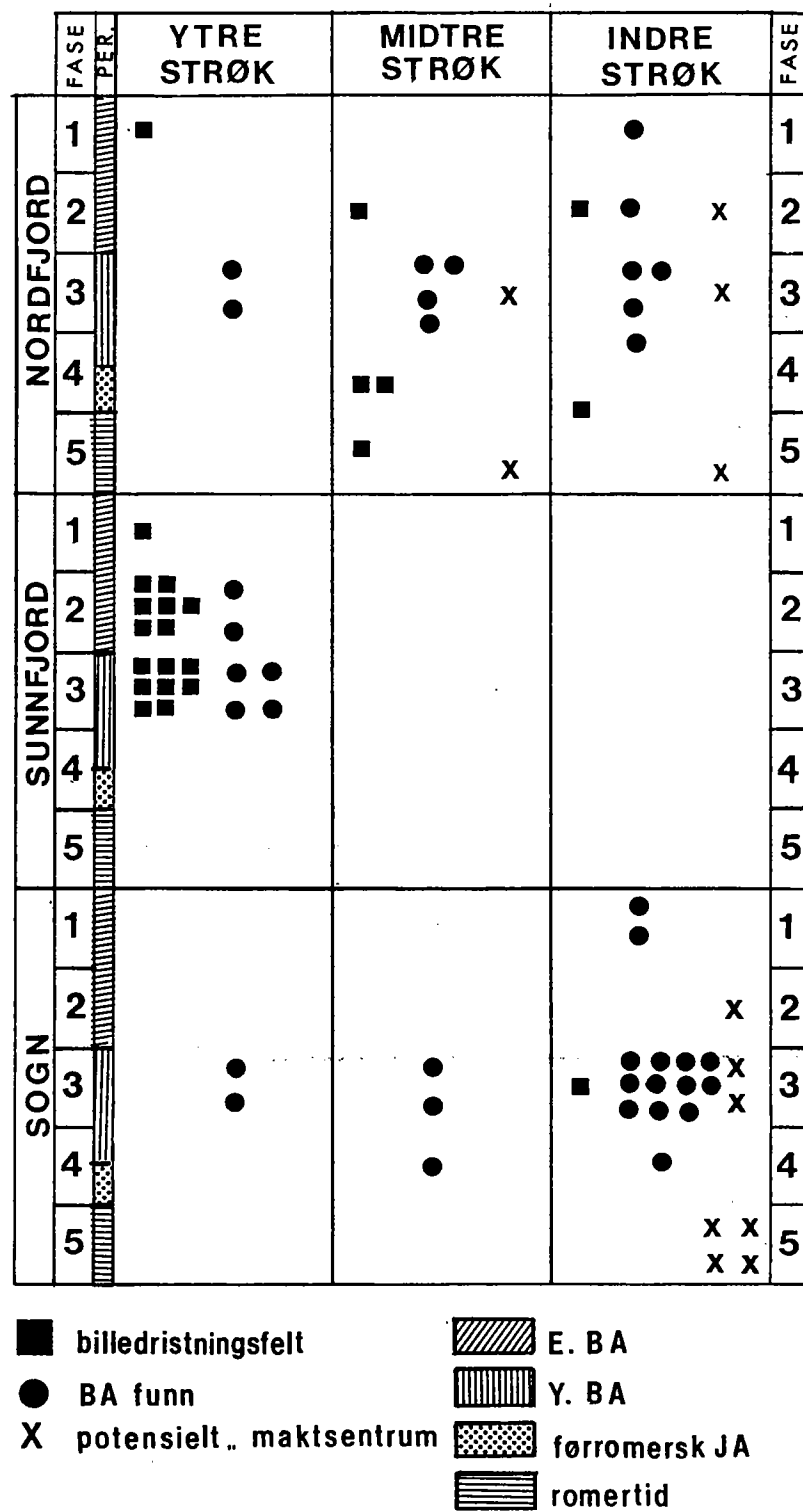

Fig. 10.32: Skjematisk framstilling av den kronologiske og korologiske spredningen av billedristninger, bronsealderfunn og potensielle "maktsentra" i Sogn og Fjordane.

funn i alle områder med ristninger - både billedristninger og grop-ristninger. Men frekvensen av boplass- og depotfunn fra yngre steinalder er atskillig høyere enn både ristninger og gjenstandsfunn fra bronsealder. I tillegg opptreer neolittiske funn i bygder der det ikke er kjent funn fra bronsealder.

10.10.2 Distribusjonen i detalj.

I det følgende vil jeg studere funnspredningen på mikronivå. Jeg vil undersøke fellesstrekk og forskjeller i områder med og uten ristninger, som grunnlag for hypoteser om bosetningsstruktur og sosiale forhold i ristningstida.

Funn og fornminnetyper som er gjennomgått foran, er relatert til de nye kommunegrensene som ble fastlagt i 1965-70 eller seinere. Som grunnlag for gjenfinningssystem og visse statistiske analyser er kommunen en brukbar inndelingsenhet. Men for detaljstudier av funndistribusjonen er kommuneinndelingen altfor "grovmasket".

Særlig gjelder dette et område med den topografien som særkjenner Vest-Norge, der øyer og havarmer, fjorder, fjell og innsjøer stykker opp landskapet (sml. kap. 5). De topografiske skillene går dels på tvers av kommunegrensene, dels splitter de administrative grensene områder som topografisk sett hører sammen. Kommunegrensene kan virke som en tvangstrøye også p.g.a. den ujevne funndistribusjonen. Funn fra alle perioder har en tendens til å klumpe seg sammen i avgrensede områder: på øyer og nes, i fjordarmer, på strandflater, på smale landbremmer og øyrer mellom de steile fjellene.

En analyse av funndistribusjonen krever imidlertid en form for oppdeling av området, dels for å anslå utstrekning og avgrensing av nærmiljø eller "oppland" for en ristningslokalitet, dels for å antyde hvilke funn og fornminner som med rimelighet kan tenkes å høre sammen i tid og/eller rom.

En metode som i de seinere årene har vært mye brukt ved kartlegging av arkeologisk materiale, er å dele analyseområdet i tenkte, like store ruter, f.eks. med utgangspunkt i Økonomisk Kartverk. Antall funn av en bestemt kategori innenfor hver rute angis med ulike signaturer (sml.

f.eks. Bertilsson 1986a, b, c). Denne mekaniske inndelingen finner jeg imidlertid lite brukbar nettopp p.g.a. Vestlands-topografien med store ubeboelige areal. I ulike sammenhenger har det vært hevdet at inndelingen i kirkesogn avspeiler gamle bosetningssentra (Marstrander 1983a:102, Carlsson 1983). I større grad enn de nye kommunene, bandt de eldre sognene sammen gårder og grender - selv om kanskje et mindre havstykke skilte dem. Men spørsmålet om hvor langt tilbake i tid de gamle kirkesognene kan føres, krever ytterligere utredning. Dette er hovdegrunnen til at jeg ikke vil nytte denne inndelingen for materialet fra SN/bronsealder i analyseområdet.

Distribusjonsanalysen i det følgende bygger hovedsaklig på funnenes lokalisering i forhold til topografiske skiller og sambandslinjer. Generelt går jeg ut fra at sjø binder, mens fjell skiller. Små havstykker og fjordmunnings mellom øyer og nes er for "innhav" å regne, og har knyttet grender og bygdelag sammen snarere enn å danne grenser. Leia langs kysten og de store fjordsystemene har vært viktige ferdselsårer. Større og farligere havstrekninger - f.eks. vannvegen rundt Stadtlandet - har nok virket som stengsel visse tider av året. Men før bilens tidsalder var det i første rekke sjøvegen som fremmet samkvemmet mellom mennesker. På samme viset kan fjellpartier og høydedrag både bety grenser og være bindeledd. Oftest var det lettere å ro eller seile rundt neset framfor å klatre over åsen. Men samtidig representerte fjellovergangene viktige kommunikasjonslinjer til omverdenen, ikke minst mellom Østlandet og Vestlandet.

Langs kysten av Vest-Norge har forholdet mellom land og hav endret seg relativt lite fra bronsealder til i dag, så de karakteristiske dragene i vestlandsnaturen antas å være omtrent som i ristningstida.

10.10.3 Bosetningselement.

Funn og fornminner f.o.m. yngre steinalder t.o.m. romertid som er gjennomgått foran, kaller jeg bosetningselement:

- boplassindikerende funn fra yngre steinalder (fig. 10.30)
- intensjonelt nedlagte funn fra SN (graver og depoter)
(fig. 10.15, 10.19 og 10.20)
- løsfunn fra SN (flintsaker) (fig. 10.9 og 10.10)
- mulige boplasser fra bronsealder (fig. 10.29)

- intensjonelt nedlagte funn fra bronsealder (fig. 10.15, 10.19 og 10.20)
- løsfunn fra bronsealder (fig. 10.3)
- mulige gravrøyser fra bronsealder (fig. 10.18)
- veideristninger (fig. 6.4)
- billedristninger fra bronsealder og eldre jernalder (fig. 6.4 og 8.36)
- gropristninger (fig. 6.4)
- funn fra førromersk jernalder (fig. 10.31)
- "storhauger" fra romertid (fig. 10.31)

Ved å nytte datatilfang fra et så langt tidsspenn, kan en gå glipp av mindre variasjoner og endringer i bosetningsmønstrer over tid. Til gjengjeld gir tidsdybden mulighet for å vurdere graden av kontinuitet og tradisjon i bosetningen innenfor et avgrenset område.

De enkelte funngategoriene gir ulik informasjon om den menneskelige aktiviteten. Gjenstander som er havnet i jorda med hensikt, f.eks. i graver eller depoter, antyder mer permanent virksomhet i området enn saker som kan være tilfeldig mistet. Imidlertid må en gå ut fra at en rekke funn som har fått merkelappen "løsfunn" p.g.a. usikre eller mangelfulle funnopplysninger, høyst sannsynlig stammer fra nettopp graver eller depoter (sml. pkt. 10.5). Også faste fornminner som gravanlegg og helleristninger tyder på mer eller mindre permanent bruk av et område. Boplassfunn betyr ikke nødvendigvis fast bosetning, men kan være spor etter sesongopphold. Boplassrestenes geografiske og topografiske beliggenhet og plassering i forhold til andre, samtidige kulturminner er avgjørende for tolkningen.

10.10.4 Funnkonsentrasjoner.

Funnenes ujevne spredning i analyseområdet må i stor utstrekning sees i sammenheng med de topografiske forholdene. Der det er flatlende og god jord, har folk slått seg ned, mens ulendte og golde strøk er forblitt ubygde. Tilhold i fjelltraktene eller i skjærgårdslandet skyldes rimeligvis et samvirke av utnyttelsen av ressursene som fantes der, og adgangen til viktige kommunikasjonslinjer: fjellovergane og kystleia. Dette distribusjonsmønstrer er felles for funnene fra hele tidsrommet analysen omfatter. Legges funnene inn på et jordbunnskart,

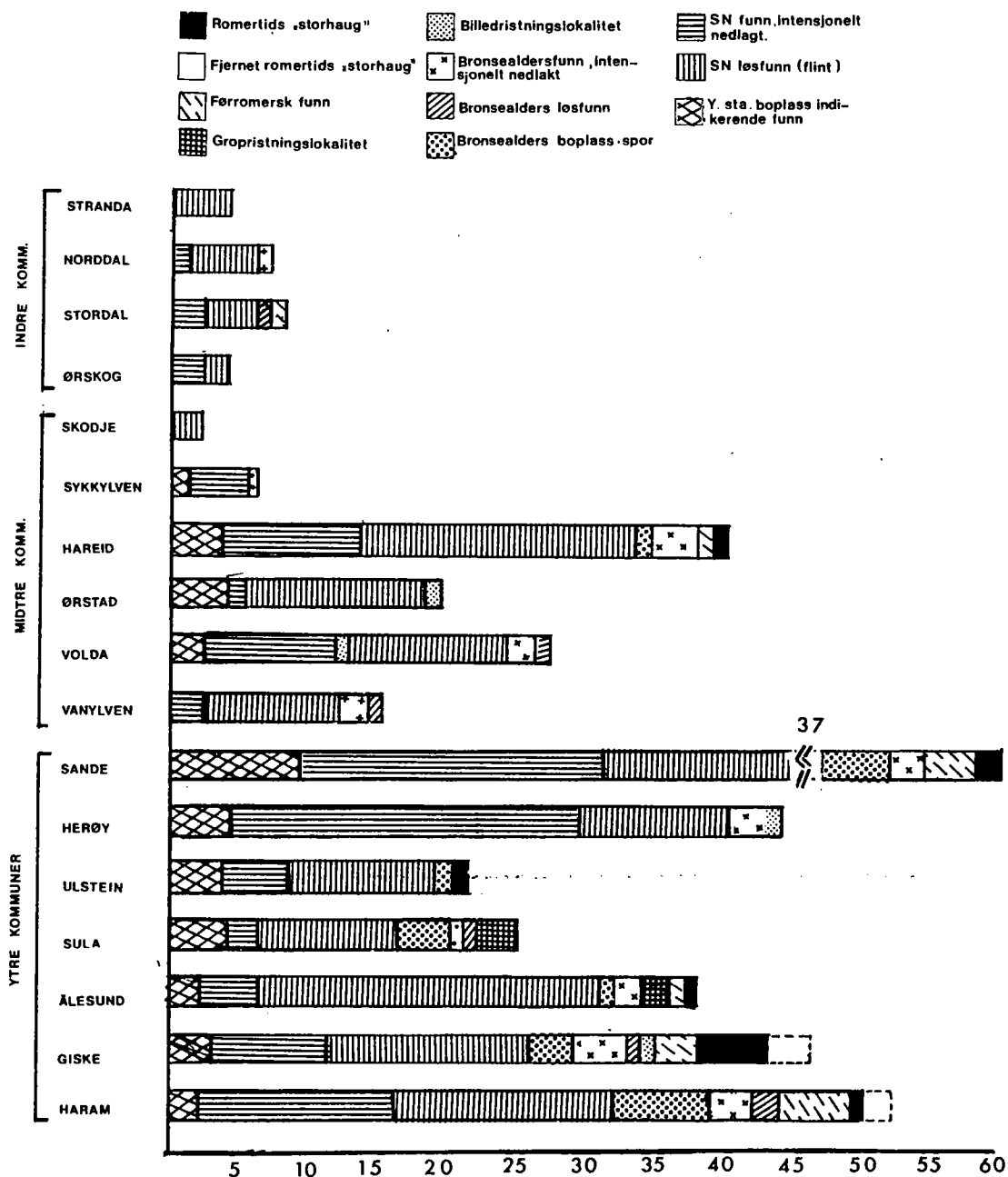

Fig. 10.33: Fordelingen av ulike bosetningselement i Sunnmørskommunene. Det er klar overvekt av funn i de ytre kommunene, både kvantitativt (antall funn) og kvalitativt (antall funnkategorier).

viser de sammenfall med dyrket og dyrkbar jord - riktignok etter dagens standard, men den er trolig relevant som målestokk for jordbruk-saktiviten også i forhistorisk tid.

Dyrkingsjord synes altså å ha vært en viktig lokaliseringfaktor for bosetningen i ristningstida. Men den har neppe vært enerådende. Flere steder i analyseområdet med dyrkbar jord mangler de aktuelle bosetningselementene (f.eks. midtre og indre strøk av Sunnfjord). Videre er det store variasjoner i funnfrekvens og sammensetning og distribusjon av ulike bosetningselement.

På Sunnmøre viser samtlige bosetningselement klar tilknytning til de ytre kommunene (fig. 10.33). Konsentrasjonen til ytre strøk blir enda mer markert hvis funndistribusjonen studeres i detalj. Det er først og fremst på de større og mindre øyene langs leia funnene klumper seg sammen (fig. 10.11).

Nesten alle funnene fra Haram kommune kommer fra øygruppa Nordøyane: Fjørtoft, Flemsøy, Haramsøy, Lepsøy. På de tre førstnevnte er funn fra både SN, bronsealder og førromersk jernalder/romertid. I øykommunene Giske, Ålesund og Sula kjennes alle typer bosetningselement, inkludert ristninger: Mjeltehaug-hellene fra Giske, gropristninger fra Ålesund og Sula. På begge sider av Hareidlandet er det funnkonsentrasjoner i kommunesentrene Hareid og Ulstein. Høyest funnfrekvens og mest variert funnsammensetning er det i Ulstein: f.o.m. boplassindikerende funn fra yngre steinalder t.o.m. romertids storhaug, men ingen ristninger. I Herøy kommer størstedelen av funnene fra Sørøyane, med Bergsøy midt i øygruppa på "funntoppen" (Mandt 1988). Gurskøy, som ligger på innsiden av Sørøyane og er delt mellom Herøy og Sande kommuner, har ingen markerte funnkonsentrasjoner, men spredte funn opptrer på øst- og vestsiden, der Roskard-ristningene ligger. Majoriteten av funnene i Sande kommer fra Kvamsøy og Sandsøy, og særlig Kvamsøy har et variert funntilfang og høy funnfrekvens.

I de midtre kommunene ligger funnene atskillig mer spredt. Den eneste konsentrasjonen av flere ulike bosetningselement er rundt kommunesentret Volda. Mindre funnkonsentrasjoner opptrer ved Dravlaus ytterst i Dalsfjorden og i Aure ved munningen av Sykkylvsfjorden. I de indre kommunene er det praktisk talt funntomt i de aktuelle periodene, med

unntak av enkelte funn fra tettstedene Stordal og Valldal, i h.h.v. Stordal og Nordal kommuner. Innerst i Hjørundfjord i Ørsta kommune, med den eneste ristningen i indre strøk av Sunnmøre, er det ingen andre bosetningselement fra det aktuelle tidsrommet.

Funnbildet på Sunnmøre i ristningstida karakteriseres av følgende trekk:

- høg funnfrekvens totalt
- funnkonsentrasjoner i ytre strøk, først og fremst på øyene
- bosetningselement fra ulike periode opptrer samlet
- ristninger fins bare i noen få funnkonsentrasjoner
- storhauger og rike funn fra romertid opptrer i flere funnkonsentrasjoner.

I Sogn og Fjordane har ingen områder samme høge funnfrekvens som Sunnmørsøyene. Men konsentrasjoner av ulike bosetningselement forekommer flere steder, og enkelte bygder skiller seg ut som mer funnrrike enn andre (fig. 10.34). De mest markerte funnkonsentrasjonene opptrer i Nordfjord og innerst i Sogn (fig. 10.12).

Ytterst i Nordfjord, i kommunene Selje/Vågsøy rett sør om Stadtlandet, er en konsentrasjon av bosetningselement fra hele tidsrommet yngre steinalder - førromersk jernalder, inkludert billedristningen på Husevågøy (Krabbestig). Også i området Sandane/Hennebygda i Gloppen kommune er en konsentrasjon av bosetningselement f.o.m. yngre steinalders boplassindikerende funn t.o.m. romertids storhaug, inkludert billedristningene på Henne og Austrheim. I Stryn kommune er alle kategorier bosetningselement fra det aktuelle tidsrommet konsentrert i området fra Nedstryn/Kyrkje-Eide til Oppstryn/Strynsvatnet, samt Loen og Olden/Oldedalen. I tillegg til billedristningssteinen fra Kyrkje-Eide, er det gropristninger i stølstraktene nord for Strynsvatnet (Bolstad), og det er naturlig å regne Kårstadrstillingen ved Innvikfjorden med til nærområdet for denne funnkonsentrasjonen.

På kysten av ytre Sunnfjord, i kommunene Askvoll, Flora og Bremanger, opptrer bosetningselement fra yngre steinalder og bronsealder, inkludert ristningskonsentrasjonene på Stavenes og Atløy, Dombarristningen og de tre veideristningslokalitetene Ausevik, Brandsøy og Vingen. Med unntak av tallrike mulige bronsealdersrøyser ligger funnene

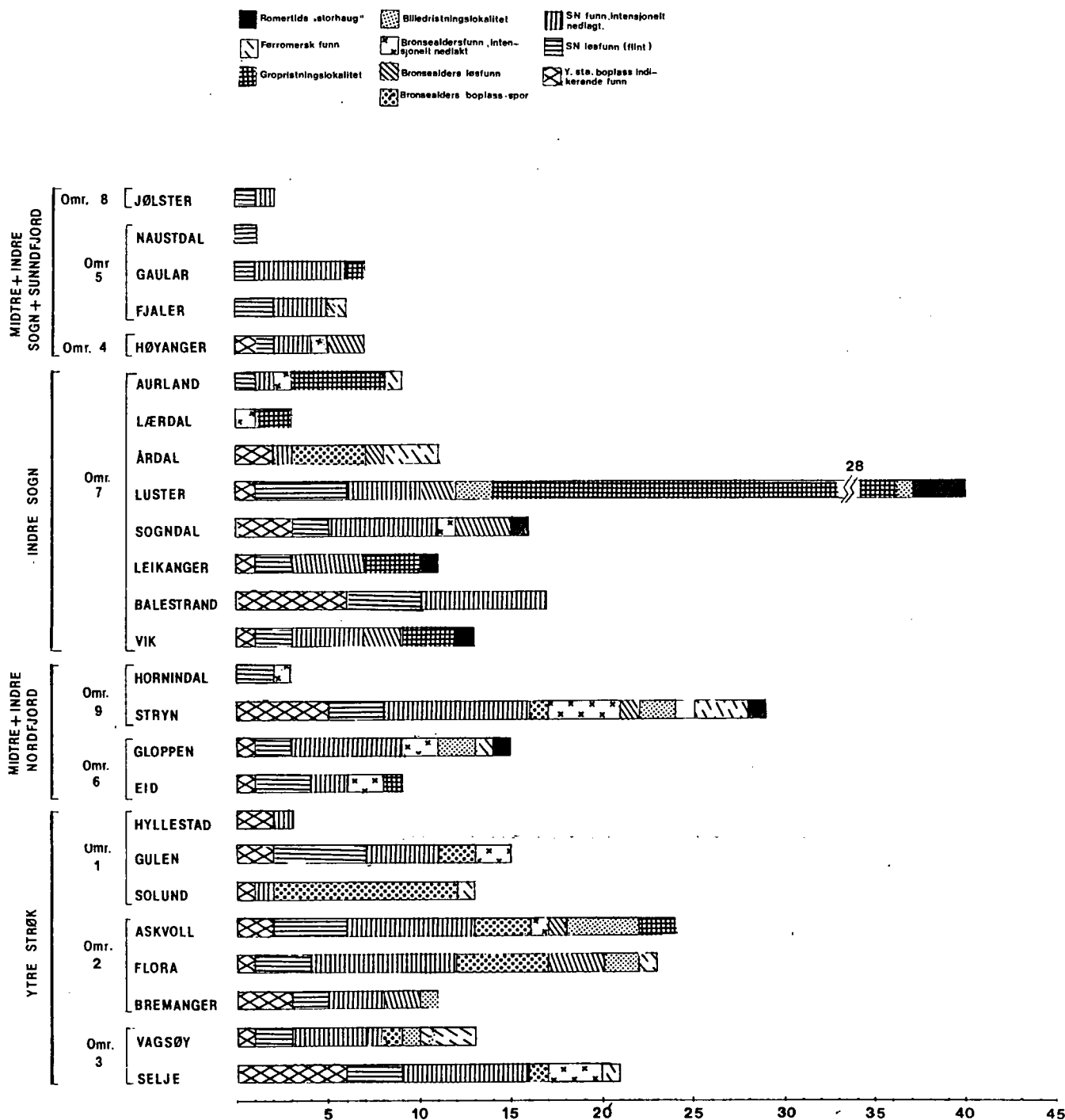

Fig. 10.34: Fordelingen av ulike bosetningselement i kommunene i Sogn og Fjordane. De funnrikeste kommunene - både kvantitativt (antall funn) og kvalitativt (antall funnkategorier) - er Selje, Flora og Askvoll i ytre strøk, og Stryn og Luster i indre strøk. Også Vågsøy, Gloppen, Vik og Sogndal har mange og varierte bosetningselement.

mer spredt i dette området enn i Nordfjord og indre Sogn (se nedenfor). I midtre og indre deler av Sunnfjord er bare få funn fra det aktuelle tidsrommet, hovedsaklig flintsaker fra SN (for det meste løsfunn). I hele Sunnfjord savnes storhauger og rike funn fra romertid.

Innerst i Sognefjorden er det konsentrasjoner av bosetningselement i Flatbygdi i Vik, langs Systrond i Leikanger, og i kommunesentret i Sogndal.

Materialet omfatter funn fra SN og bronsealder, samt romertids storhauger, og i nærområdet til Flatbygdi og Systrond er gropristninger, men ingen billedristninger. I de øvrige indre Sognebygdene ligger funnene spredt, med unntak av konsentrasjonen med gropristninger i Luster og boplasslokalitetene fra SN/bronsealder/-fjerromersk jernalder i Årdalsfjellene. Langs midtre og ytre del av Sognefjorden er bare få og spredte funn fra det aktuelle tidsrommet.

Funnbildet i Sogn og Fjordane karakteriseres av følgende trekk:

- funnfrekvensen totalt er lavere enn på Sunnmøre
- funnkonsentrasjonene ligger spredt, og opptrer først og fremst i Nordfjord, indre Sogn og ytre Sunnfjord
- bare få funnkonsentrasjoner har bosetningselement fra alle perioder og av alle kategorier
- alle billedristningene fra bronsealder/eldre jernalder inngår i funnkonsentrasjoner, men ikke alle funnkonsentrasjoner har billedristninger
- veideristningene ligger i samme områder som majoriteten av bronsealderens billedristninger, men inngår ikke i markerte funnkonsentrasjoner
- gropristninger fins både innenfor funnkonsentrasjoner og i områder med få eller ingen andre bosetningselement
- storhauger og rike funn fra romertid opptrer bare i noen få funnkonsentrasjoner, i indre strøk av Sogn og midtre/indre strøk av Nordfjord.

Det er altså store variasjoner i funnfrekvens og sammensetning av bosetningselement i de ulike funnkonsentrasjonene i analyseområdet. Antall funn totalt og funntettheten pr. arealenhet er klart høyest på Sunnmørsøyene. Selv de funnrikaste bygdene i Sogn og Fjordane har færre og mer spredt beliggende funn enn på Sunnmøre. Flere funnkonsentrasjoner både på Sunnmøre og i Sogn og Fjordane har bosetningselement fra

hele tidsrommet f.o.m. yngre steinalder t.o.m. romertid: Nordøyane i Haram, øygruppene i Giske og Ålesund kommuner, Ulstein-området, Sandsøy/Kvamsøy i Sande, Sandane/Hennebygda i Gloppen, området innerst i Stryn, samt Vik og Sogndal i indre Sogn. Bare få av disse funnkonsentrasjonene har imidlertid ristninger. Innerst i Stryn opptrer både billed- og gropristninger, i Gloppen og på Giske er det billedristninger, og i Ålesund og Vik gropristninger.

De fleste ristningene ligger altså i områder der bosetningselementene er begrenset både i tid, rom og mengde (fig. 10.32). Det gjelder billedristningene - både veideristninger og jordbruksristninger - i ytre deler av Sunnfjord og Nordfjord, og det gjelder en rekke gropristninger, først og fremst stølsristningene i Luster.

Årsakene til at funnene ligger spredt i de mest sentrale ristningsområdene, kan delvis ha sammenheng med topografiske forhold. Ytre strøk av Sunnfjord og Nordfjord er preget av åpne havstrekninger og sund mellom øyer, holmer og nes, fjorder som skjærer seg inn i et ofte kupert og nakent landskap. Store deler av området er m.a.o. lite egnet til fast bosetning. I indre Sogn er det mange steder brattlendt og uframkommelig, med store høgfjellsvidder eller stupbratte fjellsider rett i fjorden. Funnene ligger der det var mulig å bosette seg: i vikene, på terrasser og innerst i fjordbunnene, og for majoriteten av gropristningene: på flate stølsvoller i høyereliggende områder.

Naturforhold og topografi alene kan imidlertid ikke forklare den ujevne spredningen av ristninger og andre bosetningselement. Hvorfor er det så få bosetningsspor fra bronsealder i ytre Sunnfjord, der de fleste billedristningene fra perioden er konsentrert? Hvorfor er det praktisk talt ingen funn fra ristningstida i midtre deler av Sunnfjord, der seinere perioders bosetning viser at det var gode livbergingsmuligheter? Hvorfor er det bare én eneste sikkert datert bronsealderistning - Mjeltehaug-hellene - på Sunnmøre, der det er høy funnfrekvens for andre kulturspor fra perioden? Hvorfor synes noen områder å ha hatt kontinuerlig bosetning fra yngre steinalder fram til romertid og enda lengre, mens andre områder med tilsynelatende samme økologiske potensiale bare har bosetningselement fra et begrenset tidsrom?

10.10.5 "Bygder" og "territorier".

a) Bosetningsenheter (= "bygder").

Funnkonsentrasjoner med bosetningselement fra hele tidsrommet yngre steinalder - romertid/følgevandringstid må avspeile en like langvarig bruk av området. Om bruken har vært kontinuerlig eller indikerer sporadiske opphold, er vanskelig å avgjøre uten å gå i detalj når det gjelder kronologiske forhold. Funnenes lokalisering og distribusjonen i tid og rom kan imidlertid gi antydninger om bruken av områdene.

Som vist foran (pkt 10.10.4, fig. 10.34 og 10.35), kjennetegnes de fleste funnkonsentrasjonene av god dyrkingsjord. Ikke sjelden kommer flere funn fra samme navnegård eller fra nabogårder. Det gjelder funn både fra samme og påfølgende perioder, ofte f.o.m. SN t.o.m. yngre jernalder. Mange av gårdene med funn fra hele dette tidsrommet, er kjent som sentrale gårder fra middelalder og fram til nyere tid, f.eks. Kvåle i Sogndal, Hove i Vik, (Kyrkje-)Eide i Stryn, Giske i Ålesund, og enkelte har navn som kan gå enda lengre tilbake.

Det ligger nær å anta at funnkonsentrasjonene representerer fast bosetning med jordbruk - i betydningen kombinert åkerbruk og husdyrhold - som viktig næringsveg, i hvert fall i deler av tidsrommet som behandles her. På de fleste gårdene med gjenstandsfunn fra bronsealder, er det også funn fra SN - eventuelt på nabogården - og i noen tilfeller førromerske funn i tillegg. Dette indikerer fast bosetning på disse lokalitetene i det aktuelle tidsrommet. Videre styrker det antakelsen om kronologisk og kulturell kontakt mellom periodene.

I det følgende vil jeg legge hovedvekten på funnkonsentrasjoner med bosetningselement fra SN/bronsealder, og bare i en viss utstrekning trekke inn eldre og yngre funn.

Det ligger nær å oppfatte funnkonsentrasjonene som bosetningsenheter for en større eller mindre gruppe mennesker. Da det bare i sjeldne tilfeller er funnet spor etter boplasser/hustufter fra SN eller tidlig metalltid i funnkonsentrasjonene, er det vanskelig å vurdere gruppenes størrelse og hvordan de var organisert. I funnkonsentrasjoner der funnene ligger samlet innenfor klare topografiske grenser, f.eks. innerst i Sogn (Flatbygdi i Vik, Systrond, Sogndalsfjøra) og på enkelte av Sunnmørsøyene, er det rimelig å anta at bosetningen har bestått av

et mindre antall gårder.

Kanskje kan bosetningsstrukturen beskrives som "grender" eller "bygder". Følgende definisjoner er hentet fra Norsk Riksmålsordbok:

Grend:

"gruppe av gårder som ligger mer eller mindre samlet og er skilt fra lignende grupper ved utmark, skog ell.lign."
(1937:1596).

Bygd:

"landområder med gårder som utgjør et naturlig hele (og som er omgitt av **ubygder**; ofte brukt særl. om den tettest bebyggede, centrale del av et slikt område, t.forskj. fra utkantene)"
(1937:509)

eller:

"samling av grender, stor grend" (1937:510).

På Sunnmøre kan kanskje bosetningen på hver av de mindre øyene karakteriseres som "grender", mens hele øygrupper representerte "bygder": øyene i Sande kommune, Sørøyane, øyene i Giske og Ålesund kommuner, Nordøyane. I Nordfjord kan det ha vært "bygder" bl.a. i Selje/Vågsøy-distriktet, i Hennebygda/Gloppenfjorden og innerst i Stryn, og i Sogn peker dagens sentralbygder i indre strøk seg ut.

I strøk der funnene ligger spredt, og der det ikke er markerte topografiske skillelinjer, er det vanskeligere å antyde avgrensing av "grender" og "bygder". I ytre deler av Sunnfjord og Nordfjord ligger mange gravrøysen som muligens er fra bronsealder, og som kan markere grenser mellom bosetningsenheter, slik det er antydnet f.eks. i Norrland (Baudou 1968). Men for å foreta analyser av den typen Evert Baudou har gjort i Ångermannland, må de vestnorske røysene underkastes en nøyere granskning (størrelse, høyde over havet, nærmere kartfesting, mulig datering osv.) enn jeg har gjort i denne sammenhengen.

Den foreløpige konklusjonen når det gjelder bosetningen i områder med spredte funn fra SN/bronsealder - som ytre deler av Sogn og Sunnfjord, enkelte av de innerste Sognebygdene og mesteparten av indre strøk på Sunnmøre - er at funnene representerer varierende grad av menneskelig aktivitet. Intensjonelt nedlagte funn som graver og depoter, og faste fornminner som ristninger og røysen, tyder på regelmessig bruk av

områdene gjennom lengre tidsrom, i mange tilfeller kanskje fast bosetning. Men omfang og karakter er vanskelig å anslå.

b) Interesseområder ("territorier").

Bosetningselementenes sammensetning og spredning tyder på at deler av analyseområdet har hatt permanent bosetning gjennom flere tusen år, noe som forutsetter et stabilt næringsgrunnlag. Selv om god dyrkingsjord etter alt å dømme var en viktig lokaliseringsfaktor, er det lite trolig at jordbruk har vært eneste næringsveg i analyseområdet, like lite i forhistorisk tid som i historisk tid og fram til i dag. Andre ressurser må ha spilt like stor, kanskje større rolle for livebergingen såvel som for "det lille ekstra". Fjelllets, fjordens og havets grøde holdt liv i folk når uår rammet husdyr og åkre. Tilskuddet fra utmarksnæringene gjorde det mulig også å akkumulere et overskudd som kunne byttes mot fremmede luksusprodukt.

Det sammensatte næringsgrunnlaget gjorde det nødvendig for "bygdelagene" (= "krets, samfund av folk som bor i en bygd" (Norsk Riksmålsordbok 1937:510)) å utnytte et bredt spekter av ressurser. Råderetten over større områder som omfattet åkerjord og beiteland såvel som jaktmarker til fjells og fiskplasser ved sjøen, kunne trolig best sikres gjennom sammenslutninger av flere bygder. Vestlandstopografien har utvilsomt vært en viktig faktor for å bestemme størrelsen på og avgrensingen av slike interesseområder: "territorier" eller "revir". Begrepene defineres som følger i Norsk Riksmålsordbok:

Territorium:

"(større) landområde, landstrekning"/"område (av land og hav) som omfattes av en stats, en herskers høihetsrett" (1937:2667).

Revir:

"område, distrikt utnyttet på en viss måte; særl. område som står under en jegers oppsyn ell. hvor han har rett til å jage" (1937:1126).

Fjellpartiene mellom fjordsystemene må ha fungert som effektive grenser, samtidig som de utvilsomt ble utnyttet til jakt og muligens til beite. Det samme gjelder høyfjellsstrekningene mellom Øst- og Vestlandet, der fjellovergangene i tillegg representerte betydningsfulle ferdselsårer. Både folk og fe, nødvendighetsvarer og luksusprodukt, ny kunnskap og tankegods har funnet vegen langs fjellstiene

mellom øst og vest i tusenvis av år. Også vannvegene - de lange fjordene og kystleia - har vært kommunikasjonslinjer for varer og idéer, såvel som for samkvem mellom folk.

I SN/bronsealder var vegene til lands og til vanns avgjørende for å skaffe prestisjevarene: den gode flinten, bronsen, metallgjenstandene. Ferdselsvegene må ha vært like viktige for lokaliseringen av bosetningen som god dyrkingsjord var, noe funndistribusjonen fra perioden viser. En oppdeling av landsdelen i "territorier" eller "revir" må sees i sammenheng både med de naturlig avgrensede fjellkjedene og med kommunikasjonslinjene. Kystleia, de store fjordene og fjellovergangene øst-vest danner et "kommunikasjonsnett" som må ha spilt en sentral rolle for organiseringen av bosetningen og ressursutnyttelsen, og trolig for hele samfunnsstrukturen i ristningstida.

I analyseområdet synes bosetningsmønstret i SN/bronsealder å ha sammenheng med følgende faktorer:

- 1) God dyrkingsjord var viktig for lokaliseringen av permanente mindre bosetningsenheter som "grender" eller "bygder".
- 2) Næringsgrunnlaget var basert på blandingsøkonomi (åkerbruk, husdyr, jakt, fangst, fiske) som forutsatte adgang til et bredt ressurspotensiale.
- 3) Den ekstensive ressursutnyttelsen krevde store "territorier"/"revir" for den enkelte gruppen mennesker (enkeltbygder eller sammenslutninger av flere bygder).
- 4) De topografiske forholdene i Vest-Norge, med store ubeboelige og unyttbare områder, forsterket gruppenes behov for store interesseområder.
- 5) Ferdselsårene til lands og til vanns var viktige dels for lokaliseringen av de mindre bosetningsenhetene, dels for avgrensingen av de større interesseområdene.

En samlet vurdering av disse faktorene danner grunnlag for en hypotese om oppdeling av analyseområdet i "stor-territorier".

Landets lengste fjord, Sognefjorden, representerer en viktig kommunikasjonsåre mellom kysten og start/endepunkt for fjellovergangene mot øst: Aurland-Hol, Lærdal/Årdal-Valdres, Luster-Gudbrandsdalen. Med sine forgreininger forbinder den skipslei og fiskeplasser i Gulen og Solund med fruktbare jordbruksbygder i Vik, Leikanger og Sogndal, og frodig

beiteland og vide fjellvidder i de innerste bygdene. På begge sider er fjorden kranset av steile fjell som ikke sjelden når over 1000 og 1500 m o.h., og således er effektive stengsler både mot sør og nord.

Området rundt Nordfjord er på tilsvarende vis avgrenset mot sør, nord og øst av ruvende fjellpartier, med Jostedalsbreens platå - noen steder 2000 m o.h. og høyere - som barriere mellom de to fjordsystemene. Også Nordfjord, med sine mange sidefjorder, forbinder rike jordbruksbygder i midtre og indre strøk - som Gloppen og Stryn - med kyst, skipslei og fiske- og fangstplasser i Selje og Vågsøy.

I Sunnfjord er det vanskeligere å påvise tilsvarende topografiske grensemarkeringer som i Sogn og Nordfjord. Heller ikke funndistribusjonen gir grunnlag for å antyde klare territorie-grenser: de fleste funnene fra SN/bronsealder ligger spredt i ytre strøk, mens det i midtre og indre Sunnfjord bare fins fåtallige SN-funn. I motsetning til Sogn og Nordfjord savnes "storhauger" og rike funn fra romertid som kan antyde sentrumsfunksjoner i Sunnfjord-regionen (sml. pkt. 11.3.5 nedenfor). Jeg vil derfor antyde at Sunnfjord ikke har utgjort et eget "territorium" i ristningstida, men at området har vært "delt" mellom Sogn og Nordfjord.

Også på Sunnmøre er det vanskelig å avgrense interesseområder i SN/bronsealder av den typen som er antydnet for Sogn og Nordfjord. Den høge funntettheten på de ytre øyene gir ikke umiddelbart grunnlag for å skille ut større eller mindre territorier. Muligens har Sunnmøre representert ett "stor-territorium" med oppland i innlandets fjordstrøk (sml. pkt. 10.10.6 nedenfor).

10.10.6 Ristninger og offer-/depotfunn - grensemarkører eller helligsteder?

a) Ristninger.

Ristninger inngår ikke som en integrerende del av bosetningsenhetene i analyseområdet (sml. pkt. 10.10.4). Både billedristninger og gropristninger har et mer ujevnt spredningsmønster enn funnkonsentrasjoner oppfattet som "grender" eller "bygder". Det ser altså ikke ut til at hver bygd hadde sin "egen" ristning, det være seg i bronsealder eller eldre jernalder. Tvert om synes de fleste ristningene å ligge utenfor

definerte "bygder".

Det gjelder alle billedristningene datert til både eldre og yngre bronsealder i ytre strøk av Sunnfjord og Nordfjord: Leirvåg på Atløy, Unneset og Mjåset på Stavenes, Domba på Hovden og Krabbestig på Husevågøy. I hele dette området er som nevnt sikre bronsealdersfunn spredte og sparsomme (fig. 10.32). Ristningskonsentrasjonen i Hennebygda i Gloppen, datert både til eldre bronsealder og førromersk jernalder, har ingen nær romlig tilknytning til andre bosetnings-element fra ristningstida. Det samme er tilfelle for Kårstad-ristningen ved Innvikfjorden, datert til eldre jernalder, og den udaterbare (og atypiske) ringfiguren på Åsen V i Luster.

Også de fleste sunnmørske billedristningene ligger uten nær tilknytning til funnkonsentrasjoner fra ristningstida: Roskard-ristningene på Gurskøy - den ene fra eldre jernalder, den andre muligens fra bronsealder - og den spiraldekorerte steinen fra Setre innerst i Hjørundfjorden.

De dekorerte hellene har imidlertid en annen lokalisering enn billedristningene i friluft. På øygruppa der Mjeltehaugen med den (eller de?) dekorert(e) gravkisten(e) ligger, er det en tett konsentrasjon av bosetningselement f.o.m. yngre steinalders boplassfunn t.o.m. romertids storhauger. Steinen fra Kyrkje-Eide i Stryn ligger i en funnkonsentrasjon i den sentrale delen av dagens tettsted. Steinen er ikke funnet i tilknytning til en grav, men både formen og figurenes plassering indikerer at den kan ha tilhørt et gravanlegg. "Skipshaugen" på Ornes, der den spiraldekorerte (tapte) hellen skal ha vært lokk over én av flere små gravkister, ligger på østsiden av Lustrafjorden, der det er SN-depot i nærmiljøet. Opprinnelig hørte området til Hafslø prestegjeld, som omfatter en fruktbar jordbruksbygd på andre siden av fjorden, også med SN-funn. Austrheim-bautaen fra 400 e.Kr. (riktignok ikke del av et gravanlegg) ligger i kommunesentret Sandane, og hadde rimeligvis en sentral plassering også i fortidsbygda.

De fleste gropristningene ligger utenfor de antatt sentrale delene av ristningstidas bygder. Av tils. 175 gropfelt i Sogn og Fjordane ligger bare 29 i lavlandssonen (d.v.s. under 300 m o.h.), mens 146 opptrer i høyere liggende sone, hovedsaklig i stølstraktene (fig. 6.18). På

Sunnmøre ligger samtlige groppfelt i lavlandssonen, i tilknytning til funnkonsentrasjoner (Veibost, Heissa, Slinningen).

Majoriteten av såvel groppristninger som billedristninger i friluft fra bronsealder/eldre jernalder har altså ligget perifert i forhold til datidas bygder. Billedristninger knyttet til graver eller liknende anlegg, samt et fåtall groppristninger, synes derimot sentralt plassert i fortidsbygdene.

Med ett unntak (Henne III) er bronsealderens billedristninger i friluft konsentrert til ytterkysten av Sunnfjord og Nordfjord (fig. 8.36 og 10.32). Det ligger nær å tenke på leia som en viktig lokaliseringfaktor. Mulige bronsealders gravrøyser ligger som en perlerad langs den samme kyststrekningen, tildels i ristningenes nærområde, f.eks. på Atløy og Stavenes. Gravrøyser fra bronsealder er som nevnt oppfattet som grensemarkører i andre deler av Skandinavia. Muligens kan både røyser og ristninger i Sogn og Fjordanes kyststrøk forklares på denne måten. Lengre inne i landet danner fjellkjeder og høydedrag naturlige grenser. Men i det åpne kystlandskapet var det kanskje behov for å "hjelp" naturen ved å markere grenser med gravmonument og bilder i berg.

Foran (pkt. 10.10.5) har jeg antydnet at de to stor fjordsystemene Sognefjorden og Nordfjord representerte to "stor-territorier" i SN/bronsealder, og at det mellomliggende området, Sunnfjord, var delt mellom disse to territoriene. Sunnfjords kystland er bronsealderristningenes "sentralområde". Langs denne kyststrekningen gikk den livsviktige leia. I området lå gunstige fangst- og fiskeplasser. Det er ikke urimelig å anta at folk fra jordbruksbygdene inne i de store fjordene utnyttet kystressursene til visse tider av året. Ved slike anledninger kan årstidsfester eller andre høytidelige handlinger ha funnet sted i tilknytning til ristningene. De kan ha vært sentrum for seremonier som skulle knytte bygdelagene i de store territoriene nærmere sammen, og derved opprettholde samfunnsordenen. De kan også ha vært skueplass for byttevirksomhet og inngåelse av ulike allianser. En slik forklaring står ikke i motstrid til en tolkning av ristningene som grensemarkører. Samtidig som bildene i berg dannet rammen om og sto sentralt i kulthandlinger, kan de ha symbolisert råderett over eller eiendomsrett til ressursene i området.

Askvoll-ristningene kan således ha "sognet" til "Sognefjord-territoriet", inkludert sørlige deler av Sunnfjord. Både på Atløy og Stavenes er ristningsfelt datert såvel til eldre som til yngre bronsealder, noe som indikerer at områdene har vært i bruk i "ristningsøyemed" gjennom hele bronsealder. Ristningene i Askvoll kan kanskje karakteriseres som en "bronsealderens sentralhelligdom" for Sogn/Sunnfjord-territoriet. De mange stølsristningene innerst i Sogn kan ha representert en annen for kult og ressursutnyttelse enn kystens billedristninger (sml. Bøe 1944). Det gjelder enten grop-ristningene dateres til bronsealder eller eldre jernalder.

Ristningene som hører til det postulerte "Nordfjord-territoriet", har en annen fordeling i tid og rom. Domba og Krabbestig på ytterkysten dateres til tidlig eldre bronsealder, mens det ene av Henne-feltene i midtre strøk er datert til slutten av eldre bronsealder. Alle de andre billedristningene i fast fjell i Nordfjord er fra eldre jernalder. En tolkning av dette funnbildet er at Nordfjord-bygdene i eldste del av bronsealder hadde Domba- og Krabbestig-lokalitetene som helligsteder i tilknytning til leia og utnyttelsen av kystressursene. I løpet av bronsealder kan kultsentret ha flyttet innover i fjorden, og i dette området holdt ristningsskikken seg helt ned i folkevandringstid (Austrheim). En betydelig feilkilde når det gjelder tolkningen av ristningsdistribusjonen i Nordfjord, er at det trolig har eksistert flere ristninger i Hennebygda. Dels skal de være sprengt vekk, dels er de skjult av moderne bebyggelse.

Lokaliseringen av veideristningene i Sogn og Fjordane er interessant i samband med hypotesen om to store bronsealders-territorier med hver sine helligsteder på ytterkysten. Få mil nordøst for Askvoll-ristningene ligger de to veideristningslokalitetene Ausevik og Brandsøy. Mellom Domba og Krabbestig ligger Vingen med vel 2000 veidebilder. Det er nærliggende å tolke også samlingene med veideristninger som helligsteder og kultsentra i perioden forut for bronsealder. Kanskje har de også "sognet" til territorier med omtrent sammen avgrensning som jeg har antydnet i bronsealder, eller kanskje har Ausevik "avløst" Vingen. Dateringsproblem og kontekstuelle forhold må avklares før disse spørsmålene kan utredes nærmere.

På Sunnmøre er mangelen på ristninger påtakelig og påfallende i forhold

til den høge frekvensen av andre kulturelement fra ristningstida. Sikker bronsealderdatering har bare gravhellene fra Mjeltehaugen og muligens fotsåleparet på Roskard II. Ristningstidas bygder på Sunnmøre må ha ligget "midt i smørøyet" både i forhold til ferdsel og variert ressurstilgang. Kanskje kan forklaringen på at ristningene mangler, nettopp være den høge funntettheten. I de tett folkesatte kyststrøkene var ikke ristningenes billedsymbolikk påkrevd for å markere grensetilhørighet eller råderett over ressurser. Andre helligsteder enn ristningsfelt kan ha dannet rammen om eller sentrum for kult og seremonier knyttet til opprettholdelse av samfunnsordenen og sosio-økonomiske strategier.

b) Offer-/depotfunn.

I en analyse av danske deoptfunn (hoards) definerer Janet E. Levy (1982:17ff.) skillet mellom rituelle og ikke-rituelle depoter, d.v.s. mellom "offernedleggelse" og "varelagre" (sml. pkt. 10.7 her). Rituelle nedleggelse karakteriseres ved hele gjenstander, først og fremst våpen og smykker, evt. "cosmology-related objects" (f.eks. lurer). Sakene ligger ofte i våtområder (myr, vann, kilde, bekk), under steiner, i fjellsprekker eller i hauger, og de ligger gjerne dypt. De kan være "ordnet", f.eks. lagt i et kar, markert av en ring (av stein el.lign.), eller plassert parallelt. Ikke-rituelle depoter består oftest av ødelagte gjenstander, råstoff og i en del tilfeller av redskap, de er plassert relativt grunt på tørt land, evt. ved siden av en stein, og er ikke arrangert på noen spesiell måte (Levy 1982:24).

Ifølge disse definisjonene kan de fleste depotfunnene fra bronsealder i analyseområdet karakteriseres som offernedleggelse. Noe usikkerhet knytter seg til de 8 holkøksene fra yngre bronsealder klassifisert som depotfunn (fig. 10.21). Ifølge Levys definisjon er redskapsfunn fortrinnsvis ikke-rituelle depoter. Men dette gjelder i det bronserike Danmark. I den vestnorske "utkanten" kan også holkøksa være funnet "verdige" til å ofres. Jeg går derfor ut fra at de vestnorske holkøksene representerer rituelle nedleggelse.

I det følgende konsentrerer jeg diskusjonen om bronsealderens offerfunn. Spørsmålet om å skille mellom rituelle og ikke-rituelle SN-depoter lar jeg ligge, da en slik diskusjon ville sprengte rammen for avhandlingen. Viktigst i denne sammenhengen er å fastslå at de aktuelle

SN-funnene er intensjonelt nedlagt.

Mange av bronsealderens offerfunn i analyseområdet ligger i utkanten av ristningstidas bygder. Det gjelder 3 av de 5 funnene fra Per. 1; 2 av 3 funn fra Per. 2-2/3; 2 av 4 funn fra Per. 4; 2 av 12 funn fra Per. 5-5/6, og begge funnene som er sikkert datert til Per. 6 (sml. fig. 10.21).

I Sogn er 2 (av tils. 3) offernedleggelse funnet uten tilknytning til definerte bosetningsenheter/bygder. Støpeformene fra Nyhamar i Gulen (Per.4) er funnet nær en heller med kulturlag, men ingen andre bosetningselement fra ristningstida er kjent i området. Randlistøksene og håndleddsringen fra Aurland (Per. 1) er funnet i Vassbygdi, nær oppstigningen til fjellovergangen mot Hol i Buskerud. Gropristninger opptrer i Midjedalen nord for Vassbygdatnet og i stølstraktene i Flåmsvassdraget, mens det fra dagens sentralbygd - Aurlandsvangelbare kjennes ett SN-depot.

I Nordfjord ligger 5 (av tils. 9) offerfunn i utkanten av bronsealderens bygder. Det gjelder alle de 4 funnene fra Stryn. "Hovedbygda" i dette området defineres som partiet mellom Nedstryn/Kyrkje-Eide og Strynsvatnet (sml. pkt. 10.10.4). Offerfunnene ligger ved de store innsjøene i "periferien". Ved Strynsvatnet er funnet en holkmeisel på Årnes (Per. 2/3) og 4 Wendelringer på Årdal (Per. 6). Fra nordenden av vannet starter fjellovergangen til Skjåk i Gudbrandsdalen, og i stølstraktene i Glomsdalen er gropristninger. Fra Håeim i nordenden av Oldenvatnet kommer en randlistøks (Per. 1), og på Jutdal i østenden av Hornindalsvatnet er funnet en skaftrenneøks (Per.5/6) klassifisert som offer. Også samlingen kvinnesmykker fra Skjerdalen i Gloppen (Per. 6) ligger utenfor den antatte sentralbygda ved Gloppenfjorden - funnet ved utløpet av Hyenfjorden, en trang og stort sett ubeboelig "parallellfjord" til Gloppenfjorden.

På Sunnmøre ligger bare 3 (av tils. 15) offerfunn utenfor klart definerte funnkonsentrasjoner. En smalmesel (Per. 2) er funnet på Døvingen innerst i Nordalsfjorden, ved det nåværende tettstedet Valldal, der fjellovergangen til Lesja og Skjåk i Gudsbrandsdalen begynner. I området forøvrig kjennes bare ett SN-depot. I Vanylven er 2 offerfunn, begge holkøkser, uten tilknytning til andre bosetningselement

fra ristningstida: Sylte (Per. 4) i bunnen av Syltefjorden og Strand (Per. 5) ytterst i fjorden. Også 2 offerfunn fra Volda kan muligens oppfattes som "utkantfunn", siden dette området ikke har funnkonsentrasjoner av samme karakter som de på øyene. Skafthulløksa av bronse fra Kvanngardsnes (Per. 1) ligger ytterst i Dalsfjorden, og i området forøvrig er bare funnet en porfyrøks (type D, klassifisert som løsfunn) og ett SN-depot. I nærområdet til en porfyrøks fra Hallkjellsvik (type E, Per. 5/6) er de kjente SN-depotene fra Mork (tidligere Ekset, sml. pkt. 10.7.4 a).

Om offerfunnenes spredning i tid og rom kan følgende konkluderes:

- 1) Forholdsvis flere offerfunn fra eldre enn fra yngre bronsealder ligger i utkanten av ristningstidas bygder (h.h.v. 6 av 9 og 6 av 18).
- 2) Både relativt og absolutt ligger flere offerfunn i utkant-områder i Sogn og Fjordane enn på Sunnmøre (h.h.v. 7 av 12 og 3 (evt. 5) av 15).
- 3) Minst 4 av offerfunnene fra "utkantstrøk" synes å ha tilknytning til fjelloverganger mot Østlandet.
- 4) I Sogn og Fjordane ligger bare ett offerfunn fra bronsealder i ytre strøk, og dette er samtidig et "utkant-funn".

10.11 Ristningstidas bosetningsstruktur i Sogn og Fjordane/Sunnmøre-sammenfatning og hypotese.

Materielle spor fra bronsealder i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre omfatter ulike levninger - her kalt "bosetningselement" - som dels har sammenfallende, dels ulik geografisk-topografisk distribusjon. Sett i et kvantitativt makroperspektiv gir funntilfanget sparsom informasjon om kulturforhold, bosetning og samfunnsstruktur i vestnorsk bronsealder.

Bare sporadiske funn av boplasser/bosteder er registrert i analyseområdet. Stor usikkerhet knytter seg til dateringen av en rekke gravrøyser som tradisjonelt tilskrives bronsealder. Metallsakene er fåtallige og ligger spredt i forhold til periodens lengde og arealets størrelse. Men bronsenes funnkontekst (grav, offer/depot) og spor etter hjemlig bronsestøping, samt importstykker fra fjerne strøk, vitner om en ideologisk og strukturell tilknytning til den såkalte "nordiske

bronsealderkulturen". Det samme gjør helleristningene - først og fremst billedristningenes motivtilfang - selv om utvalget av motiv er mer begrenset enn i strøk vanligvis regnet som "sentralområder" for bronsealderens ristningsskikk.

Funnenes naturmiljø er skiftende, men generelt synes lokaliseringen å favorisere en blandingsøkonomi med åkerbruk og fehold i tillegg til jakt, fangst og fiske - med visse variasjoner innenfor analyseområdet grunnet forskjeller i klima, topografi og jordbunnsforhold.

I oversiktsvurderinger har funntilfang og naturforhold gitt opphav til generelle betraktninger om kultur- og samfunnsforholdene:

"Der gravminnene ligger, har det bodd folk, men vår kunnskap om bosetningsforholdene er likevel mager og grunner seg på undersøkelser av noen få åpne boplasser og endel hellere. Befolkningen har delvis vært bønder - innslaget av kornavl og husdyrhold eller fangst og fiske har variert fra distrikt til distrikt og innen de ulike lokalområdene. De økologiske, kulturelle og sosiale forhold har vært avgjørende for valg av erverv" (Magnus og Myhre 1976:147).

Det legges særlig vekt på naturforhold og ressurspotensiale for å forklare samfunn og bosetningsstruktur i perioden:

"Flere steder på den lange kysten der forholdene har vært særskilt gode - ikke bare for fangst og fiske, men især når det gjelder feavl og jordbruk - har det etter alt å dømme vokst frem livskraftige lokalsamfunn med en kulturform kraftig preget av bronsealderen sørpå" (Hagen 1983:195).

Innledningsvis i dette kapitlet (pkt. 10.1.2) har jeg pekt på problemene med å tilpasse bronsealdermaterialet fra analyseområdet til bosetningsmodeller utarbeidet for andre deler av Skandinavia. En vesentlig årsak er at distribusjonsmønstrene for de ulike kultursporene fra bronsealder varierer så mye at det er vanskelig umiddelbart å påvise strukturelle relasjoner mellom dem. Men foran er det også hevdet at en analyse som tar i bruk alle tenkelige data og studerer mulige sammenhenger og tilknytningspunkt, kan gi grunnlag for en dypere innsikt i funntilfangets betydning. Det er m.a.o. nødvendig å legge et helhetlig perspektiv til grunn for studiet av forhistoriske samfunn. I denne typen analyser blir studiet av kontekst vesentlig. I den videste betydningen av begrepet omfatter "kontekst" dels kultursporenes-

objektene - funnforhold (grav, offer/depot osv.), dels objektene (både gjenstander og faste fornminner) forhold til hverandre i tid og rom, dels funnernes plassering i naturmiljøet (beliggenhet i forhold til næringsressurser, kommunikasjonslinjer, topografi osv.). Antallet potensielle "kontekstuelle trekk" er nærmest uendelig, og problemstillingen avgjør til enhver tid hvilke som er relevante.

En viktig forutsetning for tolkningen av det arkeologiske kildetilfanget er forholdet mellom materiell kultur og menneskelig handling eller atferd:

"There is no way in which either the archaeological record or modern material culture can be understood without relating them to human behaviour" (Trigger 1989:372).

De materielle levningene oppfattes som konkrete og håndfaste uttrykk for menneskelig samhandling. Sosiale relasjoner og økonomiske og politiske strategier manifesteres gjennom den materielle kulturen. Objektene inngår i symbolske strukturer og kan ha ulik symbolsk betydning i ulike sosiale sammenhenger. Naturomgivelsene - rommet - spiller en viktig rolle i disse symbolstrukturene. Rommet er ikke en passiv arena der menneskene tilpasser seg naturforholdene. Det inngår som en aktiv faktor i det sosiale samspillet og blir manipulert for å støtte menneskenes behov og ønsker.

Funnernes romlige distribusjon kan gi grunnlag for å avlese samfunnets ideologi - dets "infrastruktur" - når det gjelder økonomi, sosialstruktur og religion. Innenfor en gitt regional kontekst konstruerer et samfunn sin egen "sosiale geografi" ved hjelp av ideologiske, symbolske og materielle ressurser. Det sosiale landskapet - rommet - skapes ved hjelp av politisk-økonomiske strategier og den måten disse romlige strukturene rettfærdiggjør den rådende samfunnsordnen. Snarere enn passivt å avspeile samfunnets tilpasning, blir den materielle kulturen manipulert gjennom sosiale og symbolske handlinger, og samfunnets ideologi gir uttrykk for og opprettholder sosiale relasjoner (Hood 1988:79).

Hood oppfatter helleristninger som en mangetydig stasjonær "tekst" som kan ha vært nyttet gjennom et langt tidsrom, og som utgjør et viktig knutepunkt i den regionale sosiale geografien (1988:73). Ristnings-

bildene kan representere en form for historisk-mytiske beretninger som det var mulig å manipulere for å rettferdiggjøre spesielle sosiale relasjoner. Fordi ristningene er stasjonære, skapes romlige ulikheter- ulik avstand til ristnings-lokalitetene - når det gjelder adgangen til den informasjonen ristningene rommer. De gruppene som skaffer seg kontroll over ristningsproduksjonen, har også mulighet til å kontrollere kunnskapen og måten den formidles, mottas og tolkes, "thus dominating both the symbolic and spatial realities of socially and spatially distant groups" (Hood 1988:73).

Når det gjelder materielle ressurser, mener Hood at ristninger har spilt en viktig rolle i samband med regulering av adgangen til landområder, jaktmarker og fordelingen av goder. Ristninger kan også ha medvirket i sosio-økonomiske bytterelasjoner innenfor og mellom regioner eller "territorier". Ulike sosiale ressurser kan ha vært strukturert ved hjelp av ristninger. Det gjelder f.eks. oppdeling av storsamfunnet i mindre enheter, organiseringen av arbeid til større fellesoppgaver, samt sosial reproduksjon og opprettholdelse av ekteskaps-allianser over større avstander. Hood oppfatter ristninger som en "symbolsk kapital" som kan manipuleres innenfor sosiale strategier. De er ikke bare en symbolsk refleks av tilpasningsproblem eller "religion", men en tenkemåte og uttrykksform som forvaltes og manipuleres for å konstruere bestemte sosio-økonomiske relasjoner og politiske konstellasjoner.

Analysen av ristningstidas bosetningsstruktur i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre bygger på studiet av likheter og forskjeller - såvel kvantitative som kvalitative - når det gjelder ulike funngruppers spredningsmønstre, sammensetning og frekvens. Disse dataene er sammenholdt med funnenes forhold til topografi, naturressurser og kommunikasjonslinjer i terrenget. På grunnlag av funnkonsentrasjoner og topografiske forhold avgrensers jeg mindre bosetningsenheter - "grender" eller "bygder". I de fleste av disse områdene er det også spor etter fast bosetning i periodene etter bronsealder, ofte helt opp til nyere tid. Viktige lokaliseringfaktorer synes å ha vært varierte naturressurser: dyrkingsjord, beiteland, jakt- og fiskeplasser. Men gunstig beliggenhet til sentrale ferdselsårer synes like vesentlig: kystleia, fjordsystemene, fjellovergangene. I Sogn og Fjordane ligger de fleste bosetningsenhetene langsmed og i bunnen av de store fjordene, Sogne-

fjorden og Nordfjord, mens ristningstidas bosetning på Sunnmøre hovedsaklig er lokalisert til øyene langs leia. Ristningene - både billed- og gropristningene - viser i hovedtrekkene et avvikende distribusjonsmønster. Majoriteten av bronsealderens billedristninger i friluft ligger i ytre strøk av Fjordane, mens billedristninger på løse steiner, noen sikkert og andre muligens tilknyttet gravanlegg, ligger innenfor definerte bosetningsenheter. Dette gjelder også en del gropristninger, men majoriteten - særlig i Sogn og Fjordane - ligger i utkanten av eller langt fra "bygdene" (i første rekke de såkalte stølsristningene). Også mange av bronsealderens offerfunn ligger perifert i forhold til bosetningsenhetene. I nærmiljøet til noen av de perifere offerfunnene opptrer gropristninger (Aurland, Stryn), men det er bare til en viss grad sammenfall mellom distribusjonen av "utkant-ristninger" og "utkant-offer". I sentralområdet for bronsealderens billedristninger - ytterkysten av Sunnfjord - kjennes ingen offerfunn fra perioden.

I det arkeologiske materialet fra bronsealder i Sogn og Fjordane/Sunnmøre spores altså en tendens til at funnkategorier som tradisjonelt assosieres med religiøse forhold, ligger perifert i forhold til bronsealderens bygder. Lokalisering av offerfunn i periferien av bronsealderens bosetningsenheter kjennes også fra Danmark (Levy 1982:87). I Sverige er eksempler på at både offerfunn og ristninger ligger i utkanten av bosetningsområder (bl.a. Bertilsson og Larsson 1985, Larsson 1984a, 1986a). Thomas B. Larsson hevder at forskjeller i den materielle kulturens distribusjonsmønster tyder på at ulike funn- og fornminnegrupper har fungert på ulike nivå innenfor samfunnsstrukturen:

"The spatial occurrence of a specific phenomenon, compared to the surrounding settlement structure, indicates to which level in the social structure this phenomenon primarily belongs" (1984a:27).

Ristninger, offerfunn, graver og boplasser kan ha hatt ulik symbol-funksjon i samfunnet, kanskje knyttet til ulike nivå i den sosiale strukturen (sml. pkt. 11.1 og fig.11.1 nedenfor). Det å reise gravmæle over en avdød kan ha vært tillagt de små lokalsamfunnene, "bygdene" eller "grendene", mens det å skape og holde vedlike helleristningsfelt - sælig de større lokalitetene med billedristninger - kan ha vært et

felles anliggende for større befolkningsgrupper, sammenslutninger av flere "bygder" innenfor en region eller et "territorium". Offerneleggelse og gropristninger kan dels ha hatt funksjoner i lokalmiljøene, dels innenfor storsamfunnet.

På grunnlag av den asymmetriske spredningen av bosetningsenheter og billedristninger, antyder jeg at Sogn og Fjordane i bronsealder var delt i to "stor-territorier" eller intersseområder med hver sine ristnings-helligsteder på ytterkysten. Det sørligste territoriet omfatter landet rundt Sognefjorden og deler av ytre og midtre Sunnfjord, med konsentrasjonen av billedristninger i Askvoll som en "sentralhelligdom" gjennom hele bronsealder. Det andre postulerte territoriet omfatter Nordfjord og nordlige deler av Sunnfjord, med ristningene på øyene Hovden og Husevågøy som "helligsteder" i eldste del av bronsealder, mens ristningskonsentrasjonen i Hennebygda midtvegs i fjorden kan ha overtatt denne funksjonen lengre ute i perioden. I Nordfjord har skikken å lage billedristninger holdt seg ned i eldre jernalder. En tilsvarende territoriell oppdeling kan ha eksistert i yngre steinalder, med Vingen-ristningene som sentralt helligsted for Nordfjord, mens Sogn/Sunnfjord kan ha "sognet" til Ausevik/Brandsøy-ristningene.

Det synes rimelig å se ristningslokalitetene som samlingssteder for menneskene som bodde i de spredt beliggende "bygdene" - der folk møttes til bestemte tider på året. Bildene i berg kan ha hatt en rekke ulike symbolfunksjoner i samband med reproduksjonen av samfunnsordenen. Ristningsbergene antas å ha spilt en rolle i samfunnets sosio-økonomiske og politiske strategier. I det åpne kystlandskapet kan de ha fungert som grensemarkører mellom regioner eller politiske sammenslutninger. Innenfor regionen eller "territoriet" har de medvirket til å styrke sosiale bånd og forpliktelser mellom de små bosetningsenhetene. Det er neppe tilfeldig at de fleste billedristningene er lokalisert til ytterkysten. Leia var en betydningsfull kommunikasjonslinje for utveksling av såvel råstoff og varer som kunnskap og idéer, kanskje også folk. Langs kysten var rike naturressurser som utvilsomt har representert et viktig tilskudd til samfunnets økonomi - kanskje ikke minst for det overskuddet som trengtes til å skaffe det gjeve metallet.

Beliggenheten for gropristninger og offerfunn indikerer ikke et like variert sett av betydninger som billedristningene. Offerfunnene nær fjelloverganger kan ha hatt en symbolfunksjon knyttet til ferdselen over fjellet og utnyttelsen av ressursene i fjellstrøkene. Om offerplassen også har vært nyttet som helligsted eller har hatt en markeringsfunksjon, er vanskelig å vurdere ut fra det sparsomme materialet i analyseområdet. I Sverige ligger offerfunnene ofte i våtmarksområder, og det er antydning at dette har sammenheng med vannets betydning for feavlen, bronsealderens antatt viktigste næringsveg (Larsson 1986b). Tilsvarende beliggenhet og tolkning gjelder mange svenske gropristninger. Også gropristningene i de vestnorske stølsområdene har vært satt i forbindelse med husdyrhold og beiteressurser (Bøe 1944).

Ulikhetene i romlig distribusjon indikerer at billedristningene har fungert på et annet nivå i samfunnsorganisasjonen enn gropristninger og offerfunn. Selv om mange gropristninger og offerfunn ligger i utkanten eller langt unna de definerte bosetningsenhetene eller "bygdene", kan de ha hatt en funksjon på dette nivået i samfunnsstrukturen. Lokalitetsene med billedristninger - med sitt kaleidoskop av symbolske betydninger - antas å ha fungert på høyeste sosiale og regionale nivå i samfunnet. Bildene var symbolske og ideologiske markører for maktkonstellasjoner og gruppesamhold. I samfunnets sosiale landskap var ristningslokalitetene stasjonære knutepunkt for akkumulert kunnskap og informasjon. De uttrykte samfunnets åndelige verdier, samtidig som de var skueplass for et mangfold av sosio-økonomiske aktiviteter og strategier. I billedristningenes nærområde ble matreserver høstet, nødvendighetsartikler og luksusvarer skiftet eier, sosiale relasjoner ble fornyet og styrket, initiasjonsriter ble utført og ekteskapsallianser inngått.

Den "sosiale geografien" er annerledes på Sunnmøre enn i Sogn og Fjordane. Den mest markerte forskjellen er at billedristninger i friluft datert til bronsealder, praktisk talt mangler på Sunnmøre (mulig unntak er Roskard II). Dette gjør det vanskelig å antyde territorielle "sentralhelligdommer" basert på ristningenes symbolfunksjon. Muligens har andre materielle kulturelement - f.eks. ruvende gravminner - representert kultsentra i bygdene langs Sunnmørsleia, slik Welinder har antydning i Skåne (1977) og Myhre på Jæren (1980). Det er f.eks. nærliggende å tenke på Mjeltehaugen fra Giske, der de dekorerte hellene

fra primærgraven knytter anlegget til ristningenes symbolverden. Men både Mjeltehaugen og andre monumentalgraver på Sunnmøre som kan være fra bronsealder, ligger innenfor eller i nær romlig tilknytning til definerte bosetningsenheter. Sentrale helligsteder felles for en større region, synes vanskelig å påvise på Sunnmøre. En er fristet til å spørre om forskjellene i kultursporenes romlige strukturer, indikerer ulik samfunnsorganisasjon i de to regionene. Kan det f.eks. tenkes at den materielle kulturens "sosiale landskap" på Sunnmøre avspeiler en høvdingdømmesstruktur, mens det i Sogn og Fjordane representerer et mer eller mindre egalitært stammesamfunn?

KAPITTEL 11:

SAMFUNNET I RISTNINGSTIDA:

TRÅDENE SAMLES.

11.1 Modeller for bronsealderssamfunnet.

"Den ældre bronzealder tegner sig gennem fundene som et aristokratisk herrevælde med udpræget overklasseliv, baseret paa udmærket organiseret handel og paa underklassens arbejde" (Brøndsted 1966:10).

Synet på bronzealder som "Nordens første stormagtstid" (Brøndsted 1966:279) har preget flere decenniers debatt om det nordiske bronsealderssamfunnets karakter og struktur. Empiriske observasjoner av forskjeller i gravutforming og gravgoods er grunnlaget for å oppfatte samfunnet som stratifisert. Men Johs. Brøndsteds hypotese om et velstående handelsaristokrati ættet fra "enkeltgravsfolket" og en underklasse - "jættstuefolkets" etterkommere - som skjøttet primærnæringene, er blitt betydelig modifisert og nyansert i kjølvannet av de siste tiårenes teoridebatt (bl.a. Kristiansen 1978, 1982, 1984, 1985, 1987, Larsson 1984a, b, 1986a, b, c). Studiet av ideologiske, sosio-økonomiske og politiske strukturer i bronzealder er kommet i forgrunnen, og såvel analyser av økologiske forhold som bruk av antropologiske analogier inngår i de fleste forklaringsforsøkene.

Mye av diskusjonen om bronsealderssamfunnet har vært fokusert på om det skulle defineres som et "stammesamfunn" eller et "høvdingdømme-system" i henhold til Service's evolusjonistiske samfunnsinndeling (1971). Det er stilt spørsmål om det arkeologiske materialet er statistisk holdbart og bærekraftig nok til å trekke spesifikke slutninger om den sosiale strukturen (Stjernquist 1983:154ff.). Det er etterlyst et teoretisk fundament for debatten og pekt på nødvendigheten av å ta i bruk nye forklaringsmodeller for å forstå de kulturelle prosessene og det sosiale miljøet bak den teknologiske og økonomiske utviklingen (Broadbent 1983:20f.). Men først og fremst er det kritisert at sosial

rang, høvdinge og politiske og økonomiske forhold diskuteres uten at begrepene er definert (Broadbent 1983:9, Stjernquist 1983:148).

Det kan imidlertid se ut til at debatten om stammesamfunn eller høvdingdømmer i nordisk bronsealder bygger på en skinnuenighet. Thomas B. Larsson viser til at sosialantropologene anser høvdingdømme-strukturen som en spesiell produksjonsmåte ("mode of production") innenfor stammesamfunnsstrukturen (1986b:9). Både stammesamfunnets "big-man" system og høvdingdømmestrukturen gir opphav til betydelige rangsforskjeller mellom medlemmene, noe som gjør det vanskelig å skille det ene systemet fra det andre på arkeologisk grunnlag. Også Kristian Kristiansen finner Service's inndeling altfor statisk og generell til å forklare romlige variasjoner og endringer i samfunnsstrukturen over lange tidsspenn, og han mener det innenfor stammesamfunnsstrukturen finnes et bredt spekter av samfunnsvarianter (1982:242).

Blant de modellene for nordisk bronsealder som er utformet i løpet av det siste tiåret, er det særlig bidragene til Kristiansen og Larsson som virker fruktbare. Begge har et teoretisk ståsted basert på strukturell Marxisme og fokuserer på forholdet mellom strukturer knyttet til samfunnets og individenes produksjon og reproduksjon (Kristiansen 1982:232ff., Larsson 1986:9ff.).

Larsson har laget en teoretisk modell som utgangspunkt for sin analyse av sørsvensk bronsealder (1986:11, fig. 3, gjengitt som fig. 11.1 her). Modellen illustrerer forholdet mellom de strukturene som er viktigst for utformingen av samfunnet ("social formation"). De to dominerende strukturene er økonomi og ideologi. Disse manifesteres gjennom praktiske og symbolske handlinger som skal sørge for samfunnets produksjon og reproduksjon (Larsson 1986:10ff.). Oppdelingen av samfunnet i én økonomisk-produktiv sfære og én ideologisk-reproduktiv sfære er en skjematisk konstruksjon. I "primitive" samfunn er det nær sammenheng mellom økonomi - i betydningen produksjonskrefter og produksjonsmidler - og ideologi - som bl.a. omfatter slektskapsforhold, bytterelasjoner og religiøse seremonier. Også praktiske og symbolske handlinger er uatskillelige og integrerte.

Midtre del av modellen illustrerer de materielle levningene (=arkeologiske data) etter et samfunn og hvordan disse teoretisk kan deles i

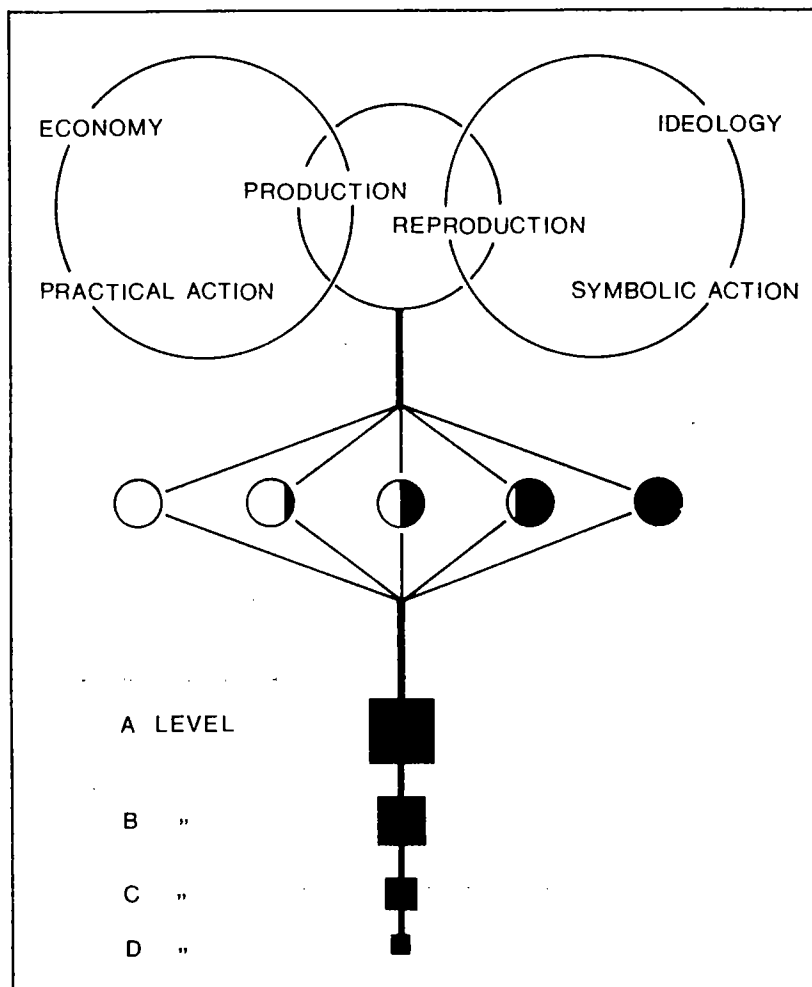

Fig. 11.1: Skjematisk framstilling av nøkkel-faktorene som virker inn på oppbyggingen av samfunnet: økonomi/ideologi, produksjon/reproduksjon. Figuren viser også hvordan arkeologiske data avspeiler et vidt spekter av aktiviteter fra praktiske til symbolske – på ulike nivå (fra A til D) i samfunnsorganisasjonen (etter Larsson 1986:11, fig. 3).

ulike kategorier som i varierende grad rommer informasjon om økonomiske og ideologiske forhold (angitt med forskjellige sort/hvite signaturer). Arkeologiske data oppfattes som symbol for økonomiske og/eller ideologiske relasjoner. Symbolene gir individ og grupper deres identitet og plass i samfunnet, og nyttes for å påvirke omgivelsene. Symbolene representerer et sosialt kommunikasjonsnett som hjelper til å bevare det bestående – først og fremst religion, ideologi og sosiale institusjoner. "På så vis kan ett samhälles symboler och symbolspråk uppfattas som en materialisering av den rådande ideologien " (Larsson 1984b:15). Gjennom aktiv bruk av symboler blir samfunnsideologiens forhold til det økonomiske systemet manifestert, forsterket og reproduisert. Hvis forholdene til produksjonen (=produksjonsform, produksjonsmidler osv.) endres, vil det også skje endringer i symbolfunksjonene til materielle objekt og menneskelige handlinger (Larsson 1986:15).

Individene fungerer på ulike nivå i samfunnet, og følgelig vil produksjonen av arkeologiske data manifesteres på forskjellig måte innenfor de ulike nivåene i den sosiale organisasjonen. I modellen representerer nivåene A-D fire hypotetiske nivå, f.eks. familie, bygd, klan, stamme. Disse enhetene har forskjellig forhold til økonomi, ideologi, produksjon og reproduksjon (Larsson 1986:11). Sosiale institusjoner og symbolske objekt på det øverste nivået i f.eks. et stammesamfunn, har til hensikt å forene alle stammens medlemmer under felles "faner". I den sammenhengen inngår luksusartikler og ritualer med høy symbolverdi. Sosiale handlinger på lavere nivå i samfunnshierarkiet er mindre omfattende, og manifestasjonene er derfor ikke så storslåtte (Larsson 1984a:24). Enheter som organiserer produksjon og distribusjon av mat, er ikke nødvendigvis de samme som utfører produktivt arbeid. Enheter som dominerer produksjonen av mat og andre varer, trenger ikke være de samme som dominerer den ideologiske reproduksjonen (Larsson 1986:11).

De ulike nivåene i samfunnsorganisasjonen avspeiles i bosetningsmønsteret og dermed i de romlige strukturene som fornminnene representerer (Larsson 1984a:25f., fig.1)). Den minste enheten i bosetningshierarkiet er den enkelte husholdningen, tilholdsstedet for familiegården – som også utgjør det laveste nivået i samfunnsorganisasjonen. Samlinger av flere husholdninger (gårder) utgjør det neste nivået:

grend, bygd el.l. På tilsvarende vis bestemmes bosetningsstrukturen for hvert av de høyere nivåene i hierarkiet ut fra spredningen av enhetene på nivået under. På alle nivåene fra enkelthusholdning til stamme vil en finne atferd og objekt som avspeiler både praktiske og symbolske funksjoner. Sannsynligvis vil de symbolske manifestasjonene være sterkest representert på de høyeste nivåene, særlig på stamme-nivå, fordi behovet der er størst for å avverge endringer (Larsson 1984a:24).

Larsson mener bronsealderens metallgjenstander i Sør-Sverige hadde sin viktigste funksjon som materielle symbol, bevisst brukt for å materialisere og legalisere forholdet til produksjonen (1986:15). Overskuddsproduksjonen fra en februksøkonomi, kombinert med andre produkt som f.eks. rav, ble byttet mot bronse - både råmateriale og ferdige gjenstander. Utvekslingen kunne foregå enten som gavebytte mellom partnere i et gjensidig avhengighetsforhold, eller som varebytte mellom mennesker uten et slikt forhold til hverandre (Larsson 1986:18ff.). Metallet ble attributt for individ, grupper eller klasser som sto på toppen av samfunnshierarkiet, og det ble derved et hjelpemiddel til å opprettholde og rettferdiggjøre ulikheter i forholdet til produksjonen. I 2. årtusen B.C. ble altså bronzen i Skandinavia symbol for grupper eller enkeltmennesker som hadde en fordelaktig posisjon i forhold til arbeidsprosessen. Derved ble metallet - bronse- og gullgjenstander- også symbol på konsolideringen av råderetten over og tilgangen til overskuddsproduksjonen, en prosess som trolig hadde begynt på et tidligere stadium (Larsson 1986:15).

Kristiansens analyse av endringer i samfunnsstrukturen i nordisk yngre steinalder og bronsealder tar utgangspunkt i en modell utformet av Jonathan Friedman (1982:245ff.). Den bygger på forholdet mellom lokal produksjon og ekteskaps- og bytterelasjoner, der overskudd konverteres til høyere status. Et egalitært stammesamfunn ekspanderer gjennom økt produksjon som fører til at omfattende allianse-nettverk opprettes. Rikdom kanaliseres inn i stadig mer stratifiserte sosiale system ("høvdingdømmer") som opprettholdes gjennom ritualer og høvdingens forhold til det overnaturlige, noe som uttrykkes gjennom produksjon og forbruk av prestisjeprodukt. Når det ikke lenger er mulig å ekspandere inn i nye områder, øker befolkningstettheten, og befolkningen konsentreres i store enheter. Samtidig intensiveres produksjonen for å skaffe nok mat. Det blir økt press på ressursene, noe som omformer

landskapet og fører til at produksjonsforholdene forringes. Innenfor det sosiale systemet blir konkurransen om rang og status intensivert og mer individorientert. På lang sikt fører disse forholdene til at det overlokale kontaktnettet reduseres i omfang og til slutt bryter sammen, og det sosiale systemet vender tilbake til et mer egalitært nivå. Drivkraften i denne syklusen er forbindelsen mellom produksjon og bytterelasjoner i en ekspansiv stamme-økonomi som gradvis endrer produksjonsforholdene. Dette medfører press på det sosiale systemet, og systemet endres som resultat av prosessen.

I det arkeologiske datatilfanget kan bare eventuelle materielle implikasjoner av en slik syklus påvises, f.eks. spor etter ekspansjon eller tilbaketrekning i bosetningen, bosetningskonsentrasjoner og system for bruken av landområder, graden av og midler til økonomisk utbygging, samt til en viss grad system for rang og ritualer (Kristiansen 1982:247).

Basert på nordisk (primært dansk) arkeologisk materiale, viser Kristiansen at det ved overgangen til SN skjer endringer i bosetningsmønster og næringsgrunnlag (1982:248ff.). Dette indikeres både av funndistribusjonen og pollenanalyser. Bosetningen konsentreres til kystområder med lettdrevet jord, samtidig som skogen forsvinner til fordel for åpne gressganger. Dannelsen av permanente beiteområder sees i sammenheng med spredningen av en pastoral økonomi. Samtidig antyder kysttilknytningen at marine ressurser spilte en viktig rolle i matauken. Dette kan avspeile intensivert utnyttelse av naturressursene i strøk med høy befolkningstetthet. Økt overskuddsproduksjon kan ha ført til at vareutvekslingen på overregionalt nivå økte. Dette viser seg i spredningen av en høyt utviklet flintteknologi og bruk av flintdolker som prestisjemarkører. Omfattende produksjon og forbruk (=ofring) av flintdolker avspeiler trolig et konkurrerende "big-man" system stammegrupper imellom.

Da det ble utviklet langdistanse byttenettverk med bronse, oppsto en ny situasjon der forbindelsen bytte/lokal produksjon kunne føre til monopolisering av prestisjevarer og økt sosial stratifikasjon. I eldre bronsealder resulterte dette etter Kristiansens mening i dannelsen av en teokratisk høvdingdømme-struktur (1982:262). Den var basert på et system med prestisjevarer/verdighetstegn og karakterisert ved stor-

slåtte felles ritualer og fester, bygging av mektige gravmæler, økt håndverksproduksjon i rituell øyemed og kontroll av de prestisjevarene som markerte rang og rikdom. Et komplisert system for status og distribusjon ble utviklet. Lokale høvdingar var spredt i regionale allianse-nettverk. Dette viser seg i grupper av rike begravelser langs viktige kommunikasjonslinjer (Kristiansen 1982:265). Det vokste fram bosetnings-hieraraker med sentra som kontrollerte håndverksproduksjonen og lokale bytteforbindelser. Kontrollfunksjonen ble opprettholdt bl.a. ved økt monopolisering av de rituelle aktivitetene, noe som avspeiles i ristninger og bronsefiguriner.

Ved begynnelsen av yngre bronsealder (ca. 1000 B.C.) skjer endringer i begravelsesritualet og status-systemet som tyder på en temporær krise, trolig delvis forårsaket av nedgang i metall-forsyningen (Kristiansen 1982:262). Store gravhauger med overdådig utstyr som markerer personlig rikdom, oppføres ikke lenger, og i offernedleggelsene øker kvinnesaker (smykker) på bekostning av mannssaker (våpen). Bosetningen ble konsentrert og jordbruksproduksjonen intensivert, muligens med større vekt på åkerbruk i forhold til feavl, og konkurransen om status, allianser og bytteforbindelser økte. Muligens fikk kvinnene høyere status fordi de spilte en stadig viktigere rolle i den alliansepolitikken som opprettholdt forsyningene av bronse fra Mellom-Europa (Kristiansen 1986:153). Storslåtte felles ritualer og prangende offergaver skulle medvirke til å styrke høvdingdømme-organisasjonen og holde byttenettverket vedlike. Men tiltakende krigføring og press på ressursene forringet økonomiet ytterligere.

Ved overgangen til jernalder førte økende motsetninger mellom økonomisk produksjon og sosial reproduksjon til at bosetningsstrukturen ble endret. Bosetningen ekspanderte til tidligere ubebodde områder med tung jord, høvdingdømme-strukturen brøt sammen og langdistanse-utvekslingen av varer opphørte. Et mer egalitært samfunn utviklet seg, organisert i selvstendige lokale bosetningsenheter, der sosiale og økonomiske forhold var basert på eiendomsretten til jord (Kristiansen 1982:263).

Modellene til Larsson og Kristiansen er basert på de funn- og bronserike landskapene i Danmark og Sør-Sverige. Ved å studere et område oppfattet som utkant, mener Noel Broadbent å kunne vurdere holdbarheten av bronsealderens samfunnsmodeller (1983). Trass i varierende økono-

miske forutsetninger, oppfatter han det nordiske bronsealdersområdet som en kulturell enhet p.g.a. det relativt homogene arkeologiske materialet med lett daterbare gjenstander og felles gravrituale over et stort område. Men han stiller seg kritisk til den betydningen som er tillagt metall og jordbruk for å forklare den sosiale strukturen i tidsrommet.

I kyststrøkene på begge sider av den innerste delen av Bottenvika er tallrike gravrøyser som, på grunnlag av h.o.h., dateres til tidsrommet eldre bronsealder/begynnelsen av jernalder. Bronsegjenstander fins nesten ikke i området, og pollenundersøkelser viser at jordbruk først ble introdusert mot slutten av bronsealder. Broadbent mener selfangst og fiske var de viktigste næringsvegene, og han oppfatter ikke mangelen på bronse som tegn på fattigdom. Like mye tid og krefter ble brukt på å bygge "ikke-produktive" gravminner i nord som i sør, og huder og skinn fra de nordlige jaktmarkene har utvilsomt fungert som verdifulle bytteobjekt. Derfor mener Broadbent at verken bronse eller jordbruk bør inngå i en forklaringsmodell for bronsealder i kyststrøkene rundt Bottenvika. Siden gravskikken i bronsealder er den samme i de nordlige og sørlige delene av Skandinavia, antas gravminnene å uttrykke en felles sosial struktur som ikke hadde sammenheng med et høvdingdømmesystem basert på distribusjon av metall og jordbruksprodukt. Bronsen kan ha markert sosiale skiller etter system etablert lenge før metall ble innført, kanskje alt i MN, og disse systemene kan ha dannet grunnlaget for det sosiale miljøet som gjorde det mulig å integrere bronsen og gi den symbolsk verdi.

Muligheten for at ulike samfunnssystem kan ha eksistert side om side i bronsealder, er antydnet av Åke Hyenstrand (1984). Ruvende gravanlegg som f.eks. Kivik-røysen, kan ha markert viktige sentra i bronsealder, og på grunnlag av monumentalgravenes distribusjon og konsentrasjoner av funn, mener han det er hypotetisk mulig å rekonstruere en oppdeling i høvdingdømmer i bronsealder. Samlinger med mindre hauger og røyser av bronsealderskarakter kan representere mindre grupper mennesker som har utgjort enklere stammesamfunn. I enkelte landskap, bl.a. i Uppland og Östergötland, opptrer boplasslevninger i form av koksteinsrøyser. Både beliggenheten - nær bronsealderens strandlinje - og funntilfanget - bl.a. dyreknokler og åkerstein - vitner om en blandingsøkonomi med fangst, åkerbruk og husdyrhold. Hyenstrand tenker seg en relativt

mobil tilværelse innenfor reviret til de enkelte stammene, med sesongvis utnyttelse av ulike økologiske miljø. Gjenstandsmaterialet fra koksteinsrøysene vitner om et omfattende kontaktnett.

Ulik samfunnsorganisasjon og forskjellige produksjonsforhold i nærliggende områder kan innebære forskjeller i språk, tradisjoner og etninske forhold. Samtidig mener Hyenstrand at

"stammar eller stamsamfund, släkter och ätter som anats bakom de olika delområdets arkeologiska särprägel kan ha haft omfattande kontakter med varandra och med sin omvärld" (Hyenstrand 1984:207).

11.2 Samfunnsmodellenes felles multiplum.

Det synes å være enighet om at det nordiske bronsealderssamfunnet hadde februk som viktigste næringsveg, med åkerbruk, fangst og fiske som tilleggsnæringer. Den innbyrdes og forholdsvis betydningen av de ulike næringene har trolig variert innenfor den økologisk uensartete nordiske regionen, og kan også ha endret seg over tid. Større regioner og landskap antas å ha vært delt i territorier som har hatt både sosiale, økonomiske og religiøse funksjoner. Territoriene kan ha representert økonomiske soner eller revir som avgrenset de enkelte gruppens rettigheter til vann, beite, åkerjord, jaktmarker osv., og det kan tenkes sesongvis utnyttelse av ressursene innenfor et territorium. Til territoriene har vært knyttet kultplasser, enten i form av gravanlegg eller ristninger. Noen helligsteder kan ha vært felles for større områder, kanskje flere territorier, f.eks. større samlinger med billedristninger. Andre kan ha hatt en mer begrenset og "privat" funksjon, knyttet til gården eller grenda, f.eks. gropristningene, som har en annen og videre distribusjon enn billedristningene.

Likhetstrekk i den nordiske bronsealderskulturen, såvel i materielle levninger som i antatt ideologisk overbygning, vitner om kontakt og samkvem mellom nære og fjerntliggende strøk. Dette viser seg både i lett daterbare bronsegjenstander, i helleristninger og i grav- og offerskikk. Både metallet og kunnskapen om støping og bearbeiding vitner om langvegs kontakter og om et sosio-økonomisk system som sikret tilgangen til metall gjennom hele bronsealder. Økonomien og den sosiale organisasjonen må ha vært av en slik art at det var mulig å produsere et overskudd som kunne konverteres i metall og andre statusprodukt

gjennom etablerte kanaler. Status markeres dels gjennom metallrikdom og verdighetstegn, dels gjennom ruvende gravminner. Bl.a. på grunnlag av distribusjon og frekvens av kvinnelige prestisjegjenstander i forhold til mannlige i grav- og offerfunn, kan det se ut til at kvinner har hatt høyest status i de folkerikeste områdene, og at kvinnestatusen har økt i yngre bronsealder. Dette kan skyldes ulik vektlegging av åkerbruk (=kvinnens ansvarsområde) i forhold til februk (=menns ansvarsområde), men det kan også avspeile kvinners vekslende rolle i politiske allianser (bytteforbindelser, ekteskapsrelasjoner o.l.)

Trass i likhetstrekkene viser det arkeologiske materialet fra bronsealder betydelige lokale variasjoner, noe som kan skyldes forskjeller i sosiale og økonomiske forhold i ulike deler av det nordiske bronsealdersområdet. Variasjoner regionene imellom spores dels i sammensetningen av funn og fornminnetyper, dels i funnenes innhold og utforming. Det kan f.eks. påvises store regionale skilnader i billedristningenes motivtilfang og framstillingsmåte. I visse strøk opptrer monumentalgraver og funn som antyder sosial stratifikasjon, kanskje med høvdinger som frontfigurer, og enkelte særlig mektige gravanlegg kan markere sentra med maktfunksjoner i en hierarkisk samfunnsorganisasjon. I andre områder synes graver og annet materiale fra samme tidsrom å vitne om en mer egalitær samfunnsstruktur, der markering av rang og status gjaldt personer uten spesiell politisk makt, og der lederen ikke var overordnet andre, men var "primus inter pares".

11.3 Den "omforente" samfunnshypotesen applisert på vestnorsk bronsealder.

11.3.1 Økonomi.

Det vekslende natur- og ressursgrunnlaget på Vestlandet skaper ulike forutsetninger for primærnæringene (sml. kap. 5). Sett under ett er det vestnorske naturmiljøet velegnet for en blandingsøkonomi med hovedvekt på februk. Selv om klimaet i bronsealder antas å ha vært noe varmere enn i dag, lå trolig forholdene de fleste steder bedre til rette for husdyrhold og beiteproduksjon enn for korndyrking. Men åkerbruk i mindre skala har utvilsomt vært drevet over store deler av Vestlandet, noe funn fra områder med lettdrevet jord vitner om. I strøk med særlig gunstig dyrkingspotensiale kan åkerbruket ha hatt større omfang, f.eks. i Gloppen og Styn og på Sunnmørsøyene. På Sunnmøre er påvist ardspor i

flere boplasskontekster datert til bronsealder (Ågotnes 1976, 1984a).

At fiske og fangst på sjødyr har vært viktige næringer i SN og bronsealder, vitner konsentrasjonen av funn i ytre strøk om (fig. 10.11 og 10.12). Utvilsomt har også fjellfangsten spilt en betydelig rolle i blandingsøkonomien på Vestlandet i tidlig metalltid såvel som i historisk tid, noe bl.a. funnene fra Årdalsfjellene vitner om (Prescott 1986, 1988a, b).

11.3.2 Territorier.

På grunnlag av funnenes (=bosetningselementenes) sammensetning, frekvens og distribusjon, kombinert med geografisk-topografiske forhold, er det i Sogn og Fjordane/Sunnmøre avgrenset en rekke mindre bosetningsenheter: "grender" eller "bygder" (pkt. 10.10.4). Funn-distribusjon og topografi ligger også til grunn for inndelingen av Sogn og Fjordane i to store interesseområder eller "territorier" som strekker seg fra ytterkysten til høyfjellsområdene i indre strøk. Det ene territoriet omfatter landet rundt Sognefjorden og deler av (ytre og midtre) Sunnfjord, mens det andre primært dekker Nordfjord. Begge territoriene omfatter således ulike økologiske soner med variert ressurspotensiale: åkerland og beiteområder, fiskegrunner og fangstmarker.

11.3.3 Kontakt og samkvem.

Med unntak av Rogaland er Vestlandet relativt bronsefattig. Funnenes spredning i tid og rom vitner likevel om et jevnt tilsig av metall gjennom hele bronsealder (fig. 10.5 og 10.32). Både innførte og lokalproduserte saker er typer som kjennes fra den nordiske bronsealderregionen (fig. 10.6). Fluktuasjoner i metallmengden viser også påfallende samsvar i Vest-Norge og Sør-Skandinavia. Etter forholdene har det vært en betydelig bronseimport til Sogn og Fjordane/Sunnmøre i Periode 1 (fig. 11.2). Også i Danmark er påvist stor import av bronser i tidsrommet 1900-1500 B.C. (Kristiansen 1987:31). Sammen med felles-trekk innenfor den åndelige sfæren - gravskikk, offernedleggelse, ristninger - viser funntilfanget at Vestlandet har hatt jevnlig samkvem med omverdenen gjennom hele bronsealder. Lokalområdenes muligheter for kontakt utad har vekslet alt etter beliggenheten i forhold til viktige

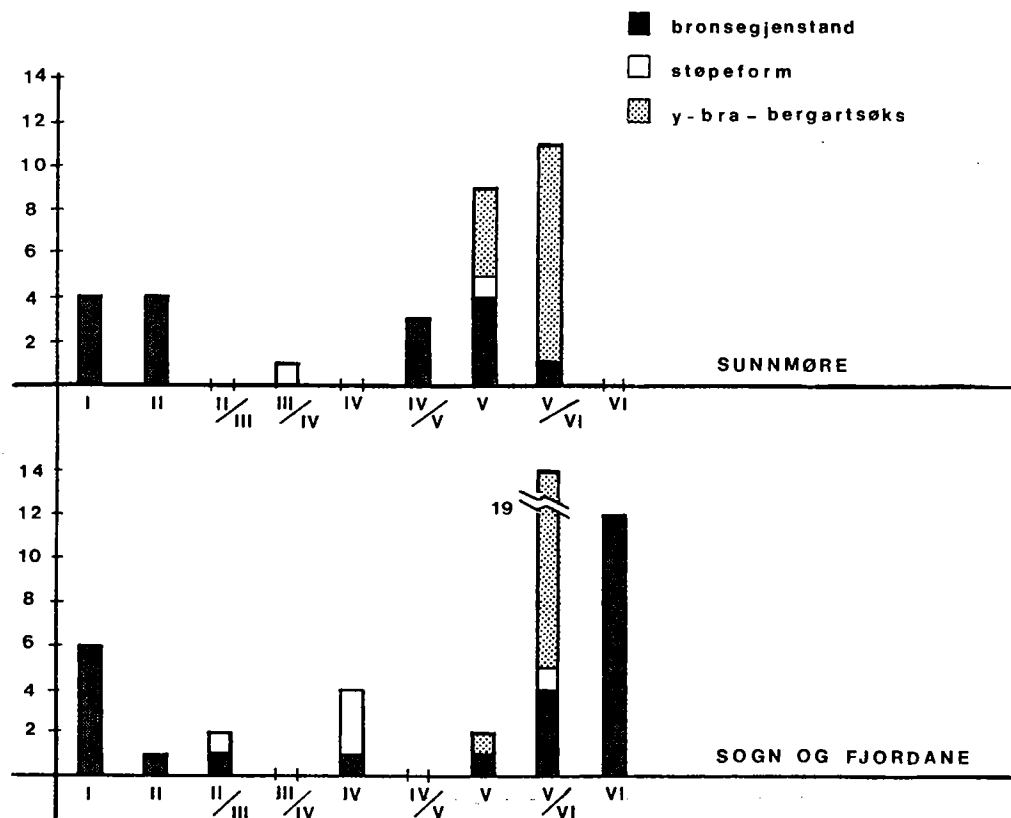

Fig. 11.2: Kvantitativ fordeling av bronser, støpeformer og bergartsøkser i analyseområdet. I Sogn og Fjordane er det forholdsvis mange bronsegjenstander både i per. 1 og per. 6, på Sunnmøre særlig i per. 1, mens det ikke kjennes sikre per. 6-funn fra denne regionen. Bergartsøker fra yngre steinalder er i overvekt i Sogn og Fjordane.

kommunikasjonslinjer, noe som avspeiles i materialets mengde og art. Majoriteten av de sunnmørske bronsealdersfunnene ligger på øyene langs kystleia, mens flere av importsakene i Sogn og Fjordane, særlig fra eldre bronsealder, er funnet i bygder som ligger ved fjellovergangene mot Østlandet: Stryn, Lærdal, Aurland.

Funnene vitner om et vidtfavnende kontaktnett, med både sørlige, østlige og nordlige impulsveger. Kontaktene må ha vært etablert alt i yngre steinalder, da bl.a. flint i stor utstrekning måtte skaffes utenfra, både råstoff og ferdige produkt, f.eks. de store parallellhogde flintdolkene som er laget i Jylland (Ebbesen 1981:153). Om kontakt med Mellom-Europa i SN/tidlig bronsealder vitner både gravhelledekoren fra Mjeltehaugen på Giske, med nærmeste paralleller i Halle-området i Tyskland (pkt. 8.5.1), og randlistøkser av den kontinentale Unetice-typen som opptrer i funn både på Sunnmøre og i Sogn og Fjordane. Øksene oppfattes som import fra Danmark, enten fra Nord-Sjælland via Sverige eller fra Jylland via Rogaland (Marstrander 1983b:108f.). En mulig østlig forbindelseslinje antydes av de to randlistøksene fra Aurland som har sine nærmeste paralleller i Estland og tidligere Øst-Prøysen (Bjørn 1936:12). Også denne østlige kontakten kan etterspores i yngre steinalder gjennom ravsmykkene fra Herøy på Sunnmøre og Bremanger i Nordfjord, som alle regnes for import fra baltisk område (pkt. 10.4.5), samt et skifer hengesmykke fra Herøy som også stammer fra Østersjø-området (Brøgger 1908). Ananjino-spydspissen fra Luster indikerer fortsatte østlige forbindelser i yngre bronsealder. I eldre jernalder viser flere gravfunn fra Nordfjord kontakt med Østersjø-landene, og det er pekt på likhet mellom båtfiguren på Austrheim-bautaen og båtbilder på gotlandske billedsteiner (Straume 1962:61f.). Straume antyder at Nordfjord i eldre jernalder hadde direkte samband med landene rundt Østersjøen, uten formidling av varer via andre områder (1962:63). Det er fristende å se lange tradisjoner bak en slik forbindelse.

11.3.4 Overskudd.

En rekke av importstykkene fra SN og bronsealder på Vestlandet er praktgjenstander som må ha representert betydelige verdier. Det var neppe mulig å skaffe til veie slike saker hvis ikke økonomien ga et overskudd som kunne omsettes i prestisjevarer.

Spørsmålet om hva bronsealderens vestlendinger hadde å tilby i bytte for flint og metall, kan vanskelig besvares med annet enn gjetninger. Et "industrielt" råstoff fra norsk berggrunn som kan ha vært ettertraktet, er kleberstein til støpeformer. For Norrlands vedkommende hevder Broadbent at bronsealdersøkonomien var basert på fangst av skogsdyr og sel, og at huder og skinn var viktige bytteobjekt (1983:-20). Noe tilsvarende kan gjelde Vest-Norge. Fra de fleste kyst- og fjordbygdene er det kort veg til fjellet og viltressursene som fantes der. Men både i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre er det høyest funnfrekvens og størst variasjon av gjenstands- og fornminnetyper i områder som har et sammensatt naturgrunnlag og gunstig beliggenhet for kontakt utad. Det synes derfor rimelig å søke etter grunnlaget for en overskuddsproduksjon i det totale ressurspotensialet, med basis i primærnæringene.

I Vest-Norge markerer Rogaland seg i så måte, med rike jordbruksbygder og betydelige fangst- og fiskeressurser, gode havner og stabile handelsforbindelser både langs Vestlandskysten og med Jylland (Myhre 1980:91f.). Som et nordlig motstykke merker de funnrrike Sunnmørsøyene seg ut. Både i SN og bronsealder er funnfrekvensen markert høyere der enn både i Sogn og Fjordane (fig. 10.11 og 10.12) og Hordaland (Mandt Larsen 1972:114ff.), og vitner om tilsvarende høyere folketetthet. Fra naturens side er Sunnmøre rikt utstyrt. "Folket der var av dei heldige med jord på land og fisk utanfor" (Ulstein 1983:189). Slikt kombinasjonsbruk var vanlig langs hele kysten, men ga kanskje størst utbytte på Sunnmøre, med de vide og fruktbare strandflatene, med kort veg til fuglefjell og rike fiskebanker, og med gode og lune havner i tillegg. "Bygdefiskaren hadde i seg som ein lov at han måtte stå med ein fot i båten og ein på garden" (Ulstein 1983:189). Det kunne komme uår både på havet og på land, men sjelden til samme tid. Et trygt utkomme kombinert med beliggenheten ved riksveg nr. 1 - skipsleia - har rimeligvis skapt grunnlaget for den sunnmørske funnrikdommen i SN og bronsealder, en funnrikdom som må avspeile økonomisk overskudd.

11.3.5 Sentra.

I de fleste bygdene på Vestlandet der det er funnet metallsaker fra bronsealder, kjennes også store gravminner, dels fra bronsealder, dels fra seinere perioder av forhistorien. Bjørn Ringstad har påvist stor

grad av sammenfall mellom distribusjonen av storhauger og metallfunn fra bronsealder. På dette grunnlaget avgrenser han 8 såkalte "storhaugsentra" - tolket som maktsentra - i bronsealder i Sogn og Fjordane/-Sunnmøre (1987:304f., fig. 168). Nesten 3/4 av storhaugsentrene har bakgrunn i et bronsealdersmiljø: ca. 70% av alle metallsakene fra bronsealder er knyttet til områder Ringstad definerer som storhaugsentra i perioden, mens ca. 30 % av metallfunnene ligger spredt utenfor sentrene, uten å danne markerte konsentrasjoner (Ringstad 1987:278ff.). Funnene fra yngre bronsealder synes å ha større tilhørighet til storhaugsentrene enn funnene fra eldre del av tidsrommet. Med få unntak (bl.a. Svånøy i Flora og Indre Opedal i Gulen) ligger bronsealderens gravfunn innenfor områder definert som storhaugsentra. Majoriteten av depotfunnene ligger derimot utenfor definerte sentra (sml. diskusjon pkt. 10.10.6), bl.a. Steinnes i Aurland, Årdal i Stryn, Skjerdal i Gloppen, Blindheim ved Ålesund, Døvingen i Norddal.

På Sunnmøre skiller Ringstad ut fire storhaugsentra: Giske/Ålesund, Ulstein, Kvamsøy og Haram, der bare de to førstnevnte er definert ved store gravminner fra bronsealder. I Giske/Ålesund-området er "Mjeltehaugen" sentrumsmarkør, og i Ulstein-området "Stonghaugen" på Flø (Ringstad 1987:160). "Mjeltehaugen" er omtalt foran (pkt. 8.5.1). "Stonghaugen" på Flø er en røys som opprinnelig var ca. 23 m i tvn. og knappe 4 m høy. I sentrum var en mannslang kiste med langvegger murt av flate heller og gavler av store steiner, og der ble det funnet et lite skifersmykke (tapt) av en type som kjennes i sørskandinaviske graver fra SN til bronsealderens Periode 2 (Ringstad 1987:132f., 160).

Ringstad daterer både "Mjeltehaugen" og "Stonghaugen" til eldre bronsealder, men ikke eldre enn Periode 2, bl.a. fordi store, nakne røyser av "Stonghaugens" type ikke er kjent tidligere (1987:160, 305). Imidlertid synes begge å kunne være noe eldre. Dels har jeg foreslått at "Mjeltehaugens" primærgrav kan være fra SN/bronsealderens Per. 1 (pkt. 8.5.1), dels indikerer skifersmykket i "Stonghaugen" også en slik tidsstilling (Strömberg 1984). Andre bronsealdersfunn innenfor grensen av disse to postulerte storhaugsentrene dateres til yngre bronsealder, bl.a. en spydspiss fra Giske-Øygarden og et sverd fra Ulstein.

Dette tyder på sentrumsfunksjon gjennom hele bronsealder, og storhauger fra eldre jernalder indikerer kontinuitet i de to områdenes posisjon.

"Sjørøysa" ved Ålesund er ett av de få monumentale gravminnene som kjennes fra førromersk jernalder på Vestlandet (Ringstad 1987:164). Fra eldre romertid kjennes store gravhauger både fra Giske/Ålesund-området og fra Ulstein: sekundærgraven i "Mjeltehaugen", primærgraven fra "Kongshaugen" på Valderøy, "Oshaugen" på Osnes i Ulstein (Ringstad 1987:168f.). Begge områdene synes å beholde sin maktposisjon i yngre jernalder, og Giske/Ålesund-området helt fram til middelalder (Ringstad 1987:309, fig. 169).

De to andre bronsealderssentrene på Sunnmøre har Ringstad definert på grunnlag av metallfunn fra bronsealder kombinert med romertids storhauger, noe som viser kontinuitet fram til eldre jernalder. På Kvamsøy er funnet en draktspenne (eldre bronsealder) og en holkøks (yngre bronsealder), og fra romertid et gravfunn fra "Storrøysa" (Ringstad 1987:176). I Haram er funnet to holkøkser (yngre bronsealder), og fra "Haramshaugen" kommer et rikt funn med gull og romerske importvarer (Ringstad 1987:178). Disse områdene ser imidlertid ikke ut til å ha beholdt sentrumsfunksjonen utover eldre jernalder (Ringstad 1987:309, fig. 169).

I Sogn og Fjordane definerer Ringstad bronsealders storhaugsentra i områder der det i tillegg til funn fra bronsealder, er storhauger og/eller rike funn fra seinere perioder: Vik, Aurland og Lærdal i Sogn, samt Eid i Nordfjord (Ringstad 1987:305). Særlig Vik markerer seg som sentrumsområde f.o.m. bronsealder (holkøks), gjennom hele jernalder (flere storhauger, rike gravfunn fra eldre og yngre jernalder) til middelalder (kirker). Aurland har ett rikt bronsealdersfunn (depot fra Per. 1), en storhaug med funn fra folkevandringstid, gravfunn fra yngre jernalder og kirke fra middelalder. Tolkningen av Lærdal som sentrumsområde i bronsealder (og seinere) synes mer usikker ut fra funnbildet: et dolkblad fra bronsealder, et eldre jernalders gullfunn, et yngre jernalders gravfunn. I Sogn synes snarere en bygd som Sogndal å peke seg ut: randlistøks, storhaug fra eldre jernalder, rike gravfunn fra eldre og yngre jernalder, middelalderkirke, kaupang.

Også i Nordfjord kan det etter min mening stilles spørsmål ved Ringstads "valg" av sentrumsområde i bronsealder. Fra Eid kjennes én yngre bronsealders holkøks, samt storhauger og rike gravfunn fra yngre jernalder (Myklebost), men ingen storhaug eller rike funn fra det

mellomliggende tidsrommet. Jeg vil snarere vise til Gloppen og Stryn som mulige sentrumsdannelser i bronsealder, ut fra funnenes sammen-setning og frekvens. Gloppen har et rikt bronsealders depot (Per. 6), storhauger og rike funn fra eldre og yngre jernalder, samt kirke fra middelalder. I Stryn er funnet flere bronsealders gjenstander som dekker hele tidsrommet (randlistøks, meisel, smykke-depot), storhaug fra eldre jernalder, rike funn fra eldre og yngre jernalder, og der er tradisjon om middelalderkirke (bl.a. navnet Kyrkje-Eide).

Grunnen til at Ringstad ikke definerer disse områdene - Sogndal, Gloppen og Stryn - som storhaugsentra og potensielle maktsentra i bronsealder, har trolig sammenheng med hans kriterier for avgrensing av sentrene. Han regner at maksimal avstand mellom de nærmestliggende storhaugene som tilhører samme sentrum, normalt er 5 km; at sentrene utgjør en reeltivt naturlig avgrenset topografisk enhet; at den samlede byggemassen for storhaugene innenfor sentret er mer enn 2800 m³ (1987:231). Både Sogndal og Stryn "faller igjennom" fordi samlet byggemasse bare er h.h.v. 840 m³ og 1810 m³. Gloppen har derimot en storhaug-byggemasse på hele 21470 m³, men forklaringen på at Ringstad ikke regner området som sentrum i bronsealder, er trolig at depotfunnet fra Skjerdal ligger utenfor den topografisk definerte sentralbygda.

Ut fra min definisjon av bosetningsenheter (pkt. 10.10.5), er det imidlertid mer relevant å oppfatte Vik og Sogndal som potensielle sentra i Sogn i bronsealder, og Gloppen og Stryn i Nordfjord. Med "sentrum" i denne forbindelsen mener jeg bosetningsenheter som har en høyere rang i bosetningshierarkiet enn en "grend" eller "bygd" (sml. fig. 11.1). Funnbildet antyder kontinuitet fra bronsealder og fram til yngre jernalder/middelalder, men det er mulig at ikke alle enhetene har oppnådd "sentrumsfunksjon" like tidlig. Sogndal har funn fra både eldre og yngre bronsealder, mens det i Vik bare kjennes funn fra yngre bronsealder. Stryn har funn fra hele bronsealder, mens Gloppen bare har yngre bronsealdersfunn, ett av dem fra bronsealderens slutfase (Skjerdal-funnet). Det er fristende å antyde at hvert av de store fjordsystemene har hatt ett sentrumsområde hver i eldre bronsealder: Sogndal og Stryn; mens det i yngre bronsealder har skjedd en oppdeling i flere sentra: Sogndal og Vik i Sogn, Stryn og Gloppen i Nordfjord. Det er verdt å merke seg at både Gloppen og Stryn har smykke-depoter fra slutten av Per. 6, billedristninger fra eldre jernalder og funn fra

førromersk jernalder (fig. 10.32).

Ingen av de potensielle bronsealders-sentrene i Sogn og Fjordane er markert ved store gravminner. Det er imidlertid fristende å minne om den forsvunne gravhaugen på Ornes i Luster som skal ha inneholdt én eller flere dekorerte gravkister (sml. pkt. 12.2.3, fig. 4.3 og 4.4). Funnopplysningene er for sparsomme og det øvrige funntilfanget i området for spinkelt til at en kan konstruere et mulig sentrum her. På den andre siden representerer de indre Sognebygdene et interessant funnmiljø, og beliggenheten i knutepunktet mellom den lange fjorden og de mange fjellovergangene mot øst, er perspektivrik.

I eldre jernalder kan det ha skjedd en ytterligere oppdeling, som avspeiles i oppføring av "storhauger" i flere bygder langs fjordene og leia. Både i og utenfor disse nye sentrene opptrer bronsealdersfunn, som kan representere et annet og "lavere" nivå i samfunnsorganisasjonen i forhold til de potensielle maktsentrene (sml.pkt. 11.1, fig.11.1).

For Sunnmøre slutter jeg meg i hovedsak til Ringstads avgrensning av mulige sentrumsområder. De to viktigste sentrene - Giske/Ålesund og Ulstein - markeres ved monumentale gravminner som begge trolig tilhører brønsealderens begynnelse, eller kanskje er eldre. Det tidlige depotfunnet fra Blindheim ved Ålesund forsterker bildet av et livskraftig miljø på denne delen av Sunnmørskysten i eldste del av bronsealder.

Sunnmøres posisjon som økonomisk maktsentrum synes å ha holdt seg gjennom mange århundrer - kanskje årtusener. I eldre jernalder er gullrikdommen på Sunnmørsøyene uten sidestykke (Hagen 1973). I vikingtid fikk Sunnmøre politisk betydning etter opprettelsen av jarledømmet ca. 865 A.D. (Kaland 1984:152), og i tidlig middelalder vokste kaupangen i Borgund fram. En av de stormannssettene på Sunnmøre som kongen i middelalder hentet lendmenn fra, holdt til på Giske (Sulebust 1984:179). Gjennom hele middelalder var Giske-godset blant landets rikeste, særlig på 1500-tallet da det omfattet 104 landskyldbetalende eiendommer på Sunnmøre og 50 i Romsdal (Holmsen 1980:17). Selve Giske-øya har hatt særskilt gode vilkår for husdyrhold. I 1820 ble gårdene på øya taksert til over 40 skylddaler, som tilsvarer taksten på

de største gårdene på Hedmark. I tillegg har Giske alt fra middelalder hatt betydelig utkomme fra fiske (Holmsen 1980:15f.). Andreas Holmsen hevder at "herren til Giske" før nedgangen i seinmiddelalder var den største verdslige godseieren i kystområdet mellom Bergen og Trondheim. Holmsen har regnet ut at Giske-godsets inntekter før 1350 fra jordbruksproduksjon og fiske, omregnet i dagens pengeverdi, ville ha innbrakt produsentene 1,5 mill. kroner (1980:33).

Uten å trekke for store vekslere på en sammenlikning mellom middelalderens og bronsealderens Sunnmøre, er det rimelig å anta at de samme produktene som skaffet "herren til Giske" inntekter i middelalderjordbruksvarer og fisk - i SN og bronsealder har sørget for det overskuddet og den sosiale forrang som trengtes for å opprettholde innførselen av prestisjevarer. Særlig er det nærliggende å tro at fisket har hatt stor betydning dengang som i seinere perioder: "Når hedmarksbonden pløgger sine vide jorder, pløgger kystsunnmøringen endå videre hav" (Klæbo 1983:190).

11.3.6 Status.

I det vestnorske funntilfanget fra bronsealder opptrer både gjenstander og gravanlegg som må ha tjent som statusmarkører. Bronsene er riktignok fåtallige, men desto større prestisje var rimeligvis forbundet med å eie dem. Metallsakene i skandinaviske offerfunn er eksotiske, ikke-fornybare ressurser som tas ut av det økonomiske systemet (Levy 1982:56). Ved å forbruke (=ofre) slike luksusvarer høynet samfunnets elite sin status. Janet E. Levy hevder at bronsealderens offerfunn (i Danmark) indikerer et stratifisert samfunn ("høvdingdømme"), med mulige variasjoner i graden av statusposisjoner i løpet av perioden (1982:55).

Også gjenstander av flint og bergart antas å ha symbolisert status. Marstrander hevder at porfyr- og nakkebøyde økser hadde en ikke-materiell funksjon som "profane rangtegn for høvdingdømmenes ledere" (1983a:101). En annen funngruppe av interesse er samlingene med skiver og flekker av flint, som opptrer i tallrike offerfunn i Nordfjord og på Sunnmøre. Konsentrasjoner av slike funn kjennes også i Rogaland, mens de er sjeldne ellers i Skandinavia. Klaus Ebbesen påpeker at majoriteten av disse funnene, som han daterer til SN og tidlig bronsealder, kommer fra strøk som ikke har naturgitte flintforekomster i berggrunnen

(1981:151ff.). Sannsynligvis var det nettopp flintmangel som skapte denne typen offerfunn. I flintfattige strøk har det trolig gitt samme status å ofre skiver og flekker av flint, som i flintområdene ble oppnådd ved å ofre f.eks. "økseplanker".

Forholdet mellom kvinners og menns status er vanskelig å belyse ved hjelp av det vestnorske bronsealdersmaterialet. Selv i Rogaland er funnene såpass fåtallige at slutningene må bli tentative. Myhre peker på det nære samkvetmet - kanskje slektskap - som synes å ha eksistert mellom Jæren og Jylland, og som vises i klesmoter, smykker og våpen, samt levevis, gravskikk og stilarter. Han mener kulturforholdene har vært ensartet langs Vestlandskysten, sørover til Nord-Tyskland og østover til Sjælland og Skåne (1980:94). På den bakgrunnen er det sannsynlig at kjønnsrelaterte statusforskjeller som Randsborg (1975) og Kristiansen (1978, 1986) har påvist i dansk bronsealdersmateriale, også har eksistert i det vestnorske bronsealderssamfunnet. Som nevnt (sml. pkt. 11.1) har det vært antydnet at kvinnes status i bronsealder har vært høyest i områder og perioder der åkerbruk ble prioritert til fordel for feavl. I Rogaland og på Sunnmøre ligger forholdene bedre til rette for åkerbruk enn ellers på Vestlandet, og nettopp i disse områdene er det betydelige kvinnefunn fra bronsealder. En av de rikeste gravene fra norsk bronsealder er kvinnegraven fra Rege på Jæren, datert til Per. 2 (Myhre 1980:72ff., fig. 52-53). I annen sammenheng har jeg antydnet at Mjeltehaugens primærgrav, såvel som sekundærgraven fra romertid, har vært anlagt for en høgættet kvinne (1983). Gravfunnene med bøylespenner fra Ristesund på Kvamsøy og Swanøy i Flora kan muligens representere kvinnegraver. Begge øyene er frodige og fruktbarere, med gunstige forhold for åkerbruk. Det er fristende å se disse funnene som uttrykk for høg kvinnestatus i Vest-Norge i tidlig del av bronsealder. Også i yngre bronsealder er det rike kvinnefunn fra Vestlandet, i form av offerfunn med kvinnesmykker. Fra analyseområdet kjennes de to 6. Periodes smykkefunnene fra gode jordbruksbygder i Nordfjord. Tilsvarende funn kjennes fra gode jordbruksdistrikt i Hordaland. I Etne i Sunnhordland, som har fylkets største kornareal (Norge 1963:175ff.), er funnet en halsring med plate fra Periode 5, og fra Ålvik i Hardanger kommer et 6. Periodes offerfunn med halsringer og nåler (Mandt Larsen 1972:118).

Det er ikke plass her til å foreta en grundig analyse av dette

problemfeltet. Det ville være interessant å studere spørsmålet om eventuell ulik status mellom kjønnene i forhold til teorien om gjennomgripende endringer i jordbruksøkonomien i neolittisk tid, den såkalte "secondary products revolution" (Sherrat 1981, 1982). Margaret Ehrenberg hevder at overgangen fra et hakke-jordbruk ("horticulture") til en pastoral økonomi med store dyreflokker og vekt på ull- og melkeprodukter, samt teknologiske nyvinninger som ard/plog, førte til reduksjon av kvinnenens status (1989:99ff.).

"In full-time mixed farming communities, where herding is a large-scale activity, such as is postulated for post-"secondary products revolution" Europe, men tend to be more involved in herding and milking, often leaving women to process milk into cheese and yoghurt" (Ehrenberg 1989:102).

"As women were increasingly relegated to secondary tasks, ...they had fewer personal resources with which to assert their status" (Ehrenberg 1989:107).

11.3.7 Kultplasser.

Foran (pkt. 10.11) er det argumentert for at bronsealderens billedristninger i Sogn og Fjordane skal tolkes som sentrale helligdommer for større territorier og gruppesammenslutninger. Ristningslokalitetene oppfattes som knutepunkt for informasjon og kontakt, der seremonier og handlinger i samband med samfunnets produksjon og reproduksjon foregikk. Det er også antydnet at de store lokalitetene med veideristninger - Ausevik/Brandsøy og Vingen - kan ha hatt en tilsvarende funksjon i yngre steinalder. Dateringsspørsmål og kontekstuelle forhold må imidlertid avklares før dette kan utredes nærmere.

Gropristningene - som oftest ligger utenfor de definerte bosetningsenhetene - kan ha fungert som kultplasser på et lavere nivå i samfunnsorganisasjonen (gård eller grend). Det samme kan gjelde en del av offerfunnene. Men de største og bronserikeste offerfunnene, særlig Blindheim i Ålesund, Aurlands-funnet og de to funnene med kvinnesmykker fra Nordfjord, er det rimelig å oppfatte som fellesanliggender for en større gruppe mennesker, på et høyere nivå i samfunnsorganisasjonen enn den enkelte familien eller gårdsenheten.

11.4 Hypotese om det vestnorske bronsealderssamfunnet.

11.4.1 Datatilfanget.

Fra tidlig i dette hundreåret har det vært diskutert om Norge - med sine fåtallige metallfunn - har hatt en "virkelig" bronsealder - etter mønster av det bronserike Sør-Skandinavia - eller om norsk bronsealder snarere måtte karakteriseres som en "stenbronsealder" (Brøgger 1925, Shetelig 1925, sml. diskusjon i Johansen 1981, 1986).

Dersom antallet bronser skulle være avgjørende for definisjonen av "bronsealderens" samfunn, ville Sogn og Fjordane/Sunnmøre komme dårlig ut, med sine 42 bronsegjenstander fra 37 funn, fordelt over et tidsrom på 1000 - 1300 år. En slik ensidig kvantitativ vurdering av det arkeologiske materialet synes imidlertid lite fruktbar som grunnlag for en tolkning av samfunnsforholdene. Snarere kan det argumenteres for at en analyse av kulturens materielle og romlige strukturer vil kunne avsløre kvalitative aspekt ved samfunnet.

De elementene som antas å kjennetegne bronsealderssamfunnet i Sør-Skandinavia, gjenfinnes i det arkeologiske materialet fra Sogn og Fjordane/Sunnmøre. Det gjelder såvel næringsveger og levevis som ideologiske og sosio-politiske forhold (sml. pkt 11.2). Selv om bronsealdersfunnene i analyseområdet er få og ligger spredt, opptrer de samme gjenstandskategoriene og de samme funnkontekstene som i sørligere deler av Skandinavia. Til tross for at "vareutvalget" er begrenset, følger bronsegjenstandene i vestnorske funn tidens skandinaviske motesvingninger, enten sakene er produsert på hjemlig (oftest dansk) grunn eller er innført fra fjerntliggende strøk. Sikkert daterte gravfunn er få, men gravskikken avspeiler fellesskandinaviske ritualer, bl.a. monumentale gravmæler strategisk plassert langs ferdselsårer. Offerfunnene viser forbruk (=ofring) av prestisjeprodukt fra SN og gjennom hele bronsealder. Billedristningenes motivtilfang er ensartet, men hører utvilsomt hjemme i "jordbruksristningenes" ideologiske sfære.

Det sammensatte ressurspotensialet i Vest-Norge sannsynliggjør en blandingsøkonomi i bronsealder såvel som i seinere perioder. Klima og topografi tilsier at februk var viktigere enn åkerbruk de fleste steder i analyseområdet. Fangstproduktene fra fjell og sjø antas å ha utgjort en betydelig del av den overskuddsproduksjonen som kunne kon-

verteres i prestisjevarer, først flint og seinere metall.

På grunnlag av spredning, sammensetning og frekvens av ulike funntyper (=bosetningselement), kombinert med geografisk/topografiske forhold, er det sannsynliggjort at befolkningen i analyseområdet i bronsealder bodde i spredte bygder langs leia og de store fjordsystemene. Ut fra den ujevne distribusjonen av billedristningene er det antydnet at Sogn og Fjordane har vært oppdelt i to store territorier med ristningene som felles kultplass og helligsted for mange bosetningsenheter.

11.4.2 Tolkning.

Bakgrunnen for å tolke den sørskandinaviske bronsealderskulturen søkes i perioden forut, først og fremst SN, da grunnlaget antas lagt for en hierarkisk samfunnsstruktur basert på utveksling av prestisjevarer (sml. modellene til Larsson og Kristiansen referert i pkt. 11.1).

Bosetningsekspansjonen som kan påvises de fleste steder i Skandinavia i SN, antas å skyldes en kombinasjon av nye livbergingsstrategier og befolkningsøkning (Kristiansen 1987:46). Pollendiagram indikerer ekstensiv utnyttelse av jorda til beite, og funnenes kysttilknytning antyder at fiske spilte en viktig rolle. Med rot i bosetningsekspansjon og folkeøkning ble det i SN utviklet en sosial og økonomisk organisasjon med en ideologisk overbygning som favoriserte konkurranse og sosial ulikhet. Når bronzen ble introdusert i dette systemet, ble det utløst krefter som førte til en mer stratifisert samfunnsorganisasjon (Kristiansen 1987:47).

Også på Vestlandet representerer SN en funnrik periode, bl.a. med et betydelig antall flateretusjerte flintsaker, først og fremst dolker (fig. 10.11 og 10.12), med høyest funnfrekvens på Sunnmørsøyene. Mesteparten av disse flintfunnene oppfattes som intensjonelt nedlagte, enten i grav eller som offer. Flinten – og særlig de fint bearbejdede dolkene – måtte skaffes utenfra, i første rekke fra Jylland. En østlig kommunikasjonslinje er også belagt i SN, representert ved funn av ravsmykker (Herøy, Bremanger) og et hengesmykke av skifer (Herøy), alle med opphav i Østersjøområdet.

Dette kontaktnettet synes opprettholdt i bronsealder. De eldste bronsegjenstandene stammer dels fra sørlige områder: Danmark (skaft-

hulløks fra Volda) og Mellom-Europa (sverd fra Blindheim, Ålesund), dels fra øst: Baltikum (randlistøks fra Aurland). Dekoren på gravhelle-ene fra Mjeltehaugen på Giske indikerer også kontakt med Mellom-Europa, men kan i tillegg knyttes til dekorerte heller fra Rogaland og Trøndelag. Både de sørlige og østlige forbindelsene ser ut til å ha eksistert gjennom hele bronsealder og ned i eldre jernalder (sml. diskusjon pkt. 11.3.3).

Funntilfanget viser at det har vært store fluktuasjoner i tilgangen på bronse i løpet av bronsealder, samtidig som det kan spores forskjeller i distribusjonsmønstret i de to delene av analyseområdet. Både i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre er det forholdsvis mye bronse i tidlig del av bronsealder, Periode 1 og tildels Periode 2 (fig. 11.2). Fra midtre del av bronsealder kjennes få bronsefunn, men derimot en del støpeformer. I yngre bronsealder øker antallet bronsefunn, vesentlig representert ved holkøkser fra Periode 4 - 5/6, samtidig som det opptrer et relativt stort antall rombiske og nakkebyøyde bergartsøkser (sml. fig. 10.6 og 10.7). I bronsealderens slutfase øker antallet bronser i Sogn og Fjordane, representert ved de to smykkefunnene fra Gloppen og Stryn. Denne funngruppen kjennes ikke fra Sunnmøre, og der er heller ingen andre sikre 6.Periodes funn. Til gjengjeld har Sunnmøre en god del funn fra førromersk jernalder og eldre romertid, mens disse periodene er sparsomt representert i Sogn og Fjordane (fig. 10.31).

Enkelte bygder kan ha hatt en høyere posisjon eller status enn andre, og kan kanskje tolkes som "maktsentra" (sml. diskusjon pkt. 11.3.5). På Sunnmøre ligger disse langs leia, i Sogn og Fjordane ligger de i midtre og indre fjordstrøk. To slike potensielle maktsentra på Sunnmørskysten dateres til eldste bronsealder, muligens tidligere: Giske/Ålesund-området og Ulstein-området. Begge synes å beholde posisjonen gjennom hele bronsealder og ned i jernalder, Giske/Ålesund-området helt til middelalder. En rekke storhauger og rike funn på Sunnmøre indikerer at regionen i eldre jernalder ble delt opp i flere "maktsentra". Også i Sogn og Fjordane synes det å ha skjedd en oppdeling, fra ett sentrumsområde i Sogn (Sogndal) og ett i Nordfjord (Stryn) i eldre bronsealder, til to i hvert fjordsystem i yngre bronsealder. I eldre jernalder kan det ha foregått en ytterligere oppdeling.

Foran (pkt. 10.10.11) er det antydnet at forskjellene i den "sosiale

geografien" i Sogn og Fjordane og på Sunnmøre kan avspeile ulik samfunnsorganisasjon i de to regionene. Ulikheter i funnenes sammensetning, frekvens og spredning er merkbare alt i SN, men blir forsterket i bronsealder (sml. pkt. 10.10.4). I såvel SN som bronsealder er funntettheten betydelig høyere på Sunnmøre, med konsentrasjon i ytre kyststrøk, både når det gjelder gjenstander, intensjonelle nedleggelse (grav, offer) og boplass-spor (fig. 10.3, 10.15, 10.19 og 10.29). I Sogn og Fjordane er funntettheten pr. arealenhet ingen steder så høy som på Sunnmøre. Dette tyder på stor befolkningstetthet på øyene i Sunnmørsleia alt i SN, mens folk i Sogn og Fjordane har bodd mer spredt, trolig i små grupper.

Bare på Sunnmøre er det definert sentrumsdannelser - potensielle "maktsentra" - på grunnlag av monumentale gravanlegg fra bronsealder. Slike store gravminner tolkes gjerne som sentrale kultplasser i bosetningsenheter av høy rang innenfor samfunnshierarkiet. Bronsealderens "storhaugsentra" på Sunnmøre ligger på den tett folkesatte kyststripen. Mulige "maktsentra" i Sogn og Fjordane indikeres av sammensetning og frekvens av gjenstandsfunn fra bronsealder, samt seinere perioders monumentalgraver, og de ligger inne i de store fjordene, ikke ved leia.

Det er ikke lett å gi en entydig forklaring på hvorfor de potensielle maktsentrene i Sogn og Nordfjord ligger inne i fjordene, mens tilsvarende sentra på Sunnmøre har tilknytning til leia og ytterkysten. En årsak kan være at kontaktområdene og dermed kommunikasjonslinjene var forskjellige. For Sunnmøre var leia viktigste ferdselsåren, mens fjellovergangene mellom Vestlandet og Østlandet ser ut til å ha vært særlig betydningsfulle for bygdene i Sogn og Nordfjord. Rike bronsealdersfunn (offerfunn) i Aurland (til Hol), Lærdal (til Valdres) og Stryn (til Skjåk) indikerer dette.

På bakgrunn av den høye funnfrekvensen på Sunnmøre i bronsealder, er det påfallende at billedristninger fra dette tidsrommet er praktisk talt ukjent - med unntak av den dekorerte gravkisten fra Mejeltehaugen (og muligens fotsåleparet fra Roskard II). Til gjengjeld indikerer nettopp Mjeltehaug-dekoren langvegs kontakter mellom Nord-Vestlandet og Mellom-Europa ved overgangen SN/bronsealder (sml. pkt. 11.3.3), en forbindelse som understrekes av offerfunnet fra Blindheim, med et

kortsverd som antas å være produsert i Ungarn. Sverdet har få sidestykker i Norden, og regnes for å være det eldste som er funnet i Norge (sml. pkt. 10.2.2 og 10.2.4).

Funnbildet på Sunnmøre i SN og bronsealder synes å stemme godt overens med modellen om en hierarkisk samfunnsstruktur. På øyene er gunstige forhold både for husdyrhold og åkerbruk. Belliggenheten ved kysten indikerer utnyttelse av havets ressurser, samtidig som kystleia var en betydningsfull kommunikasjonslinje. Funntettheten vitner om høy befolkningstetthet alt i SN. Både gjenstandsfunn og gravhelledekor viser et omfattende og langvegs kontaktnett for både prestisjevarer og åndelige impulser. Monumentale gravanlegg fra overgangen SN/tidlig bronsealder antyder sentra av høyere rang - "maktsentra" - innenfor en hierarkisk oppbygd samfunnsorganisasjon, med én eller flere høvdinger som frontfigurer.

I Sogn og Fjordane var ressurspotensialet magrere enn på Sunnmørsøyene, selv om både sjøen og fjellet må ha bidratt til produksjon av et overskudd. Livbergingsmønstrer og lav befolkningstetthet med spredt bosetning skapte neppe grunnlag for en hierarkisk samfunnsorganisasjon, trass i at enkelte områder synes å markere seg som sentra av høyere rang enn de små bosetningsenhetene, og et vel utbygd kontaktnett gjorde det mulig å skaffe prestisjevarer gjennom hele bronsealder. I dette samfunnet var det kanskje et konstant behov for å markere sosiale posisjoner og økonomisk herredømme for de som mente å ha rettigheter til samfunnsgodene og monopol på å kontrollere kunnskap og informasjon.

Forskjeller i ideologiske og sosio-politiske forhold kan kanskje forklare hvorfor ristninger ikke synes å ha hatt noen plass innenfor det postulerte hierarkiske samfunnssystemet på Sunnmøre, mens de inngår i den materielle bronsealderskulturen i Sogn og Fjordane. Ritualer og religion ansees å henge nøye sammen med ideologisk legitimering av makt og overherredømme i den sosiale organisasjonen. Høvdinger demonstrerte sine sosiale og politiske privilegier ved hjelp av ritualer, og kombinerte på den måten religiøse og politiske monopol. Adgang til ritualer og nye religiøse idéer ble kanalisert gjennom det samme allianse-nettverket som bronzen (Kristiansen 1987:43f.).

Ristningslokalitetene i Sogn og Fjordane tolkes som felles helligsteder

og samlingsplasser for større folkegrupper eller territorier, en funksjon de antas å ha hatt gjennom hele bronsealder, i Nordfjord også i eldre jernalder. Ristningene oppfattes som sosiale "knotepunkt" for informasjon og menneskelig samhandling som hadde til formål å opprettholde samfunnsordenen (sml. pkt. 10.11). Ristningene antas å ha spilt en viktig rolle i samfunnets ideologiske overbygning, og ha hatt sentrale funksjoner innenfor både den produktive og den reproduktive sfæren (sml. fig. 11.1). Kan hende fungerte ristningene som materielle manifestasjoner av makt i et samfunn der grupper eller enkeltindivid konkurrerte om sosio-politisk makt og herredømme over ressursene. Ritualene og kulthandlingene knyttet til ristningsbergene markerte kanskje gruppens - klanens eller stammens - monopol og privilegier, disse ble bokstavelig talt hamret inn i fjellet.

Kanskje var Sogn og Fjordane (og deler av Hordaland?) i bronsealder "buffersone" eller "stressområde" mellom to regioner med en hierarkisk "høvdingdømme"-struktur: Rogaland i sør og Sunnmøre i nord. I det mellomliggende området kan samfunnsorganisasjonen ha vært mer egalitær, men kanskje i ferd med å endres mot et mer stratifisert system. I det hierarkiske "høvdingdømme"-systemet på Sunnmøre var det enten ikke behov for den typen markering som ristningene representerer, eller markeringen skjedde med andre midler, i forhold til andre materielle objekt i det "sosiale landskapet".

Denne forklaringsmodellen synes riktignok ikke å passe for Rogaland, der ristningstilfanget er betydelig. Det er mulig en mer omfattende kontekstuell analyse - som også omfatter andre distrikt - vil kunne kaste lys over problemet. Men en vurdering av Rogalands-materialet faller utenfor rammen av denne avhandlingen.

11.5 Fortid i nåtid i framtid.

Utforskningen av det vestnorske bronsealderssamfunnet står ved en korsveg. Nye, faglige innfallsvinkler og nyfunne kulturelement fra perioden har åpnet muligheten for revurdering og omstrukturering av eldre hypoteser. For å belyse bronsealderens kulturform og samfunnsstruktur i den vestnorske regionen, trengs både dybdeanalyser av mindre områder og/eller materialgrupper, samt helhetsanalyser av kultursporenes distribusjon og sammensetning i tid og rom.

Bergkunsten utgjør et unikt kildemateriale til å belyse aspekt ved tidens ideologiske overbygning. Bildene representerer et symbolsystem som antas å avspeile ulike sider ved samfunnet. I denne sammenhengen har hensikten vært å undersøke ristningenes funksjon i det samtidige samfunnet. Ristningene er studert som fenomen, mer enn som enkeltstående bilder eller felt. Hovedvekten er lagt på analyser av ristningenes kontekst, såvel forholdet til andre, samtidige kulturelement som plassering i landskap og lende. Sentrale spørsmål som ikke er berørt, er bl.a. enkeltbildenes betydningsinnhold, betydningen av ulike motivsammensetninger og av forskjeller i motivenes romlige distribusjon.

Nye innfallsvinkler og forsøk på analyser av disse spørsmålene gir løfter om at ristningsforskningen er kommet ut av det dødvannet som preget fagfeltet under det prosessuelle paradigmet (Hesjedal 1990, Mezec 1989, Tilley 1991, Yates 1990). Bildene i berg får igjen "lov" til å kommunisere med oss - eller vi med dem? De er fragment av en fortidig tankeverden, samtidig som de er del av vår egen samtid. For arkeologen hører de hverdagen til - i forbindelse med forskning, undervisning, konservering. For publikum er bildene forbundet med "fest", med søndager og fritidsaktiviteter. Leg og lærd legger stadig nye "lag" av egne tolkninger og forståelser inn i bergflatenes symboler. Beretninger fortelles på ristningsbergene igjen - slik beretninger kanskje ble fortalt da bildene var nylaget, og slik beretninger ble fortalt dengangen i forrige århundre da folk risset årstall og initialer mellom figurene for å vise at "I was there". Om det er de samme beretningene? Om vi vet hva "helleristerne" ønsket å formidle? Nei, det vil vi aldri finne ut av. Det viktige er at bildene fortsatt lever i menneskers bevissthet.

"Fictions are our way of dealing with the chaos of the brute facts of reality and our life experiences. We construct ordered narrative worlds to understand ourselves and others, emplot experiences... Narrative doesn't involve lies but rather a true representation of the way anyone makes sense of the past" (Tilley 1991:175).

DEL VI:

K A T A L O G

"It is through the dialectical process between
data and theory that knowledge is born"
(LARSSON 1986:6)

KAPITTEL 12:**KATALOG****12.1 Kommentarer til ordninger av katalogen.**

I oversikten nedenfor er Sogn og Fjordane fylke delt i de mindre områdene Sogn (12.2), Sunnfjord (12.3) og Nordfjord (12.4), mens Sunnmøre er behandlet under ett (12.5). Innenfor hvert område er kommuner med ristninger ordnet alfabetisk. Kommunene er også påført nummer ifølge oversikt fra Statistisk sentralbyrå.

Ristningene er gitt navn etter matrikkelgård eller lokalitet. Dette siste gjelder en del ristninger i stølsområdene i Sogn. Ristningsgårder eller -lokalteter er ordnet alfabetisk under kommunene, med opplysninger om bl.a. gnr. og bnr., lokalitetsnavn, hvem som har oppdaget og undersøkt feltene og eventuell litteratur om dem. Museumsnummer er oppført i de tilfellene det dreier seg om løse steiner som er kommet inn til museet. Reg.nr. henviser enten til nummer i Per Fetts registreringshefter eller til registrering for Økonomisk kartverk. Dersom det er flere felt på en matrikkelgård eller lokalitet, er de nummerert med romertall. Billedfeltene er alltid oppført enkeltvis i egne avsnitt. For en del groppfelt er generelle opplysninger og områdebeskrivelse slått sammen. Men hvis opplysningene om felt innenfor samme matrikkelgård eller lokalitet divergerer (f.eks. bnr., reg.nr., undersøkelse), er feltene plassert i egne avsnitt.

Beskrivelsen av område, felt og figurer er gjort så knapp som mulig. For fyldigere opplysninger vises til topografisk arkiv ved Historisk museum i Bergen. Enkelte områder er nøyere beskrevet i samband med analysen (se bl.a. avsn. 6.1 og 7.1).

Lokalitetene Ausevik i Flora kommune og Vingen i Bremanger kommune er ikke tatt med i oversikten, da disse er fyldig behandlet andre steder (Bakka 1973 og 1973a, Bøe 1932, Hagen 1969). En alfabetisk felt-index med sidehenvisninger til katalogen følger som pkt. 12.6.

12.2 SOGN.

12.2.1 1421 Aurland kommune.**FLÅM.**

Gnr. 38, bnr. 8.

Lokalitet: På bauta.

Reg.nr.: Fett fk. 1/12.

Oppdaget/påvist av: Olav E. Flåm.

Undersøkelse: 1968 Indreliid.

Litteratur: Kraft 1830, Neumann 1835.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein (bauta).

1 grop, tv. 9,5 cm, d. 4,5 cm, ved toppen av en bauta som er ca. 2 m h., og med største målbare bredde 65 cm.

Iflg. Kraft og Neumann skal det i forrige århundre ha vært 17 bautaer på gården, og 8 av dem sto i en halvrunding på tunet. Ved registrering 1946 lå 5 i et bruhode, 2 sto ved vegen til Brekke, 2 lå over siloen på bnr. 8, 1 eller 2 i uthusmuren og 2 lå i elven. Ved undersøkelsen i 1968 ble 10 bautaer lokalisert.

Gropen var kjent av Olav E. Flåm. Han fortalte etter sin far, som hadde tradisjonen fra moren, Anna E. Flåm (f. 1838, d. 1915) at det hadde vært ofret smør til sola i gropen. Når slik ofring sist fant sted, kunne ikke O.E. Flåm si noe om. Men han husket godt at mor hans, Marta O. Flåm (f. 1868, d. 1948) brukte å "ofre smør til soli". På Flåm er solen borte "4 1/2 veka før og 4 1/2 veka etter jul". Den dagen den kom tilbake, oftest 28. januar, og skinte på stueveggen, var det vanlig skikk at kona i huset smurte smør på dørkarmen og "let soli sleikja smøret". Kona til O.E. Flåm, Elsa Omberg Flåm, tok opp skikken, som altså fremdeles var i bruk i 1968.

SELTUFT I - II.

Gnr. 36 (Fretheim, felles) og 42 (Geisme).

Lokalitet: Støl, 870 m. o.h.

Reg.nr. Top.ark. nr. 51-52.

Flyfoto:

Oppdaget/påvist av:

Undersøkelse: 1984 Indreliid.

Litteratur: Innberetning Top.ark.

2 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

Stølen "Seltuft" under Fretheim og Geisme ligger på en storsteinet gressvoll, ca. 20 m NØ for en bekk. I området står flere stølshus, og det er tufter etter andre. Gropsteinene ligger mellom et sel og et murt fjøs, og det er en liten bakkekant, 2-3 m høy, mellom dem.

I: 1 grop som er sikker og et par mindre og tvilsomme på en fylittblokk, 1x1 m og 5-20 cm over bakken. Den sikre gropen står på den flate oversiden av steinen, den er litt oval, 12x15 cm, og 5 cm dyp.

II: 1 grop på fylittblokk, 1,5x1 m som står skrått ned i bakken. Steinen ligger 6 m NØ for felt I, ved toppen av bakkeskrenten. Gropen står nær toppen av steinen, er sirkelrund, 8 cm i tv. og 2,5 cm dyp.

TERUM.

Gnr. 22.

Lokalitet: Stølen Totland, 6-700 m o.h.

Litteratur: Fett 1962:66

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.1 grop på avsats i fjellet ved setersti ovenfor gården Terum.**VEIM I - III.**

Gnr. 18, bnr. 2.

Lokalitet: "Kvålehaugen" på Kvåle i Midjedalen, 3-400
m.o.h.

Reg.nr.: ØK. BE-068-3 (R3).

Flyfoto: 949 - D8.

Undersøkelse: 1971 Myhre, 1976 Mandt, 1977 Indrelid.

Litteratur: Innberetning Top.ark.

3 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

Lokaliteten "Kvålehaugen" stikker opp som en liten rund høyde midt i dalen, omtrent midtveis mellom Veim og fjellgården Midje. Stølsvegen fra Veim går forbi "Kvålehaugen" og Midje. På sørsiden av "Kvålehaugen" er en flate med spor av åkerreiner og åkerplatåer. Flaten skrånner svakt mot toppen av haugen. I øvre kant er en hustuft, ca. 12x5 m, trolig fra middelalder eller tidligere (Myhre, innberetning). På toppen av "Kvålehaugen", ca. 25-40 m høyere enn tufta, er en ryddet flate omgitt av rydningsstein. Her ligger flere store steinblokker, dels av fylitt, dels av gneis/granitt.

- I: Ca. 20 groper på en stor, flat fylittblokk på det høyeste punktet av "Kvålehaugen". Den ligger dominerende til og med vidt utsyn både oppover og nedover dalen.
- II: 10 - 20 groper på en stor fylittblokk ca. 20 m V for felt I, i vestre kant av flaten.
- III: 1 grop på det høyeste punktet på en mindre, flat fylittblokk rett Ø for felt II.

VIDME.

Gnr. 48, bnr. 1.

Lokalitet: Svaberg nær "Storestein", 590 m.o.h.

Reg.nr.: Ø.K, AW-066-4.

Undersøkelse: 1977 Indrelid.

Litteratur: Innberetning Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

2 groper som er sikre og flere mulige på et flere hundre m² stort svaberg NNØ for tunet. Gropene står på svakt skrånende berg i et område som ligger mellom 4 og 12 m SØ for flyttblokken "Storstein" i nordvestre delen av svæet. Berget er av fylitt og vitrer lett. Gropene er 10-12 cm i tvn og 4-4,5 cm dype. Stedet ligger høyt og fritt med vidt utsyn både oppover og nedover dalen.

12.2.2 1419 Leikanger kommune.

FEDJE.

Gnr. 59, bnr. 12, 14, 15.

Lokalitet: "Fagersanden".

Reg.nr.: Fett fk. 2/4.

Mus.nr.: B. 8029.

Undersøkelse: 1928 Bøe, 1929 Espevoll.

Litteratur: U. i B. Å. 1929 (tilv.), Fett 1954 c.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.

Minst 19 groper og 2 parallelle linjer på den ene flatsiden av en skifrig helle, 0,96 x 0,63 x 0,11 m stor. Den er funnet i røys, 25 x 18 m vid. Like over bunnen i røysa lå en jernalders mannsgrav, grav 1: B. 7099. Grophellen lå ved den sørlige kanten av røysa, like ved en eldre jernalders branngrav, grav 2: B. 8030. Røysa lå 20-25 m opp fra sjøen og 100 m ø for en annen røys, 10 m vid og 2 m høy, der det ble funnet en yngre jernalders mannsgrav: B. 939-944 (Lorange 1875:76 og 1889, pl. VII; fig. 9).

FOSSE I - III.

Gnr. 6, bnr. 1.

Lokalitet: Ved "Kjerringamyri" under Öpstestölen, 5-600
m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. 3.

Undersøkelse: 1941 Fett.

Litteratur: Fett 1954 c.

3 gropristninger, høyereliggende sone, fast fjell.

Feltene står på samme bergflate..

I: Minst 125 groper med vannsig over.

II: 11 groper, 4,5m S for felt I.

III: 1 grop, øverst på bergflaten, mellom felt I og II.

SVOLSET I - III.

Lokalitet: I Friksdalen, 7-800 m.o.h.

Oppdaget/påvist av: Bente Magnus 1982.

Undersøkelse: 1983 Magnus.

Litteratur: Magnus 1985, 1986.

Pl.: fig.6.8.

3 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

Lokaliteten "Svolset" ligger omtrent midt i Friksdalen, V for stölen Heimste Friksdal, på nordsiden av Fridalselva. I området er tufter etter 20 hus, flere steingjerder, minst ett kve og en stor rydningsrøys. Tuftene ligger dels langsetter en grusrygg, dels på flaten S for den. I grusryggen er registrert en rekke kullgroper. Bente Magnus har foretatt utgravning i et par av tuftene, og har tatt ut kullprøver fra flere. Funn og 14C-dateringer viser at husene har vært i bruk fra 500-årene og fram til tidlig middelalder, ca. 1100 (Magnus 1985:17).

I østskråningen av grusryggen, tett ved en gammel sti, ligger 3 store flyttblokker med groper tett sammen:

- I: 69 groper på blokk, med skrå flate mot V.
- II: 33 groper på blokk, med skrå flate mot V.
- III: 2 groper på blokk tett ved I og II.

12.2.3 1426 Luster kommune.**BERGE.**

Gnr. 31, bnr. 1.
 Lokalitet: "Offergropen", Dale, 3-400 m.o.h.
 Flyfoto: 260-2022(x1).
 Undersøkelse: 1970 Sundby.
 Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell (usikker).
1 grop - tv. 10 cm, d. 7 cm - regelmessig form, mulig naturdannelse, på svaberg som skråner svakt mot SØ, 3 m NV for nordligste hjørnet på våningshuset på gården.

BERGSKAR.

Felleseie, Gaupne.
 Lokalitet: SØ for Engjadalen, SSØ for den nedlagte stølen Navarsete 8-900 m.o.h.
 Reg.nr.: ØK ikke dekning (R6).
 Flyfoto: 260:1628.
 Undersøkelse: 1970 Søggen.
 Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.
7 groper fordelt i 3 grupper ytterst på en berghylle. Berget er sterkt vitret og noe overgrodd.

DREGNI.

Gnr.: 14, bnr. 1.
 Lokalitet: "Slåttahagen", Fortun, ca. 50 m.o.h.
 Flyfoto: 260-2608 (x3).
 Undersøkelse: 1970 Bonsaksen.
 Litteratur: Top.ark.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell (usikker).
9 groper, ovale - tv. 7x2,5 cm, d. opptil 7,5 cm - trolig naturdannelser. Berget vender mot SØ, ca. 300 m fra Fortun-elva.

ENGJADALEN.

Felleseie, Gaupne.
 Lokalitet: "Hidlersteinen", ca. 580 m o.h.
 Reg.nr.: Fett fk. P, Ø.K. BE-5-1 (R1).
 Flyfoto: 260-1528.
 Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Søggen.
 Litteratur: Fett 1954.
 Pl.: fig. 6.11.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.
Minst 90 groper, de fleste i 2 grupper, tv. opptil 16 cm, d. 7 cm til helt grunne. Steinen er meget vitret og overgrodd, 15x10x8 m. Den er tak i en heller som ligger i bunnen av et dalsøkk nær en foss.

FLAHAMAR I - II.

Gnr.: 54, bnr. 1.

Lokalitet: Nær gårdshusene, Dale, ca. 50 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. 3.

Flyfoto: 260-1924.

Undersøkelse: 1970 Bang Andersen og Ellingsen.

Litteratur: Fett 1954.

2 gropristninger, lavlandssonen, fast fjell og løs stein.

I: (Fett fk. 3/1): 1 grop på svaberg nedenfor låvebrua, ca. 120 m S for våningshuset på bruket; i dyrket mark i skråning mot Lustrafjorden i Ø og NØ.

II: (Fett fk. 3/2): 1 grop i stein innmurt i låvebrua.

FLATNINGANE I - XII.

Felleseie, Nes og Gaupne.

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 750 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. K/1-11, Ø.K. BE 080-5-3 (R 1-5), (felt XII ikke dekn.).

Flyfoto: 260-1628 (ikke felt VII og VIII).

Undersøkelse: 1932 Bøe (ikke reg. felt XI), 1970 Søgner (ikke reg. felt VII og VIII).

Litteratur: Tilv. B.M.Å. 1933 (felt I - IV), Fett 1954.

Pl.: fig. 12.1.

12 gropristninger, høyereliggende sone, 2 i fast fast fjell, 10 på faste steiner.

Flatningane er en stølsgrend under gårder i ytre Luster. Flere av gropristningene ligger i området rundt et sel som kalles Råum-selet.

I: (Fett fk. K/1): 22 groper, hvorav 1 meget stor: 12 cm i tv., 6,5 cm d., på stein som er ca. 3x1 m. Den ligger ca. 15 m V for en bekk, ca. 30 m ØNØ for Råum-selet. To løse flak har én grop hver (sml. felt XIII).

II: (Fett fk. K/2, ikke reg. 1970): 1 grop på stein i bakken ovenfor selet.

III: (Fett fk. K/3, ikke reg. 1970): 1 grop på stein ovenfor selet.

IV: (Fett fk. K/4): 28 groper på stor stein 3 m N for felt I.

V: (Fett fk. K/5): 25 groper - 5 er særlig store: tv. 12 cm, d. opptil 10 cm - på stein som er ca. 1x1 m, og ligger ca. 20 m Ø for gammel selstuft, ca. 15 m NV for Råum-selet.

VI: (Fett fk. K/6): 5 groper (hvorav 3 tvilsomme) på delvis overgrodd og sterkt vitret berg, ca. 70 m N for Råum-selet.

VII: (Fett fk. K/7): 5 groper på den sørligste av to store steiner i krøttertråkk VSV for Råum-selet.

VIII: (Fett fk. K/8): 2 groper på stein 15 m S for felt VII.

IX: (Fett fk. K/9): 2 groper på bergsua tett SØ for selet til Sjur Nes, på nesten flat beitemark med vidt utsyn.

X: (Fett fk. K/10): 7 groper på stein som er ca. 3x2,5 m, ca. 20 m NNØ for selet.

XI (reg. 1970 nr. 2): 2 groper på stein som er ca. 2x1,5 m, ca. 20 m NNØ for selet.

XII: (Fett fk. K/11): 5 groper på flat stein, ca. 2x2 m, i stien 30 m VSV for vannledning til Talle, ca. 370 m N for Råum-selet.

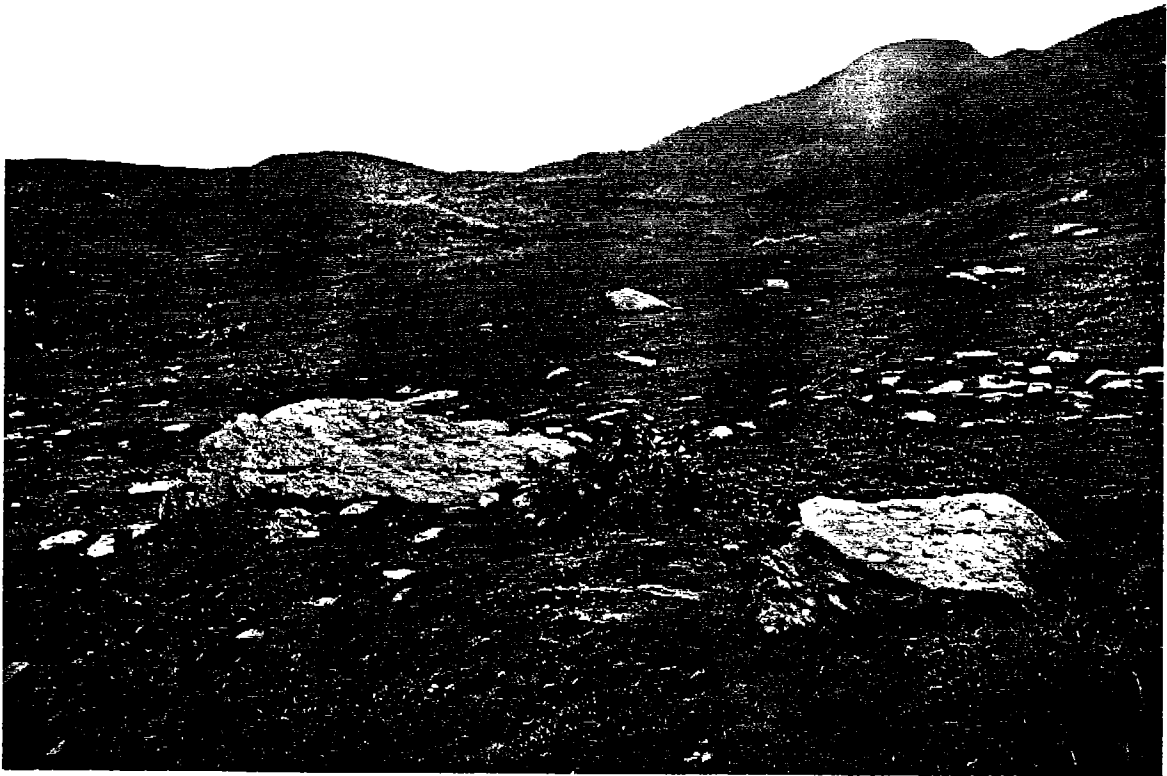

Fig. 12.1: Fra stølsgrenda "Flatningane" i Luster (foto J.Bøe 1932).

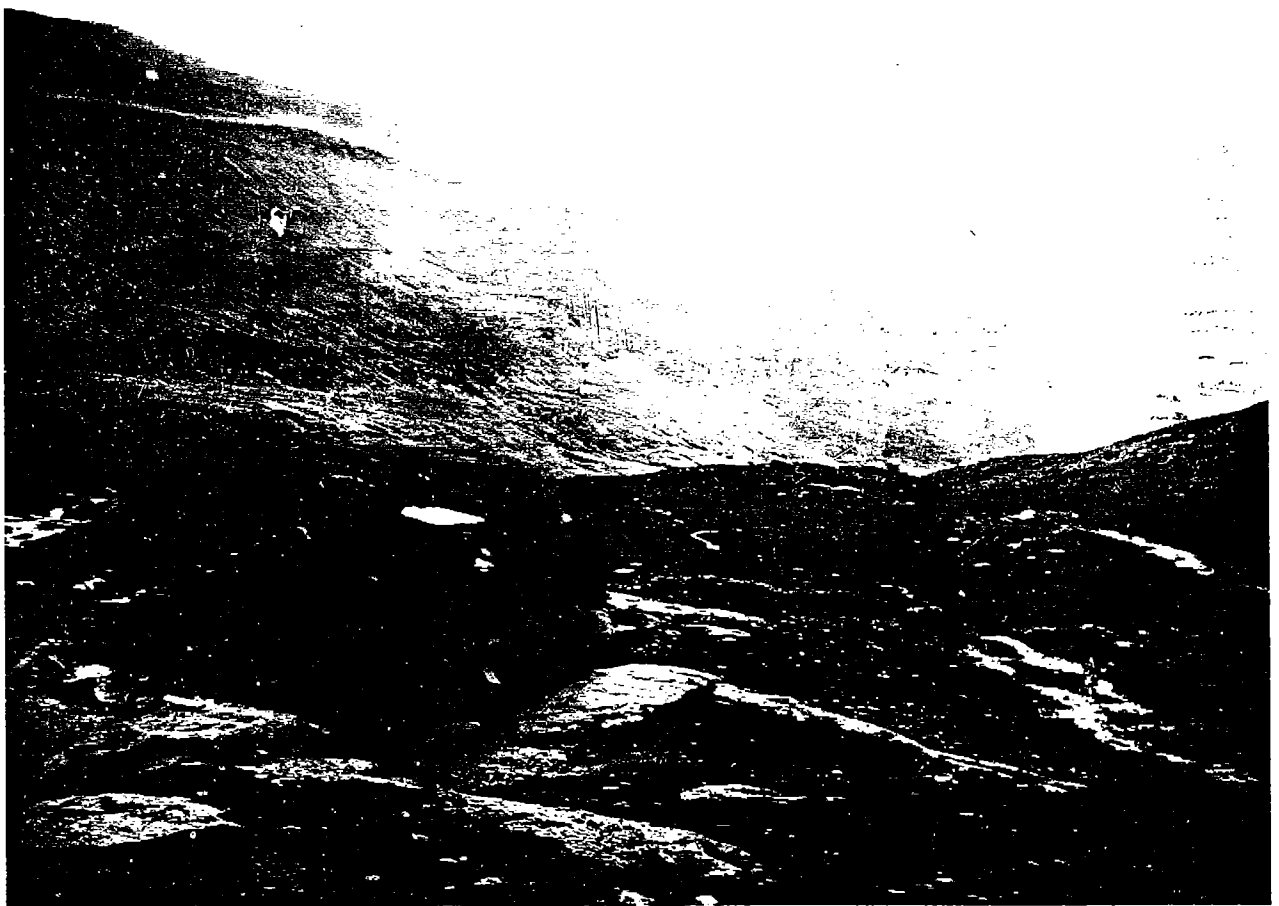

Fig. 12.2: Fra stølen "Heggdalen" i Luster (foto J.Bøe 1932).

FLATNINGANE XIII.

Lokalitet: Råum-selet, sml. felt I - IV.
 Reg.nr.: Fett fk. K/1.
 Mus.nr. B. 8340.
 Undersøkelse: 1933 P.H. Urdahl
 Litteratur: Tilv. B.M.Å. 1933, Fett 1954.

Gropristning, høyereliggende sone, løs stein.

8 groper, tildels dype og store, på en flat stein av grågrønn bergart funnet like utenfor døra til selet. Steinens største dimensjon er 47,5 cm. Har muligens hørt til felt I der det er løse flak.

GJÆTARHAUGEN.

Felleseie, Gaupne.
 Lokalitet: "Yksnavodlen", 5-600 m o.h.
 Reg.nr.: Ø.K. ikke dekning (R 1).
 Flyfoto 260-1424.
 Undersøkelse: 1970 Søggen.
 Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

2 groper, langaktige, største tv. 6 cm, største d. 2 cm. På sterkt vitret bergknatt med rett kant mot SV, ca. 10 m ØNØ for tuft etter gjeterhytte.

HEGGDALEN I - VI.

Felleseie, gårdene Høyheim (gnr. 71) og Talle (gnr. 55).
 Lokalitet: Nedlagt støl øverst i Engjadalen, 791 m o.h.
 Reg.nr.: Fett fk. L/1-4, Ø.K. BE 080-5-1 (R1).
 Flyfoto: 260-1632.
 Undersøkelse: 1932 Bøe (1-4), 1970 Søggen.
 Litteratur: Fett 1954 a (1-4).
 Pl.: fig. 12.2.

6 gropristninger, høyereliggende sone, fast fjell.

Området er ca. 45x30 m, innerst i dalbunnen mellom to små elver. Terrenget skråner mot S, med framstikkende bergnabber og større og mindre blokker. Området er overflatedyrket.

- I: (Fett fk. L/1, reg. 1970 nr. 1): 17 groper, tv. opptil 6 cm, d. ca. 3,5 cm. De fleste på rad i søndre kant av bergnakke.
- II: (Fett fk. L/2, reg. 1970 nr. 2): 5 groper, tv. opptil 8 cm, d. opptil 4 cm. Ca 6 m SV for felt I.
- III: (Fett fk. L/3, reg. 1970 nr. 3): 20 groper, mange svært grunne og utydelige. På flatt svaberg under og rett SSV for fjøsmur.
- IV: (Fett fk. L/4, reg. 1970 nr. 6): 4 groper, tv. opptil 10 cm, d. opptil 8 cm. Ca 25 m SSØ for felt III.
- V: (reg. 1970 nr. 4): 1 grop, tv. 3,5 cm, d. 1,5 cm. Ytterst på sva 8 m ØNØ for sel.
- VI: (reg. 1970 nr. 5): 5 groper, hvorav 3 er tvilsomme, ca. 8 m S for felt V.

HEGGDALSGJERDET I - IV.

Felleseie, gårdene Høyheim (71) og Talle (55).

Lokalitet: I Engjadalen, 7-800 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. L/5-6 (felt II og III), Ø.K. BE 080-5-1 (R2-4).

Flyfoto: 260-1632.

Undersøkelse: 1932 Bøe (felt II og III), 1970 Søgner.

Litteratur: Bøe 1944 (felt II og III), Fett 1954 a (felt II og III).

4 gropristninger, høyereliggende sone, 1 i fast fjell, 3 på jordfaste steiner.

- I: 2 groper, største tv. 4,5 cm. På V-skrånende svaberg ca. 70 m S-SSØ for Heggdalen.
- II: (Fett fk. L/5, reg. 1970 nr. 1): 8 groper (bare 3 tydelige), tv. opptil 6 cm, d. opptil 2,5 cm. Steinen, 4x4x1 m, skråner mot S, sterkt vitret. Den ligger ca. 100 m S for felt I, ca. 20 m Ø for en bekk.
- III: (Fett fk. L/6, reg. 1970 nr. 2). 2 groper, tv. 6 cm, d. 1,5 cm. Steinen er 3x4x0,80 m, skråner mot NØ, sterkt vitret. Den ligger ca. 10 m fra felt II.
- IV: 6 groper som er tydelige, mange grunne og mer tvilsomme. Steinen er 2,5x0,50 m, sterkt vitret. Den ligger ca. 100 m V for felt II og III.

HEGGHOLA.

Lokalitet: Øverst i Dalsdalen, ca. 300 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. R.

Undersøkelse: Mangler

Litteratur: Fett 1954 a.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfat stein.

"Mange groper som ikkje er granska av fagmann" (Fett 1954 a:7).

HORNANE I - II.

Felleseie, gårdene Bringje, Flikki o.a.

Lokalitet: Støl, 6-700 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. C/1-2, Ø.K. BF 082-3 (R 2)

Flyfoto: 260-1940.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby.

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954 a.

Pl.: fig. 12.3.

2 gropristninger, høyereliggende sone, jordfast og løs stein.

- I: (Fett fk. C/1, ikke reg. 1970): Mange groper, noen bundet sammen med linjer. Steinen ligger ytterst på bakken mot Kringlevatnet, ved gammel veglinje til Fortun.
- II: (Fett fk. C/2, reg. 1970): 5 groper, 4 er sirkelrunde, tv. 3,5-6 cm, d. 0,5-2 cm, 1 er oval, 10x4,5 cm, d. 0,5 cm. Steinen er 2,6x2,1x0,15 cm og ligger som trappehelle foran selsdøra, på en gressvokst og noe myrlendt setervoll med kupert terreng, strødd med blokker.

Fig. 12.3: Fra stølen "Hodnane" i Luster (foto J.Bøe 1932).

Fig. 12.4: Gropestein på lokaliteten "Kvilebakken", Hæri i Luster (foto J.Bøe 1932).

HÆRI I-II.

Gnr. 49, bnr. 1.

Lokalitet: "Ulvedalen", 350 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. G/1-2, Ø.K. BE 080-5-2 (R1)

Flyfoto: 260-1838.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby.

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954 a.

Pl.: fig. 12.4.

2 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

I: (Fett fk. G/1, reg. 1970): 23 groper i 2 rekker, tvn. 3-8 cm. Steinen kalles "Kvilesteinen" eller "Holesteinen", den er 2,7x1 m og ligger midt i gangsti fra Hæri til stølen Jøng.

II: (Fett fk. G/2, ikke reg. 1970): 3 groper på stor blokk ca. 20 m N for felt I.

HÆRI III.

Gnr. 49, bnr. 2.

Lokalitet: I hustuft, Dale, 100-200 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Mus.nr.: DHS 17779 (De Heibergske Samlinger, Amla)

Undersøkelse: 1951 Fett.

Litteratur: Fett 1954 a.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.Minst 10 groper. Steinen er 0,52x0,25x0,13 m og avflaket flere steder.**JERGOLADN.**

Felleseie, Gaupne.

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 850 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. M, Ø.K. ikke dekning (R 2).

Flyfoto: 260-1424.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Søgne.

Litteratur: Fett 1954 a.

Pl.: fig. 6.12.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

8 groper, tvn. opptil 7 cm, d. opptil 2,5 cm. På svaberg ca. 15 m N for en stølstuft i beitemark. Stølen ligger høyt og værhardt.

JÖNG.

Felleseie for gårdene Hæri (gnr. 49), Lavoll (gnr. 50) og Skildheim (gnr. 52).

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 480 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. F (ikke reg. 1970).

Undersøkelse: 1932 Bøe.

Litteratur: Fett 1954 a.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Groper - antall ikke oppgitt (Fett 1954 a:6) - på stein NØ for stølen.

LAVOLL I - IV.

Gnr. 50 bnr. 1

Lokalitet: Den nedlagte stølen "Stuagjerdet", ca. 550 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. E/1-4. Ø.K. BF 081-5-3 (R 1).

Flyfoto: 260-1930.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby.

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954 a.

4 groporistninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

- I: (Fett fk. E/1, reg. 1970 nr. 1): 3 groper, tvvm. 2-3 cm, ca. 50 m N for det nye selet på stølen.
- II: (Fett fk. E/2, reg. 1970 nr. 2): 1 grop, tvvm. 3 cm, ca. 70m NØ for det nye selet.
- III: (Fett fk. E/3, ikke reg. 1970): 34 groper, 150 m NV for felt I, rett ved bekk.
- IV: (Fett fk. E/4, reg. 1970 nr. 3): 15 groper, tvvm. 2-5 cm, ca. 200 m NØ for det nye selet, i utkanten av innmarka.

MO I.

Gnr. 148, bnr. 1.

Lokalitet: Ødegården "Rupheim", Hafslo ca. 550 m.o.h.

Reg.nr.: Ø.K. AX 077-5-1 (R 7).

Flyfoto: 260-1010.

Undersøkelse: 1970 Bonsaksen, 1976 Mandt.

Litteratur: Fett 1955:6; Magnus 1971 (begge om "Rupheim").

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

2 groper, tvvm. ca. 3 cm, kan være laget i nyere tid. På svaberg som stikker fram under en hustuft (nyere tid), ca. 30 m Ø for "Mostølen". Området er beitemark, og terrenget skråner bratt mot Hafslovatnet i S. Ødegården "Rupheim" ligger på en terrasse rett nedenfor (SØ for) berget med gropene.

MO II.

Gnr. 148, bnr. 8.

Lokalitet: "Øyestølen", Hafslo, ca. 600 m o.h.

Reg.nr.: Ø.K. AX 078-5-3 (R 5).

Flyfoto: 260-1010.

Undersøkelse: 1970 Bonsaksen.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning/billedristning (usikker) høyereliggende sone, fast fjell.

1 fotsåle som er tvilsom, og 11 groper som er sikre. Den mulige fotsålen er en oval figur 22 cm lang, 9 cm bred og 1 cm dyp. Gropene er 12-15 cm i tvvm., d. 1-6 cm, 3 er særlig tydelige. Berget er delvis dekket av mose, skråner mot Ø og ligger i utmark. Lokaliteten ligger 2-3 km Ø for "Mostølen".

NAVARSETE I - XIX.

Felleseie for gårder i Gaupne.

Lokalitet: Støl i Engjadalen, ca. 630 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. N/1-13. Ø.K. BE 080-5-2 (R 1-3).

Flyfoto: 260-1530 (ikke felt XII og XIII).

Undersøkelse: 1932 Bøe (felt VII, IX-XI og XV ikke reg.),

1970 Søgne (felt XII og XIII ikke reg.).

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954 a.

Pl.: fig. 6.11.

19 gropristninger, høyereliggende sone, 9 i fast fjell, 9 på jordfaste steiner og 1 på løs stein.

Lokaliteten er en stølsgrend, og feltene fordeler seg i 4 eller 5 grupper. Felt I-VII ligger i et ca. 75x40 m stort område, der terrenget skråner mot S, myrlendt gressmark med bergnabber og store steiner, godt utsyn. Felt VIII-XI ligger i et ca. 90x15 m stort område, ca. 80 m NØ for felt II. Terrenget skråner sterkt mot SSØ, noe myrlendt beitemark med enkelte bergnabber. Felt XIV-XVII ligger i et område som er 50x15 m stort, beitemark med framstikkende svaberg og et N-S-gående dalsøkk med en liten elv. Felt XVIII-XIX ligger i et ca. 17x2 m stort område, beitemark i flatt lende med svaberg og mindre steiner. Felt XII-XIII ble ikke registrert i 1970, og nærmere områdebeskrivelse er ikke kjent.

- I: (Fett fk. N/1, reg. 1970 nr. 7): 18 groper, små og tydelige, på berg ved bekken NV for selene.
- II: (Fett fk. N/2, reg. 1970 nr. 4): 3 groper som er sikre, et par tvilsomme, på stein på andre siden av bekken i forhold til felt I.
- III: (Fett fk. N/3, reg. 1970 nr. 3.1): 41 groper, mange tett sammen, på stein V for felt II.
- IV: (Fett fk. N/4, reg. 1970 nr. 1): Minst 4 groper, tvn. opptil 10 cm, d. opptil 5 cm, på berg 40 m VNV for hytte.
- V: (Fett fk. N/5 reg. 1970 nr. 2): 2 groper, på berg ca. 7 m NV for felt IV.
- VI: (Fett fk. N/6, reg. 1970 nr. 5?): 5 groper, tvn. opptil 5 cm, d. opptil 1,5 cm., på stein ca. 25 m N for felt II, i dalsøkket V for felt IV og V.
- VII: (reg. 1970 nr. 3.2): 2 groper, tvilsomme, grunne, på stein ca. 3 m ØSØ for felt III.
- VIII: (Fett fk. N/7, reg. 1970 nr. ?, R2): 6 groper på overgrodd, ujevnt og sterkt vitret berg.
- IX: (reg. 1970 nr. 2, R2): 4 groper på berg ca. 8 m Ø for felt VIII.
- X: (reg. 1970 nr. 3, R1): 4 groper på berg ca. 20 m Ø for felt IX.
- XI: (reg. 1970 nr. 4, R1): Minst 25 groper på berg ca. 4 mm ØSØ for felt X.
- XII: (Fett fk. N/8): "Mange groper" på stein like ved elva Ø for selene. Steinen er ca. 2,5x1 m, plan men ujevn overflate.
- XIII: (Fett fk. N/9): "Mange små groper" på stein nedenfor felt XII, nærmere selene. Steinen er ca. 1x1 m, ujevn overflate.
- XIV: (Fett fk. N/19): Minst 20 groper, små, på berg rett NØ for et sel i bakken ved dalsøkket.
- XV: (reg. 1970 nr. 2): 1 grop på trappa til selet nevnt under felt XIV.
- XVI: (Fett fk. N/12): 5 groper på berg ved elva, ca. 25 m SØ for felt XIV, på andre siden av elva.
- XVII: (Fett fk. N/11, ikke reg. 1970): "Nokre groper" (Fett 1954:13)

på stein i solbakken på andre siden av dalsøkket i forhold til felt XIV. Steinen er ca. 1x1 m med sterkt vitret overflate, kan ha vært flere groper.

XVIII: (Fett fk. N/13): 13 groper, små og tydelige, på stein ca. 0,60x0,40 m, rett ved dør på SØ-veggen av sel.

XIX: (Fett fk. N/13): 9 groper, tydelige, på stein ca. 16 m ØSØ for felt XVIII ca. 2 m fra NV-veggen på fjøs. Steinen er 0,60x0,50 m.

ORNES.

Gnr. 183, bnr. 1.

Lokalitet: "Skipshaugen", Solvorn.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Undersøkelse: Neumann 1824 (fig. s. 560), Christie 1824 og 1827 (s. 7) Willoch/Alsvik 1952 (fig. 21, akvarell fra 1826).

Litteratur: Christie 1824 og 1827, Neuman 1824, Fett 1955.

Pl.: fig. 4.3, 4.4.

Billedristning, lavlandssonen, løs stein (tapt).

I "rosetlignende forsiring" (Fett 1955:12) som er gjengitt noe forskjellig av Christie og Neumann. Begge har tegnet to motstående dobbeltspiraler (Christie 1824, Neumann 1824:560), men Christie har i tillegg et spiralbånd som omkranser disse. Figuren(e) var hogd på undersiden av dekkhellen i en liten kiste - 60-65 cm i kvadrat, ca. 30 cm høy - som sto midt i en haug like N for våningshuset. Haugen er nå 28 m i tv.m., 1 m h. Den ble utjevnet i 1822. I haugen var tre askelag med kull og brente bein mellom lagene, og i kantene flere lange hellekister. I minst to av kistene ble det funnet kirsebærsteiner av samme slag som fremdeles vokser i den ville kirsebærskogen.

RYSETE I - XVII.

Lokalitet: Nedlagt støl, Gaupne, ca. 820 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. S. Ø.K. BD-081-5-4 (R1).

Flyfoto: 260-1324.

Undersøkelse: 1970 Søggen.

Litteratur: Fett 1954 a, Top.ark.

17 gropristninger, høyereliggende sone, 5 i fast fjell, 8 på jordfaste og 4 på løse steiner.

I registret for Luster prestegjeld er området markert med fk. S, og Fett skriver: "Gropestein mellom sela på Rysete. Der er mange groper som ikkje er granska av fagmann" (Fett 1954a:14). Det framgår ikke hvilket av de 17 feltene som er ment. Området er 150 m NNØ-SSV, svakt skrånende beitemark mot SV med svaberg og større og midre steiner, vidt utsyn.

I: (Reg. 1970 nr. 1): 130 groper som er sikre, samt en del tvilsomme, tv.m. opptil 10 cm, d. opptil 4 cm. På et S-skrånende ujevnt berg 3 m N for sel.

II: (Reg. 1970 nr. 2): Minst 4 groper på en overgrodd stein midt i en selstuft, ca. 1,5 m V for felt I.

III: (Reg. 1970 nr. 3): 1 grop, tv.m. 4,5 cm, d. 2,5 cm, i stein i V-veggen i selstufta nevnt under felt II. Steinen er 0,80x0,50 m.

IV: (Reg. 1970 nr. 4): 2 groper, den ene stor, i selsmur, ca. 4 m

- SSV for felt III. Steinen er 0,45x0,35 m.
- V: (Reg. 1970 nr. 5): 1 grop, tydelig, på stein 0,50x0,30, 4 m S for felt IV.
- VI: (Reg. 1970 nr. 6): 1 grop, tydelig, på stein 1,10x0,75 m, ca. 3 m Ø for felt II.
- VII: (Reg. 1970 nr. 7): 8 groper, tv.m. opptil 12 cm, d. opptil 5,5 cm. På stein 1,10x0,60 m, 2 m ØNØ for felt VI.
- VIII: (Reg. 1970 nr.8): 9 groper som er sikre, mange tvilsomme. På delvis overgrodd berg ca. 10 m ØSØ for felt I.
- IX: (Reg. 1970 nr. 9): 4 groper, små, på sterkt overgrodd berg, ca. 3 m V for felt VIII.
- X: (Reg. 1970 nr. 10): 3 groper som er sikre, flere tvilsomme. På nederste trinn i en selsltrapp SSV for felt I.
- XI: (Reg. 1970 nr. 11): 10 groper, grunne, på flat stein 1,30x1,50 m ca. 15 m V for felt X.
- XII: (Reg. 1970 nr. 12): 2 groper på svakt NV-skrånende stein, 0,90x0,90x0,40 m, ca. 40 m SV for felt XI.
- XIII: (Reg. 1970 nr. 13): 6 groper, grunne, på flat stein 1,30x1,10x0,30 m, ca. 30 m VNV for felt XI.
- XIV: (Reg. 1970 nr. 14): 2 groper på flat trekantet stein, største lengde 2 m, ca. 3 m NNW for felt XIII.
- XV: (Reg. 1970 nr. 15): Minst 30 groper på SV-skrånende ujevnt berg ved sel ca. 50 m NØ for felt I.
- XVI: (Reg. 1970 nr. 16): 4 groper, grunne men tydelige, på dørhella til selet nevnt under felt XV.
- XVII: (Reg. 1970 nr. 17): 4 groper på S-skrånende berg der det står et sel, ca. 10 m ØNØ for felt XV.

RØSSESETE I - X.

Felleseie gnr. 48, 49, 51, 52.

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 820 m o.h.

Reg.nr.: Fett fk. H, Ø.K. BE 081-5-4 (R1).

Flyfoto: 260-1840.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby (felt I - V ikke reg.).

Litteratur: Fett 1954 a.

Pl.: fig. 6.13.

10 gropristninger, høyereliggende sone, 9 på jordfaste steiner, 1 på løs stein.

Området er en setervoll i sørvendt dalbunn 100x50 m, tildels fuktig og myrlendt med spredte steinblokker.

- I: (Fett fk. H/1, ikke reg. 1970): 6 groper på stor stein like ved døra til Hæri-selet.
- II: (Fett fk. H/2, ikke reg. 1970): 8 groper på stein Ø for felt I.
- III: (Fett fk. H/3, ikke reg. 1970): 4 groper på stein i selsvegg Ø for felt II.
- IV: (Fett fk. H/4, ikke reg. 1970): 7 groper på stein 15 m fra felt III.
- V: (Fett fk. H/5, ikke reg. 1970): 4 groper på stein stor like ved felt IV.
- VI: (Fett fk. H/6): 8 groper, sirkelrunde, tv.m. 2-3 cm, d. opptil 0,5 cm., på helle 30 m ovenfor felt V.
- VII: (Fett fk. H/7): 2 groper, sirkelrunde, tv.m. 2-3 cm, d. opptil 0,5 cm., på flat stein ved vegen nedenfor felt II.
- VIII: (Fett fk. H/8): 1 grop, tv.m. 3 cm, d. 0,5 cm, på steinblokk

- under \emptyset -veggen i et lite hus nedenfor vegen.
- IX: (Fett fk. H/9, ikke reg. 1970): 6 groper på lav, flat stein i kanten av gammel selsmur mellom elva og stølsvegen, V for Hæri-selet og S for felt VIII.
- X: (Fett fk. H/10): 7 groper, sirkelrunde, tvn. 2-3 cm, d. opptil 0,5 cm, på stor stein like ved elvebredden.

SAUDE I.

Gnr. 53, bnr. 4.

Lokalitet: "Bjørkeflaten", Dale, 250 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. 4, Ø.K. BE 080-5-4 (R2, reg. 1970 nr. 1).

Flyfoto: 260-1836.

Undersøkelse: 1881 Bendixen, 1925 Bøe, 1970 Ellingsen, Søggen.

Litteratur: Bendixen fig. mot s. 16. Tilv. B.M.Å. 1933, Bøe 1944, Fett 1954a.

Pl.: fig. 4.6.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

Minst 85 groper, tvn. opptil 10 cm, d. 5 cm til helt grunne. Berget er fliset og vitret, dels gressdekket og skråner mot SSØ, ovenfor tunet. Ca. 40 m SSØ for feltet er en overgrodd rundrøys (R2, reg. 1970 nr. 2).

SAUDE II.

Gnr. 53, bnr. 4.

Lokalitet: "Bjørkeflaten", Dale, 250 m o.h.

Reg.nr.: se felt I.

Mus.nr.: B. 8341.

Undersøkelse: se felt I.

Litteratur: se felt I.

Gropristning, høyereliggende sone, løs stein (utsprengt).

Div. groper på et løst flak av gropristningen felt I.

SAUDE III.

Gnr. 53, bnr. 4.

Lokalitet: Ca. 125 m fra "Bjørkeflaten", 250 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. NB 2.

Undersøkelse: 1925 Bøe.

Litteratur: Fett 1954a.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein (tapt).

Groper på stein som er sprengt bort. Den skal ha ligget nær en røys, 125 m SV for felt I - II (Fett 1954a:9). Røysa var liten, med tom, murt kiste med helle over og flate steiner i bunnen.

SAUDE IV - V.

Gnr, 53, felleseie.

Lokalitet: "Flekkaliflaten", 300 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 5/1-2. Ø.K. BE 080-5-4 (R7).

Flyfoto: 260-1836.

Undersøkelse: 1925 Bøe, 1970 Søggen, Ellingsen, Bonsaksen (felt V ikke reg.).

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954a.

2 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

IV: (Fett fk. 1): 6 groper (tvm. opptil 4 cm, d. 1 cm) og 1 linje.
I granskog, på en steinblokk 2,6x1,9 m, i S-helling 400 m Ø for felt I - II.

V: (Fett fk. 2): 5 groper på en stor flat blokk med tresidig overflate.

SAUDE VI.

Gnr. 53, bnr.

Lokalitet: "Brennevinsåkeren", 100-200 m.o.h..

Reg.nr.: Fett "Tapt" pkt. 2

Undersøkelse: 1925 Bøe.

Litteratur: Fett 1954a.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein (tapt).

5 groper på trekantet stein, 0,60x0,50 m, som lå i en mur, opprinnelig plassering ukjent. I innberetning 1925 opplyser Bøe at steinen skal sendes til Bergen. Iflg. muntlig opplysning fra Hans H. Urdahl 13.8.1970 (reg. 1970) skal en gropstein være dumpet i sjøen under lasting for forsendelse til Bergen i 1930-årene. Dette har etter all sannsynlighet vært felt VI.

SAUDE VII.

Gnr. 53, bnr. 2.

Lokalitet: "Myri", frukthage, 100-200 m.o.h..

Reg.nr.: Ø.K. BF 08-5-3 (R 4).

Flyfoto: 260-1924.

Undersøkelse: 1970 Ellingsen, Søggen.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell.

Uvisst antall groper på SØ-skrånende berg i dyrket mark midt i frukthage. Området med gropene har vært dekket av en røys med mindre steiner. Den ble fjernet for ca. 25 år siden og er erstattet av et 20-30 cm tykt jordlag.

SELJESETE I - XIV.

Felleseie, Gaupne.

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 820 m.o.h..

Reg.nr.: Ø.K. BD 081-5-4 (R1).

Flyfoto: 260-1426.

Undersøkelse: 1970 Søgne.

Litteratur: Top.ark.

14 gropristninger, høyereliggende sone, 13 i fast fjell, 1 på jordfast stein.

Området er ca. 225 m langt, en NØ-SV-gående bergrygg med delvis nakne svaberg og store blokker, beitemark, vidt utsyn.

- I: (Reg. 1970 nr. 1): 7 groper på berg rett NØ for stølshyttene til gnr. 76/bnr. 4.
- II: (Reg. 1970 nr. 2): 11 groper som er sikre og en del tvilsomme på berg ca. 20 m N for felt I.
- III: (Reg. 1970 nr. 3): Minst 30 groper på overgrodd og vitret berg ca. 25 m NØ for felt II, rett nedenfor gammel selstuft.
- IV: (Reg. 1970 nr. 4): 4 groper på vitret og ujevnt SSØ-gående berg ca. 45 m NNØ for felt III.
- V: (Reg. 1970 nr. 5): 14 groper på vitret berg ca. 45m NNØ for felt IV.
- VI: (Reg. 1970 nr. 6): 2 groper på sterkt vitret, overgrodd berg ca. 7 m NNØ for felt V.
- VII: (Reg. 1970 nr. 7): Minst 10 groper på sterkt vitret, overgrodd berg, ca. 15 m ØSØ for felt VI.
- VIII: (Reg. 1970 nr. 8): 5 groper i to grupper på vitret berg ca. 15 m ØNØ for felt VII.
- IX: (Reg. 1970 nr. 9): En del groper på sterkt vitret berg ca. 30 m NV for felt V. P.g.a. vitring er det umulig å avgjøre hva som er naturdannelser.
- X: (Reg. 1970 nr. 10): 16 groper på flatt, noe ujevnt berg rett SV for et sel.
- XI: (Reg. 1970 nr. 11): Minst 18 groper i åtte grupper på ujevnt, delvis overgrodd berg ca. 14 m NNØ for felt X.
- XII: (Reg. 1970 nr. 12): Minst 10 groper, mange små, på ujevnt, litt overgrodd berg ca. 8 m ØSØ for et sel.
- XIII: (Reg. 1970 nr. 13): Minst 28 groper, noen doble, mange store og dype. På 1,20 m høy stein med hjerteformet overflate, ca. 30 m NNØ for et sel.
- XIV: (Reg. 1970 nr. 14): 5 groper på ujevnt berg som stikker fram under overgrodd hustuft, ca. 10 m NNØ for felt XIII.

SKILDHEIM I - III.

Gnr. 52, bnr. 14.

Lokalitet, "Mjelkeflaten", Dale, 250 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 0/1-2 (felt I og III). Ø.K. BE 080-5-4 (R8).

Flyfoto: 260-1836

Undersøkelse: 1925 Bøe (felt II ikke reg.), 1970 Lilleholm.

Litteratur: Fett 1954a.

3 gropristninger, lavlandssonen, 2 i fast fjell, 1 på løs stein.

Området er 80x20 m, tidligere vårhavnehage, nå slåtteteig med løvskog rundt.

- I: (Fett fk. 0/1, reg. 1970 nr. 1): 15 groper, tydelig slipte, tv. 1-4,5 cm, d. ca. 1 cm. På helle 1,20x0,80x0,20 m funnet ved dyrking ca. 20 m NV for låven. Ligger nå ved S-veggen. Steinen er avslått (ikke gjort etter den ble funnet).
- II: (Reg. 1970 nr. 2): Minst 3 groper, sikre, grovt tilhogd, tv. 3-4,5 cm, d. ca. 1 cm. På berg av kornet bergart ca. 45 m V for låven.
- III: (Fett fk. 0/2, reg. 1970 nr. 3): Minst 7 groper, tv. 4-5 cm, d. ca. 1 cm. På vitret berg ca. 20 m Ø for låven. Noen tvilsomme groper lenger S på berget.

SKILHEIM IV.

Gnr. 52, bnr. 1.

Lokalitet: "Nedste Beite", ca. 200 m.o.h..

Reg.nr.: Ø.K. BE 080-5-4 (R9).

Undersøkelse: 1970 Lilleholm.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Minst 13 groper, sikre. Tm. 4,5-6 cm, d. 1-2 cm. På vitret steinblokk, 2,20x1,45x0,85 m som ligger på terrasse med beitemark, blokkrikt lende med litt skog.

SKOR.

Gnr. 41, bnr. 6.

Lokalitet: Stølen "Nedre Hodnane", Dale, 6-700 m.o.h..

Reg.nr.: Ø.K. BF 082-5-3 (R1).

Flyfoto: 260-1940.

Undersøkelse: 1970 Sundby.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Minst 80 groper, noen med bindelinjer. Ovale groper: 15x5 - 10x5 cm, d. 3-5 cm. Runde groper: tv. 4-7 cm, d. 2-5 cm. Steinen er femkantet, største lengde 2 m, ca. 0,5 m høy, og ligger på myrlendt setervoll med en del blokker, i en gammel ferdselsveg til Fortun.

STORDALEN I - VII.

Lokalitet: Ca. 1 km fra stølen "Røssesete", 8-900 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. I/1-7.

Undersøkelse: 1932 Bøe.

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954a.

Pl.: fig. 4.12.

7 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

Området har gode beiteforhold, men usikkert med vann for dyrene.

- I: (Fett fk. I/1): Ca. 60 groper, runde og ovale, fra en av dem en dyp renne mot kanten av steinen. Rester etter andre linjer. Steinen er stor, med ca. 3x4 m flate.
- II: (Fett fk. I/2): 4 groper på vitret stein ca. 50 m V for felt I.
- III: (Fett fk. I/3): 7 groper på stein like ved felt II.
- IV: (Fett fk. I/4): 68 groper og et par linjer på stor stein med ca. 6 m flate, som ligger øverst på bakken mot selve Stordalen, 30 m V for felt II-III.
- V: (Fett fk. I/5): 3 groper på stor blokk som er sprukket i flere deler, ca. 15 m Ø for felt IV.
- VI: (Fett I/6): 20 groper på stein ca. 10 m Ø for felt V og ca. 20 m SØ for felt IV.
- VII: (Fett fk. I/7): 11 groper på stein like ved felt VI.

SØRHEIM I - III.

Gnr. 57, bnr. 3.

Lokalitet: "Bruhaug", nedlagt vårstøl, Dale, 450 m.o.h..

Flyfoto: 260-2118

Undersøkelse: 1951 Fett, 1970 Lilleholm.

Litteratur: Fett 1954a.

3 gropristninger, høyereliggende sone, 2 på jordfaste steiner og 1 på løs stein.

Området er kranset av løvskog, med bratt skråning mot Lustrafjorden i N og NV, i SØ renner en elv.

- I: (Fett fk. 3/1, reg. 1970 nr. 1): Minst 30 groper, derav 1 oval. Tvm. 3,5-6,5 cm, d. opptil 2,5 cm. Oval grop: 4x8,5-6 cm. d. 3 cm.
- II: (Fett fk. 3/1, reg. 1970 nr. 2): 1 grop, tvn. 4,5 cm, d. 1,5 cm. på steinblokk, 2,30x1,80x0,55 m, ca. 10 m N for felt I.
- III: (Fett fk. 3/2, reg. 1970 nr. 2): 1 grop, tvn. 5 cm, d. 0,5 cm, på helle, 1,15x1x0,20 m, som trolig er vitret av blokken felt II. Avstanden mellom gropene på felt II og III er 1,18 m.

SØRHEIM IV.

Gnr. 57, bnr. 2.

Lokalitet: Nær "Havrebergshidleren", 4-500 m.o.h..

Reg.nr.: Ø.K. BF 080-5-4 (R1).

Flyfoto: 260-2118.

Undersøkelse: 1970 Lilleholm.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Minst 15 groper, sikre, tvn. 4-7 cm, d. 1,5-2 cm. På steinblokk, 4x5x1,50 m, 30 m NØ for stølsvegen til "Lambamyri", like ved bekk, i V-helling med einerkratt. Ca. 1200 m i luftlinje til vårstølen "Bruhaug" med felt I-III.

YTRI.

Gnr. 8, bnr. 5.

Lokalitet: "Øygaardssvaet", Øygarden, Fortun, ca. 50 m.o.h..

Flyfoto: 260-2706 (x3).

Undersøkelse: 1970 Sundby og Lilleholm.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell (usikker).

Minst 4 groper, trolig naturdannelser, tvn. 4 cm, d. 5 cm. På fram-springende knaus i SSØ-hellende terreng, like Ø for gårdsveg til utmark, 25 m NNV for våningshuset.

ÅSEN I - III.

Gnr. 37, bnr. 1.

Lokalitet: Ved gårdsveg, Dale, 250 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 1. Ø.K. BF 081-5-1 (R1).

Flyfoto: 260-1932.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby, 1971 Mandt.

Litteratur: Bøe 1944, Fett 1954a.

3 gropristninger, høyereliggende sone, fast fjell.

Gården har vært støl for prestegården. Feltene er på berg langs gårdsvegen som går i bratt skråning ned mot bygda i S.

- I: (Fett fk. 1, reg. 1970 nr. 1): Minst 3 groper på svaberg S for hagegjerdet.
- II: (Fett fk. 1, reg. 1970 nr. 2): Ukjent antall groper 9 m lenger ned i bakken enn felt I.
- III: (Fett fk. 1, reg. 1970 nr. 3): 1 grop i veggen mellom felt I og II.

ÅSEN IV.

Gnr. 37, bnr. 1.

Lokalitet: Den nedlagte stølen "Åsastølen", 827 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. D/1. Ø.K. BF 081-5-1 (R2).

Flyfoto: 260-1932.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby, 1971 Mandt.

Litteratur: Fett 1954a.

Gropristning, høyereliggende sone, fast fjell.

Minst 18 groper, sirkelrunde, godt bevart og tydelige, tvn. 2-5 cm, d. ca. 0,5 cm. På mosegrodd berg på sørlige delen av setervollen, vidt utsyn.

ÅSEN V.

Gnr. 37, bnr. 1.

Lokalitet: Den nedlagte stølen "Åsastølen", 827 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. D/2. Ø.K. BF 081-5-1 (R3).

Flyfoto: 260-1932.

Undersøkelse: 1932 Bøe, 1970 Sundby, 1971 Mandt.

Litteratur: Fett 1954.

Pl.: fig. 6.10.

Billedristning, høyereliggende sone, fast fjell.

1 ringfigur, enkel, som ikke går sammen, samt 10 groper. Ringens tv. 64 cm, linjedybde 2,5 cm. På S-vendt svaberg på setervollen, SØ for felt IV og noe lavere.

ÅSETE.

Felleseie Mørkri (gnr. 21).

Lokalitet: Nedlagt støl, ca. 840 m.o.h..

Undersøkelse: 1970 Feet og Hagelsteen.

Litteratur: Innberetning Top.ark.

Pl.: fig. 6.14.

12 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.

Asetvatnet er 7 km langt fra V mot SØ, 800 m på det bredeste. Det ligger ca. 8 km N for Skjolden, mellom Spørteggbréen i V og Mørkrisdalen i Ø, 839 m.o.h.. Den nedlagte stølen Åsete ligger på N-siden av vannet, omtrent ved midten. Terrenget, som dels er myret, dels tørt med småhauger, skråner svakt oppover fra stranden. Mellom 2 bekkefar ligger 4 intakte og 4 nedraste sel, og Ø for den østligste bekken ligger 5 intakte sel og 1 tuft. Spredt i området ligger flere steinblokker, særlig mellom bekkefarene. På 12 av blokken er det groper.

- I: 34 groper, tv. 4-10 cm, d. 2-6 cm, på en stein 11 m SV for et sel. Steinen er 2,6x2x0,5 m.
- II: 5 groper, tv. 3-5 cm, d. 1-2 cm, på stein 6,5 m SSV for felt I. Steinen er delvis dekket av torv og gress, synlig parti er 0,4x0,6 m.
- III: 10 groper, tv. 3-6 cm, d. 1,5-3 cm, på stein 7 m Ø for felt II. Steinen er 1,1x1,5x0,6 m og heller litt mot SØ.
- IV: 6 groper, tv. 2-4 cm, d. 1-3 cm, på stein 7 m SØ for felt III. Steinen er flat, 1x0,8x0,3 m, og heller mot SV.
- V: 11 groper, tv. 2-8 cm, d. 1-5 cm, på stein 3 m Ø for felt IV. Steinen er 2x1,7x0,9 m, og gropene står på S-enden.
- VI: 8 sikre groper og flere små antydninger, tv. 1-3 cm, d. 1-2,5 cm, på stein 4 m NV for Olav Mørkrids sel. Steinen er 1,6x2,5x0,8 m.
- VII: 3 groper, tv. 4-5 cm, d. 1,5-2 cm, på stein 8 m Ø for bekken Vestlige Soleigrov, 24 m NNØ for felt VI. Steinen er 1,5x1,2 m.
- VIII: 2 sikre groper og 1 usikker, tv. 6-7 cm, d. 2-3 cm, på stein 14 m NNV for felt VII, 2 m Ø for bekken Vestlige Soleigrov. Steinen er 1,5x1,2 m.
- IX: 6 sikre groper og 2 usikre, tv. 3-7 cm, d. 1-3 cm, på stein 9 m SSØ for felt VI. Steinen er 2x1,5x0,5 m og heller mot SV.
- X: 1 grop på undersiden av stein 6 m S for tuft, 22 m N for strandbredden. Steinen, som er 0,3 m i tv. og 6 cm høy, ligger på rekke med 4 andre av samme størrelse i en slags murkonstruksjon.
- XI: 1,5 m Ø for bekken Soleigrov ligger en stein som er vitret i to, med 0,3 m avstand mellom østligste og vestligste del. På den vestligste delen er 21 groper, tv. 4-7 cm, d. 1-3 cm. På den østligste delen er minst 60 groper, tv.: 3-8 cm, d. 1-4 cm. Gropene ligger tett over hele flaten.
- XII: 10 sikre groper og 1 usikker, tv. 4-8 cm, d. 2-5 cm, på stein 15 m SØ for Olav Mørkrids sel. Steinen er 2x3x0,9 m.

12.2.4. 1422 Lærdal kommune.

HILDESTAD.

Gnr. 62, bnr. 4.

Lokalitet: Borgund, 4-500 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 1. Ø.K. BJ 072-3.

Flyfoto: 1654-L44.

Undersøkelse: 1951 Fett, 1979 Aursland, Fasteland og Fyllingsnes.

Litteratur: Fett 1952, Fasteland 1983a.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Minst 30 groper på en stein - 4x2,25 m - ca. 100 m SV for våningshuset på gården og like ved stova på en plass. Det er utsyn over dalføret fra N til SV.

KVAMME NEDRE.

Gnr. 50, bnr. 1.

Lokalitet: "Gamelstølen", Borgund ca. 800 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 3.

Undersøkelse: 1951 Fett.

Litteratur: Shetelig 1938, Fett 1952.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Ca. 50 groper på nedlagt støl.

12.2.5 1417 Vik kommune.

REVSDAL.

Gnr. 21, bnr. 2.

Lokalitet: "Dverggardvollen", nedlagt støl, Vik, ca. 300 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Undersøkelse: 1936 Fett

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

48 groper, 6 er parvis bundet sammen med linjer, 2 ligger kant i kant.

Steinen er 1x0,75 m og ligger på den sørlige delen av stølsvollen (med tuft), ca. 2 km fra gården og i høyde med gårdstunet.

SEIM I.

Gnr. 3, bnr. 1.

Lokalitet: "Halvteigane", ved stølsveg, på terrasse ca. 75 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 4.

Undersøkelse: 1939 Fett.

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, lavlandssonen, jordfast stein.

22 groper som er sikre, dessuten noen usikre, tvn. 5-10 cm, d. 1-1,5 cm. En firkantfigur kan være 4 groper som er hogd tett sammen og vitret. Steinen er 8x6x3 m; skifrig; kvartsblandet og med ujevn overflate. Den ligger 250 m ØNØ for tunet.

SEIM II.

Gnr. 3, bnr. 4.

Lokalitet: "Vatnadalteigen", ved gårdsveg, på terrasse ca. 75 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 5.

Undersøkelse: 1939 Fett.

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, lavlandssonen, jordfast stein.

17 groper, tvn. 5-8 cm, d. 1,5-2 cm. Steinen er 15x4x4 m, skifrig, kvartsblandet med ujevn overflate.

STEDJE.

Gnr. 23, bnr.

Lokalitet: Nedlagt støl, 600 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 8.

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

Noen få groper, opptil 1,5 cm dype. Steinen er 1x0,75x0,50 m, av skifrig bergart, og ligger ca. 200 m SSV for selstuft.

TENÅL I.

Gnr. 4, bnr. 14.

Lokalitet: 50 m SØ for "Solarsteinen", ca. 100 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, lavlandssonen, jordfast stein.1 grop på stein i setervegen. Det er skikk å hvile på steinen.**TENÅL II-III.**

Gnr. 4, bnr.

Lokalitet: "Ramberastølen", nedlagt støl, 740 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. A/1-2.

Undersøkelse: 1936 Fett

Litteratur: Fett 1954d.

2 gropristninger, høyereliggende sone, jordfaste steiner.II: (Fett fk. A/1): 30 groper, opptil 7 cm dype. Steinen er 3x2x1 m og ligger 10 m Ø for et sel.III: (Fett fk. A/2): 9 groper. Steinen er 1,5x1x0,75 m og ligger 20 m ØNØ for selet nevnt under felt II.**TORHJELLENE.**

Lokalitet: Bødalen, 450 m.o.h..

Reg.nr.: Fett fk. C.

Undersøkelse: 1940 E. og P. Fett.

Litteratur: Fett 1954d.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.Ca. 15 groper, ujevne. Steinen er 6,5x2,5x1,5 m, trekantet i tverrsnitt, av skifrig bergart med ujevn overflate. Den ligger som øvre vegg i gjeterhytte ca. 1 km SØ for setergrenda "Kålsete" nær vegen til Voss.**VANGSNES KIRKE.**

Lokalitet: Kirkegården.

Undersøkelse: 1975 Fett.

Litteratur: Top.ark.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.1 grop i middelaldersk gravstein.

12.3. SUNNFJORD12.3.1 1428 Askvoll kommune.LEIRVÅG I.

Gnr. 52, bnr. 1.

Lokalitet: Atløy, "Ytste Naustvikja".

Reg.nr.: Fett fk. 1/2. Ø.K. AE 078-5-3 (R4).

Flyfoto: 332-412.

Oppdaget/påvist av: Lokalbefolkningen før 1823.

Undersøkelse: 1823 Neumann, 1828 Christie, ca. 1915 de Lange, 1932 Bøe, 1971, 1976 og 1981 Mandt, 1973 Bakka, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Neumann 1824, Christie 1837, Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1975, 1976, 1990, 1991, Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 4.1, 4.2, 4.22, 6.5, 12.5, 12.6.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1971 er 21. Derav er 14 typebestembare båter (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 21), 4 båter kan ikke typebestemmes, og 2 er parallelle buete linjepar, muligens rester av ringfigurer, dessuten 1 grop (nr. 13).

Bergarten er finkornet granitt med mer eller mindre tydelig parallellstruktur (bestemt av Kristen Michelsen). Linjene er brede og middels dype, kanten mot bergoverflaten vitret vekk. Berget er bratt og sørvendt med vannsig over, ca. 30 m fra sjøen, 4,62 m.o.h.. (Bakka 1973a:179).

LEIRVÅG II.

Gnr. 52, bnr. 1.

Lokalitet: Atløy, "Ytste Naustvikja".

Reg.nr.: Fett fk. 1/1. ØK AE-078-5-3 (R3).

Flyfoto: 332-412.

Oppdaget/påvist av: Lokalbefolkningen før 1956.

Undersøkelse: 1956 Fett, 1970, 1971, 1976 og 1981 Mandt, 1973 Bakka, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1975, 1976, 1990, 1991, Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.6, 12.7, 12.8.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1976 er 38 (ett tilfelle med 2 nr. på samme figur). Derav er 14 typebestembare båter (2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 24, 27), 9 båter kan ikke typebestemmes, 1 ringfigur (nr. 6), 5 groper (29, 31, 32, 34, 35) og 6 ubestembare figurer (uavsluttete linjestumper). Båten nr. 38 står ca. 2,50 m fra gropen nr. 36 i vannsig nederst på en bergflate V for hovedfeltet, atskilt fra dette med en sprekk.

Bergarten er finkornet granitt (sml. felt I). Overflaten er vitret. Linjene er smale og grunne, og figurene er vanskelige å se uten i gunstig lys. Berget skråner mot S, med rustfarget vannsig over. Det ligger ca. 150 m Ø for Leirvåg I, 4,95 m.o.h.. (Bakka 1973a:179). På en knaus ca. 50 m mot N ligger 2 små røyser, 6 og 10 m i tvn. (Fett 1957b:10, fk. 5).

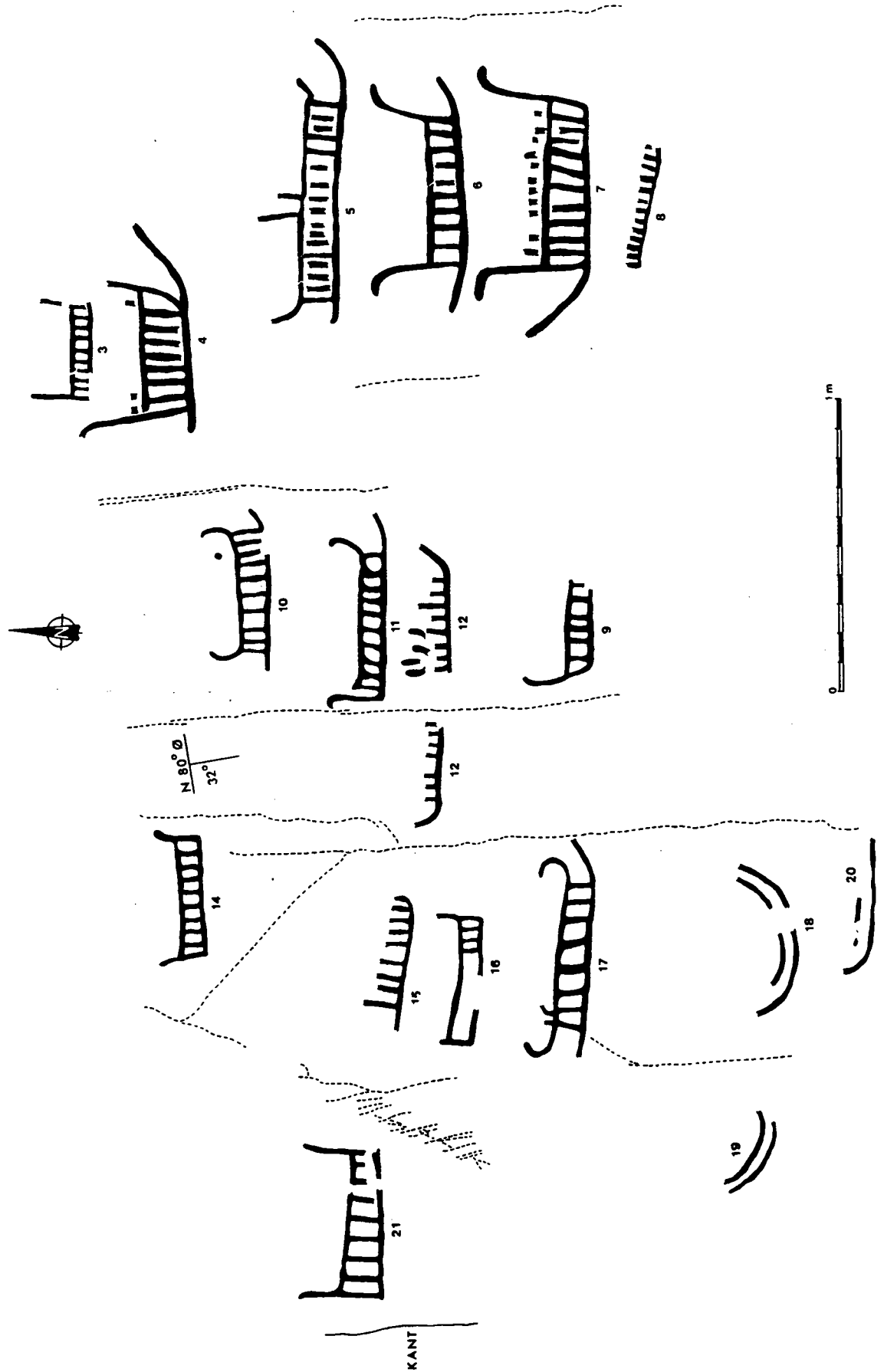

Fig. 12.5: Leirvåg I, nr. 3-21 (kalk.1971 v/G.Mandt).

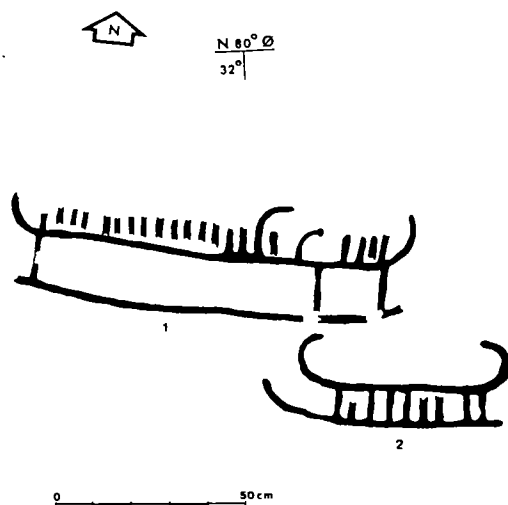

Fig. 12.6: Leirvåg I, nr. 1-2, som er atskilt fra de øvrige ved en sprekk (kalk. 1971 v/G.Mandt).

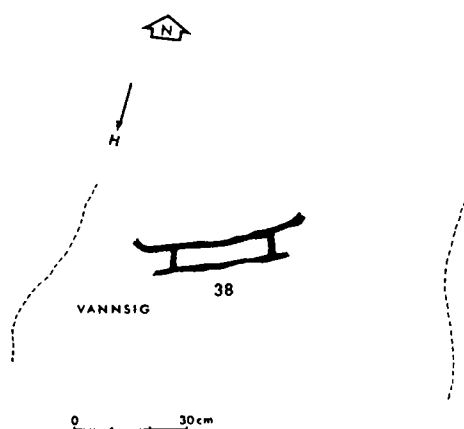
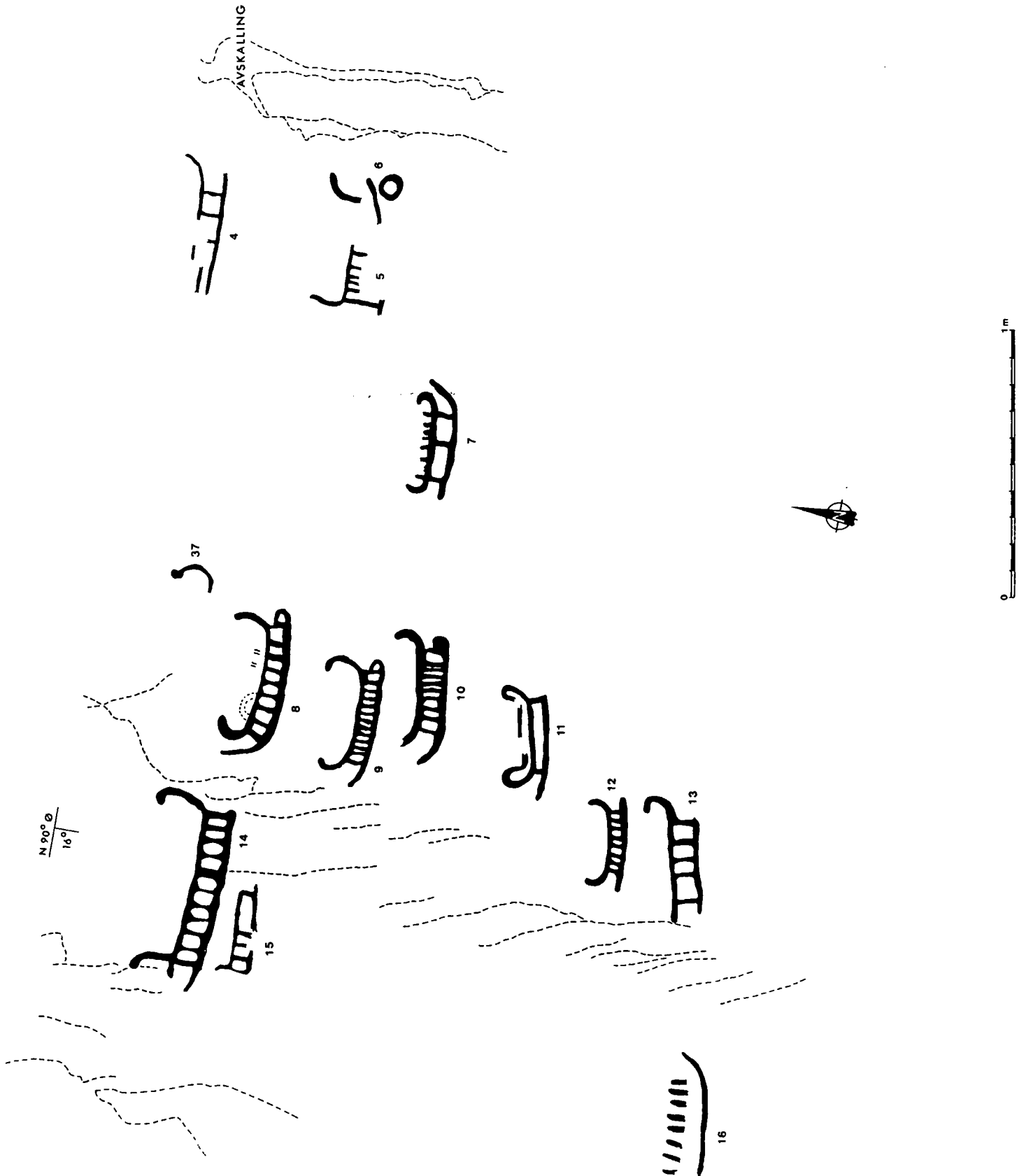

Fig. 12.7: Leirvåg II, nr. 38, som står i vannsig S for de øvrige figurene (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

Fig. 12.8:
Leirvåg II nr.1-16,
som står på øvre,
nordlige del av
feltet (kalk. 1976
v/S.Alsaker og
G.Mandt).

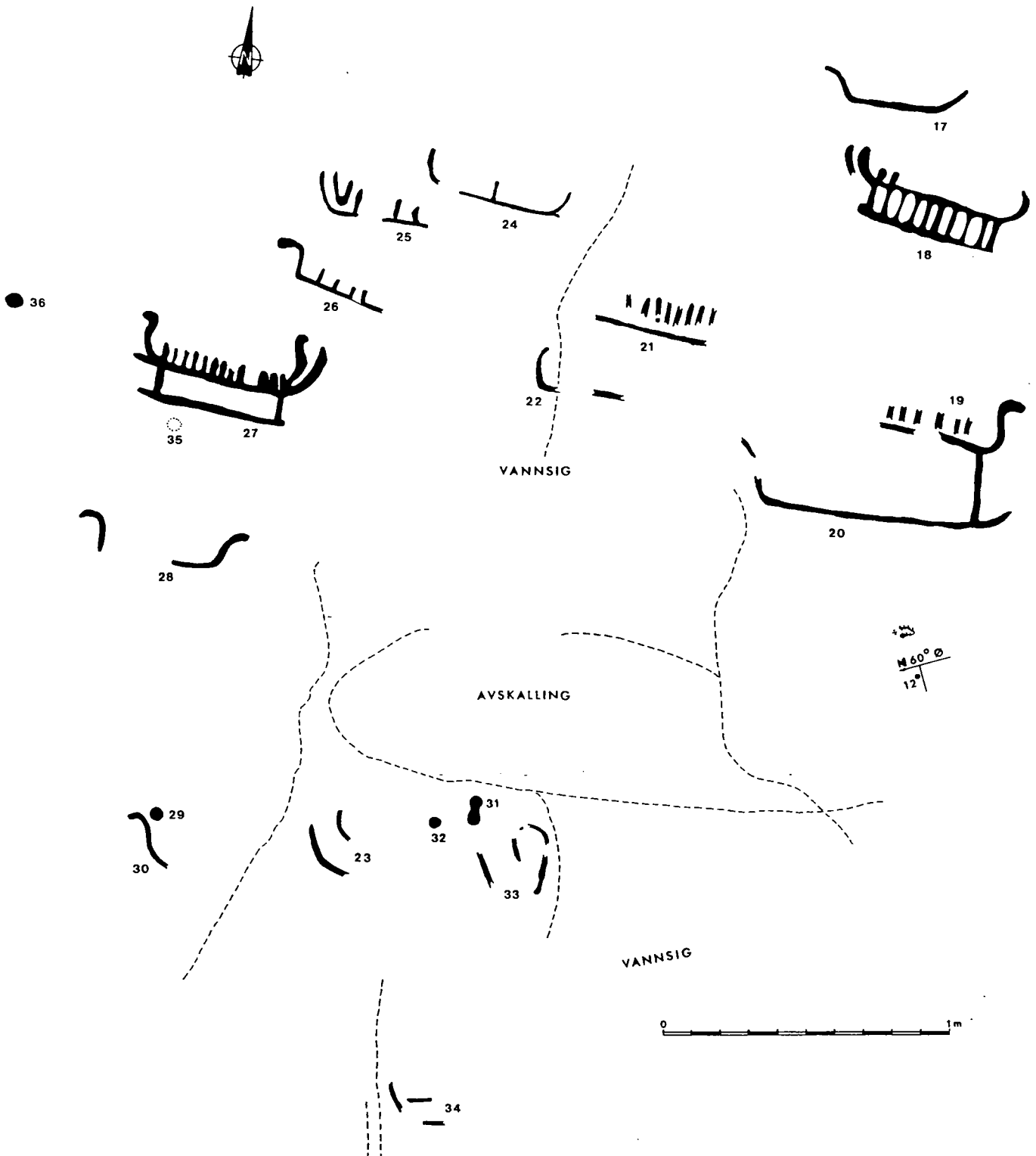

Fig. 12.9: Leirvåg II, nr. 17-36, som står på nedre, sørlige del av feltet (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

LEIRVÅG III.

Gnr. 52, bnr. 5.

Lokalitet: Atløy, "Leirvågneset" eller "Vardeneset".

Reg.nr.: Fett fk. 2/1. Ø.K. AE-078-5-3 (R 15).

Flyfoto: 332-412.

Oppdaget/påvist av: Lokalbefolkningen før 1823.

Undersøkelse: 1824 Neumann, 1828 Christie, 1932 Bøe, 1971, 1976 og 1981 Mandt, 1973 Bakka, 1981 Andreassen, Bårdsgård og Hatleskog.

Litteratur: Neumann 1824, Christie 1837, Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1976, 1990, 1991.

Pl.: fig. 4.2, 4.23, 4.25, 12.10, 12.11, 12.12.

Billedristning, sammensatt, lavlandssonen, fast fjell.Antall nummer på kalkering 1971 er 14. Derav er 6 typebestembare båter (nr. 3, 10, 11, 12, 13, 14) 2 ringfigurer (nr. 1, 2), 1 linjefigur (nr. 9), 3 (mulige) menneskefigurer (nr. 4, 5, 6) og 2 ubestembare linjestumper.

Bergarten er finkornet granitt (sml. felt I). Overflaten er sterkt vitret. Linjene er uvanlig brede og dype, men overgangen til bergoverflaten er vitret vekk. Figurene fordeler seg i 3 grupper over et ca. 15 m langt parti på den ytterste nespynten, 5,75 m.o.h.. (Bakka 1973a: 179). Rett innenfor de øverste figurene er et stort dødishull, og på en knatt 20 m nordenfor ligger en røys på 8 m i tvn. (Fett 1957:10, fk. 3).

LEIRVÅG IV.

Gnr. 52, bnr. 5.

Lokalitet: Atløy, "Leirvågneset" eller "Vardeneset".

Reg.nr.: Fett fk. 2/2. Ø.K. AE-078-5-3 (R 16).

Flyfoto: 332-412.

Oppdaget/påvist av: Nr. 4 av lokalbefolkningen før 1823, resten av Bøe 1932.

Undersøkelse: 1828 Christie (fig. 24 hos Christie, nr. 4 på kalkering 1976) 1932 Bøe, 1971 og 1981 Mandt, 1973 Bakka, 1981 Andreassen, Bårdsgård og Hatleskog

Litteratur: Christie 1837, Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1975, 1976, 1990, 1991.

Pl.: fig. 4.2, 12.13.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.Antall nummer på kalkering 1976 er 9, alle typebestembare båter. Bergarten er finkornet granitt (sml. felt I). Overflaten er vitret og oppsprukket. Linjene er brede, men grunne og utydelige. Figurene står på begge sider av en loddrett sprekk i det bratte, sørvendte berget, 40-50 m NV for Leirvåg III, 5,85 m.o.h.. (Bakka 1973a:179).

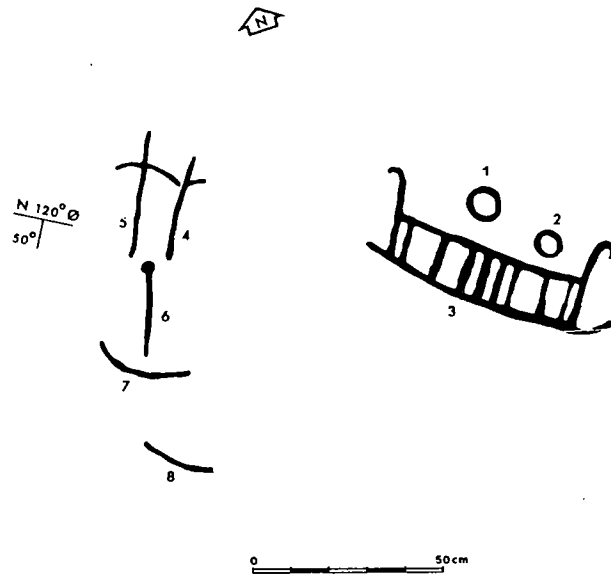

Fig. 12.10: Leirvåg III, nr. 1-8, som står lengst ø på Vardeneset, nær toppen av en loddrett flate (kalk. 1971 v/G.Mandt).

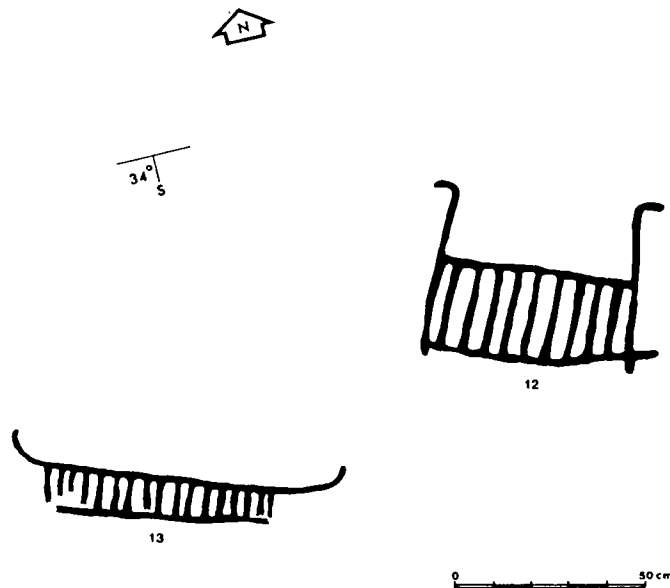

Fig. 12.11: Leirvåg III, nr. 12-13, som står på en nesten loddrett bergflate ca. 13,5 m V for nr. 1-8. Det er de to laveste figurene på feltet, målt av J.Bøe til 5,45 m over tangrand, og sjøen slår over dem ved høy sjø. (Kalk. 1971 v/G.Mandt).

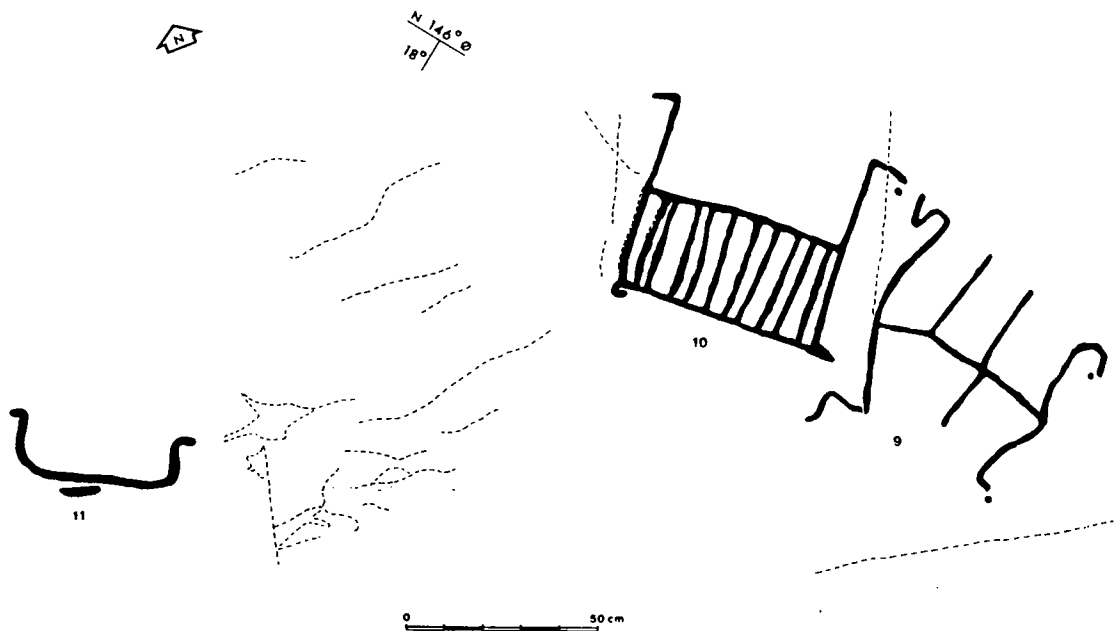

Fig. 12.12: Leirvåg III, nr. 9-11, som står på en vannrett bergflate ovenfor og ca. 2,5 m NV for nr. 12-13, der berget flater seg ut (kalk. 1971 v/G.Mandt).

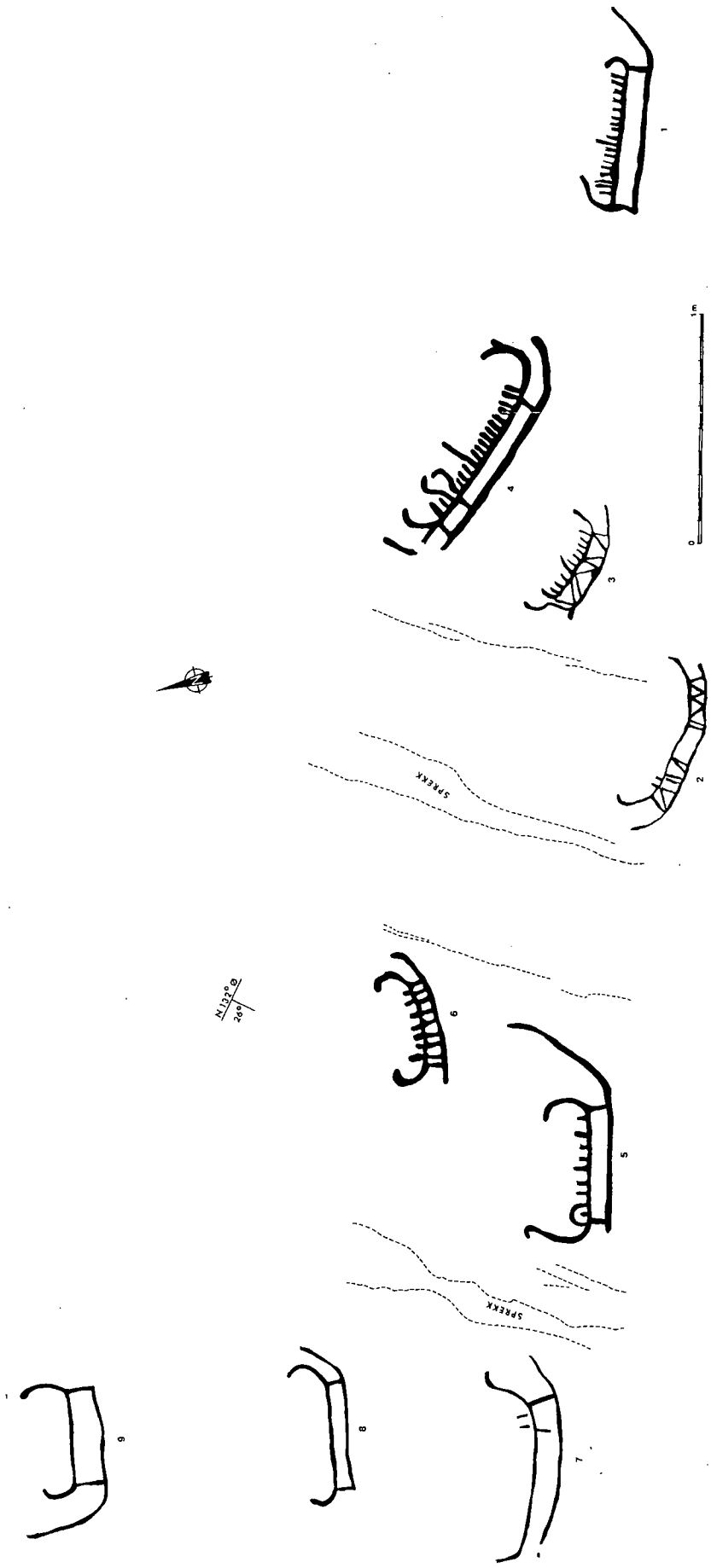

Fig. 12.13: Leirvåg IV (kalk. 1971 og 1976 v/G.Mandt).

LEIRVÅG V.

Gnr. 52, bnr. 5.

Lokalitet: Atløy, "Leirvågneset" eller "Vardeneset".

Reg.nr.: Ø.K. AE-078-5-3 (R16)

Flyfoto: 332-412

Oppdaget/påvist av: Mandt 1976.

Undersøkelse: 1976 Mandt og Alsaker.

Litteratur: Innberetning Top.ark.

Pl.: fig. 12.14.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell.

5 gropes, 2 og 2 med sammenbindingslinjer. Gropene ligger på toppen av svaberget ovenfor og Ø for Leirvåg IV, der berget flater seg ut. Det er 6-7 m mellom Leirvåg IV nr. 1 og Leirvåg V nr. 1. Gropenes tvn. er fra 4-12 cm, dybden fra 0,5-2,5 cm. Sammenbindingslinjene er grunnere enn gropene.

LEIRVÅG VI.

Gnr. 52, bnr. 1.

Lokalitet: Atløy, "Leirvågneset" eller "Vardeneset".

Reg.nr.: Ø.K. AE-078-5-3 (R 12).

Flyfoto: 332-412.

Oppdaget/påvist av: Alsaker 1976.

Undersøkelse: 1976 Alsaker, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.15.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell.

3 gropes som henger sammen og ender i en linje som er 25 cm lang og 4 cm bred. Gropene er på en liten berghammer som stuper bratt ned mot sjøen i S og SV, ca. 10 m fra sjøkanten, ca. 5 m.o.h.. Ca. 4 m østenfor ligger en lav, utkastet røys, 8 m i tvn. (Fett 1957, fk. 6/2).

MJÅSET I.

Gnr. 6, bnr. 2.

Lokalitet: Staveneset, "Ølkona" vest.

Reg.nr.: Ø.K. AE-080-5-4 (R 1).

Flyfoto: 332-809.

Oppdaget/påvist av: Olav Underset 1970.

Undersøkelse: 1970 og 1971 Mandt, 1971 Bakka, 1981
Fasteland og Hatleskog.

Litteratur: Bakka 1973 og 1973a, Fasteland 1983a.

Pl.: 12.16.

Billedristning, båt-dominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1971 er 7. Derav er 3 typebestembare båter (2, 3, 5), 1 båt som ikke er typebestembar, 1 rammefigur (nr. 4) og 2 ubestembare figurer.

Bergarten er glimmerrik skifer, nærmest fyllitt (bestemt av Kristen Michelsen). Berget er vitret og oppsprukket. Linjene er uten klar avgrensning mot bergoverflaten. Feltet er i bratt sørskråning opp fra fjorden, 5,40 m.o.h. (Bakka 1973a:179). En bekk med årviset vann, "Ølkona", renner like i nærheten.

Fig. 12.14: Leirvåg V (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

Fig. 12.15: Leirvåg VI (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

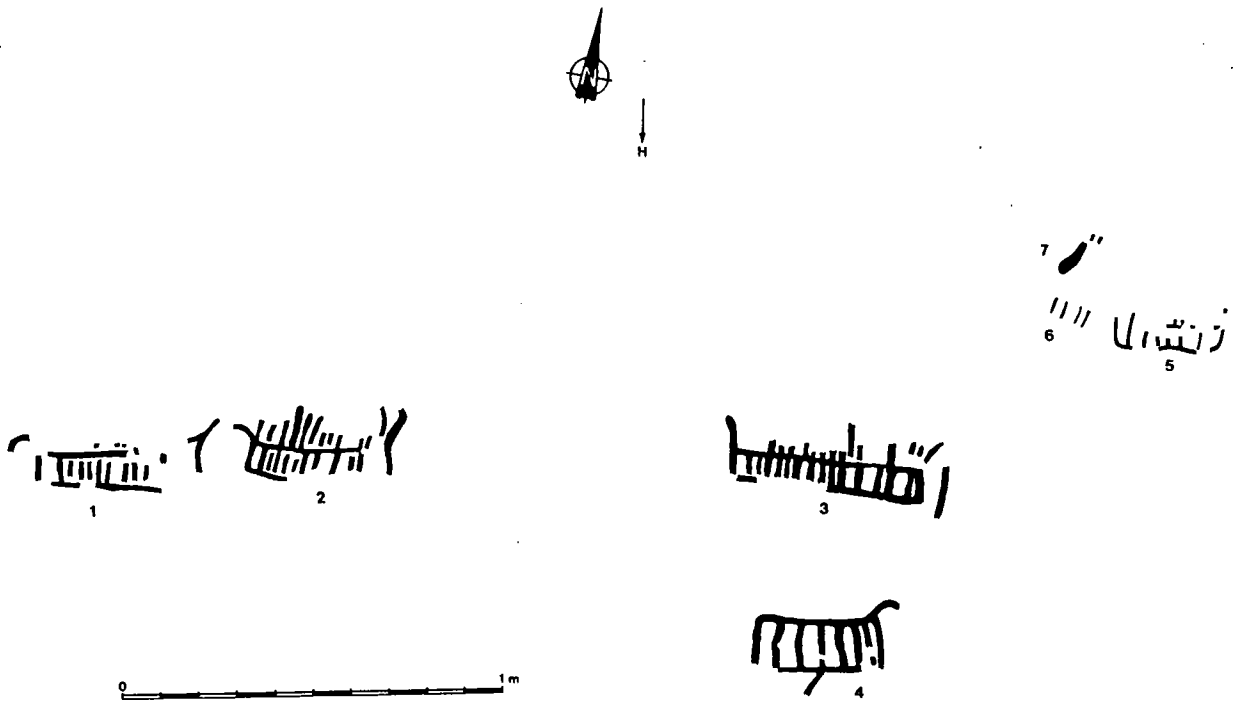

Fig. 12.16: Mjåset I (kalk 1971 v/B.Johnsen Welinder, G.Mandt og A.Olaisen).

MJÅSET II.

Gnr. 6, bnr. 2

Lokalitet: Staveneset, "Ølkona" øst.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-4 (R 1).

Flyfoto: 332-809.

Oppdaget/påvist av: Olav Undeset 1970.

Undersøkelse: 1970 og 1971 Mandt, 1972 Bakka, 1981
Fasteland og Hatleskog.

Litteratur: Bakka 1973 og 1973a, Fasteland 1983a.

Pl.: 12.17.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.Det er kalkert (1971) 2 figurer: 1 typebestembar båt og 1 ubestembar figur.

Bergarten er glimmerik skifer, nærmest fyllitt (sml. felt I). Der figurene står, er berget glatt og jevnt, ellers sterkt vitret. Figurene var dekket av torv fram til 1970. Båtens linjer er rundbundet og skarpt avgrenset mot bergoverflaten, med tydelige hoggemerker. Feltet ligger 7 m ø for Mjåset I, i den samme sørskrånningen opp fra fjorden, 4,60 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

UNNESET I.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Staveneset, i vegfylling.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-3 (R24).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Viggo Underset 1980.

Undersøkelse: 1980 Mandt og Michelsen, 1981 Andreassen og
Bårdsgård.

Litteratur: Mandt 1981, Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 4.20, 12.18.

Billedristning, sammensatt, lavlandssonen, (opprinnelig) fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1980 er 8. Derav er 1 typebestembar båt (nr. 8), 1 menneskefigur (nr. 7), 2 fotsåler (nr. 4, 5), 2 groper (nr. 1, 2) og 2 ubestembare figurer. Figurene er på en stein i en vegfylling. Det er en utsprengt blokk som skal være kommet fra svaberg i en vegskjæring ca. 50 m østenfor, der det ble sprengt da bilvegen ble anlagt i 1960-årene.

Bergarten er kvartsrisk skifer (bestemt av Kristen Michelsen). Steinoverflaten er ru og vitret. Linjene er rundbundet og brede. Kanten mellom bergflaten og det forsenkete partiet er utvitret. Linjene er bare synlige i gunstig lys. Flaten med figurer er 1,30 m lang, 45 cm på det bredeste og 20 cm på det smaleste. Ristningen har opprinnelig ligget ca. 15 m.o.h.

Fig. 12.17: Mjåset II, som ligger 7 m Ø for felt I (kalk. 1971 v/B.Johnsen Welinder, G.Mandt og A.Olaisen).

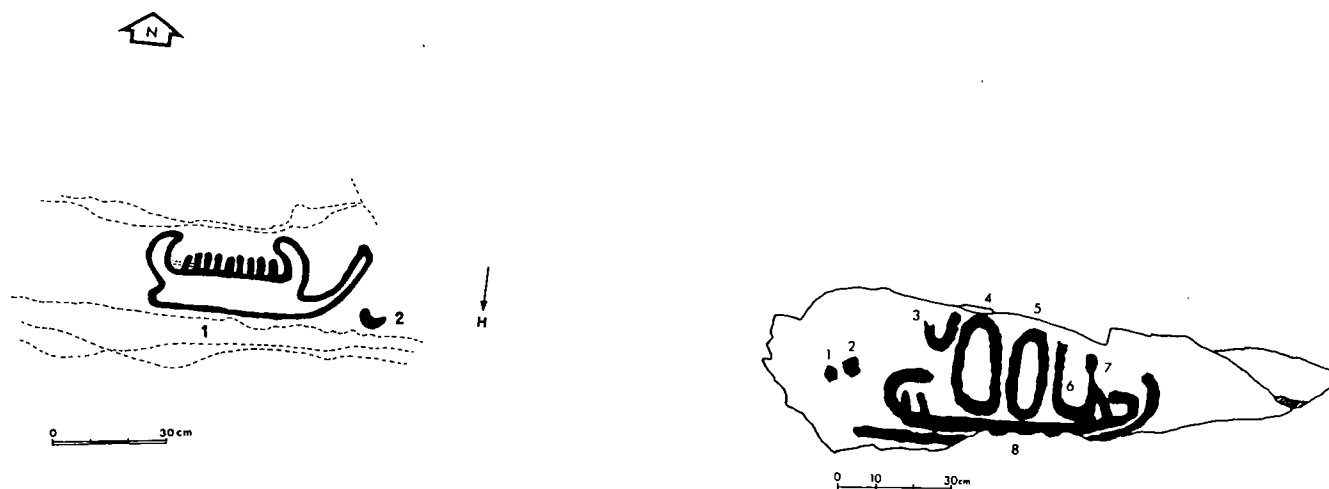

Fig. 12.18: Unneset I: stein i vegfylling (kalk.1980 v/G.Mandt, A.Olaisen og G.Sør-Reime).

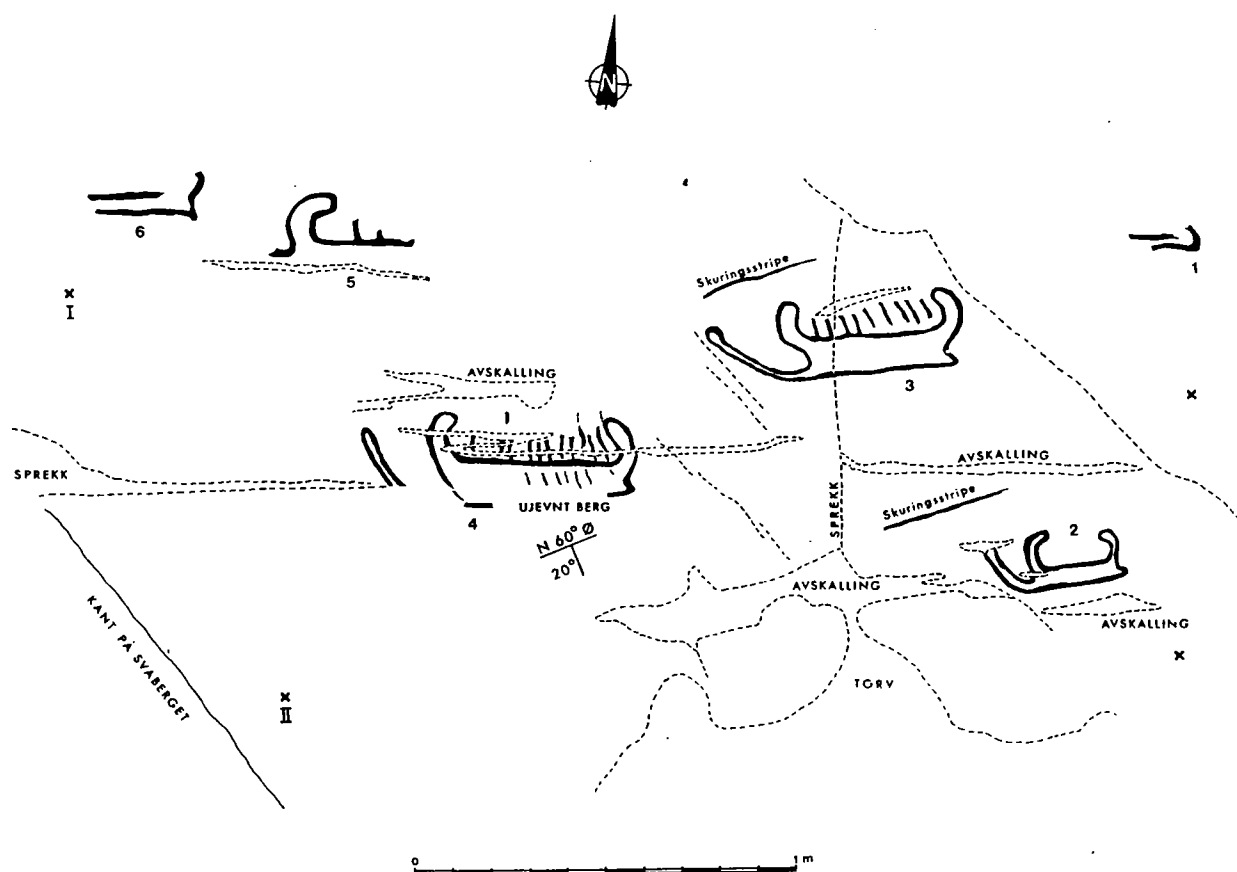

Fig. 12.19: Unneset II, nr. 1-6, som står på en atskilt flate lengst NØ på ristningsberget (kalk 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

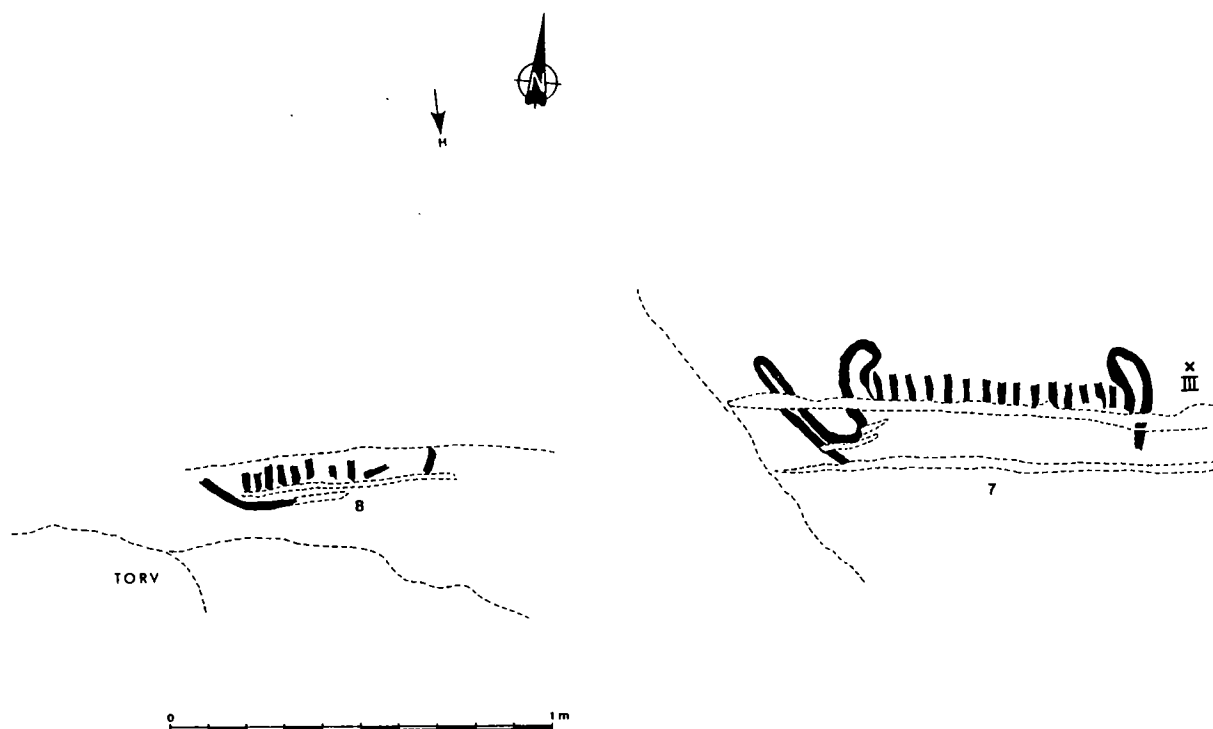

Fig. 12.20: Unneset II, nr. 7-8, som står SV for gruppen nr. 1-6. Fra kryss mrk. I (på fig. 12.19) til kryss mrk. III er det 4,10 m. (Kalk 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

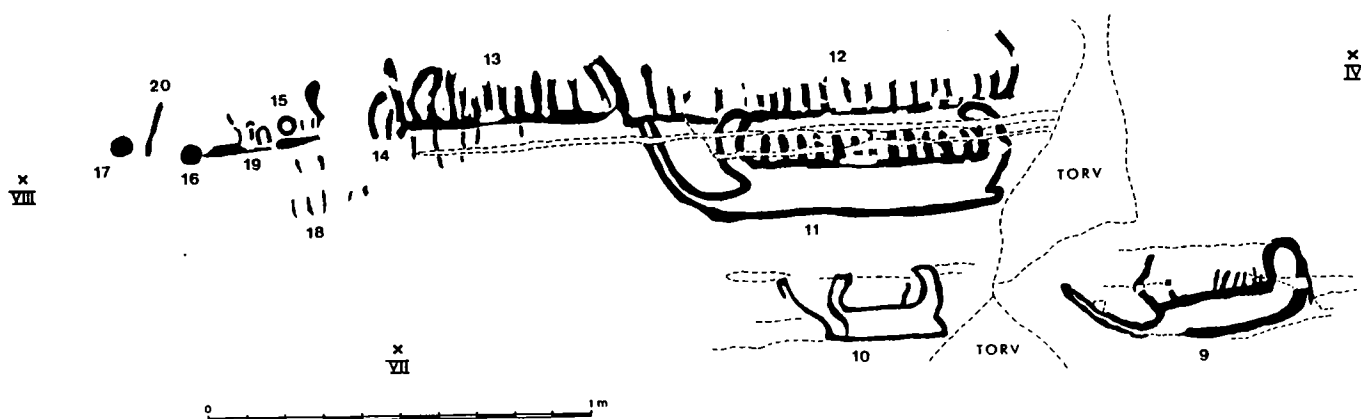

Fig. 12.21: Unneset II, nr. 9-20, som står V for nr. 7-8. Fra kryss mrk.III (på fig. 12.20) til kryss mrk. IV er det 4.35 m. (Kalk. 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

UNNESET II.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Staveneset, ved moloen.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-3 (22).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Viggo Underset ca. 1970.

Undersøkelse: 1972 (?) Bakka, 1980 og 1981 Mandt og
Michelsen, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.19, 12.20, 12.21, 12.22, 12.23.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1980 er 26. Derav er 13 typebestembare båter (nr. 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 22, 23, 24), 6 er rester av båter som ikke kan typebestemmes, 1 ringfigur (nr. 15), 2 groper (nr. 16, 17) og 4 ubestembare figurer.

Bergarten er kvartsrisk skifer med vekslende mengder glimmer og kalk (bestemt av Kristen Michelsen). Berget er sterkt vitret og oppsprukket og tilvokst med lav og mose. Noen få figurer er dype og tydelige, men de fleste er vanskelige å se uten i gunstig lys. Mange av figurene ligger mellom sprekker, og sprekker har i flere tilfeller vært nyttet til langsgående linjer (bunn- og relingslinjer). Figurene er spredt på flere atskilte partier av berget, men samlingen oppfattes som ett felt. Berget skråner mot fjorden i S, ca. 10 m fra vannet og 4,35 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

Det ble tatt 4 prøvestikk (ca. 2 spadebredder i kvadrat) i området rundt ristningsberget. Ingen steder ble det påvist kull eller kulturlag.

UNNESET III.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Staveneset.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-3 (R23).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Arkeologi-studenter på ekskursjon 1975.

Undersøkelse: 1976 Alsaker og Mandt, 1980 Mandt og
Michelsen, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.24, 12.25, 12.26.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1976 er 27. Derav er 4 typebestembare båter (nr. 4, 6, 15, 19) og 9 båter kan ikke typebestemmes, 2 rammefigurer (nr. 16 og 21/22), 1 grop (nr. 14) og 10 figurer er ubestembare.

Bergarten er kvartsrisk, skifer (sml. felt II). Berget er knudret, ujevnt og sterkt vitret. Figurene er tildels vanskelige å se. Berget er stykket opp i mange mindre flater, dels p.g.a. sprekker og dels fordi det er tilvokst med torv. Det er vannsig over feltet et par steder. Berget skråner slakt mot Stongfjorden i S. Det ligger mellom en gruppe røyser på "Råneset" (Fett 1957, fk. 10) og en røys på toppen av en kulle ca. 200 m ø for "Råneset" (Fett 1957, fk. 17).

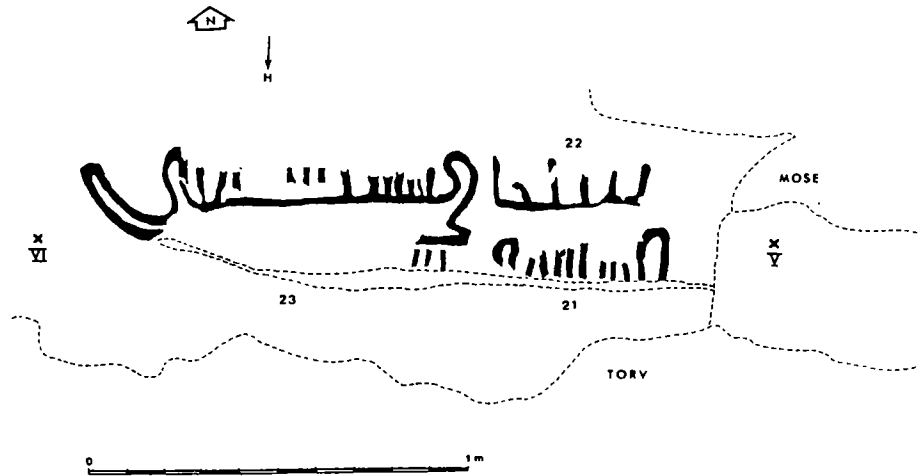

Fig. 12.22: Unneset II, nr.21-23, som står N for (over) nr. 9-20. Fra kryss mrk. IV (på fig. 12.21) til kryss mrk.V er det 0,95 m. (Kalk. 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

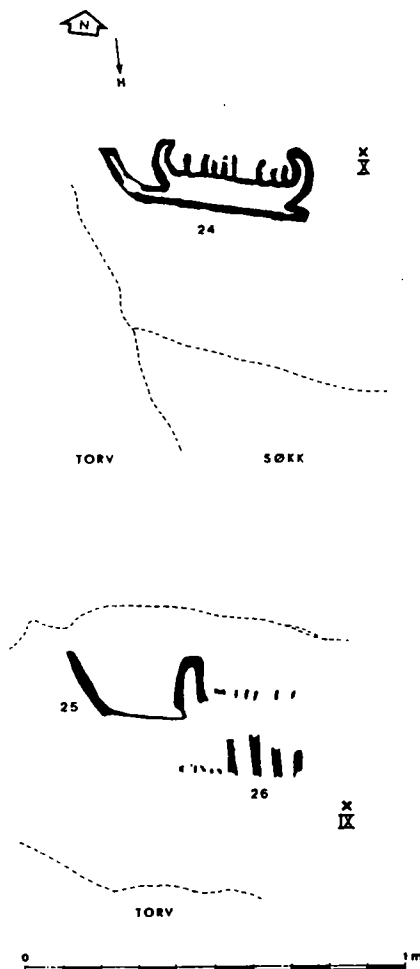

Fig. 12.23: Unneset II, nr. 24-25, som står lengst V på ristningsberget. Fra kryss mrk. VIII (på fig.12.22) til kryss mrk. IX er det 0.52 m, og fra kryss mrk. VIII til kryss mrk. X er det 2,26 m. (Kalk. 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

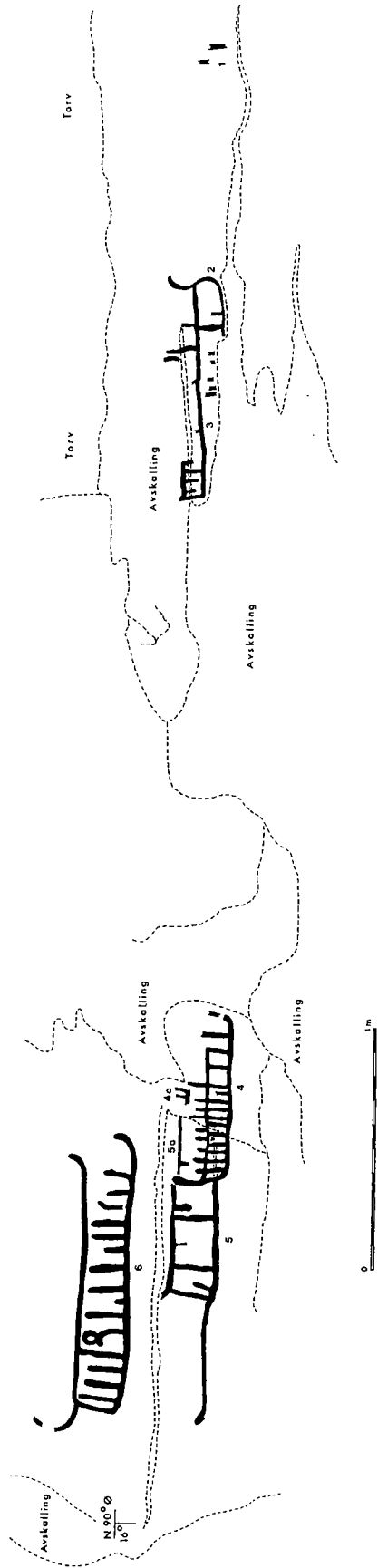

Fig. 12.24: Unneset III, nr. 1-6, som står lengst ø på ristingberget (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

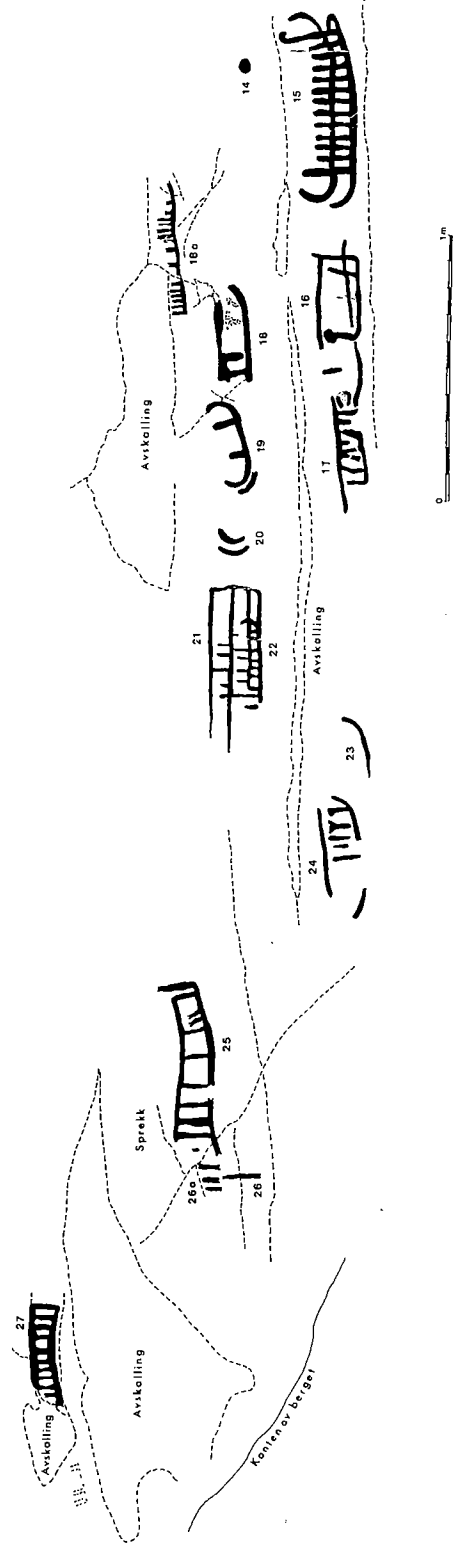

Fig. 12.25: Unneset III, nr. 14-27, som står ca. 1,5 m v for nr. 7-13. (Kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

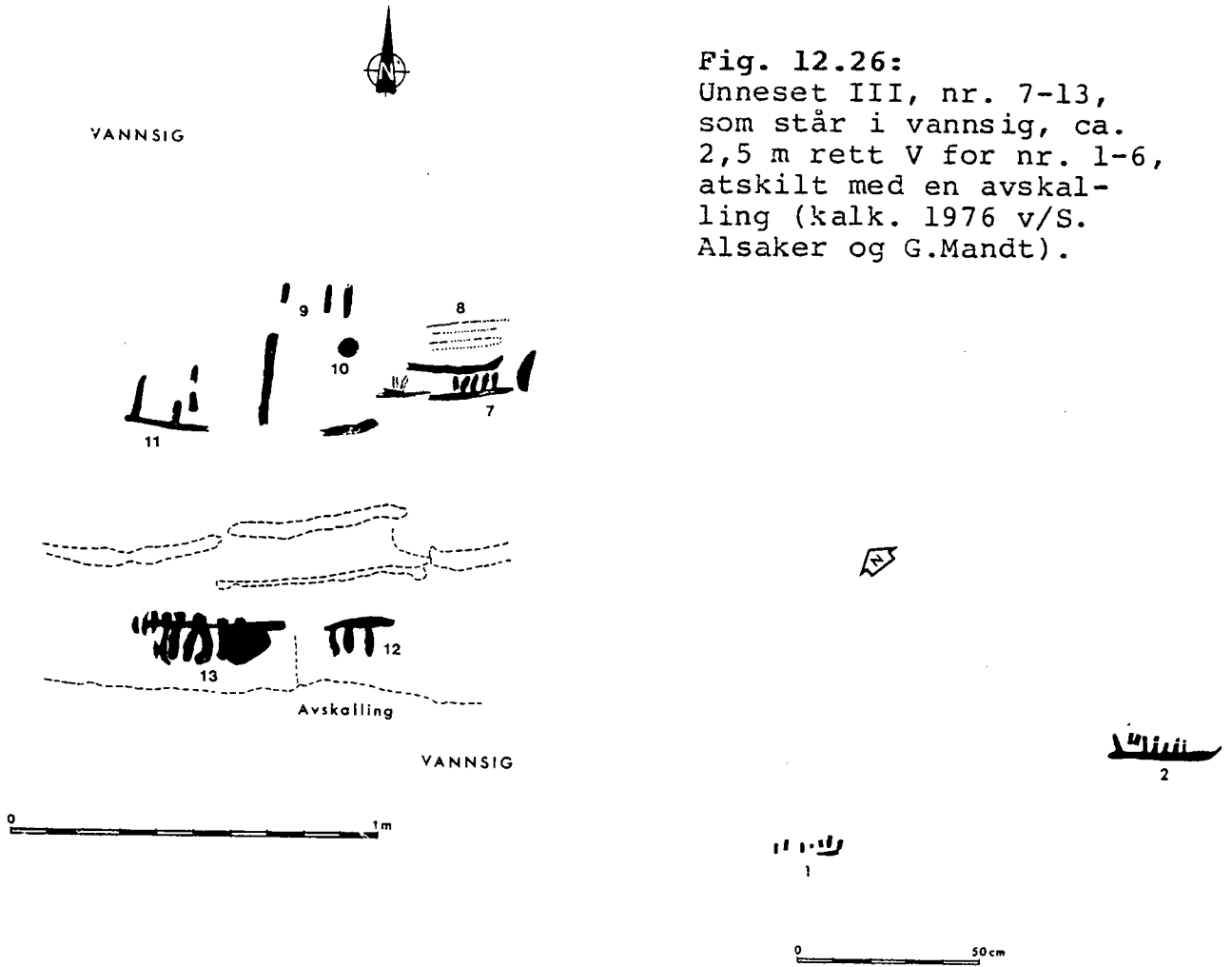

Fig. 12.27: Unneset IV, nr. 1-2 (kalk. 1971 v/B.Johnsen Welinder, A.Olaisen og G.Mandt).

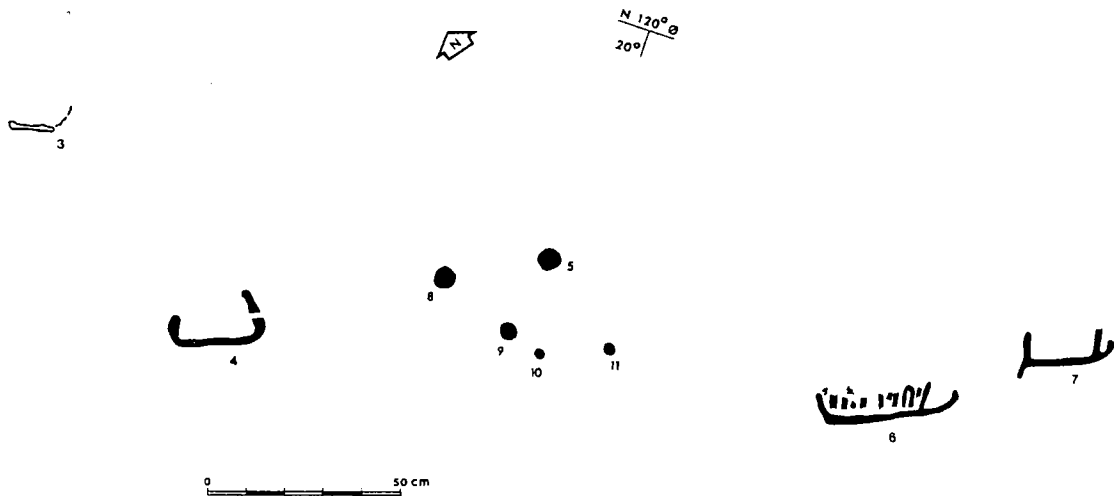

Fig. 12.28: Unneset IV, nr. 3-11 (kalk. 1971 v/B.Johnsen Welinder, A.Olaisen og G.Mandt).

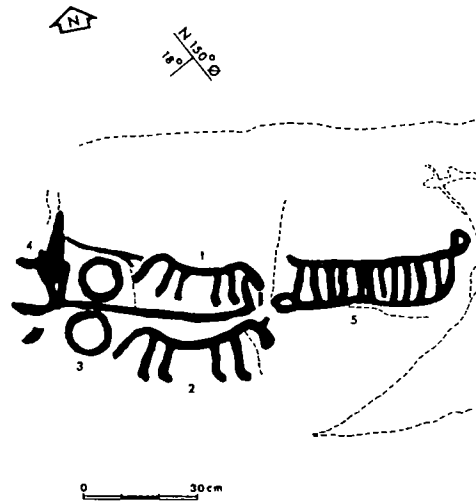

Fig. 12.29: Unneset V (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

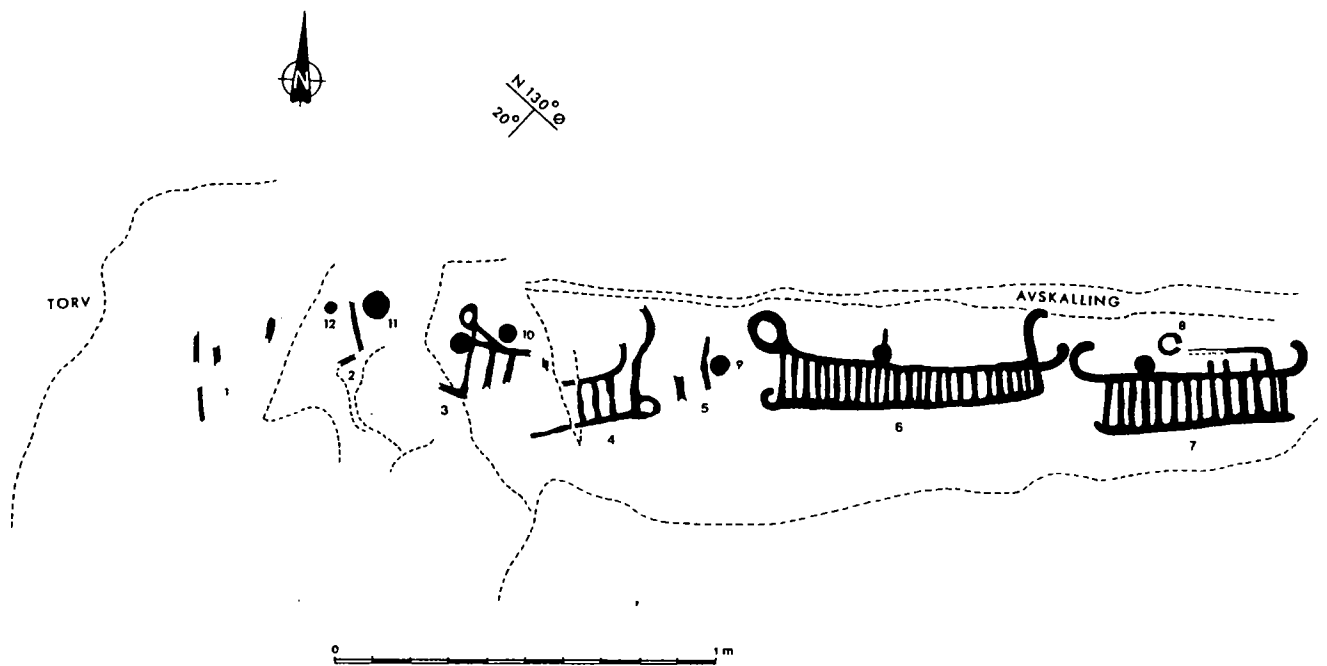

Fig. 12.30: Unneset VI (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

UNNESET IV.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Stavanaset, "Råneset" øst.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-3 (R 21).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Mandt 1970.

Undersøkelse: 1970 og 1971 Mandt, 1973 Bakka, 1981
Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Bakka 1973 og 1973a, Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.27, 12.28.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1971 er 11. Derav er 3 typebestembare båter (nr. 4, 6, 7) og 2 båter kan ikke typebestemmes, 5 groper (nr. 5, 8, 9, 10, 11) og 1 figur er ubestembar.

Bergarten er kvartsrisk skifer (sml. felt II). Berget er sterkt vitret og oppsprukket, med vannsig over, og en ca. 30 cm bred stripe med torv deler det i to. Linjene er grunne og utydelige. Berget er horisontalt, i nivå med bakken, og ligger 20-30 m fra sjøen, 4,05 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

UNNESET V.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Stavanaset, "Råneset" vest.

Reg.nr.: Fett fk. 12/2, Ø.K.AE-080-5-3 (R 9).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Bakka 1953.

Undersøkelse: 1953 og 1971 Bakka, 1970, 1971, 1976 og 1981
Mandt, 1981 Andreassen og Bårdsgård.Litteratur: Fett 1957b, Bakka 1971, 1973 og 1973a,
Fasteland 1983a, Mandt 1990.

Pl.: fig. 4.18, 4.19, 12.29.

Billedristning, sammensatt, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1976 er 5. Derav er 1 typebestembar båt (nr. 5), 1 tohjult vogn (nr. 3), 1 menneskefigur (nr. 4) og 2 dyrefigurer (hester) (nr. 1, 2). I tillegg er 1 grop (nr. 6), som står 1,33 m Ø for nr.5, ikke kalkert.

Bergarten er kvartsrisk skifer (sml. felt II). Berget er vitret med ujevn overflate. Linjene er tildels utydelige, hoggemerker er ikke synlige. Det sørskrånende berget ligger ca. 30 m fra sjøen og 5,10 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

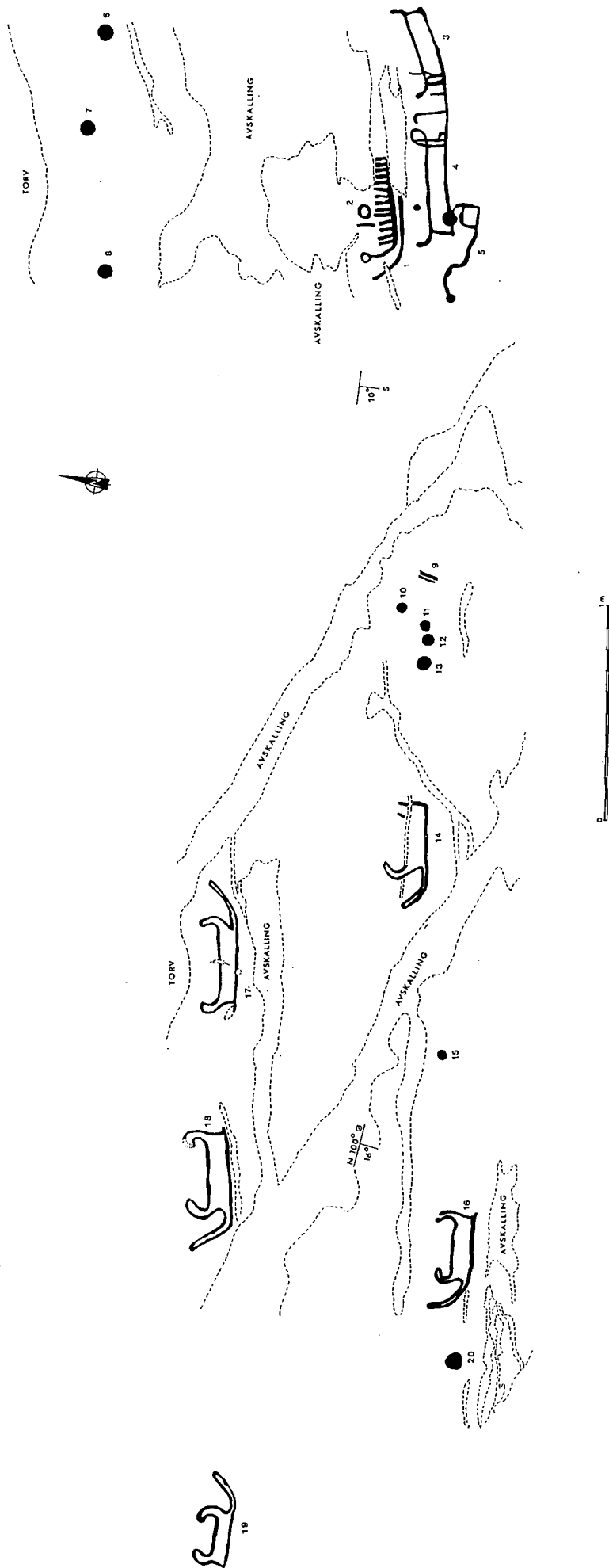

Fig. 12.31: Unneset VII (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

UNNESET VI.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Staveneset, "Råneset" indre.

Reg.nr.: Fett fk. 12/1, Ø.K. AE-080-5-3 (R 9).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Sjøvold 1943.

Undersøkelse: 1953 og 1971 Bakka, 1970, 1971, 1976 og 1981
Mandt, 1981 Andreassen og Bårdsgård.Litteratur: Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Fasteland
1983a, Mandt 1990.

Pl.: fig. 4.19, 12.30.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.Antall nummer på kalkering 1976 er 12. Derav er 2 typebestembare båter (nr. 6, 7), 2 båter som ikke kan typebestemmes, 4 groper som er frittstående (nr. 9, 10, 11, 12) og dessuten 3 groper plassert på båter, 1 ringfigur (nr. 8) og 3 ubestembare figurer.

Bergarten er kvartsrik skifer (sml. felt II) med sprekker, knuter og naturlige furer. Rundt partiet med figurer er berget for ujevnt til hogging. Linjene er grunne, vitret og vanskelige å se. Berget, som skråner svakt mot S, ligger 10,50 m V for Unneset V, ca. 30 m fra sjøen og 4,38 m.o.h. (Bakka 1973a:179). En røys, 6m i tv.m., ligger 2-3 m mot NØ (Fett 1957b:4, fk. 9).

UNNESET VII.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Staveneset, "Dørhovden".

Reg.nr.: Fett fk. 13. Ø.K. AE-080-5-3 (R 4).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Bakka 1953 og 1971.

Undersøkelse: 1953 og 1971 Bakka, 1970, 1971 og 1976 Mandt,
1981 Andreassen og Bårdsgård.Litteratur: Fett 1957b, Bakka 1973 og 1973a, Fasteland
1983a, Mandt 1990.

Pl.: fig. 4.19, 12.31.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.Antall nummer på kalkering 1976 er 21. Derav er 8 typebestembare båter (nr. 1, 3, 4, 14, 16, 17, 18, 19), 10 groper som er frittstående (nr. 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 20, 21), dessuten 1 grop i båten nr. 4 og 1 grop i linjefiguren nr. 5, 1 ringfigur (nr. 2) og 1 linjefigur (nr. 5).

Bergarten er kvartsrik skifer (sml. felt II), oppsprukket og med knuter og naturlige furer. De hogde linjene er jevne og grunne med tydelige hoggemerker flere steder. Berget, som skråner svakt mot S og SØ, ligger ca. 20 m fra sjøen og 4,10 m.o.h. (Bakka 1973a:179). På en knaus 4-5 m mot Ø ligger 2 røyser, 8 og 14 m i tv.m. (Fett 1957b:4, fk. 8/5-6).

UNNESET VIII.

Gnr. 5, bnr. 1.

Lokalitet: Ståveneset, "Dørhovden" vest.

Reg.nr.: Ø.K.AE-080-5-3 (R 4).

Flyfoto: 332-807.

Oppdaget/påvist av: Sigmund Alsaker 1976.

Undersøkelse: 1976 Alsaker og Mandt, 1981 Andreassen og Bårdsgård.

Litteratur: Fasteland 1983a.

Pl.: fig. 12.32.

Billedristning, lavlandssonen, fast fjell (usikker).

Antall nummer på kalkering 1976 er 8. Derav er 2 båter som ikke kan typebestemmes, 3 groper (nr. 6, 7, 8), 1 ringfigur (nr. 4) og 2 ubestembare figurer. Berget er vitret, med lagdeling loddrett på overflaten og sterkt overgrodd med lav og mose. Figurene er vanskelige å se. Berget heller mot S og ligger ca. 25 m fra flomål. Det ligger ca. 35 m NNV for Unneset VII og 23 m V for den sørlige spissen av en langrøys (Fett 1957b, fk. 8/4).

UNNESET IX.

Gnr. 5, bnr. 1.

Oppdaget/påvist av: Sigmund Alsaker 1976.

Undersøkelse: 1976 Alsaker og Mandt.

Pl.: fig. 12.33.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell (usikker).

Antall nummer på kalkering 1976 er 6. Derav er 1 typebestembar båt (nr. 6) og 3 båter som ikke er typebestembare, 4 groper i en sammenhengende klynge (nr. 5) og 1 ubestembar figur. Berget er nærmest fyllitt, sterkt oppsprukket, knudret og vitret, med mye lav. Et vannsig renner over nr. 1-4. Feltet ligger 16 m V for Unneset III (målt fra Unneset IX nr. 1 til Unneset III nr. 25).

UNNESET X.

Gnr. 5, bnr. 1.

Oppdaget/påvist av: Sigmund Alsaker 1976.

Undersøkelse: 1976 Alsaker og Mandt.

Pl.: fig. 12.34.

Billedristning, lavlandssonen, fast fjell (usikker).

Antall nummer på kalkering 1976 er 3. Derav er 1 båt som ikke kan typebestemmes og 2 ubestembare figurer. Berget er nærmest fyllitt, sterkt oppsprukket og vitret med vannsig over. Feltet ligger 37 m NØ for røys, Fett fk. 10/1 (målt fra nr. 1 til sentrum i røysa) og 9,20 m N for Unneset IX (målt fra Unneset IX nr. 5 til Unneset X nr. 1).

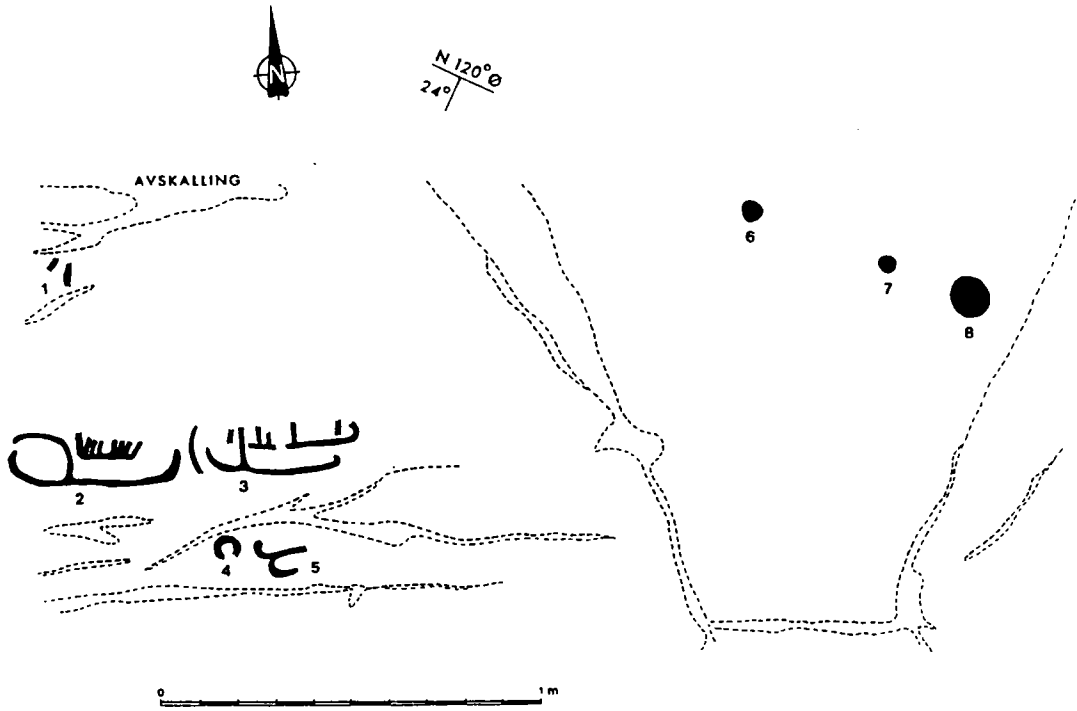

Fig. 12.32: Unneset VIII (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

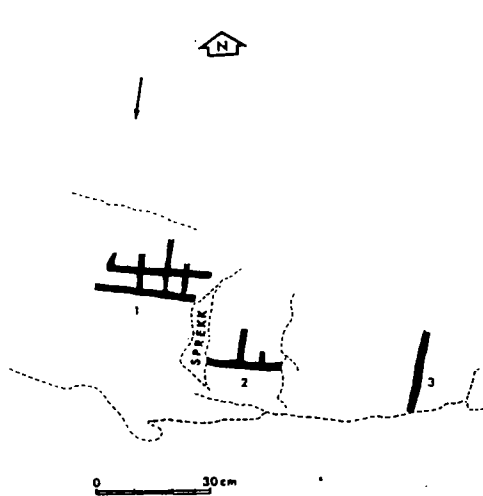
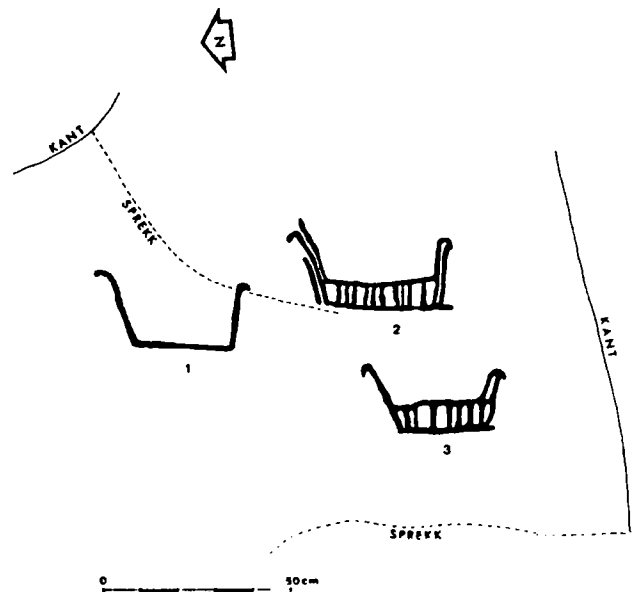

Fig. 12.33:
Unneset X, som ligger
NV for Unneset III
(kalk. 1976 v/S.Als-
aker og G.Manddt).

Fig. 12.35:
Domba (kalk. 1970
v/K.Michelsen og
G.Mandt). Figurene
står på en loddrett
bergflate 25-30 cm
over bakken.

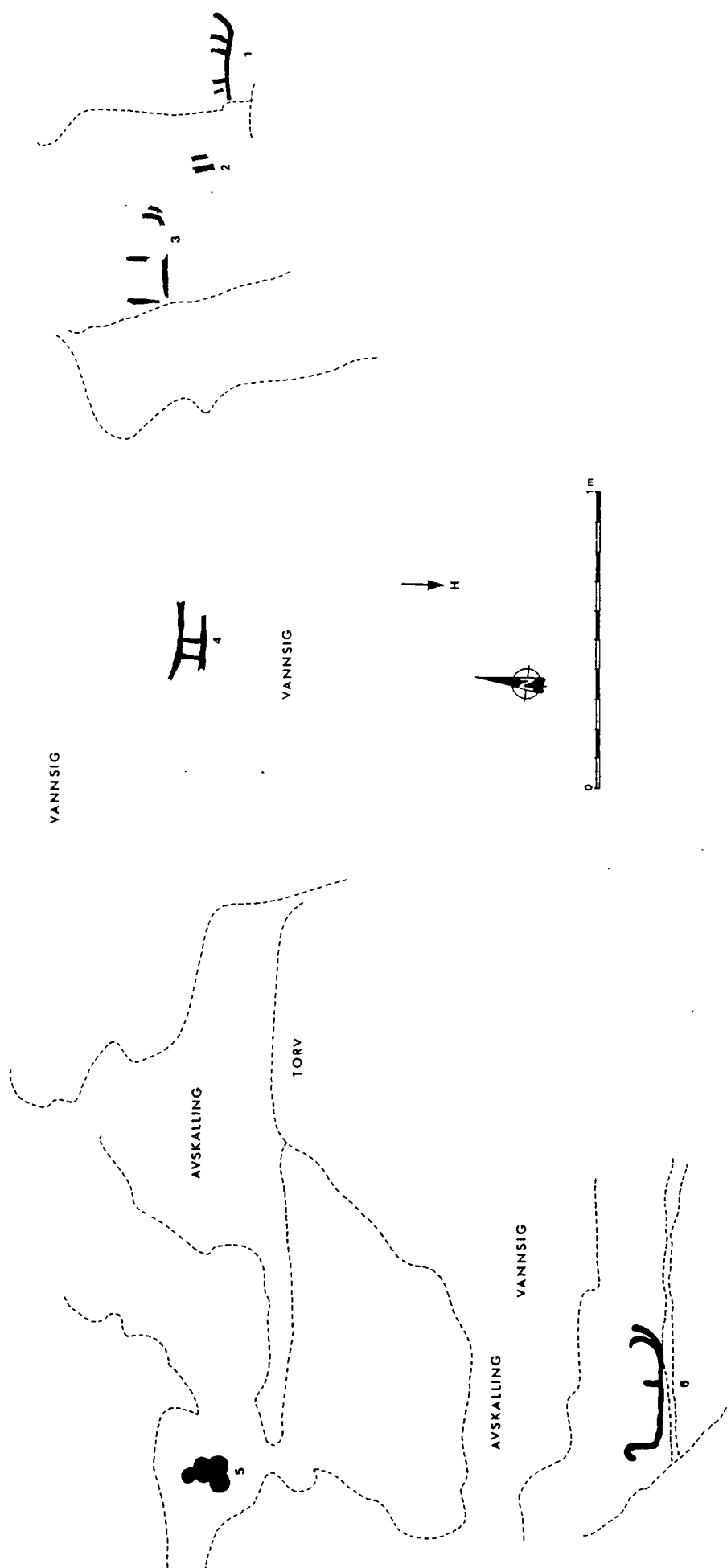

Fig. 12.34: Unneset IX, som ligger NV for Unneset III (kalk. 1976 v/S.Alsaker og G.Mandt).

12.3.2 1401 Flora kommune

DOMBA.

Gnr. 2, bnr. 3.

Lokalitet: "Kvalvikja" på øya Hovden.

Oppdaget/påvist av: Aslaug Ulrichsen 1970.

Undersøkelse: 1970 Hagen, Mandt, Michelsen, 1972 Bakka,
1981 Mandt og Michelsen.

Litteratur: Mandt 1971, Bakka 1973 og 1973a.

Pl.: fig. 6.6, 12.35.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1981 er 3 typebestembare båter.

Bergarten er konglomerat og meget hard. Linjene er ikke forsenket i forhold til bergoverflaten, men består av rader med tydelige hoggermerker. Berget er en loddrett, vestvendt vegg, ca. 75 m fra sjøen, 6,90 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

12.3.3 1430 Gaular kommune.

KAPSTAD.

Gnr. 129, bnr. 2.

Lokalitet: I tunet.

Flyfoto: 131-830.

Reg.nr.: Ø.K. AK-079-5-4. R 3.

Oppdaget/påvist av: Kjent av folkene på gården.

Undersøkelse: 1981 Bjørg Gåsemyr og Arthur Fasteland.

Litteratur: Fasteland 1983c.

Gropristning, lavlandssonen, jordfast stein.

I sikker grop, tvn. 8 cm, d. 4 cm, og 2 små groper som kan være laget i nyere tid, samt 4 hakk som også kan være nye. Steinen er helleformet, 1,5x0,5 m og 10 cm tykk. Den sikre gropen står på den sørlige langsiden av hella. Steinen ligger 13 m ØNØ for våningshuset, og her er fritt utsyn sørover Kapstadvika.

12.4. NORDFJORD**12.4.1 1443 Eid kommune.****GILDAL.**

Gnr. 34, bnr. 1.

Lokalitet: Ved Haushella i Davik, km stein 256.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Mus.nr.: B. 10773.

Oppdaget/påvist av: Bøe 1930.

Undersøkelse: 1953 Bakka.

Litteratur: UiB. Årb. 1953 (tilv.), Fett 1960.

Pl.: fig. 6.7.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein (utsprengt).

Ca. 40 groper, runde og ovale, noen sammenhengende, mange uregelmessige, på begge sider av hellen. Den er uregelmessig firkantet og med mye bruddflater som skjærer over flere av gropene. Hellen er 110 cm lang, med én side på 85 cm, en annen på 35 cm, og 12 cm tykk.

Den ble funnet i vegmur sammen med en annen bruddstein (uten dekor) ved en svær helle kalt Haushella. Det er umulig å avgjøre om steinen er sprengt av en jordfast stein eller av fast fjell (Fett 1960:5). Hellen ble sendt til museet av Hans P. Reksnes.

12.4.2 1445 Gloppen kommune.

AUSTRHEIM.

Gnr. 69, bnr. 21.

Lokalitet: "Hellehøgjen", Sandane.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Oppdaget/påvist av: Anders Andersen Austreim før 1906.

Undersøkelse: 1906, 1913, 1929, 1941 Shetelig, 1955

Skjelsvik og Straume, 1970 Mandt (kontroll).

Litteratur: Christie 1828 avskr. fig. s. 72, Shetelig 1907

fig. 1-3, 1938 fig.s. 233, Aaland 1915 fig.s. 41, Olsen og

Shetelig 1930 fig. 8-9, Bøe 1935:24-25, Skjelsvik og Straume

1957, Mandt Larsen 1973 fig. 8.

Pl.: fig. 4.8, 12.36.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, løs stein (bauta).

På bautaen er 1 typebestembar båt (kalkering 1955). Bergarten er gneis (bestemt av Kristen Michelsen). Steinen er sterkt vitret og hoggespor vanskelige å se. Steinen er 4,25 x 1, 80 x 0,12 m. Figuren står 1,25 m over bakken. Bautaen er reist på en lav haug med funn fra ca. 400 e.Kr. (spannformet leirkar) (Skjelsvik og Straume 1957).

HENNE I.

Gnr. 46, bnr. 14.

Lokalitet: Hennebygda, "Viken".

Reg.nr.: Fett fk. 3.

Oppdaget/påvist av: Absalon A. Henden ca. 1929-30.

Undersøkelse: 1930 Bøe, 1954 Bakka, 1970 og 1980 Mandt.

Litteratur: Fett 1960a, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1976, 1991.

Pl.: fig. 12.37.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1980 er 19 (5 tilfeller med 2 nr. på ett bilde). Derav er 6 typebestembare båter (1, 7, 14, 17, 18, 19) og 5 båter som ikke kan typebestemmes, 2 groper (nr. 1, 13) og 1 ubestembar figur.

Bergarten er gneis (bestemt av Kristen Michelsen). Berget er sterkt vitret med horisontal lagdeling og mange naturlige linjer. De hogde linjene er rundbundet, de fleste steder utvitret i kanten. Noen av figurene har kraftige linjer, andre grunne og utydelige. Berget skrånar mot fjorden i S, 4,80 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

HENNE II.

Gnr. 46, bnr. 9.

Lokalitet: Hennebygda, "Solberg".

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Oppdaget/påvist av: Gudbrand Henden 1929

Undersøkelse: 1930 Bøe, 1954 Bakka, 1970 og 1980 Mandt.

Litteratur: Fett 1960a, Bakka 1973 og 1973a, Mandt 1976.

Pl.: fig. 4.15, 12.38.

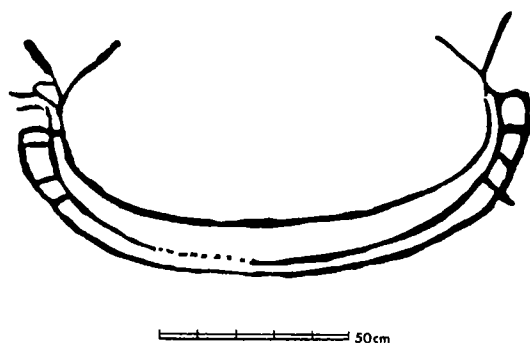

Fig. 12.36: Austrheim (kalk. 1956 v/E.Skjelsvik og E.Straume).

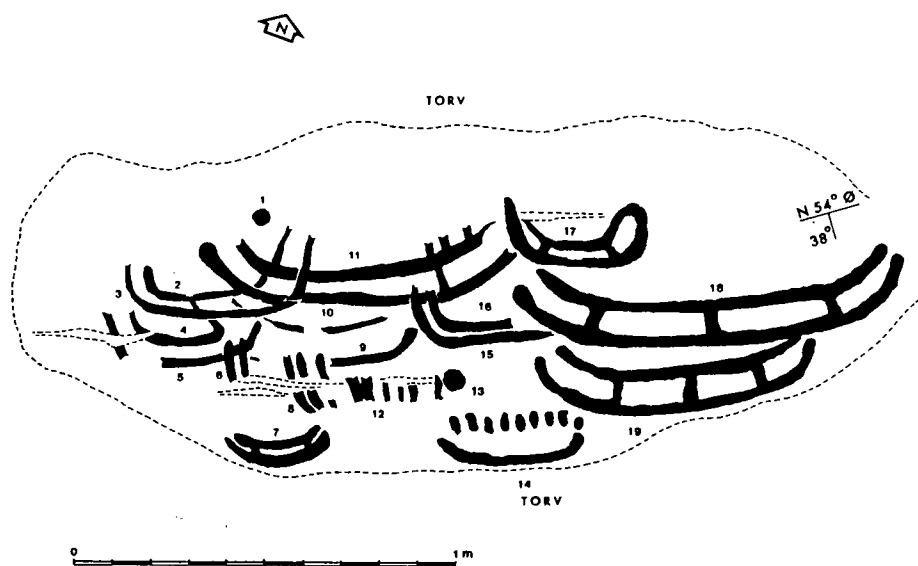

Fig. 12.37: Henne I (kalk. 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

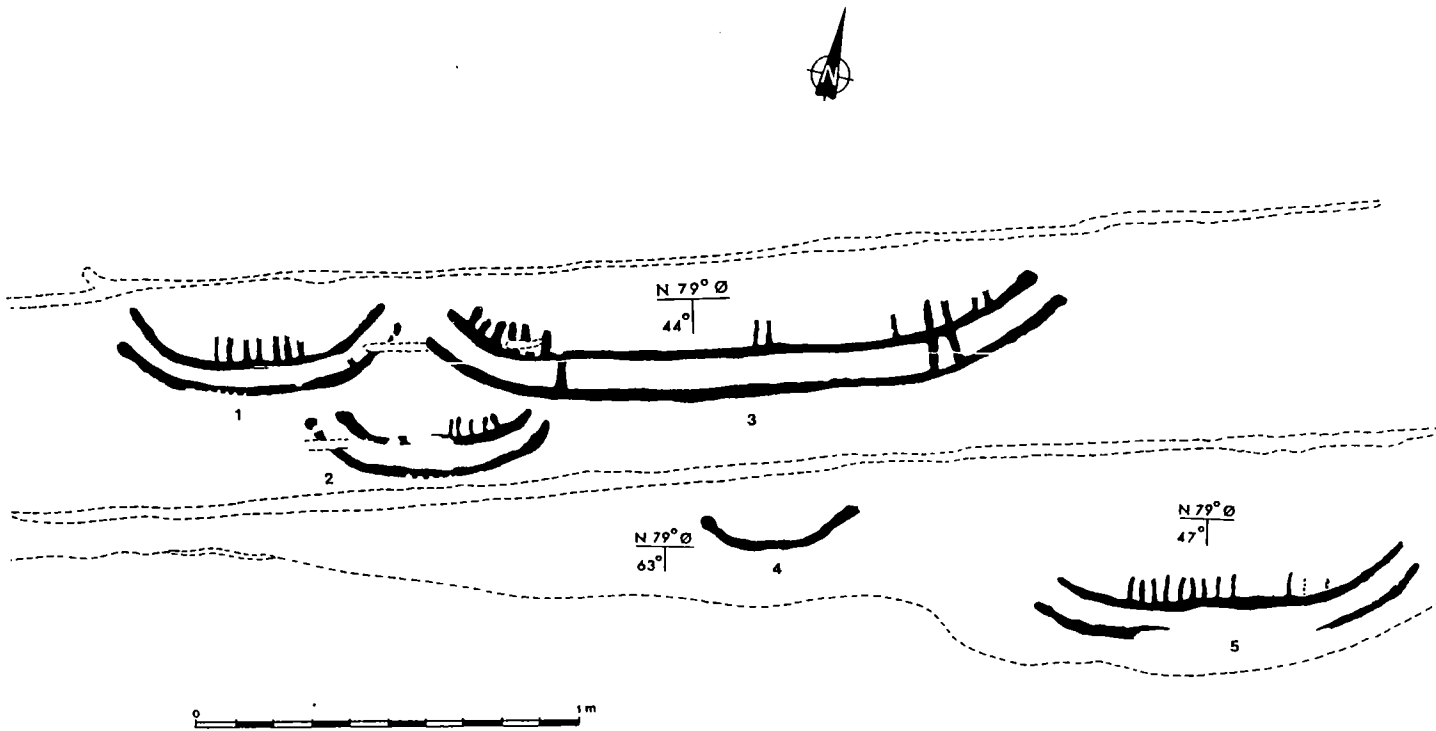

Fig. 12.38: Henne II (kalk. 1980 v/G.Mandt og K.Michelsen).

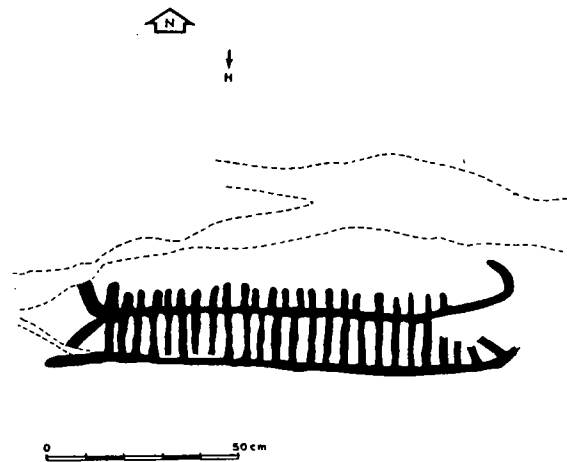

Fig. 12.39: Henne III, som ligger under et hus (kalk. 1970 v/G.Mandt).

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1980 er 5 typebestembare båter. Bergarten er gneis (sml. felt I). Berget er sterkt vitret med horisontal lagdeling og mange naturlige linjer. De hogde linjene er rundbunnet og utvitret i kantene. Et par av figurene har særlig brede og dype linjer. Berget skråner bratt mot S, mot fjorden, og ligger ca. 40 m fra sjøen, 10,20 m.o.h. (Bakka 1973a:179).

HENNE III.

Gnr. 46, bnr. 9.

Lokalitet: Hennebygda, "Solberg".

Oppdaget/påvist av: Audun Henden 1965.

Undersøkelse: 1970 Mandt.

Litteratur: Mandt 1976.

Pl.: fig. 4.16, 12.39.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

På feltet er 1 typebestembar båt. Bergarten er gneis (sml. felt I), ikke særlig vitret (berget var dekket av torv til 1965). Linjene er brede og dype uten skarp kant mot bergoverflaten. Berget er nesten horisontalt, med svak skrånning mot S, ca. 20 m S for Henne II. Figuren er dekket av et stabbur (sommerbolig), oppført 1965.

12.4.3 1449 Stryn kommune.

BOLSTAD.

Gnr. 12.

Lokalitet: Den nedlagte stølen "Nos", 500 m.o.h.

Reg.nr.: Fett fk. B.

Litteratur: Fett 1961.

Gropristning, høyereliggende sone, jordfast stein.

5 groper, ca. 5 cm i tvm. og runde og grunne, på "Huldresteinen" (3 x 5 x 2 m) som ligger i bekken 25 m NV for sel midtveis i Glomsdalen.

KYRKJE-EIDE.

Gnr. 63, bnr. 6.

Lokalitet: Nær våningshuset.

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Mus.nr.: B. 4440

Oppdaget/påvist av: Under jordarbeid i 1885.

Undersøkelse: 1976 Mandt.

Litteratur: B.M. Årsberetning 1886:159, Ab 1886 (tilv.),
Shetelig 1912.

Pl.: fig. 4.7, 12.40.

Antall nummer på kalkering 1976 er 13. Det er 1 orm (nr. 2), 1 dolk (nr. 4), 2 økser (nr. 8, 9), 3 krokfigurer (nr. 11, 12, 13), 1 sigd (nr. 10), 1 kam (nr. 5), 1 stakefigur (nr. 7), 2 ringfigurer (nr. 1, 3) og 1 linjefigur (nr. 6).

Bergarten er biotittskifer (bestemt av Kristen Michelsen). Steinen er flat, 120 x 45 x 6 cm. Linjene er lett innhogde, men sikre. Steinen ble funnet i jorden 75 m SSØ for våningshuset. Det var mye bein i bakken.

KÅRSTAD.

Gnr. 74, bnr. 3.

Lokalitet: I vegfylling mellom Utvik og Innvik.

Reg.nr.: Fett fk. 2.

Mus.nr.: B. 7975.

Oppdaget/påvist av: Lærer Taraldsen 1927.

Undersøkelse: Blant andre 1927 Shetelig, 1970 Mandt.

Litteratur: Tilv. i B.M. Årb. 1929, Olsen og Shetelig 1930,
Shetelig 1930, fig. s. 85, Shetelig 1932, fig. s. 63-64, Ekholm
1931, fig. 9, Nordén 1932, fig. 8-9, Nordén 1933, fig. 21,
Olsen 1935, fig. 1, Brøgger og Shetelig 1951, fig. s. 50,
Straume 1955, Tonnelat 1959 fig. s. 254, Marstrander 1963:325
ff., Hagen 1970:110, Mandt Larsen 1973.

Pl.: fig. 4.14, 12.41.

Billedristning, sammensatt, lavlandssonen, (opprinnelig) fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1970 er 39. Derav er 10 typebestembare båter (nr. 2, 3, 4, 7, 8, 9, 35, 36, 37, 38) og 1 båt som ikke kan typebestemmes, 1 dyrefigur (nr. 6), 2 hakekorsfigurer (nr. 5, 34) og 22 runer (nr. 10-15 og 26-32).

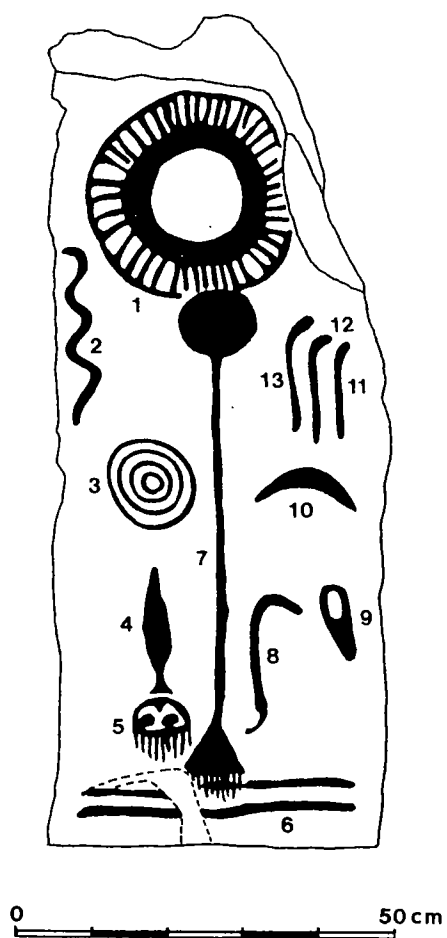

Fig. 12.40:
Kyrkje-Eide (B.4440)
(kalk. 1976 v/S.
Alsaker og G.Mandt).

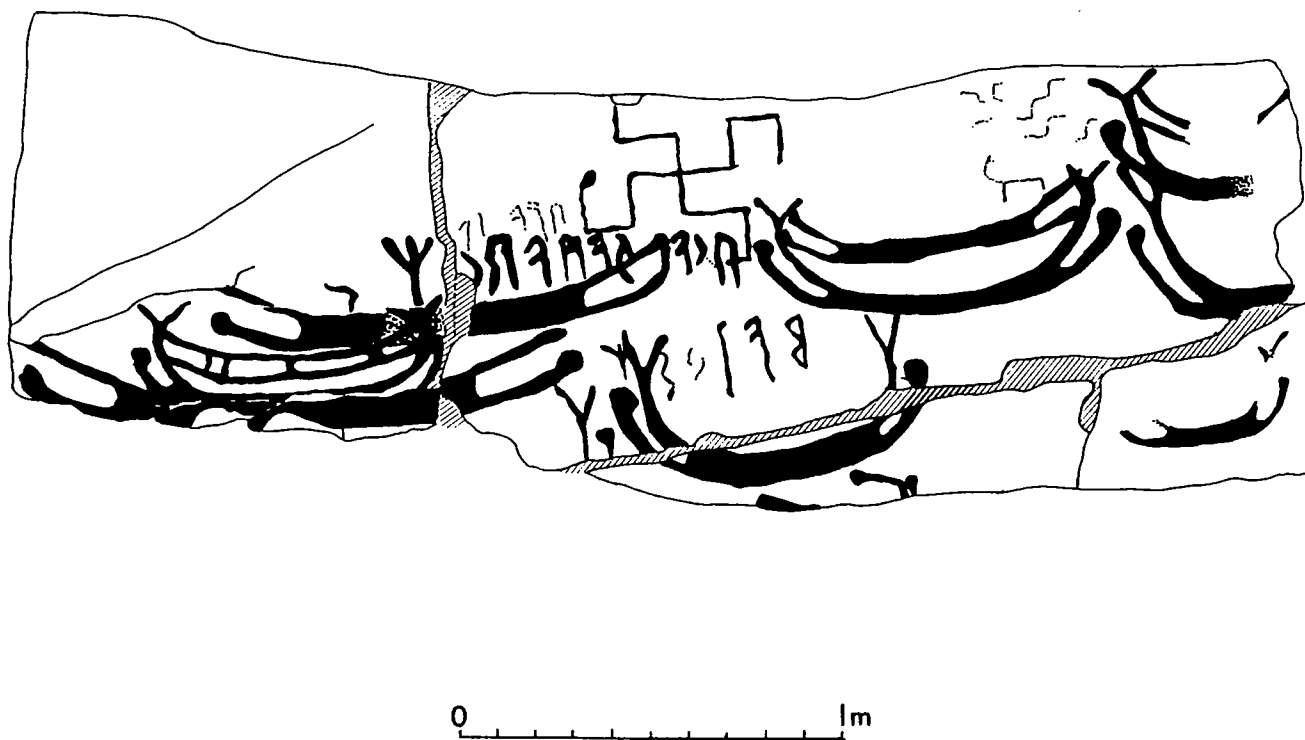

Fig. 12.41: Kårstad (kalk. 1976 v/G.Mandt).

Bergarten er gneis (bestemt av Kristen Michelsen). Overflaten er vitret. Båtfigurene er tydelig, tildels kraftig prikkhogd. Runene har smalere, spissbunnete linjer. Forekomsten omfatter 6 løse steiner som ble funnet i vegfylling ved Innvikfjorden i 1927. Steinene ble sprengt ut av fast fjell da vegen ble anlagt i slutten av forrige århundre. Det er ikke mulig å avgjøre hvor de opprinnelig er kommet fra.

12.4.4 1439 Vågsøy kommune.

KRABBESTIG

Ønr. 94, felleseie.

Lokalitet: Husevågøy, "Færelde-myra".

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Oppdaget/påvist av: Lokalbefolkningen 1923.

Undersøkelse: 1924 Bøe, 1954 og 1971 Bakka, 1970 Mandt
(kontroll).

Litteratur: Bøe 1925, Shetelig 1938, fig. s. 231, Fett 1939
fig. s. 172 og 195, Bakka 1973a.

Pl.: fig. 4.13, 12.42.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.

Antall nummer på kalkering 1954 er 63 (3 tilfeller med 2 nr. på samme figur). Derav er 6 typebestemte båter (nr. 17, 30, 31, 36, 40, 59) og 7 båter som ikke kan typebestemmes, 1 ringfigur (nr. 7), 2 linjefigurer (nr. 21, 50), 1 rammefigur (nr. 16), og 24 groper (nr. 1, 2 (dobbeltgrop), 9, 13, 14, 18, 22, 23 i båten nr. 31, 32, 33 i båten nr. 36, 39, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 57, 58, 61, 62) og 19 ubestemte figurer.

Bergarten er mørk gabbro (bestemt av Kristen Michelsen). Overflaten er oppsprukket og vitret. Linjene er smale og rundbunnet med vitret kant, hoggermerker bare delvis synlige. Berget er en ca. 1 m høy knaus med bratt skrånende flate mot S, som ligger midt i en myr, 3,35 m.o.h. (Bakka 1973a:179). Rundt flaten med figurer er det tatt ut gryteemner.

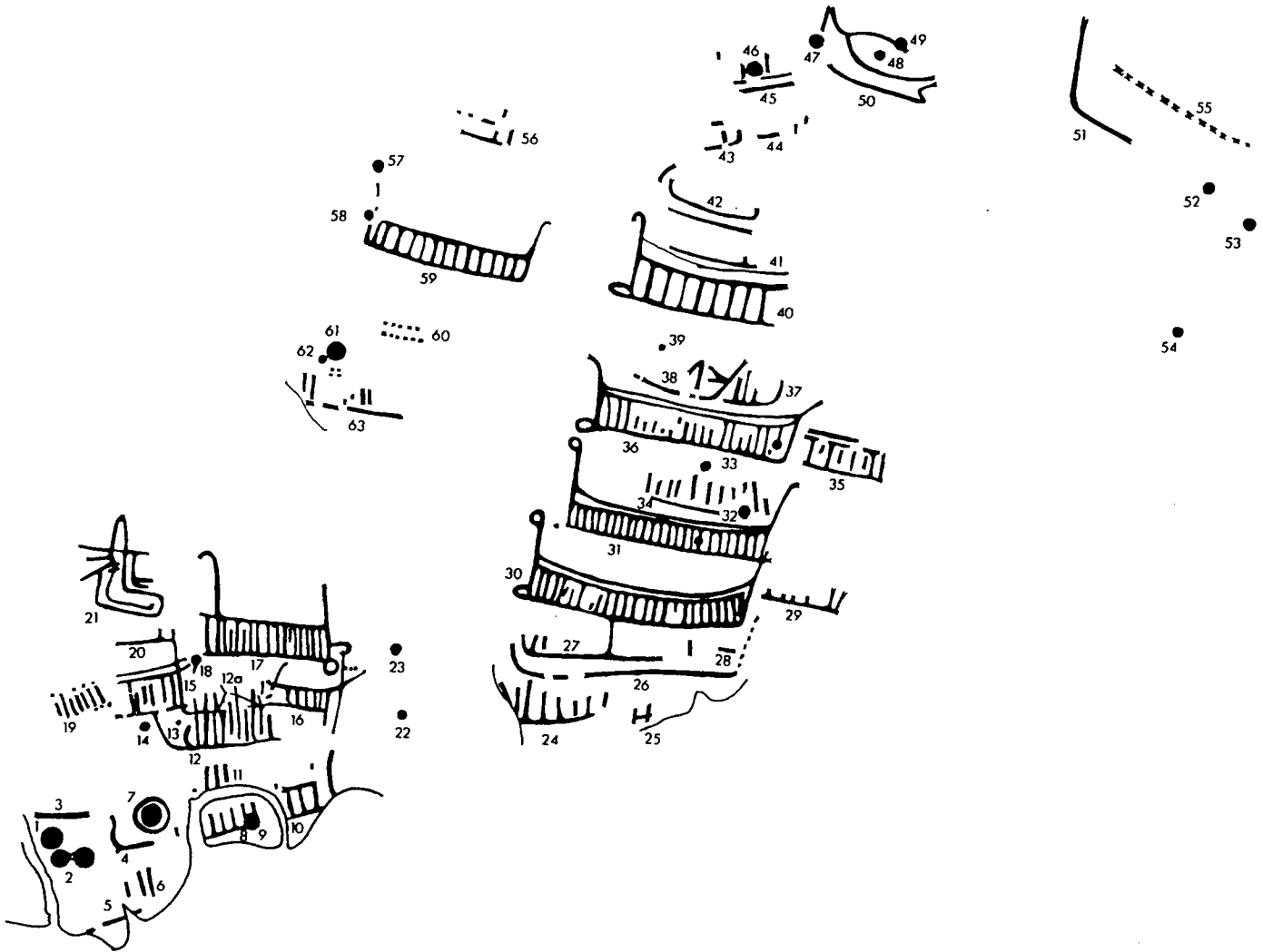

Fig. 12.42: Krabbestig (kalk. uten målestokk, 1954 v/E.Bakka).

12.5 SUNNMØRE.12.5.1. 1532 Giske kommune.GISKEGJERDET

Gnr. 130, bnr. 1.

Lokalitet: "Mjeltehaugen" på Giske, 10 m.o.h..

Flyfoto: 1774-B4.

Reg.nr.: Fett fk. 1. Ø.K. AO 105-3. R3.

Mus.nr.: B. 2130, 3266b.

Oppdaget/påvist av: Proprietær Hagerup 1847.

Undersøkelse: 1847 Christie, 1867 Henrichsen (gravn.),
1878 Lorange (gravn.), ca. 1910 (?) Abel, 1970 Mandt, 1980
Dahlin og Fyllingsnes.Litteratur: Nicolaysen 1862-66, Hansen 1878, Lorange 1878,
Fylling 1883, de Lange 1912, Bøe 1942, Marstrander 1963, Hagen
1973, Fasteland 1981b, Mandt 1983, 1984.Pl.: fig. 4.3, 4.5, 4.27, 7.1, 7.3, 7.4, 7.5, 8.15, 12.43,
12.44, 12.45, 12.46.Billedristning, sammensatt, lavlandssonen, gravheller.

280 større og mindre fragment av dekorerte gravheller. Dekoren omfatter: 3 typebestembare båter og stavlinjene til minst 6 andre, rest av 1 konsentrisk ringfigur og div. linjeornament som er ordnet i parallelle bånd og består av: doble og tredoble bølge- og siksaklinjer, fiskebeinsmønstre, rader med kvadrater, tettstilte vertikale linjer avsluttet med fordypning ("frynser"). Noen hellefragment er dekorert på begge sider.

Bergarten er en grågrønn, finkornet, skifrig meta-gråvakke (Askvik 1983:33). Overflaten er glatt og flere steder vitret slik at et brunlig, kalkholdig lag kommer til syne. Linjene er smale og tydelige. Ved undersøkelse i mikroskop er det fastslått at de først er risset i den myke steinen og deretter hogd med tette, tverrstilte slag. Hellene har opprinnelig vært ca. 3 cm tykke, men fordi steinen brekker og spalter lett, er mange av fragmentene atskillig tynnere. Opprinnelig størrelse på hellene er ikke sikkert kjent, men ifølge finnerne i forrige århundre, skulle de ha vært 1,20 x 0,60 m.

Hellene kommer fra "Mjeltehaugen" på Giske, en gravhaug som opprinnelig skal ha vært ca. 30 m i tv. og 6 m h. De fleste bruddstykkene ble funnet ved gravning i 1847 og 1878. Ingen oldsaker er funnet i tilknytning til hellene, men det er funnet 2 bronsespenner fra romertid i toppen av haugen, den ene fra gravningen i 1878 (B. 2721 og 3266a, fig. 8.15 her).

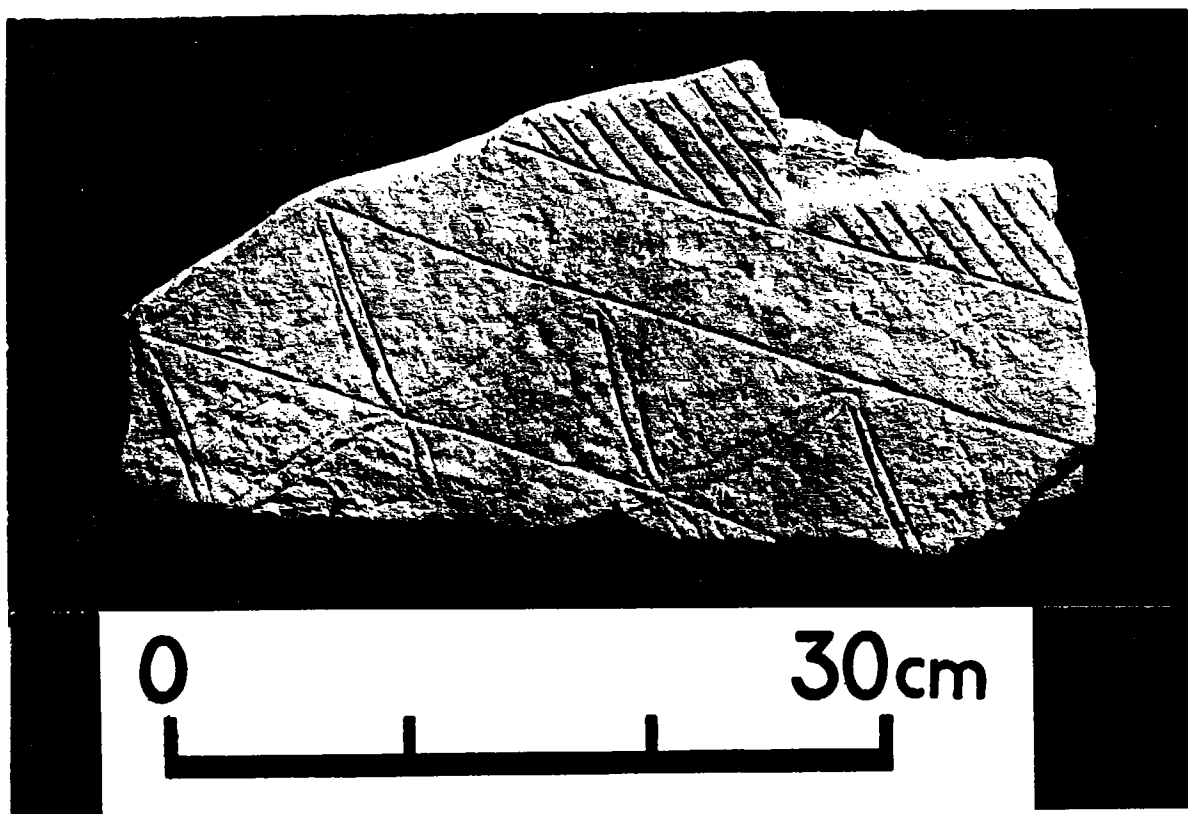

Fig. 12.43 a: Giskegjerdet, dekorert hellle-fragment fra Mjeltehaugen (foto A.M.Olsen).

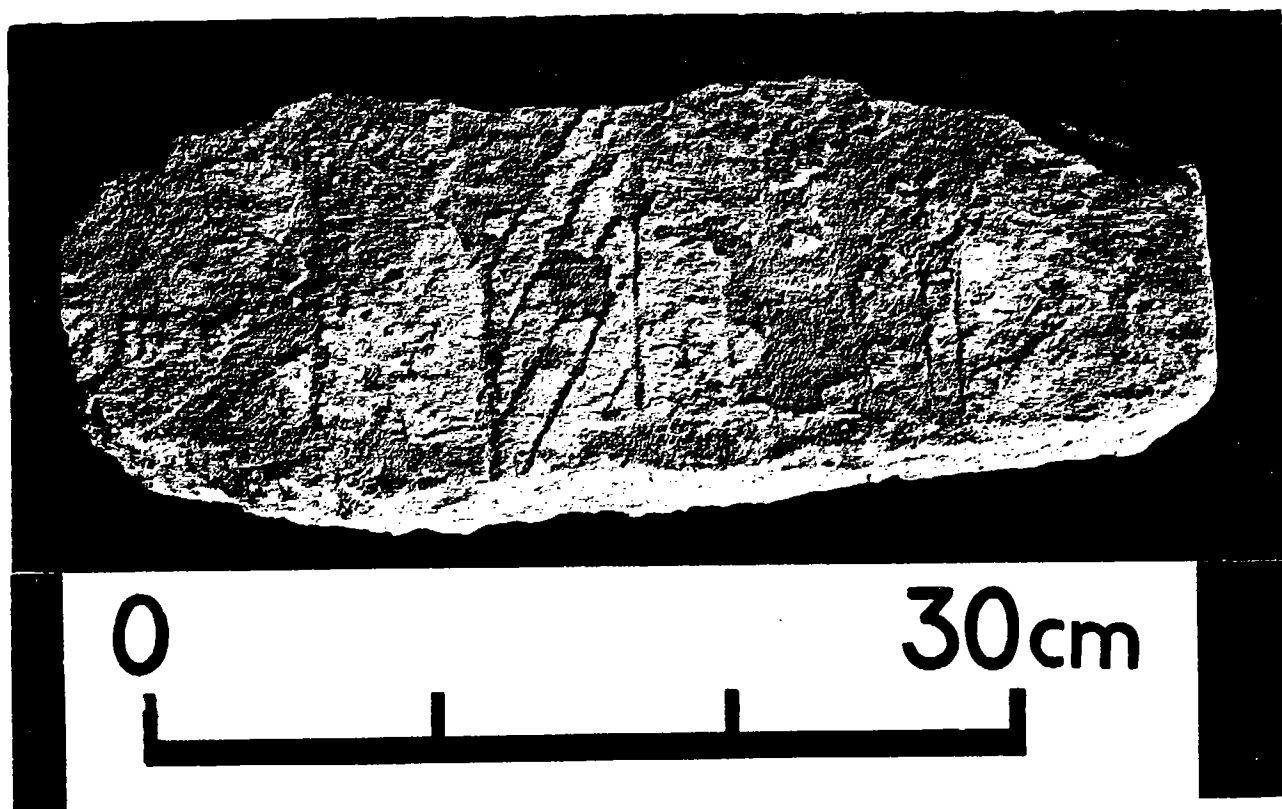

Fig. 12.43 b: Helle-fragment fra Mjeltehaugen som viser hvor vitret overflaten er (foto A.M.Olsen).

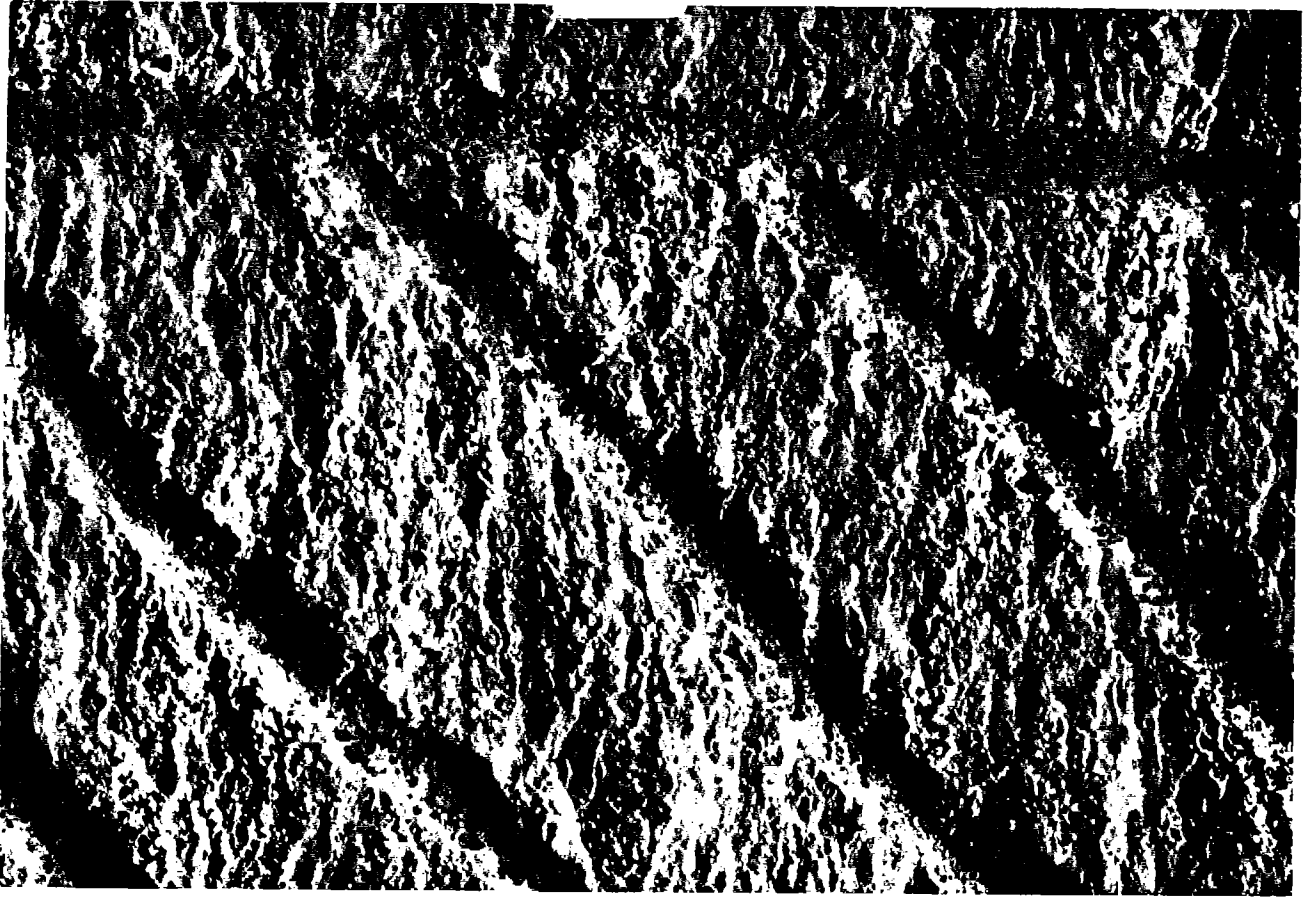

Fig. 12.44 : Detalj (i mikroskop) av linjene i Mjeltehaugdekoren (foto K.Michelsen).

Fig. 12.45: Detalj av en av de to romertids draktspennene fra Mjeltehaugens sekundærgrav (B. 5952) (foto A.M.Olsen).

12.5.2 1515 Herøy kommune.**ROSKARD I.**

Gnr. 67, bnr. 2.

Lokalitet: "Store Gröt" på Gursköy.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Oppdaget/påvist av: Paul Moltu 1914.

Undersøkelse: 1915 Bjørn, 1925 Bøe, 1943 Fett, 1971 Mandt,

Litteratur: Bjørn 1916, Mandt 1984.

Pl.: fig. 4.10, 12.47.

Billedristning, båtdominert, lavlandssonen, fast fjell.Antall nummer på kalkering 1971 er 8. Derav er 1 typebestembar båt (nr. 4), 1 båt som ikke kan typebestemmes (nr. 3), 1 ovalfigur (nr. 5) og 3 groper, (nr. 6-8) og 1 ubestembar buet linje.

Bergarten er rødlig olivin (bestemt av Kristen Michelsen), den er myk og spalter lett. Linjene er prikkhogde. Figurene står på et avspaltet flak av en av de mange knausene i gårdens utmark. Ristningsflaten, som er jevn og glatt, skråner mot N og skjermes av en helle. Feltet ligger øverst i et skar, ved en veglinje, ca. 3 km fra sjøen og ca. 100 m.o.h.

ROSKARD II.

Gnr. 67, bnr. 2.

Lokalitet: "Store Gröt" på Gursköy.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Oppdaget/påvist av: Anathon Bjørn 1915.

Undersøkelse: 1915 Bjørn, 1925 Bøe, 1943 Fett, 1971 Mandt
(kontroll).

Litteratur: Bjørn 1916, Mandt 1984.

Pl.: fig. 4.24.

Billedristning, antropomorf, lavlandssonen, fast fjell.1 fotsåle i omriss med 1 grop inni. Bergarten er olivin (sml. felt I). Feltet ligger ca. 200 m V for felt I, i den samme olivin-knausen. Hoggemerker er ikke synlige.

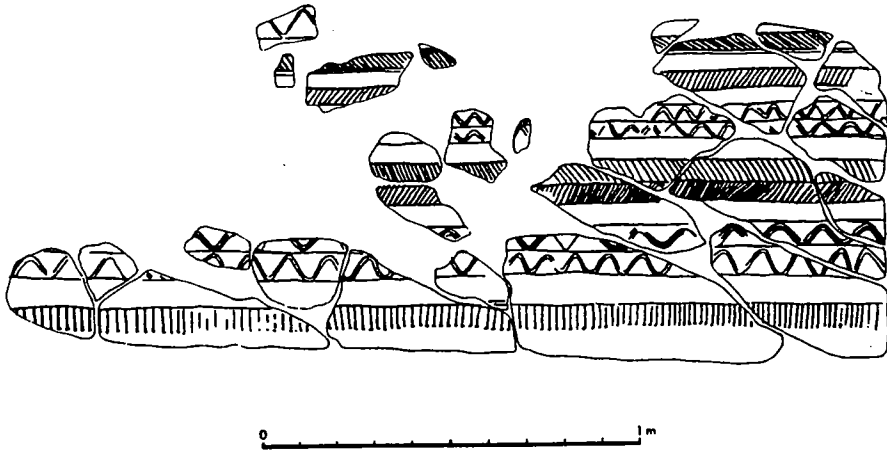

Fig. 12.46b: Helle-fragment fra Mjeltehaugen med div.linjemønstre (NB annen målestokk!). (Kalk. 1976 v/G.Mandt).

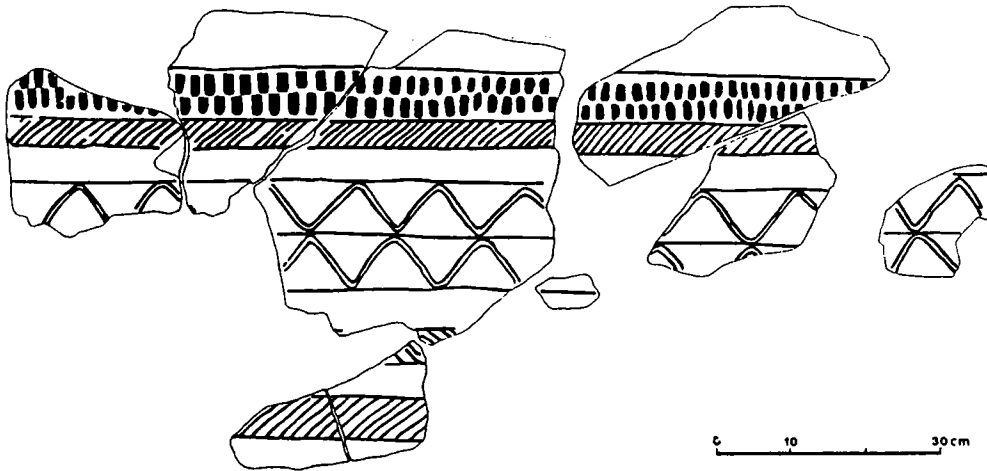

Fig. 12.46a: Sammenpassede helle-fragment fra Mjeltehaugen med "frynsemotiv" (kalk. 1976 v/G.Mandt).

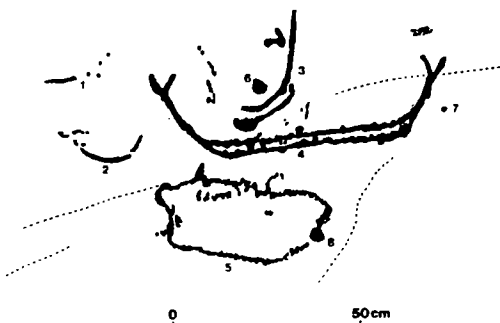

Fig. 12.47:
Roskard I (kalk.
1971 v/G.Mandt).

12.5.3 1531 Sula kommune.

VEIBOST I.

Gnr. 59, bnr. 1.

Lokalitet: "Blotsteinen", Vegsundet.

Flyfoto: 3150-W14.

Reg.nr.: Fett fk. 2. Ø.K. AQ 103-1. R7.

Oppdaget/påvist av: Olav Nørve 1939.

Undersøkelse: 1922 Bøe (innberetn. mangler), 1980 Dahlin og Fyllingsnes.

Litteratur: Barman 1930, Fett 1950c, Fasteland 1981a, Mandt 1984.

Pl.: fig. 4.17.

Gropristning, lavlandssonen, jordfast stein.

40 groper på stein som er 2,8x2x1 m, 3-4 m.o.h.. Den største gropa er ca. 5,5 i tv. og 3,5 cm d., de minste er 2 cm i tv. og noen cm d. De fleste er på den sørlige og vestlige delen av steinen.

Steinen ligger i flat slåttemark, ca. 15 m S for riksvegen. Her er utstyn mot Veibostfjellet i S, mens utsynet mot Vegsundet stort sett er stengt av hus og trær.

VEIBOST II.

Gnr. 59, bnr. 12.

Lokalitet: "Svartaberget", Lahellestranda.

Flyfoto: 3150-W14.

Reg.nr.: Fett fk. 4. Ø.K. AQ 103-1. R 11.

Oppdaget/påvist av:

Undersøkelse: 1934 Edvard Bull, 1980 Dahlin og Fasteland.

Litteratur: Fasteland 1981a, Mandt 1984.

Gropristning, lavlandssonen, fast fjell.

5 groper, 3 av dem plassert tett sammen i trekant, står ved vestenden av et svaberg der dette går bratt ned mot fjæra, ca. 5 m.o.h.. Gropene ligger innenfor et 2x2 m stort område på et flatt parti av berget. Den største er 5 cm i tv. og 1,5 cm d. Berget ligger på sørsiden av øya Sula, ca. 1 km V for Kvassnes, og 250 m VSV for Lahella på Lahellestranda. Her er fritt utsyn sørover Hjørundfjorden, vestover Vartdalsfjorden og innover Storfjorden.

VEIBOST III.

Gnr. 59

Mus.nr.: B. 9820.

Oppdaget/påvist av: Olav Ramnefjell før 1947.

Litteratur: B.M. Årbok 1946-47, Mandt 1984.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.

2 groper, 6-6,5 cm i tv., på en stein, 20,6 cm lang. Den ble gitt i gave til Bergens Museum av Olav Ramnefjell, og er nå deponert på Sunnmøre museum.

12.5.4 1520 Örsta kommune.

SETRE.

Gnr. 141, bnr. 1.

Lokalitet: "Kvernhusattlega" i Hjörundfjord.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Oppdaget/påvist av: Edvard Sætre 1914.

Undersøkelse: 1914 de Lange, 1946 Fett.

Litteratur: Fett 1950b, 1974, Mandt 1984.

Pl.: fig. 4.9.

Billedristning, geometrisk, lavlandssonen, løs stein.

2 spiralfigurer, begge på litt over én omgang, utydelige. Figurene står på en omtrent menneskehøg stein av granitt som ble funnet i en røys ca. 250 m fra gårdstunet og 20 m fra sjøen. Røysa var bygd av rullestein, og i en hellekiste i midten ble funnet bein og trekull (trolig B. 6734), men ingen oldsaker. På ukjent sted i røysa ble funnet et yngre jernalderssverd (B. 6734a). Steinen med figurer lå i østre kant av røysa.

12.5.5 1504 Ålesund kommune.**HEISSA.**

Gnr. 118, bnr. 17.

Reg.nr.: Fett fk. 6.

Mus. nr.: B. 8531.

Oppdaget/påvist av: Kaldhol 1933.

Litteratur: Bøe 1933.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.

I grop, ca. 5 cm i tv. og glatt i bunnen. Den er hogd inn midt på den ene flatsiden av en rullestein med sirkelrund kontur, flattrøkt. Steinens tverrmål er 17,2 cm, og bruken er uviss, da den synes for stor til å ha vært en kølle (Bøe 1933:78).

Steinen ble bragt inn til museet av Kaldhol, sammen med en skiferpil (B. 8530) funnet på samme bruket, men nærmere funnomstendigheter kjennes ikke.

SLINNINGEN.

Gnr. 117, bnr. 1.

Lokalitet: Boplass i sandtak.

Reg.nr.: Fett fk. 1.

Mus.nr.: B. 10132.

Oppdaget/påvist av: Anth. Leirheim 1919 (boplassen).

Undersøkelse: 1920 Nummedal og Lerheim (boplassen).

Litteratur: Om boplassen: Nummedal 1920, Bugge 1923, Bjørlykke/Buset 1934, Tivl. i BMÅ 1921-22, 1924-25, 1927, 1928, 1933, 1935. Om gropsteinen: Fett 1950 a, 1950 c.

Gropristning, lavlandssonen, løs stein.

I grop, 2 cm i tv., på en rullestein som er 15,9 cm lang.

Gropsteinen skal være funnet på en steinalderboplass i et sandtak. Boplassen ligger på en terrasse 12-13 m.o.h., og den strekker seg et godt stykke til begge sider av sandtaket. Den ble funnet av Anth. Lerheim i 1919, og i 1920 undersøkte han og A. Nummedal snittet i sandtaket og foretok en mindre prøvegraving. Seinere er det kommet inn diverse saker derfra: 4 steinøkser, flintspiss, 8 flintflekker, skiferkniv, 2 skiferemner, 3 slagsteiner, 10 slipeplater, flint, kvarts, bergkrystall, pimpstein, skjell, kull, bein, nøtteskall (B. 7299, 7260, 7748, 8491, Å. 1448, Nummedal 1920). Sammen med gropsteinen (og med samme mus. nr.) ble funnet: 2 flintpilespisser, flekker av flint og kvarts, slipeplate. Nær boplassen, men på bnr. 14, ble funnet en atypisk skeformet skraper og en flekke (B. 8786) (Fett 1950c:18).

12.6 Felt-index.

Austrheim, Gloppen k.	s. 568
Berge, Luster k.	s. 520
Bergskar, Luster k.	s. 520
Bolstad, Stryn k.	s. 572
Domba, Flora k.	s. 566
Dregni, Luster k.	s. 520
Engjadalen, Luster k.	s. 520
Fedje, Leikanger k.	s. 518
Flahamar I-II, Luster k.	s. 521
Flatningane I-XIII, Luster k.	s. 521
Flåm, Aurland k.	s. 516
Fosse I-III, Leikanger k.	s. 518
Gildal, Eid k.	s. 567
Giskegjerdet, Giske k.	s. 577-579
Gjætarhaugen, Luster k.	s. 523
Heggdalen I-VI, Luster k.	s. 523
Heggdalsgjerdet I-IV, Luster k.	s. 524
Hegghola, Luster k.	s. 524
Heissa, Ålesund k.	s. 584
Henne I-III, Gloppen k.	s. 568-571
Hildestad, Lærdal k.	s. 538
Hornane, Luster k.	s. 524
Hæri I-III, Luster k.	s. 526
Jergoladn, Luster k.	s. 526
Jöng, Luster k.	s. 526
Kapstad, Gaular k.	s. 566
Krabbestig, Vågsøy k.	s. 575
Kvamme Nedre, Lærdal k.	s. 538
Kyrkje-Eide, Stryn k.	s. 572
Kårstad, Stryn k.	s. 572-574
Lavoll I-IV, Luster k.	s. 527
Leirvåg I-VI, Askvoll k.	s. 541-550
Mjåset I-II, Askvoll k.	s. 549-552
Mo I-II, Luster k.	s. 527
Navarsete I-XIX, Luster k.	s. 528-529
Ornes, Luster k.	s. 529
Revsdal, Vik k.	s. 539
Roskard I-II, Herøy k.	s. 580
Rysete, I-XVII, Luster k.	s. 529-530
Rössesete I-X, Luster k.	s. 530-531
Saude I-VII, Luster k.	s. 531-532
Seim I-II, Vik k.	s. 539
Seltuft I-II, Aurland k.	s. 516
Seljesete I-XIV, Luster k.	s. 533
Setre, Ørsta k.	s. 583
Skildheim I-IV, Luster k.	s. 533-534
Skor, Luster k.	s. 534
Slinningen, Ålseund k.	s. 584
Stedje, Vik k.	s. 539
Stordalen I-VII, Luster k.	s. 534-535
Svolset I-III, Leikanger k.	s. 518-519
Sørheim I-IV, Luster k.	s. 535
Tenål I-III, Vik k.	s. 540
Terum, Aurland k.	s. 517
Torhjellene, Vik k.	s. 540
Unneset I-X, Askvoll k.	s. 552-565

Vangsnes kirke, Vik k.s.	540
Veibost I-II, Sula k.s.	582
Veim I-III, Aurland k.s.	517
Vidme, Aurland k.s.	517
Ytri, Luster k.s.	536
Åsen I-V, Luster k.s.	536-537
Åsete I-XII, Luster k.s.	537

LISTE OVER ILLUSTRASJONER.KAP. 3.

Fig. 3.1:	Antropomorfe motiv	s.	29
" 3.2:	Zoomorfe motiv	s.	30
" 3.3:	Vegetabilske motiv	s.	31
" 3.4:	Gjenstands-motiv	s.	32
" 3.5:	Abstrakt-geometriske motiv	s.	33
" 3.6:	Enlinjet båt	s.	38
" 3.7:	Tolinjet båt	s.	38
" 3.8:	Konturhogd båt	s.	38
" 3.9:	Skrogfyllinger	s.	41
" 3.10:	Stavnoverganger	s.	41
" 3.11:	Forholdet høye/lave stavner	s.	44
" 3.12:	Stavnlinjeavslutninger	s.	45
" 3.13:	Bunnlinjeavslutninger	s.	45
" 3.14:	Relingstillegg	s.	45
" 3.15:	Klassifikasjonssystem for båtfigurer	s.	47

KAP. 4.

Fig. 4.1:	Ole Dammens tegning av Leirvåg-ristninger	s.	55
" 4.2:	Christies plansjè av Leirvåg i Urda I	s.	57
" 4.3:	Plantegning av tysk gravanlegg fra bronsealder	s.	58
" 4.4:	Neumanns og Christies tegninger av Ornes-hellen	s.	59
" 4.5:	Christies tegning av helle-fragment fra Mjeltehaugen	s.	61
" 4.6:	Bendixens dokumentasjon av gropristning på Saude.....	s.	63
" 4.7:	Tegning av Kyrkje-Eide steinen, 1880-årene	s.	65
" 4.8:	Tegning av Austrheim-bautaen, ca. 1907	s.	65
" 4.9:	Foto av Setre-steinen	s.	69
" 4.10:	Foto av Roskard I	s.	69
" 4.11:	Ristninger på Vestlandet kjent før 1920	s.	71
" 4.12:	Foto av gropstein i Stordalen, Luster	s.	74
" 4.13:	Foto av Krabbestig	s.	74
" 4.14:	Foto av Kårstad	s.	76
" 4.15:	Foto av Henne II	s.	76
" 4.16:	Foto av Henne III	s.	78
" 4.17:	Foto av gropstein på Veibost	s.	78
" 4.18:	Stadier i utforskingen av Unneset V	s.	81
" 4.19:	Foto fra Staveneset (Unneset), landskap	s.	83
" 4.20:	Foto av Unneset I	s.	83
" 4.21:	Ristninger på Vestlandet pr. 1990	s.	88
" 4.22:	Christies originaltegning av Leirvåg I.....	s.	96
" 4.23:	Christies originaltegning av Leirvåg III	s.	98
" 4.24:	Foto av gipsavstøpning av Roskard II	s.	103
" 4.25:	Foto av del av Leirvåg III	s.	103
" 4.26:	Dekorerte gravheller fra Dölauer Heide og Göhlitzsch	s.	139
" 4.27:	Mjeltehuag-helle med "frynsemotiv".....	s.	141
" 4.28:	Seks av hellene fra Kivik-graven	s.	143
" 4.29:	Foto av skader på Ausevik, Flora	s.	157
" 4.30:	Foto av lavvekst på Vangdal, Kvam	s.	157

- " 4.31: Foto av skader på Vingen, Bremanger s. 159
 " 4.32: Foto av hærverk på Vingen, Bremanger s. 159

KAP. 6.

- Fig. 6.1: Inndeling av Sogn og Fjordane i geografiske områder . s. 177
 " 6.2: Områdenes størrelse i km² s. 177
 " 6.3: Ristningenes fordeling på geografiske områder s. 178
 " 6.4: Utbredelsen av ristninger i analyseområdet s. 180
 " 6.5: Foto fra Naustvikja (Leirvåg I), landskap s. 182
 " 6.6: Foto fra Hovden (Domba), landskap s. 182
 " 6.7: Kalkering av Gildal s. 184
 " 6.8: Skisse over stølsområdet i Friksdal s. 186
 " 6.9: Utbredelsen av gropristninger i Luster s. 188
 " 6.10: Foto av Åsen V s. 190
 " 6.11: Foto av Navarsete og Engjadalen s. 190
 " 6.12: Foto av gropristninger på Jergola s. 192
 " 6.13: Foto av stølsgrenda Røssesete s. 192
 " 6.14: Skisse av stølsgrenda Åsete s. 194
 " 6.15: Ristningenes fordeling på kommuner s. 197
 " 6.16: Ristningenes fordeling på deler av fylket s. 197
 " 6.17: Ristningenes fordeling på høydesoner s. 199
 " 6.18: Ristningenes fordeling på geografiske områder
 og lavlandssone/høyereliggende sone s. 199
 " 6.19: Gropfeltenes gropantall i forhold til høydesoner..... s. 201
 " 6.20: Motiv-fordeling på billedfeltene s. 204
 " 6.21: Båttypenes fordeling på billedfeltene s. 206
 " 6.22: Økse-avbildninger på ristninger s. 207
 " 6.23: Båtfigurer med (mulige) luravbildninger i
 Sogn og Fjordane s. 209
 " 6.24: Avbildninger av lur, "hjul" og stakefigurers. 210
 " 6.25: Antall gropfelt/groper i de enkelte kommunene s. 212
 " 6.26: Frekvensen av ulike motivkombinasjoner med
 båtfigurer s. 216
 " 6.27: Kombinasjonen båt/abstrakt-geometrisk figurs. 217
 " 6.28: Motivkombinasjoner på felt med båtfigurers. 217
 " 6.29: Forholdstallet båt:grop s. 218
 " 6.30: Forholdstallet båt:ringfigur s. 218
 " 6.31: Forholdstallet båt:annen geometrisk figur s. 218
 " 6.32: Forholdstallet båt:antropomorf figur s. 219
 " 6.33: Ulike båttyper kombinert med andre motiv s. 220
 " 6.34: Kombinasjon av båttyper s. 222
 " 6.35: Felt med tyngdepunkt på én båttype s. 223
 " 6.36: Fordeling av båttyper på felt med én båtfigur s. 223
 " 6.37: Feltyper fordelt på geografiske områder s. 225
 " 6.38: Gropfeltskonsentrasjoner med 3 felt s. 228
 " 6.39: Gropfeltskonsentrasjoner med 4, 6 og 7 felt s. 228
 " 6.40: Gropfeltskonsentrasjoner med 10 eller flere felt s. 230
 " 6.41: Størrelsesmønster 1 s. 231
 " 6.42: Størrelsesmønster 2 s. 231
 " 6.43: Størrelsesmønster 3 s. 233
 " 6.44: Størrelsesmønster 4 s. 233
 " 6.45: Antall felt/gjennomsnittlig gropantall/h.o.h.
 for de ulike størrelsesmønstrene s. 234

KAP. 7.

Fig. 7.1:	Flyfoto av Giske med Mjeltehaugen	s. 239
" 7.2:	Fordeling av ristningsmotiv på Sunnmøre	s. 239
" 7.3:	Helle-fragment fra Mjeltehaugen med konsentrisk ringfigur	s. 241
" 7.4:	Helle-fragment fra Mjeltehaugen med båtfigur	s. 241
" 7.5:	Helle-fragment fra Mjeltehaugen med dekor på begge sider	s. 243
" 7.6:	Sammenstøpte helle-fragment, Mjeltehaugen	s. 245
" 7.7:	Sammenlikning av motivkombinasjoner i Sogn og Fjordane og Sunnmøre	s. 246

KAP. 8.

Fig. 8.1:	Ristningsmotivenes fordeling og frekvens	s. 255
" 8.2:	Billedfelt med og uten båtfigurer	s. 256
" 8.3:	Typedefinerende element for båttypene	s. 258
" 8.4:	Coll's båttypologi	s. 259
" 8.5:	Ekholm's båttypologi	s. 259
" 8.6:	Gjessing's båttypologi	s. 260
" 8.7:	Fett og Fett's båttypologi	s. 260
" 8.8:	Marstrander's båttypologi	s. 262
" 8.9:	Glob's båttypologi	s. 262
" 8.10:	Johnsen's båttypologi	s. 263
" 8.11:	Burenhult's båttypologi	s. 263
" 8.12:	Malmer's båttypologi	s. 266
" 8.13:	Båttypologien for Sogn og Fjordane/Sunnmøre	s. 266
" 8.14:	Rekonstruksjon av gravkammer i Dølauer Heide	s. 270
" 8.15:	To romertids bronsespenner fra Mjeltehaugen	s. 270
" 8.16:	Dekorerte heller fra Rogaland	s. 272
" 8.17:	Dekorerte heller fra Trøndelag	s. 272
" 8.18:	Båtfigurer fra veideristninger og jorbruks- ristningenes type A1	s. 274
" 8.19:	Rakekniver dekorert med båtfigurer	s. 279
" 8.20:	Fordeling av ristningsbåtenes primære element	s. 282
" 8.21:	Ristningsbåtenes sekundære element	s. 283
" 8.22:	Forholdet mellom ulike typer skrogfylling	s. 284
" 8.23:	Forholdet mellom doble og enkle stavlinjer	s. 286
" 8.24:	Forholdet mellom forekomst og fravær av mannskapsstreker	s. 286
" 8.25:	Fordelingen av sekundære element på A- og C-båter ...	s. 289
" 8.26:	Samlet framstilling av fordelingen av skrog- fylling, dobbeltstavn og mannskapsstreker	s. 293
" 8.27:	Forholdet mellom ulike stavlinjeavslutninger	s. 293
" 8.28:	Forholdet mellom ulike bunnlinjeavslutninger	s. 296
" 8.29:	"Slagskipsmodellen" for ristningsproduksjonen	s. 300
" 8.30:	Kombinasjon av element på typebestembare båtfigurer	s. 307
" 8.31:	Forsøk 1 på ordning av elementsommene	s. 310
" 8.32:	Forsøk 2 på ordning av elementsommene	s. 312
" 8.33:	Hypotetisk seriasjon av båttypene i fase 1-5	s. 314
" 8.34:	Kronologisk ordning av feltene med båtfigurer	s. 317
" 8.35:	Seriasjon av felt med båtfigurer i fase 1-5	s. 319
" 8.36:	Utbredelsen av billefelt i fasene 1-5	s. 323
" 8.37:	Dekor på krumsverd fra Rørby	s. 326

"	8.38: Dekor på hornbeslag fra Wismar	s. 326
"	8.39: Forsøk på absolutt datering av båttyper og faser	s. 329
"	8.40: Vognfigurer fra Kivik-graven, Vilfara- steinen og Unneset V	s. 332
"	8.41: Motivsammensetning og -frekvens på felt med båtfigurer	s. 339
"	8.42: Div. utforminger av "annen geometrisk figur" i analyseområdet	s. 341
"	8.43: Motivsammensetning og -frekvens på daterbare billedfelt, ordnet i faser	s. 351
"	8.44: Forholdet mellom billedfelt med og uten båtfigurer, ordnet i faser	s. 353

KAP. 9.

Fig. 9.1:	Nivåene i tolkningsprosessen	s. 365
"	9.2: Menneskefigurer fra bohusslänske ristninger	s. 375

KAP. 10.

Fig. 10.1:	Bronsealdersfunn fra Sogn og Fjordane (tab.)	s. 399
"	10.2: Bronsealdersfunn fra Sunnmøre (tab.)	s. 400
"	10.3: Utbredelsen av BA funn i analyseområdet (kart).....	s. 402
"	10.4: Typefordeling av BA metallfunn i analyseområdet	s. 406
"	10.5: Kronologisk og kvantitativ spredning av BA funn	s. 406
"	10.6: Fordeling av SN/BA bergartsøkser i Sogn og Fjordane (tab.)	s. 409
"	10.7: Fordeling av SN/BA bergartsøkser på Sunnmøre (tab.).	s. 409
"	10.8: Økser av Marstanders typer B-F (tab.).....	s. 410
"	10.9: SN/BA flintsaker i Sogn og Fjordane (tab.)	s. 412
"	10.10: SN/BA flintsaker på Sunnmøre (tab.)	s. 413
"	10.11: Kvantitativ fordeling av BA funn Sunnmøre (kart) ...	s. 416
"	10.12: Kvantitativ fordeling av BA funn i Sogn og Fjordane (kart).....	s. 417
"	10.13: Forholdet mellom totalt antall gjenstander og gjenstander i tolkbar kontekst (SN/BA).....	s. 419
"	10.14: Prosentvis andel SN løsfunn	s. 421
"	10.15: Utbredelsen av SN- og BA-gravfunn (kart)	s. 422
"	10.16: SN/BA flintfunn i Sogn og Fjordane, etter funnkategorier	s. 425
"	10.17: SN/BA flintfunn på Sunnmøre, etter funn- kategorier	s. 425
"	10.18: Frekvensen av mulige BA gravrøyser (kart)	s. 428
"	10.19: Utbredelsen av SN- og BA-depotfunn (kart)	s. 432
"	10.20: Utbredelsen av SN- og BA-depotfunn i Sande og Herøy (kart).....	s. 433
"	10.21: BA depotfunn: funnforhold og datering (tab.).....	s. 435
"	10.22: SN depotfunn ordnet etter funnomstendigheter.....	s. 437
"	10.23: Forholdet enkeltfunne gjenstander og samling gjenstander i SN-depotene	s. 437
"	10.24: Råmateriale i SN depotene på Sunnmøre	s. 439

"	10.25: Råmateriale i SN depotene i Sogn og Fjordane	s. 439
"	10.26: Prosentvis forhold mellom ulike typer råstoff i SN-depotene	s. 441
"	10.27: Sammensetning av gjenstandstyper i SN-depotene	s. 442
"	10.28: Forholdet mellom SN-depoter med samme gjenstand og kombinasjon av ulike gjenstander	s. 442
"	10.29: Utbredelsen av boplassindikerende funn fra BA.....	s. 445
"	10.30: Utbredelsen av boplassindikerende funn fra Y.STA ...	s. 452
"	10.31: Utbredelsen av førromerske funn og romertids storhauger	s. 455
"	10.32: Kronologisk og korologisk spredning av div. funnkategorier (diagr)	s. 459
"	10.33: Sammensetning/fordeling av bosetnings-element i Sunnmørs-kommunene (diagr.)	s. 463
"	10.34: Sammensetning/fordeling av bosetningselement i kommunene i Sogn og Fjordane (diagr.)	s. 466

KAP. 11.

Fig. 11.1:	Faktorer som påvirker utformingen av samfunnsstrukturen	s. 489
"	11.2: Kvantitativ fordeling av bronser, støpeformer og bergartsøkser	s. 498

KAP. 12.

Fig. 12.1:	Foto av stølsgrenda Flatningane, Luster	s. 522
"	12.2: Foto av stølsgrenda Heggdalen, Luster	s. 522
"	12.3: Foto av gropristning på Hornane, Luster	s. 525
"	12.4: Foto av gropristning på Hæri, Luster	s. 525
"	12.5: Kalk. Leirvåg I nr. 3-21	s. 542
"	12.6: Kalk. Leirvåg I nr. 1-2	s. 543
"	12.7: Kalk. Leirvåg II nr. 38	s. 543
"	12.8: Kalk. Leirvåg II nr. 17-36	s. 544
"	12.9: Kalk. Leirvåg II nr. 1-16	s. 545
"	12.10: Kalk. Leirvåg III nr. 1-8	s. 547
"	12.11: Kalk. Leirvåg III nr. 12-13	s. 547
"	12.12: Kalk. Leirvåg III nr. 9-11	s. 548
"	12.13: Kalk. Leirvåg IV	s. 549
"	12.14: Kalk. Leirvåg V	s. 551
"	12.15: Kalk. Leirvåg VI	s. 551
"	12.16: Kalk. Mjåset I	s. 551
"	12.17: Kalk. Mjåset II	s. 553
"	12.18: Kalk. Unneset I	s. 553
"	12.19: Kalk. Unneset II nr. 1-6	s. 553
"	12.20: Kalk. Unneset II nr. 7-8	s. 554
"	12.21: Kalk. Unneset II nr. 9-20	s. 554
"	12.22: Kalk. Unneset II nr. 21-23	s. 556
"	12.23: Kalk. Unneset II nr. 24-26	s. 556
"	12.24: Kalk. Unneset III nr. 1-6	s. 557
"	12.25: Kalk. Unneset III nr. 14-27	s. 557
"	12.26: Kalk. Unneset III nr. 7-13	s. 558

"	12.27: Kalk. Unneset IV nr. 1-2	s. 558
"	12.28: Kalk. Unneset IV nr. 3-7	s. 558
"	12.29: Kalk. Unneset V	s. 559
"	12.30: Kalk. Unneset VI	s. 559
"	12.31: Kalk. Unneset VII	s. 561
"	12.32: Kalk. Unneset VIII	s. 564
"	12.33: Kalk. Unneset X	s. 564
"	12.34: Kalk. Unneset IX	s. 565
"	12.35: Kalk. Domba	s. 564
"	12.36: Kalk. Austrheim	s. 569
"	12.37: Kalk. Henne I	s. 569
"	12.38: Kalk. Henne II	s. 570
"	12.39: Kalk. Henne III	s. 570
"	12.40: Kalk. Kyrkje-Eide	s. 573
"	12.41: Kalk. Kårstad	s. 573
"	12.42: Kalk. Krabbestig	s. 576
"	12.43a: Foto Mjeltehaug-helle med linjedekor	s. 578
"	12.43b: Vitring på helle-fragment fra Mjeltehaugen	s. 578
"	12.44: Foto av hoggeteknikk på Mjeltehaug-hellen	s. 579
"	12.45: Detaljfoto av romertidsspenne, Mjeltehaugen	s. 579
"	12.46a: Kalk. helle-fragment fra Mjeltehaugen	s. 581
"	12.46b: Kalk. helle-fragment fra Mjeltehaugen	s. 581
"	12.47: Kalk. Roskard I	s. 581

BIBLIOGRAFI.

- Almgren, Oscar 1913a. Tanums härads hällristningar från brons-
åldern. Göteb.
- Almgren, Oscar 1913b. Tanums härads fasta fornlämningar från
bronsåldern. Göteb.
- Almgren, Oscar 1918. Kulthandlingar och kultföremål framställda på
bronsålderns hällristningar. Ref. av foredrag holdt på det første
Nordiske arkeologmøtet, Kristiania 1916. Gjessing 1918 i Oldtiden
VII. S.192-4.
- Almgren, Oscar 1927. Hällristningar och kultbruk. Kungl.Vitter-
hets Hist. och Antikvitets Akademiens Handl. 35. Sthlm.
- Almgren, Bertil 1962. Den osynliga gudomen. Proxima Thule. Sthlm.
S.53-71.
- Almgren, Bertil 1975. Hällristningarnas tro. Till tolkningen av de
svenska hällristningarna från bronsåldern. Saga och sed. Kungl.
Gustaf Adolfs Akad. Årsb. S.69-108.
- Althin, Carl-Axel 1945. Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnun-
gen von Skåne. Lund.
- Anati, Emmanuel 1975. Capo di Ponte. Cammunian Studies. Vol.1.
Capo di Ponte.
- Anati, Emmanuel 1976. Evolution and Style in Cammunian Rock Art. An
Inquiry into the Formation of European Civilazation. Archivi 6. Capo
di Ponte.
- Anati, Emmanuel 1977. Methods of recording and analysing Rock
Engravings. Studi Cammuni. Vol.7. Capo di Ponte.
- Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1842-43. Oldtidsminder i Ods Herred.
B.Et stensat Gravkammer ved Herrestrup. S.358-9.
- Askvik, Helge 1983. Petrography of the Mjeltehaugen slabs. Norw.Arch.
Rev. Vol.16. No.1. S.33-4.
- Aaland, Jacob 1939. Funn og minne fraa forntidi. Nordfjord. Fraa gamle
dagar til no. II. Dei enskilde bygder. 2. Gloppen-Breim. Nordfjor-
deid. S.20-56.
- Bakka, Egil 1963. Forntida i Odda, Ullensvang og Kinsarvik. Odda,
Ullensvang og Kinsarvik i gamal og ny tid. Bygdesoga I. Bd. 1. Ed.
O.Kolltveit. Bergen.
- Bakka, Egil 1966. To helleristningar frå steinalderen i Hardanger.
Viking Bd.XXX. Oslo. S.77-97.
- Bakka, Egil 1971. Ei bronsealdervogn. Godbit fra samlingene. Bergens
Tidende 13.11. Bergen.
- Bakka, Egil 1973a. Om alderen på veideristningane. Viking Bd.XXXVII.
Oslo. S.151-188.
- Bakka, Egil 1973b. Omkring problemet om kulturdualisme i Sør-Noreg.
Tromsø mus.Skr.Vol. XIV. Bonde-veidemann, bofast-ikke-bofast i
nordisk forhistorie. Ed. P. Simonsen og G.Stamsø Munch. Tromsø.
S.109-26.
- Bakka, Egil 1976a. Fire vestnorske kystboplasser frå yngre steinalder.
Nordiska arkeologmøtet XII. Helsingfors.
- Bakka, Egil 1976b. Arktisk og nordisk i bronsealderen i Nordskan-
dinavia. Univ. i Trondheim. DKNVS. Misc. 25. Trondheim.
- Bakka, Egil 1980. Representativitetsproblem i vestnorsk bronsealder.
Skr. fra hist.inst. Odense Univ. Nr. 28. Bronzealderbebyggelse i
Norden. Ed. H.Thrane. Odense. S.37-59.
- Bakka, Egil 1988. Helleristningane på Hammer i Beitstad, Steinkjer,
Nord-Trøndelag. Rapport. Ark.Serie 1988:7. Trondh. Ed. K.Sognnes.

- Bakka, Egil og Fredrik Gaustad 1974. Helleristningsundersøkelser 1974 i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag. Rapport. Ark.Serie 1974:8. Trondh.
- Bakka, Egil og Peter Emil Kaland 1971. Early Farming in Hordaland. Norw.Arch.Rev. Vol.4. No.2. S.1-35.
- Baltzer, Laurits 1881-1890. Glyphes des rochers du Bohuslän. Göteb.
- Baltzer, Laurits 1891-1908. Hällristningar från Bohuslän (Sverige). Ny serie. Göteb.
- Baltzer, Laurits 1911. Några af de viktigaste hällristningarna samt en del af de fasta fornminnerna i Bohuslän. Göteb.
- Bapty, Ian and Tim Yates 1990. Introduction. Archaeology after Structuralism. Ed. I.Bapty and T.Yates. Lond. S.1-34.
- Baudou, Evert 1960. Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North European Arch. 1. Sthlm.
- Baudou, Evert 1968. Forntida bebyggelse i Ångermanlands kustland. Arkeologiska undersökningar av ångermanländska kustrosen. Arkiv för norrl. hembygdsforsk. Bd. XVII. Umeå.
- Behrens, Hermann, Paul Fasshauer und Horst Kirchner 1956. Ein neues innenverziertes Steinkammergrab der Schmurkeramik aus der Dölauer Heide bei Halle (Saale). Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Band 40. Halle. S. 13-50.
- Bendixen, B.E. 1882. Antikvariske Undersøgelser i 1881. For. til norske fortidsmindesmærkers bev. Aarsb.1881. Kristiania. S.48-67.
- Bendixen, B.E. 1890. Fornlevninger i Hardanger. For. til norske fortidsmindesmærkers bev. Aarsb. 1889. Kristiania. S.12-66.
- Bendixen, B.E. 1899. Fornlevninger i Søndhordland. For. til norske fortidsmindesmærkers bev. Aarsb.1898. S.16-61.
- Bergens Museums Aarsberetning for 1888, 1889. A.Lorange, portræt og biografiske notiser (nekrolog). Bergen.
- Bertilsson, Ulf 1981. What do the cairns mean? Do monumental cairns in areas with many cairns have the same significance as cairns in areas with barrows? Bohuslän and Halland 1500-500 B.C. Similar finds, similar interpretations. Ed. C.-A.Moberg. Göteb.
- Bertilsson, Ulf 1984. Vestsvensk bronsålder - problemanalys och forskningsprogram. Bronsåldersforskning - kring aktuella projekt. Ed. Å.Hyenstrand. Sthlm. S. 30-34.
- Bertilsson, Ulf 1986a. Hällristningar, gravar och bebyggelse i Bohuslän - en analys av rumsliga samband. Bebyggelsehistorisk tidskrift. Nr. 11. Ed. K.G.Selinge. S. 61-79.
- Bertilsson, Ulf 1986b. Rock Carvings and Graves: Spatial Relationships. Inst. for sammenl. kulturforsk. Serie B: Skrifter LXXI. Words and Objects: Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religions. Ed. G.Steinsland. Oxford. S.9-21.
- Bertilsson, Ulf 1986c. Bebyggelsemønster, bronsgjutning och pastoralism i västsvensk bronsålder. Varia 12. Oslo. S.108-16.
- Bertilsson, Ulf 1987. The Rock Carvings of Northern Bohuslän. Spatial Structures and Social Symbols. Stockholm Studies in Arch. 7. Sthlm.
- Bertilsson, Ulf 1989. Hällristningar och bygden. Hällristningar och hällmålningar i Sverige. Ed.U.Bertilsson. Forum. S.29-42.
- Bertilsson, Ulf och Thomas B. Larsson 1985. Economy and ideology in the Swedish Bronze Age. Arch. Rev. from Cambridge 4:2. S. 215-226.
- Berzelius, Jac. 1841. Utdrag af et bref från Friherre Berzelus till Professor Nilsson. Studier, Kritiker och Notiser. Literär Tidning. Lördagen den 13. Februari. No.7.
- Beyer, Harald 1952. Norsk litteraturhistorie. Bergen.
- Biesele, Megan 1983. Interpretation in rock art and folklore:

- Communicative systems in evolutionary perspective. Neew Approach to Southern African Rock Art. Vol. 4. Ed. J.D.Lewis-Williams. Goodwin Series. S. 54-60.
- Binford, Lewis R. 1982a. Objectivity - Explanation - Archaeology 1981. Theory and Explanation in Archaeology: The Southampton Conference. Ed. C.Renfrew, M.J.Rowlands and B.A.Segraves. Lond. S. 125-36.
- Binford, Lewis R. 1982b. Meaning, inference and the material record. Ranking, Resource and Exchange. Ed. C.Renfrew and S.Shennan. Cambridge. S. 160-3.
- Binford, Lewis R. 1986. In Pursuit of the Future. American Archaeology. Past and Future. Ed. D.J.Meltzer, D.D.Fowler and J.A.Sabloff. Wash. S.459-79.
- Binford, Lewis R. 1988. In Pursuit of the Past. Decoding the Archaeological Record. USA.
- Bing, Just 1913. Helleristningsstudier. Oldtiden III. Stav. S.77-116.
- Bing, Just 1920. Norske helleristninger. Med et tydningsforsøk. Ord och bild. Sthlm. S.417-33.
- Bing, Just 1924. De nordiske helleristninger. Problemene omkring deres datering og tydning. Heimen nr. 6. S.1-20.
- Bing, Just 1937. Fra trolldom til gudetro. Studier over nordiske helleristninger fra bronsealder. Oslo.
- Bing, Kristian 1912. Helleristningsfund ved gaarden Vingen i Rugsund, Ytre Nordfjord. Oldtiden II. Stav. S.25-39.
- Bjørlykke, K.O. 1909. Helleristninger ved Frones i Ullensvang. Naturen. Bergen. S.82-9.
- Bjørn, Anathon 1916. Helleristningen paa Gurskø i Søndmør. Naturen. Bergen. S. 379-82.
- Bjørn, Anathon 1921. Træk av Søndmørs stenalder. Bergens Mus. Aarb. 1919-20. Bergen. S.3-85.
- Bjørn, Anathon 1936. Die Funde der ältesten Bronzezeit in Norwegen. Acta Archaeologica. Vol. VII. Kbhvn.
- Bodilsen, Inge 1986. Religiøse nedlæggelser i dansk bronsealder. Varia 12. Oslo. S.5-17.
- Boëthius, Bertil (ed.) 1926. Svenskt biografisk lexikon. Sjätte bandet. Sthlm.
- Bostwick Bjerck, Lisa G. 1983. Kulturhistoriske undersøkelser på Botnaneset, Flora 1981-82. Del 2. Vegetasjonshistorie. Ark. Rapporter 5. Hist.mus. Bergen. S.133-49.
- Bostwick Bjerck, Lisa G. 1988. Approaches to Scandinavian Petroglyphs, from fertility cult to graffiti. Ark.Skrifter.Hist.mus. No. 4. Bergen. S. 301-310.
- Bring (seinere Lagerbring), Sven 1746. Disqvistio historica, Blekingia partem specialem adumbrans, de Normarchia orientali, Ostra-Harad. Blekinge.
- Brinkmann, August og Haakon Shetelig 1920. Ruskeneset. En stenalders jaktplass. Norske Oldfunn III. Kristiania.
- Broadbent, Noel D. 1983. Too many Chiefs and not enough Indians. A Peripheral View of Nordic Bronze Age Society. Report Series No. 17. Struktur och förändring i bronsålderns samhälle. Lund. S.7-23.
- Bruen Olsen, Asle 1983. Kulturhistoriske undersøkelser på Botnaneset, Flora 1981-82. Del 1. Arkeologi. Ark. rapporter 5. Hist.mus. Bergen. S.7-132.
- Brunius, Carl Georg 1839. Antiquarisk och arkitektonisk resa genom Halland, Bohuslan, Dalsland, Wermland och Westergotland år 1838. Lund.
- Brunius, Carl Georg 1841. Några ord i anledning af H:r Magister L.Åbergs "Anmärkningar rörande Figurteckningar från forntiden", införde uti No:36 af denna Tidning. Studier, Kritiker och Notiser.

- Literär Tidning. Lördagen den 27. November. No. 38.
- Brunius, Carl Georg 1868. Forsok till forklaringar ofver hällristningar. Lund.
- Bryhni, Inge 1977. Geologi og store kontraster. Møre og Romsdal. Ed. Pio Larsen. Oslo. S.74-104.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1906. Elg og ren paa helleristninger i det nordlige Norge. Naturen. Bergen. S. 356-60.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1908. Et norsk ravfund fra steinalderen. Bergens Mus.Aarb. Bergen. S.3-30.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1909. Den arktiske steinalder i Norge. Christiania.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1911. Vestnorske hulefund fra ældre jernalder. Bergens Mus.Aarb.1910. Bergen. S.1-22.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1925. Det norske folk i oldtiden. Oslo.
- Brøndsted, Johannes 1957. Danmarks Oldtid. Bd. 1. Steinalderen. Kbhvn.
- Brøndsted, Johannes 1966. Danmarks Oldtid. Bd. 2. Bronzealderen. Kbhvn.
- Brøndsted, Johannes 1977. De ældste tider. Kbhvn.
- Bull, Edvard 1936. Nogen vestnorske verksteds- og boplassfund fra steinalderen. Bergens Mus.Aarb. Bergen. S.3-43.
- Burenhult, Göran 1973. The Rock Carvings of Götaland. Part II. Illustrations. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4. No.8. Lund.
- Burenhult, Göran 1979. Comments on Fett and Fett: Relations West Norway - Western Europe Documented in Petroglyphs. Norw. Arch. Review. Vol.12. No.2. S.92-5.
- Burenhult, Goran 1980. Götalands hällristningar. Del I. Thesis and papers in North-European archaeology. The Institute of Archaeology at the Univ. of Stockholm. Sthlm.
- Burenhult, Goran 1981. Stenåldersbilder. Hällristningar och stenåldersekonomi. Sthlm.
- Bøe, Johs. 1932. Felszeichnungen im westlichen Norwegen I. Vingen und Henøya. Bergens Mus.Skrifter. Nr.15. Bergen.
- Bøe, Johs. 1940. En helligdom med malte veggbilder i Hardanger. Viking Bd.IV. Oslo. S.145-52.
- Bøe, Johs. 1944. Høgfjellsristninger i Luster i Sogn. Viking Bd.VIII. Oslo. S.89-83.
- Carlsson, Dan 1983. Revirhävdande och gränsläggning som förklaringsfaktorer av kulturlandskapets rumsliga struktur. Teoretiska studier om kulturlandskapets utveckling. Rapport från ett symposium. Riksbankens Jubileumsfond HSFR NFR. S. 39-49.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1824. Helle-Kisten paa Urnes. U.B.B. ms. 199/32 el. 33.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1827. Noticer paa en Rejse til Sogn i Junii 1827. U.B.B. ms. 385.9.5. i avskr. U.B.B. ms. 197 a.A.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1828. Antegnelser paa en Rejse gjennom Gloppens Præstegjeld i Nordfjord i juni 1828. U.B.B. ms. 385.9.6. i avskr. U.B.B. ms. 1917a. A.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1837. Om Helle-Ristninger og andre Indhugninger i Klipper, især i Bergens Stift. Urda I. Bergen. S. 91-94.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1846. Stiftamtmand Christies Dagbog paa en Reise til Søndfjord, Sogn og Nordfjord i juni, juli og august 1846. Afskrift av W.M. Schelderup, Overretssagfører, Bergen. U.B.B. ms. 227b.
- Christie, Wilhelm Frimann Koren 1847. Indberetning til Directionen for det Bergenske Museum. U.B.B. ms. 193.
- Christensen, Arne Emil 1966. Frå vikingskip til motorsnekke. Oslo.

- Clegg, John 1984. Pictures "of" Bulls and Boats. Under the Shade of a Coolibah Tree. Austr. Studies in Consciousness. Lanham, N.Y., Lond. Ed. R.A.Hutch and P.G.Fenner. S. 219-38.
- Coll, A.L. 1902. Fra Helleristningernes Område. Første Stykke. For. til norske fortidsminde-merkers bevaring. Aarsb. for 1901. Kristiania. S.34-59.
- Coll, A.L. 1903. Fra Helleristningernes Område. Andet Stykke. For. til norske fortidsminde-merkers bevaring. Aarsb. for 1902. Kristiania. S.106-40.
- Coll, A.L. 1906. Fra Helleristningernes Område. Tredje stykke. For. til norske fortidsminde-merkers bevaring. Aarsb. for 1905. Kristiania. S.1-34.
- Conkey, Margaret W. 1980. Context, Structure, and efficacy in paleolithic art and design. Symbol as Sense. Ed. M.L.Foster, S.H.Brandes. New York. S.225-48.
- Conkey, Margaret W. 1982. Boundedness in art and society. Symbolic and structural archaeology. Ed.I.Hodder. S.115-28.
- Conkey, Margaret W. 1987. New Approaches in the search for meaning? A review of research in Paleolithic "art". Journal of Field Archaeology.14. S.413-30.
- Conkey, Margaret W. 1989. The Structural Analysis of Paleolithic Art. Archaeological Thought in America. Ed. Lamberg-Karlovsky. S.135-54.
- Conkey, Margaret W. and Janet D. Spector 1984. Archaeology and the Study of Gender. Advances in Arch.Method and Theory. Vol.7. Ed. M.B.Schiffer. S.1-29.
- Dammen, Ole (udatert). Tegning med tekst, vedlegg nr. 11 til Neumann 1826. U.B.B. ms. 205.
- Dommasnes, Liv Helga 1990. Feminist Archaeology: Critique or Theory Building? Writing the Past in the Present. Ed. F.Baker and J.Thomas. Lampeter. S.24-31.
- Dunnell, Robert C. 1971. Systematics in Prehistory. New York.
- Ebbesen, Klaus 1981. Flintafslag som offer. Kuml. S.147-57.
- Ehrenberg, Margaret 1989. Women in Prehistory. Somerset.
- Ekhoff, Emil 1880. Qville harads fasta fornlämningar. Bidrag til kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminner och historia. Sthlm. S. 117-92.
- Ekhoff, Emil 1893. Hällristningar på Kinnekulle. Svenska fornminnes-föreningens Tidskrift. 1891-93. Sthlm. S. 102-27.
- Ekholm, Gunnar 1917. De skandinaviska hällristningarna och deras betydelse. Ymer 1916. Sthlm. S.275-308.
- Ekholm, Gunnar 1918. Hällristningarnas kronologi och tillkomstsätt. Ymer 1917. Sthlm. S. 339-45.
- Ekholm, Gunnar 1922a. Om hällristningarnas kronologi och betydelse. Slutord till antikvarien Schnittger. Fornvännen. S. 239-59.
- Ekholm, Gunnar 1922b. Hällristningsproblemet. Ett genmål. Fornvännen. S. 213-29.
- Ekholm, Gunnar 1935. Fornetid och fornforskning i Skandinavien. Sthlm.
- Eliade, Mircea 1958. Patterns in Comparative Religion. Lond.
- Engelstad, Eivind S. 1934. Østnorske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. Inst. for sammenl. kulturforskn. Serie B: Skrifter XXVI. Oslo.
- Fasteland, Arthur (ed.) 1981a. Fornminne på Sunnmøre 6. Sula kommune. Rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverk. Bergen.
- Fasteland, Arthur (ed.) 1981b. Fornminne på Sunnmøre 7. Ålesund kommune. Rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverk. Bergen.

- Fasteland, Arthur (ed.) 1983a. Fornminne i Sogn og Fjordane 3. Lærdal kommune. Rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverk. Bergen.
- Fasteland, Arthur (ed.) 1983b. Fornminne i Sogn og Fjordane 7. Askvoll kommune. Rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverk. Bergen.
- Fasteland, Arthur (ed.) 1983c. Fornminne i Sogn og Fjordane 9. Gaular kommune. Rapport om topografisk-arkeologisk registrering for det økonomiske kartverk. Bergen.
- Fett, Eva 1962. Arkeologi. Aurland bygdebok I. Fram til omlag 1920. Ed. A.Ohnstad. Bergen. S. 58-100.
- Fett, Eva og Per 1941. Sydvestnorske helleristninger. Rogaland og Lista. Stav.
- Fett, Eva Nissen og Per Fett 1979. Relations West Norway - Western Europe Documented in Petroglyphs. Norw. Arch. Review. Vol. 12. No. 2. S.65-92.
- Fett, Per 1934. Fotografering av helleristninger. Naturen. Bergen. S.77-85.
- Fett, Per 1939. Det forhistoriske Davik. Nordfjord. Frå gamle dagar til no. II. Dei einskilte bygder. 4. Davik. Del I. Bygdeskipnad og bygdesoga. Ed. J.Aaland. Sandane. S. 166-81.
- Fett, Per 1941. Nye ristningar i Nordfjord. Vingelva og Fura. Bergens Mus. Årb. Bergen. S.1-9.
- Fett, Per 1950a. Oldsamlingens tilvekst 1950. Univ. i Bergen Årb. Bergen. S.1-60.
- Fett, Per 1950b. Hjørundfjord prestegjeld. Førhistoriske minne på Sunnmøre. Bergen.
- Fett, Per 1950c. Borgund prestegjeld. Førhistoriske minne på Sunnmøre. Bergen.
- Fett, Per 1950d. Haram prestegjeld. Førhistoriske minne på Sunnmøre. Bergen.
- Fett, Per 1951. Herøy prestegjeld. Førhistoriske minne på Sunnmøre. Bergen.
- Fett, Per 1952. Lærdal prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1953. Tysnes prestegjeld. Førhistoriske minne i Sunnhordland. Bergen.
- Fett, Per 1954a. Luster prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1954b. Aurland prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1954c. Leikanger prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1954d. Vik prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1955. Hafslo prestegjeld. Førhistoriske minne i Sogn. Bergen.
- Fett, Per 1956. Voss prestegjeld. Førhistoriske minne på Voss. Bergen.
- Fett, Per 1957a. Landnåmet i Borgund og Giske. Borgund og Giske bygdebok. Bergen.
- Fett, Per 1957b. Askvoll prestegjeld. Førhistoriske minne i Fjordane. Bergen.
- Fett, Per 1957c. Kinn prestegjeld. Førhistoriske minne i Fjordane. Bergen.
- Fett, Per 1960a. Gloppen prestegjeld. Førhistoriske minne i Fjordane. Bergen.
- Fett, Per 1960b. Davik prestegjelde. Førhistoriske minne i Fjordane. Bergen.
- Fett, Per 1961. Stryn prestegjelde. Førhistoriske minne i Fjordane.

- Bergen.
- Fett, Per 1974. Den eldste tida. Hjørundfjordboka. Bd.1. Bergen.
- Fotiadis, Michael 1990. Comments. P.J.Watson: The Razor's Edge. Symbolic-Structuralist Archeology and the Expansion of Archaeological Inference. American Anthropologist. 92. S.621-6.
- Fredsjo, Åke 1956. Hällristningar i vastra Sverige. Hällristningar i Sverige. Forum. S.97-134.
- Friedman, Jonathan 1982. Catastrophe and Continuity in Social Evolution. Theory and Explanation in Archaeology: The Southampton Conference. Ed. C.Renfrew. M.Rowlands and B.Segraves. Lond. S. 175-96.
- Garborg, Arne 1890. Artikkell i "Dagbladet". Referert i H.Beyer 1952:363.
- Gero, Joan M. and Margaret W.Conkey (ed.) 1991. Engendering Archaeology. Women in Prehistory. Cornwall.
- Gibbon, Guy 1089. Explanation in Archaeology. Cornwall.
- Gjerland, Berit 1989. Bronsealderhus og steinalderbuplassar på Austbø, Hundvåg. Frå haug ok heidni. Nr.4. Bd.12. Stav. S. 304-12.
- Gjessing, Gutorm 1932. Arktiske helleristninger i Nord-Norge. Inst. for sammenl. kulturforskn. Serie B: Skrifter XXI. Oslo.
- Gjessing, Gutorm 1935. Die Chronologie der Schiffsdarstellungen auf der Felszeichnungen zu Bardal, Trøndelag. Acta Archeologica. Vol. VII. Kbhvn. S.125-39.
- Gjessing, Gutorm 1936. Nordenfjeldske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. Inst. for sammenlikn. kulturforskn. Serie B: Skrifter XXX. Oslo.
- Gjessing, Gutorm 1939. Østfolds jordbruksristninger. Idd, Berg og delvis Skjeberg. Inst. for sammenlikn. kulturforskn. Serie B: Skrifter XXXVII. Oslo.
- Gjessing, Helge 1918. Det første nordiske arkeologmøtet. Kristiania 4.-8.juli 1916. Oldtiden VII. Stav. S.187-217.
- Gjessing, Helge 1920. Rogalands steinalder. Stav.
- Glob, P.V. 1969. Helleristninger i Danmark. Jysk arkæologisk selskabs skrifter. Bd. VII. Kbhvn.
- Goode, William J. 1968. Religion Among the Primitives. Ontario.
- Grandien, Bo 1974. Drømmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmestare och idéförmedlare. Nordiska museets Handlingar 82. Lund.
- Gunnes, Erik 1976. Rikssamling og kristning, 800-1177. Norges historie. Bd.2. Ed. K.Mykland. Oslo.
- Gustafson, Gabriel A. 1886. Fasta fornlämningar i Sotenäs och Stångenes härad. Sthlm.
- Gustafson, Gabriel A. 1894. Fortegnelse over de i 1893 til Bergens Museum indkomne oldsager ældre end reformationen. For. til norske fortidsminner bevaring. Aarsb. S.138-63.
- Hagen, Anders 1944. Skaftulløksene. Fra Furnes til Ungarn. Viking VIII. Oslo. S.121-30.
- Hagen, Anders 1967. Norges oldtid. Oslo.
- Hagen, Anders 1969. Studier i vestnorsk bergkunst. Ausevik i Flora. Årb. for Univ. i Bergen. Hum. serie. No. 3. Bergen.
- Hagen, Anders 1973. Fra Sunnmørsledens jernalder. Kommentar til et forsøk. SMYA - FFT. 75. Helsinki. S.50-9.
- Hagen, Anders 1976. Bergkunst. Jegerfolkets ristninger og malinger i norsk steinalder. Oslo.
- Hagen, Anders 1977. Norges oldtid. Oslo.
- Hagen, Anders 1983. Norges oldtid. Oslo.
- Hagen, Anders 1987. Behov og vekst. Ekspansjon og arealbruk i Øst-Norge i neolitisk tid og bronsealder. Viking Bd. L. Oslo. S.37-65.
- Hallström, Gustaf 1907. Nordskandinaviska hällristningar. Fornvännen.

- Sthlm. S.160-89.
- Hallström, Gustaf 1938. Monumental Art of Northern Europe from the Stone Age. Bd. 1. The Norwegian Localities. Sthlm.
- Hallström, Gustaf 1960. Monumental Art of Northern Sweden from the Stone Age. Nämforsen and other localities. Sthlm.
- Hamsun, Knut 1890. Fra det ubevidste Sjæleliv. Samtiden. Okt.1890.
- Hansen, Andreas M. 1904. Landnám i Norge. En udsigt over bosættningens historie. Kristiania.
- Hansen, Andreas M. 1909. Om Helleristningene. For. til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Aarsb. 1908. Kristiania. S.1-62.
- Helander, Josef 1906. Den svenske solguden og den svenske Tyr. Ord och Bild. Sthlm. S.177-94.
- Helskog, Knut 1984. Helleristningene i Alta. En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. Viking. Bd. XLVII. Oslo. S.5-41.
- Helskog, Knut 1985. Helleristningene i Alta - kilder om levekår i forhistorien? Heimen 4. S.193-201.
- Helskog, Knut 1988. Helleristningene i Alta. Spor etter ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie. Alta.
- Hemdorff, Olle 1987. Langhus fra slutten av bronsealderen - funnet på Håbakken, Klepp. Frå Haug ok heidni. No. 3. Bd. 11. Stav. S.228-36.
- Herteig, Asbjørn 1955. Gilefunnene på Østre Toten. Viking Bd. XIX. Oslo. S.49-72.
- Hesjedal, Anders 1990. Helleristninger som tegn og tekst. En analyse av veideristningene i Nordland og Troms. Mag.avh. v. Univ. i Tromsø. Upubl.
- Hildebrand, Bror Emil 1869. Till hvilken tid og hvilket folk böra de Svenska Hällristningarna hänföras? Antiquarisk tidskrift för Sverige. Sthlm. S.417-32.
- Hinsch, Erik 1948. Buplass-kulturen på Mørekysten i dolktida. Viking. Bd. XII. Oslo. S.89-133.
- Hjemmeluftutvalgets innstilling 1982. Kulturminneområdet i Hjemmeluft/Jiebmaluokta. Forslag til bruk av området.
- Hodder, Ian 1982a. The Present Past. An Introduction to anthropology for archaeologists. Lond.
- Hodder, Ian 1982b. Symbols in Action. Cambridge
- Hodder, Ian 1982c. Theoretical archaeology: a reactionary view. Symbolic and structural archaeology. Ed.I.Hodder. S.1-16.
- Hodder, Ian 1985. Postprocessual Archaeology. Advances in Archaeological Method and Theory. Vol.8. Ed. M.B.Schiffer. Lond. S.2-26.
- Hodder, Ian 1986. Reading the Past. Cambridge.
- Hodder, Ian 1987. The contextual analysis of symbolic meanings. The archaeology of contextual meanings. Ed. I.Hodder. Cambridge. S. 1-11.
- Holck, O.E. 1827. Bemerkninger om Oldtidsminder i Søndfjord. U.B.B. ms. 174.16.
- Holmberg, Axel Emanuel 1848. Skandinaviens hällristningar. Sthlm.
- Holmboe, Christopher Andreas 1854. Runde og ægformige stene i gravhøie. Antiquarisk Tidsskrift udgivet af Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1852-54. Kbhvn. S.312-3.
- Holmboe, Christopher Andreas 1861. Om Helleristninger i Norden. Forhandl. i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1860. Christiania. S.25-41.
- Holmboe, Christopher Andreas 1866. Om Helleristninger. Andet Afsnit. Forhandl. i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1865. Christiania. S.201-9.
- Holmsen, Andreas 1980. Gård og gods i Norge i eldre tid. Univ.forl.
- Hood, Bryan C. 1988. Sacred Pictures, Sacred Rocks: Ideological and Social Space in the North Norwegian Stone Age. Norw. Arch. Review.

- Vol. 21. No. 2. S. 65-84.
- Hougen, Bjørn 1947. Fra seter til gård. Studier i norsk bosetningshistorie. Oslo.
- Huldt, Bo 1982. Tre verdener. 1945-1965. Aschehougs verdenshistorie. Bd.14. Ed. K.Helle, J.Simensen, S.Tägil, K.Tønnesson. Oslo.
- Hyenstrand, Åke 1979a. Ancient Monuments and Prehistoric Society. RÄ. Dokumentationsbyrå. Sektionen för fornminnesinventering. Sthlm.
- Hyenstrand, Åke 1979b. Arkeologisk regionindelning av Sverige. RÄ. Dokumentationsbyrå. Sektionen för fornminnesinventering. Sthlm.
- Hyenstrand, Åke 1984. Fasta fornlaningar och arkeologiska regioner. RÄ och SHM Rapport 1984:7. Sthlm.
- Haavaldsen, Per 1984. På spor etter bronsealderens buplasser. Frå Haug och heidni. Nr. 3. Bd. 10. Stav. S. 96-7.
- Indrelid, Svein 1975. Sprengjing av uregistrerte helleristningar. Innb. Top.Ark. Hist.mus. Sak nr. 81/75.
- Indrelid, Svein 1984a. Mennesket begynner å så - ikke bare høste. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.27-36.
- Indrelid, Svein 1984b. Bronsealderens samfunn. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.37-45.
- Indrelid, Svein og Stein Ugelvik Larsen 1984. Det forhistoriske bevismaterialet. Fra de første fotefar. Sunnmøres historie. Ed. S. Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.231-3.
- Ingstad, Anne Stine 1961. Votivfunnene i nordisk bronsealder. Viking. Bd. XXV. Oslo. S. 23-50.
- Jacobsen, Harald 1984. På jakt etter den usynlige guddommen. En drøfting av sentrale problemstillinger i nordisk helleristningsforskning. Nicolay 44:2. Oslo. S.26-43.
- Jansen, Kristian 1973. De vestnorske hulefunn og problemet omkring jeger-fisker-bonde. Tromsø mus. Skr. Vol. XIV. Bonde - veidemann, bofast-ikke-bofast i nordisk forhistorie. Ed. P.Simonsen og G.Stamsø Munch. S.100-8.
- Johansen, Øystein 1979. New Results in the Investigation of the Bronze Age Rock Carvings. Norw. Arch. Review. Vol. 12. No. 2. S.108-14.
- Johansen, Øystein 1980. Forhistorien. religionsforskningens grense? Viking 1979 Bd.XLIII. Oslo. S.96-106.
- Johansen, Øystein 1981. Metallfunnene i østnorsk bronsealder. Kulturtilknytning og forutsetninger for en marginalekspansjon. Univ.Olds. saml. Skr. Ny Rekke.Nr. 4. Oslo.
- Johansen, Øystein 1986. Tidlig metallkultur i Agder. Univ.Oldsak-saml.Skr.Ny Rekke.Nr.8. Oslo.
- Johansen, Øystein 1988. Norske depotfunn fra bronsealder. Unpubl. dr.avh. v. Univ. i Bergen. Drøbak.
- Johnsen, Jone 1974. Rogalandsristningane - typologiske freistnader. Unpubl. mag.avh. v. Univ. i Bergen. Bergen.
- Johnsen, Jone 1982. Einskap i tid og rom? Eit aspekt av kontinuasjonsteorien i ristningsforskninga. AmS Skrifter. Vol. 9. Stav. S.87-97.
- Kaland, Sigrid 1984. Balansepunktet i rikskongedømmet. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.152-8.
- Kaldhol, H. 1930. Sunnmøres kvartærgeologi. Norsk geologisk tidsskrift. Bd. XI. H. 1-2.
- K.A.N. 1985-91. Kvinner i Arkeologi i Norge. Tidsskr. utg. av kvinnelige norske ark. Bergen, Trondh., Tromsø.

- Kjellén, Einar og Åke Hyenstrand 1977. Hällristningar och bronsålderssamhälle i sydvästra Uppland. Upplands fornminnesförenings tidskrift. 49. Uppsala.
- Klinckowstrom, J. Mauritz 1874. Ett brev från öfverste Klinckowström till Carl Gustaf Tessin om Bohusläns fornlämningar, deras uppteckande m.m. Bidrag till kännedom om Göteborgs og Bohusläns fornminnen och historia. 1. Haftet. Ed. O.Montelius. S.124-6.
- Klopfleisch, Friedrich 1884. Vorgeschichtliche Altertümer der Provinz Sachsen und angrenzenden Gebiete. Heft I und II. Halle a.d.S.
- Kløbo, Arthur 1983. Til Trollheimen på oljegrus - indre Møre og Romsdal fylke. Norge vårt land. Daler, fjell og fjordbygder i Sør-Norge. Ed. S.Evensberget. Oslo. S. 263-94.
- Kraft, Jens 1830. Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Christiania.
- Krause, Wolfgang 1966. Die Runeninschriften im älteren Futhark. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. Göttingen.
- Kristiansen, Kristian 1978. The consumption of wealth in Bronze Age Denmark. A study in the dynamics of economic processes in tribal societies. New Directions in Scandinavian Archaeology. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History. Ed. K.Kristiansen, C.Paludan-Müller. Kbhvn. S.158-90.
- Kristiansen, Kristian 1982. The Formation of Tribal Systems in Late European Prehistory: Northern Europe, 4000-500 BC. Theory and Explanation in Archaeology. The Southampton Conference. Ed. C. Renfrew, M.J.Rowlands, B.A.Segraves. Acad.Press. S.241-80.
- Kristiansen, Kristian 1984. Ideology and Material Culture: an Archaeological Perspective. Marxist Perspectives in Archaeology. Ed. M.Spriggs. Cambridge. S.72-100.
- Kristiansen, Kristian 1986. Ideologi og samfund i Danmarks yngre bronzealder. Varia 12. Oslo. S.144-56.
- Kristiansen, Kristian 1987. From Stone to Bronze - the Evolution of Social Complexity in Northern Europe, 2300-1200 BC. Specialization, Exchange and Complex Societies. Ed. E.M. Brumfiel, T. Earle. Cambridge. S.30-51
- Lagerbring, Sven 1780. Specimen Historicum de Monnumento Kiwikensi. Lund.
- Lamm, Jan Peder 1980. Tanum - Stockholm tur och retur. Forskningshistoria kring Lauritz Baltzer. Inventori in honorem. En vänbok från Folke Hallberg. Sthlm. S.16-23.
- de Lange, Eyvind 1912a. Ornerte heller i norske bronsældersgraver. Bergens Mus. Årb. Bergen. S. 1-36.
- de Lange, Eyvind 1912b. Et yngre bronsælders depotfund fra Nordfjord. Oldtiden.Bd. II. S.41-7.
- de Lange, Eyvind 1920. Et nytt funn fra Vestlandets yngste bronsælder. Bergens Mus. Årb. 1919/20. Bergen. S.1-14.
- Larsson, Thomas B. 1984a. The Structure and Function of Prehistoric Social Institutions: a Social Anthropological Approach. Papers in Northern Archaeology. Archaeology and Environment 2. Umeå. S. 23-30.
- Larsson, Thomas B. 1984b. Symbolik och varucirculation under yngre bronsålder. Bronsåldersforskning - kring aktuella problem. Ed. Å. Hyenstrand. Sthlm. S. 13-26.
- Larsson, Thomas B. 1986a. Bosättning och ekonomi i östra Östergötland under yngre bronsålder. Bebyggelsehistorisk tidskrift. Nr. 11. Ed. K.-G. Selinge. S. 36-49.
- Larsson, Thomas B. 1986b. The Bronze Age Metalwork in Southern Sweden. Aspects of social and Spatial Organization 1800-500BC. Papers in Northern Archaeology. Archaeology and Environment. 6. Umeå.
- Larsson, Thomas B. 1986c. Produktion och ackumulation. En rumslig

- analys av bronsartefakter. Varia 12. Oslo. S.17-32.
- Larsson, Thomas B. og Hans Lundmark 1982. Bebyggelsemønster - en utgangspunkt vid studier av förhistoriska samhällen. Forvännen 77. S.161-9.
- Leone, Mark 1982. Some Opinions About Recovering Mind. American Antiquity. Vol.47.No.4. S.742-61.
- Leroi-Gourhan, André 1965. Treasures of Prehistoric Art. New York.
- Leroi-Gourhan, André 1982. The Dawn of European Art. An Introduction to Paleolithic Cave Painting. Cambridge.
- Levy, Janet E. 1982. Social and Religious Organization in Bronze Age Denmark. An Analysis of Ritual Hoard Finds. BAR International Series. No. 124. Oxford.
- Lewis-Williams, J. David 1981. Believing and seeing: Symbolic Meaning in southern San Rock Paintings. Lond.
- Lewis-Williams, J. David 1983. The Rock Art of Southern Africa. Cambridge.
- Lewis-Williams, J. David 1987. A dream of eland: an unexplored component of San Shamanism and rock art. World Archeology. Vol.19. No.2. S.165-77.
- Lewis-Williams, J. David and. T.A. Dowson 1988. The Sings of All Times. Entoptic Phenomena in Upper Paleolithic Art. Current Anthropology. Vol 29. No.2. S. 201-45.
- Liljegren, J.G. och C.G. Brunius 1823. Nordiska Fornlämningar. Första Bandet. I - XLVIII. Sthlm.
- Lindroth, Sten 1981. Svensk lärdomshistoria. Gustavianska tiden. Sthlm.
- Lindquist, Sune 1941. Brev i Fett og Fett 1941:141.
- Lorange, Anders 1870. Student A.Loranges udsigt over hans antikvariske virksomhed i 1869. For. til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsb. for 1869. Kristiania. S.97-112.
- Lorange, Anders 1876. Samlingen av Norske Oldsager i Bergens Musuem. Utstillingskatalog. Bergen.
- Lorange, Anders 1879. Indberetning om aræologiske Undersøgelser i 1878. Mjeltehaugen paa Gidske. For. til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsb. for 1878. Kristiania. S. 344-50.
- Lorange, Anders 1887. Indberetning fra Bergens Museums historisk-antikvariske Afdeling. Bergens Mus. Aarsb. for 1886. Bergen. S.251-62.
- Lundmark, Hans 1986. Vad säger oss bronsföremålen? En diskussion om kopplingen mellan föremålsanalys och samhällsanalys. Varia 12. Oslo. S.32-42.
- Løken, Trond 1987. Forssand: Nå også med den første kjente bronsealderslandsby i Norge. Frå haug ok heidni. Nr. 3. Bd. 11. Stav. S. 236-43.
- Løken, Trond 1988. Bygg fra fortiden. Forsand i Rogaland - bebyggelse-sentrum gjennom 2000 år. AmS-Småtrykk 21. Stav.
- Løken, Trond 1989a. Forsandgravningene etter 10 år. Frå haug ok heidni. Nr. 4. Bd. 12. Stav. S. 313-21.
- Løken, Trond 1989b. Forsand i Rogaland - lokalt sentrum i de sørlige Ryfylkefjordene. Stensil. Stav.
- Magnus, Bente 1978. De eldste tider i Gloppen og Breim. Soga om Gloppen og Breim. Sandane.
- Magnus, Bente 1985. Bygda, fjorden og fjellet. Systrond i fjern og nær fortid. Utstillingskatalog. Bergen/Leikanger.
- Magnus, Bente 1986. Iron Age Exploitation of High Mountain Resources in Sogn. Norw. Arch. Rev. Vol. 19. No.1. S.44-51.
- Magnus, Bente og Bjørn Myhre 1976. Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingsamfunn. Norges historie. Bd.1. Ed. K.Myklande. Oslo.

- Malmer, Mats P. 1970. Bronsristningar. Kuml. Kbhvn. S.189-210.
- Malmer, Mats P. 1974. Hällristningsforskning och modern arkeologi. Nya vetenskapliga perspektiv. Sthlm.
- Malmer, Mats P. 1981. A Chorological Study of North European Rock Art. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariska Serien 32. Sthlm.
- Malmer, Mats P. 1989a. Fårdrup-yornas metrologi och korologi - et preliminært meddelande. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Regionale forhold i Nordisk Bronsælder. Kbhvn. S.19-28.
- Malmer, Mats P. 1989b. Bergkonstens mening och innehåll. Hällristningar och hällmålningar i Sverige. Ed. U.Bertilsson. Forum. S.9-28.
- Malmer, Mats 1989c. Principles of a non-mythological explanation of North-European Bronze Age rock art. The Mus. of Nat. Antiquities. Sthlm. Studiels 6. Bronze Age Studies. Ed. H.-A.Nordstrom and A.Knape. Sthlm. S.91-9.
- Mandt, Gro 1976a. Helleristninger gjennom 150 år. En funnhistorie i forskningshistorisk sammenheng. Viking 1975. Bd.XXXIX. S.61-95.
- Mandt, Gro 1976b. Ristninger i Hennebygda. Arkeo. Bergen. S.11-14.
- Mandt, Gro 1980. Ristningsstudiet i forskningshistorisk lys. Hvilke veger fører framover? Varia 1. Oslo. S. 1-19.
- Mandt, Gro 1981. Variasjon i vestnorsk bergkunst. Arkeo 1980. Bergen. S.12-15.
- Mandt, Gro 1983. Tradition and Diffusion in West-Norwegian Rock Art. Mjeltehaugen revisited. Norw. Arch. Review. Vol. 16. No. 1. S.14-33.
- Mandt, Gro 1984a. Bergkunsten speiler tro og tanker i fortida. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.61.8.
- Mandt, Gro 1984b. Mjeltehaugen på Giske - en gåte i norsk forhistorie. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.70-80.
- Mandt, Gro 1986. Searching for Female Deities in the Religious Manifestations of the Scandinavian Bronze Age. Inst. for sammenl. kulturforskn. Serie B: Skrifter LXXI. Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion. Ed. G.Steinsland. Oxford. S.111-27.
- Mandt, Gro 1987. Female symbolism in Rock Art. AmS-Varia 17. Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society. Ed. R.Bertelsen, A.Lillehammer, J.-R.Næss. S. 35-53.
- Mandt, Gro 1988. Gudene til ære. Om miljøet rundt offerfunnene på Bergsøy i Sunnmørsleia. Ark. Skrifter. Hist.mus. No. 4. Bergen. S.262-77.
- Mandt, Gro og Kristen Michelsen 1981. Bergkunstprosjektet 1976-1980. Rapport til Norsk Kulturråd. Stensil. Bergen.
- Mandt Larsen, Gro 1971. En vestnorsk variant av bergbildebåter? Arkeo 1/71. Bergen. S.7-9.
- Mandt Larsen, Gro 1972. Bergbilder i Hordaland. En undersøkelse av bildenes sammensetning, deres naturmiljø og kulturmiljø. Årb. for Univ. i Bergen. Hum. serie. 1970. No.2. Bergen.
- Mandt Larsen, Gro 1973a. En "brudeferd" i Hardanger. Arkeo 1/73. Bergen. S.11-14.
- Mandt Larsen, Gro 1973b. Kårstad-feltet. Kronologiske betraktninger omkring en nyundersøkelse. Viking. Bd. XXXVII. Oslo. S.103-27.
- Marstrander, Sverre 1963. Østfolds jordbruksristninger. Skjeberg. Inst. for sammenl. kulturforskn. Serie B: Skrifter 53. Oslo.
- Marstrander, Sverre 1978. The Problem of European impulses in the Nordic Area of Agrarian Rock Art. Inst. for sammenl. kultur forskn. Serie A: Forel. XXIX. Acts of the international symposium on rock art. Ed. S.Marstrander. Oslo. S. 45-68.

- Marstrander, Sverre 1983a. Porfyr- og nakkebøyde økser som indikatorer for bosetning og sosiale strukturer i Norges yngre bronsealder. Varia 9. Oslo. S.52-147.
- Marstrander, Sverre 1983b. De norske randlistøkserne. Report Series No.17.Struktur och förändring i bronsålderns samhälle. Lund. S.106-14.
- Martens, Irmelin 1973. De yngste steinbrukende kulturer i Sør-Norges fjellstrøk. Noen aktuelle problem omkring kronologi og kulturforhold. Tromsø mus. Skr. Vol.XIV. Bonde-veidemann, bofast-ikkebofast i nordisk forhistorie. Ed. P.Simonsen, G.Stamsø Munch. S.84-99.
- Mézec, Bruno 1989. A Structural Analysis of the Late Stone-Age Petroglyphs at Vingen, Norway. MA dissertation. Univ. College Lond.
- Michelsen, Kristen 1969. Om avstøpning og kalkering av bergkunst. Årb. for Univ. i Bergen Hum. Serie. 1969. No. 3. Bergen. S. 148-9.
- Michelsen, Kristen 1983. Are Pictographs always Painted? Norw. Arch. Review. Vol.16. No.1. S.34-8.
- Michelsen, Kristen 1991. Some remarks on the use of colours in Norwegian Rock Art. In press.
- Moberg, Carl-Axel 1956. Vad hållristningarna berättar och vad man berättar om hållristningarna. Hållristningar i Sverige. Forum. S.9-43.
- Moberg, Carl-Axel 1969. Introduction till arkeologi. Sthlm.
- Moberg, Carl-Axel 1979. Regional och global syn på hållristningarna. Kuml. Kbhvn. S.223-32.
- Moberg, Carl-Axel 1975. Kivik. Bredarör och andra fornminnen. Vägledning utgiven genom RÅ. Svenska fornminnesplatser. Nr. 1. Uddevalla.
- Montelius, Oscar 1874. Bohuslänska fornsaker från hednatiden. Första häftet. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1876. Sur les sculptures de roches de la Suede. Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Contes Rendu. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1879a. Bohuslänska hållristningar. Afteacknade af L. Baltzer, beskrifna af Oscar Montelius. 1. Bidrag til kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Första bandet. 1874-79. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1879b. Bohuslänska hållristningar. Aftecknade af L. Baltzer, beskrifna af Oscar Montelius. 2. Bidrag til kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Första bandet. 1874-79. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1900. Solgudens yxa och Tors hammare. Svenska fornminnesföreningens tidskrift. 10. bandet. Sthlm. S.277-96.
- Montelius, Oscar 1901. Hjulet som en religios sinnebild i förkristen och kristen tid. Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Sthlm. S.1-38.
- Montelius, Oscar 1905. Orienten och Europa. Ett bidrag til kännedom om den orientaiska kulturens innverkan på Europa intill midten af det sista årtusendet före Kristi födelse. Antikvarisk tidskrift för Sverige. 13. delen. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1906. Kultugeschichte Swedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhunderts nach Christus. Leipzig.
- Montelius, Oscar 1911. Forord til L.Baltzer: Några af de viktigaste hållristningarna samt en del af de fasta fornminnerna i Goteborg. Goteb.
- Montelius, Oscar 1917. Minnen från får forntid. Sthlm.
- Montelius, Oscar 1919. Forntiden. Sveriges historia till våra dagar. Första delen. Sthlm.

- Moore, Henrietta L. 1986. Space, Text and Gender. An Anthropological Study of the Marakwet of Kenya. Cambridge.
- Morphy, Howard (ed.) 1989. Animals into Art. Lond.
- Müller, Sophus 1886. Votivfund fra Sten- og Bronzealderen. Aarb. f. Nord. Oldkyndighed og Hist. Kbhvn. S.216-51.
- Müller, Sophus 1891. Ordning av Danmarks Oldsager. Bronzealderen. Kbhvn.
- Müller, Sophus 1897. Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Arkæologi. Kbhvn.
- Müller, Sophus 1917. "Skaalformede Fordybninger", hellige Tegn for Ilden. Aarb. f. Nord. Oldkyndighed og Historie. III Række. Bd. 7. Kbhvn. S.86-98.
- Müller, Sophus 1918. Stenalderens Kunst i Danmark. Kbhvn.
- Myhre, Bjørn 1972. Nyoppdaget helleristning i Hordaland. Arkeo 1/72. Bergen. S.11-12.
- Myhre, Bjørn 1980. Sola og Madla i førhistorisk tid. Soga om Sola og Madla. Bd. 1. Sola kommune.
- Nettum, Rolf Nyboe 1975. Generasjonen fra 1890-årene. Norges litteraturhistorie Bd. 4. Fra Hamsun til Falkberget. Ed.E.Beyer. Oslo. S.9-330.
- Neumann, Jacob 1824. Bemærkninger paa en Reise i Sogn og i Søndfjord 1823. Budstikken 5.aarg. No. 67-73. Christiania. S. 529-84.
- Neumann, Jacob 1825. Bemærkninger paa en Reise i Søndmør og Nordfjord 1824. Budstikken 6.aarg. No. 74-77. Christiania. Særtrykk.
- Neumann, Jacob 1826. Indberetning til Directionen for det Bergenske Musæum. U.B.B. ms. 205. Bergen.
- Neumann, Jacob 1837. Antiqvariske Excursioner i Fjordafylke. Supplement til mine Reisebemærkninger 1823 og 1824 (Budstikken 5te Aarg.) Urda II. Bergen. S.11-32.
- Nicolaysen, Nicolay 1866. Norske Fornlevninger. En oplysende Fortegnelse over Norges Fortidslevninger ældre end Reformationen og henførte til hvert sit sted. Kristiania 1862-66.
- Nicolaysen, Nicolay 1867. Tillæg til Norske Fornlevninger. For. til norske fortidsmindesmærkers bev. Aarsb. 1866. Kristiania. S.54-78.
- Nicolaysen, Nicolay 1876. Oversigt over norske fund fra bronsealderen. For. for norske fortidsmindesmærkers bev. Aarsb.1875. Kristiania. S.180-215.
- Nordbladh, Jarl 1978a. Images as Messages in Society. Prolegomena to the study of Scandinavian Petroglyphs and Semiotics. New Directions in Scandinavian Archaeology. Odense. S.63-79.
- Nordbladh, Jarl 1978b. Some problems concerning the relations between rock art, religion and society. Inst. for sammenl. kulturhist. Serie A:Forel. XXIX. Acts of the international symposium on rock art. Ed. S.Marstrander. Oslo. S.185-211.
- Nordbladh, Jarl 1980. Glyfer och rum. Kring hållristningar i Kville. Akademisk avhandling. Inst. för ark. Göteborgs Univ. Göteb.
- Nordbladh, Jarl 1981. Knowledge and information in Swedish Petroglyph Documentation. Similar find? Similar interpretations? Ed. C.-A.Moberg. Göteb.
- Nordbladh, Jarl og Jan Roosvall 1971. Comments on Bertil Hallert: Photogrammetry and Culture History. NAR IV. No. 1:28-36. Norw. Arch. Review. Vol.4.No.2. S. 69-75.
- Nordbladh, Jarl og Jan Roosvall 1974. Val Camonica and Monte Bego. Travel Report. Stensil. Göteb.
- Norden, Arthur 1918. Hållristningarnas kronologi och betydelse. Ymer 1917. Sthlm. S.57-83.
- Norden, Arthur 1923. Felsbilder der Provinz Ostgotland in Auswahl. Schrift-Reihe Kulturen der Erde. Bd. X. Hagen i.W. und Darmstadt.

- Nordén, Arthur 1925. Östergötlands bronsålder. Linköping.
- Nordén, Arthur 1932. Hällristningstraditionen och den urnordiska runskriften. Ark. studier tillägnade H.K.H. Kronprins Gustav Adolf. Sthlm.
- Nordén, Arthur 1933. Kårstadristingens skeppstyp. Fornvännen. Sthlm. S. 77-84.
- Norge 1963. Geografisk leksikon. Bd. 3. Oslo.
- Nummedal, Anders 1922. Slinningen, en stenaldersboplads paa Sunnmøre. Bergens Mus. Årb. 1920/21. Bergen. S.3-15.
- Ohlmarks, Ake 1963. Hällristningarnas gudar. Sthlm.
- Ohrvik, Paul 1977. Fylket og byene. Sunnmøre. Ed. P.Larsen. Oslo. S.24-73.
- Ohnstad, Anders 1962. Aurland bygdebok I. Fram til omlag 1920. Bergen.
- Olsen, Magnus og Haakon Shetelig 1930. Kårstadristingen. Runer og helleristninger. Bergens Mus. Årb. 1929. Bergen. S.7-66.
- Paynter, R.W. 1983. Expanding the scope of settlement analysis. Archaeological Hammers and Theories. Ed. J.A.Moore, A.S.Keene. New York.
- Petersen, Henry 1875. Om Helleristninger i Danmark. Aarb. f. Nord. Oldkyndighed og Historie. Kbhvn. S. 402-50.
- Petersen, Jan 1917. Stenaldershelleristninger i det sydøstlige Norge. Naturen. Bergen. S. 134-41 og 178-85.
- Petersen, Theodor 1906. Nogle bemerkninger om de saakaldte "Hellige Hvide Stene". Det kgl. no.vidensk.selsk. Skr.. 1905.No.8. Trhm. S.3-25.
- Pettersson, Johan 1982. Hällristningar på Tjörn. Andra delen. Malung.
- Pilø, Lars 1989. Den førromerske jernalderen i Vest-Norge. Et kulturhistorisk tolkningsforsøk. Upubl. hovedfagsopp. v. Univ. i Bergen.
- Prescott, Christopher 1986. Chronological, typological and contextual aspects of the late lithic period. A study based on sites excavated in the Nyset and Steggje mountain valleys, Ardal, Sogn, Norway. Upubl. hovedfagsopp. v. Univ. i Bergen.
- Prescott, Christopher 1988a. Skrivarhelleren i Årdal. Ark. Skrifter. Hist.mus. No.4. Bergen. S.68-79.
- Prescott, Christopher 1988b. Skrivarhelleren i Årdal. Spennende ny innsikt i en motsetningsfylt tid. Arkeo. Nr.1-1988. Bergen. S.26-31.
- Randsborg, Klavs 1975. Population and Social Variation in Early Bronze Age Denmark: a systematic Approach. Population, Ecology and Social Evolution. World Anthropology. The Hague.
- Rekstad, J. 1910. Helleristninger i Herand i Hardanger. Naturen. Bergen. S.48-51.
- Reusch, Hans 1901. For arkæologerne? Naturen. Bergen. S.25-6.
- Ringstad, Bjørn 1987. Vestlandets største gravminner. Et forsøk på lokalisering av forhistoriske maktsentra. Upubl. mag.avhandl. v.Univ. i Bergen.
- Rock Art Research. Tidsskr.utg. av Australian Rock Art Association (AURA).
- Rostholm, Hans 1972. Danske helleristninger og deres forhold til de øvrige nordiske helleristninger fra bronzealderen. Holsterbro museums årsskrift 1971-72. S.1-31.
- Rydbeck, Otto 1945. Om Villfarastenen och om de äldsta skånska hällristningarnas ålder. Skånes hembygdsförbund. Årsbok. Lund. S.20-34.
- Rydberg, Viktor 1881. Förord i L. Baltzer: Glyphes des Rochers du Bohuslän. 1:ere Partie. Göteborg.
- Rygh, Oluf 1874. Om Helleristninger i Norge. Vidensk.selsk. i Kris-

- tiania. Forhandl. Christiania. S.455-70.
- Rygh, Oluf 1919. Gaardnavne i Nordre Bergenhus Amt. Oplysninger samlede til bruk ved matrikkelens revision. Udgivne med tilføiende forklaringer af A.Kjær. Kristianaia.
- Schjelderup, Harald K. 1958. Filosofiens historie. Fra Renaissancen til nutiden. Oslo.
- Schnittger, Bror 1922a. En hällristning vid Berga-Tuna i Södermanland jämte några allänna synpunkter på hällristningsproblem. Forvannen. Sthlm. S. 77-112.
- Schnittger, Bror 1922b. Hällristningarnas kronologi och betydelse. Ett gänmale till docent Ekholm. Fornvannen. Sthlm. S.77-112.
- Service, Elman R. 1971. Primitive Social Organization. An Evolutionary Perspective. Clinton, Mass.
- Shanks, Michael and Christopher Tilley 1987. Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice. Cambridge.
- Shanks, Michael and Christopher Tilley 1989. Archaeology into the 1990s. Norw.Arch.Rev.Vol.22.No.7. S.1-12.
- Sherrat, Andrew 1981. Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution. Pattern of the Past. Studies in honour of David Clarke. Ed. I.Hodder, G.Isaacs, N.Hammond. Cambridge. S.161-305.
- Sherrat, Andrew 1982. Mobile resources: settlement and exchange in early agricultural Europe. Ranking, Resource and Exchange. Ed. C. Renfrew, S.Shennan. Cambridge. S.13-26.
- Shetelig, Haakon 1907. Austrheimsteinen. En billedsten fra Nordfjord. Bergens Mus.Aarb. Bergen. S.3-12.
- Shetelig, Haakon 1908. Helleristninger paa Støle i Søndhordland. Naturen. Bergen. S.343-8.
- Shetelig, Haakon 1909. Fortegnelse over de til Bergens Museum i 1909 indkomne saker ældre end Reformationen. Bergens Mus. Aarb. Bergen. S.1-62.
- Shetelig, Haakon 1911. Flere norske ravstykker fra stenalderen. Naturen. Bergen. S. 251-6.
- Shetelig, Haakon 1922. Primitive tider i Norge. Bergen.
- Shetelig, Haakon 1925. Norges forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkæologi. Oslo.
- Shetelig, Haakon 1930. Fra oldtiden til omkring 1000 e.Kr. Det norske folks liv og historie gjennom tidene. Bd.1. Oslo.
- Shetelig, Haakon 1932. Fund og minner fra oldtiden. Nordfjord. Fraa gamle dagar til no. Bd. II. Dei einskilde bygder. 3. Innvik. Stryn. Ed. J.Aaland. Sandane.
- Shetelig, Haakon 1944. Norske museers historie. Festskrift til Thor B.Kielland. Oslo.
- Sjöborg, Nils Henrik 1797. Till Kännedom af Fädernelandets Anti-quiteter. Lund.
- Sjöborg, Nils Henrik 1815. Försök till en Nomenklatur för nordiska Fornlemningar. Sthlm.
- Sjöborg, Nils Henrik 1822. Samlingar för Nordens fornälskare. Tomen I. Sthlm.
- Sjöborg, Nils Henrik 1830. Samlingar för Nordens fornälskare. Tredje Tomen. Sthlm.
- Skjelsvik, Elizabeth og Eldrid Straume 1957. Austrheimsteinen i Nordfjord. Et nytt bidrag til dateringen. Univ. i Bergen Årb. Hist.-antikv. rekke. No. 1. Bergen. S.1-21.
- Slomann, Wencke 1971. Gravfeltet omkring Einangsteinen i Slidreåsen, Valdres. Viking. Bd. XXXV. Oslo. S.11-88.
- Smits, Luc. 1991. Recording and deciphering Rock Art. In press.
- Sognes, Kalle 1982. Helleristninger i Stjørdal. 1. Skatval sogn. Rapport. Ark.serie 1982:10. Trondh.

- Sognnes, Kalle 1983a. Helleristninger i Stjørdal. 2. Stjørdal og Lånke sogn. Rapport. Ark.serie 1983:6. Trondh.
- Sognnes, Kalle 1983b. Bergkunsten i Stjørdal. Helleristningar og busetjing. Gunneria 45. Trondh.
- Sognnes, Kalle 1984. Kulturlandskap, bergkunst og bosetning i Stjørdal i bronsealderen. Viking 1983. Bd. XLVII. Oslo. S.136-49.
- Sognnes, Kalle 1987a. Bergkunsten i Stjørdal 2. Typologi og kronologi i nedre Stjørdal. Gunneria 56. Trondh.
- Sognnes, Kalle 1987b. Rock art and Settlement in the Bronze Age. Example from Stjørdal, Trøndelag, Norway. Norw.Arch.Review.Vol.20. No.2. S.110-20.
- Sognnes, Kalle 1990. Bergkunsten i Stjørdal 3. Hegraristningene. Gunneria 62. Trondh.
- Solberg, Bergljot 1984a. Frå funnfattigom til høgstatusgraver. Fra de første fotefar, Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S. 80-88.
- Solberg, Bergljot 1984b. Heile Sunnmøre vert busett. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S. 91-100.
- Solberg, Bergljot 1986. Førhistorisk tid i Sogndal. Sogndal bygdebok. Bd. 1. Ed.P.Sandal. Bergen. S.119-238.
- Solberg, Bergljot 1988. Steinøkser med skaftfure fra Syd-Norge. Ark.Skrifter Hist.mus. No.4. Bergen. S.277-92.
- Steen, Sverre 1945. Wilhelm Frimann Koren Christie. Fra Christie til Nordahl Grieg. 13 bergensek kulturpersonligheter. Ed. H.Beyer. Bergen. S.13-51.
- Stjernquist, Berta 1983. Indicier på bronsålderssamhällets ekonomiska och sociala struktur enligt nyare undersökningar. Varia 9. Oslo. S.147-63.
- Straume, Eldrid 1963. Nordfjord i eldre jernalder. Univ. i Bergen Arb.Hum. serie 1961. Bergen.
- Stromberg, Marta 1984. Burial Traditions in Late Neolithic Society. M.L.U.H.M. 1983-84.Papers in the Arch. Inst. Univ. of Lund 1983-84. New series Vol.5. Lund.
- Suhm, P.S. 1784. Samlinger til den Danske Historie. Andet Binds Første Hæfte. Kbhvn.
- Suhm, P.S. 1793. Nye Samlinger til den Danske Historie. 3die Binds 2det Hæfte. Kbhvn.
- Sulebust, Jarle 1984. Frå forhistorie til historie. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S. 177-83.
- Sund, Tore 1963. Vestlandet. Norge. Bd. 1. Land og folk. Oslo. S. 115-62.
- Sør-Reime, Geir 1982. Samanheng og variasjon i sørvestskandinaviske helleristningar av bronsealder-type. Upubl.mag.avhandl. v. Univ. i Bergen.
- Sør-Reime, Geir 1983a. Helleristningar på Voss. Gamalt frå Voss. S.29-40.
- Sør-Reime, Geir 1983b. Ekte eller falsk? Refleksjonar kring nyoppdaga helleristningsfelt. Sunnhordland Arb. S.39-46.
- Taylor, S.J. and R. Boydan 1984. Qualitative Research Methods. The Search for Meaning. New York.
- Tham, Pehr 1794. Gothiska monumenter. Sthlm.
- Tilley, Christopher 1981. Economy and Society: What Relationship? Economic Archaeology. Towards an Integration of Ecological and Social Approaches. Ed. S.Sheridan and G.Bailey. BAR Int.Series 96. S.131-47.
- Tilley, Christopher 1991. Material Culture and Text. The Art of

- Ambiguity. Lond.
- Tonnelat, E. 1959. Teutonic Mythology. Germany and Scandinavia. Larousse Encyclopedia of Mythology. Lond. S. 251-92.
- Trigger, Bruce 1989. A History of Archaeological Thought. Cambridge.
- Ucko, Peter J. and Andrée Rosenfeld 1967. Grottkonst. Verona.
- Ulstein, Ragnar 1983. Kysten av Møre og Romsdal. Norge vårt land. Kystlandet i Sør-Norge. Tusen fjorder og tusen fjell. Ed. S.Evens-berget. Oslo. S.183-215.
- Vedel, E. 1886. Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kbhvn.
- Vibe, Johan 1896. Topografisk-historisk-statistisk Beskrivelse over Søndre Bergenhus Amt. Norges Land og Folk. Bd. XII. Kristiania.
- Vinsrygg, Synnøve 1980. Om tidsaspektet i agrarristningane. Varia 1. Oslo. S.37-63.
- Vinsrygg, Synnøve 1982. Helleristningar og tidsrekning. AmS-Skrifter 9. Stav. S.75-87.
- Watson, Patty Jo 1990. The Razor's Edge: Symbolic-Structuralist Archaeology and the Expansion of Archaeological Inference. American Anthropologist. 92, 1990. S.613-23.
- Welinder, Stig 1974. A Study of the Scanian Rock Carvings by quantitative Methods. M.L.U.H.M. 1973-4. Lund. S.244-75.
- Welinder, Stig 1977. Ekonomiska processer i förhistorisk expansion. Acta Arch. Lundensia. Series in 8 Minore. No.7. Lund.
- Werlauff, E.C. 1827. Om Nordboernes Skik at brænde og begrave Døde i Skibe, samt om Skibsforestillinger paa nordiske Fortidsmonumenter. Antiquariske Annaler. Kbhvn. S.275-308.
- Whitley, David S. 1987. Socioreligious Context and Rock Art in East-Central California. Journal of Anthropological Archaeology 6. S.159-188.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1846. Blekingske Mindesmærker fra Hedenold. Kbhvn.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1859. Nordiske Oldsager i Det Kongelige Museum i Kjøbenhavn. Kbhvn.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1866. Om Mosefund fra Bronzealderen. Aarb. f.Nord.Oldkynd. og Hist. Kbhvn.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1881. Nordens forhistore. Efter samtidige mindesmærker. Kbhvn.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1882. The industrial arts of Denmark. From the earliest times to the Danish conquest of England. South Kensington museum art hand books. Covent Garden W.C.
- Wylie, Alison 1991. Gender Theory and the Archaeological Record: Why is there no Archaeology of Gender? Engendering Arch. Women and Prehistory. Ed. J.M.Gero and M.W.Conkey. Cornwall. S.31-57.
- Yates, Tim 1990. Archaeology through the Looking-Glass. Archaeology after Structuralism. Ed.I.Babty, T.Yates. Lond. S.153-204.
- Øvrevik, Sandra E. 1991. Sex ratios in archaeological Organisations in Norway. M.A.Dissertation. Bradford.
- Åberg, Lennart 1839. Hällristningar från Bohuslän uti Sverige. Annaler for nord. oldkyndighed 1838-39. Kbhvn. S.386-90.
- Åberg, Lennart 1841. Anmarkningar rörande Figurteckningar från Forntiden. Studier, Kritiker ock Notiser. Literar Tidning. Lördagen den 6. November. No.36.
- Åberg, Lennart 1842. Anmarkningar rörande Figurteckningar från Forntiden. Annaler for nord. oldkyndighed 1842-43. Kbhvn. S.348-56.
- Ågotnes, Anne 1976. Studier omkring en boplass med asbestkeramikk fra Flatebakken, Ristesund, Kvamsøy. Upubl.mag.avhandl.v. Univ. i Bergen.
- Ågotnes, Anne 1978. Førhistorisk tid i Sande. Soga om Sande og Rovde. Ed. B.Rabben. Volda.

- Ågotnes, Anne 1984a. De pløyde jorda og bodde ved åkeren. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.45-51.
- Ågotnes, Anne 1984b. Om å klare seg med lokale ressurser. Fra de første fotefar. Sunnmøres forhistorie. Ed. S.Indrelid og S.Ugelvik Larsen. Alesund. S.52-61.
- Ågotnes, Anne 1986. Nordvestnorsk asbestkeramikk. Karform, godsstruktur, utbredelse og datering. Ark.Skrifter fra Hist.mus. No.3. Bergen. S.86-119.

APPENDIX.

Utfyllende figurtekster som refererer til nummerering på følgende figurer: fig. 4.21, 10.3, 10.20, 10.29, 10.30, 10.31.

**Pkt. I. Fig. 4.21: RISTNINGSLOKALITETER I HISTORISK MUSEUMS
DISTRIKT KJENT PR. 1990. VEIDERISTNINGENE ER
MERKET MED *. EN DEL NYOPPDAGETE GROPRISTNINGER ER
IKKE TATT MED.**

SUNNMØRE:

1. Mjeltehaugen, Giske k.
2. Heissa, Ålesund k.
3. Slinningen, Ålesund k.
4. Veibost I-III, Sula k.
5. Roskard I-II, Herøy k.
6. Setre, Ørstad k.

SOGN OG FJORDANE:

7. Krabbestig, Vågsøy k.
8. Vingen, Bremanger k.*
9. Gildal, Eid k.
10. Henne I-III, Gloppen k.
11. Austrheim, Gloppen k.
12. Kårstad, Stryn k.
13. Kyrkje-Eide, Stryn k.
14. Bolstad, Stryn k.
15. Brandsøy, Flora k.*
- 15a. Domben, Flora k.
16. Ausevik, Flora k.*
17. Unneset I-IX, Askvoll k.
18. Mjåset I-II, Askvoll k.
19. Leirvåg I-VI, Askvoll k.
20. Kapstad, Gaular k.
21. Ornes, Luster k.
22. Åsen V, Luster k.
23. Gropristn. i Luster k. (144 felt)
24. Hillestad, Lærdal k.
25. Hillestad, Lærdal k.
26. Gropristn. i Aurland k. (8 felt)
27. Gropristn. i Leikanger k. (7 felt)
28. Gropristn. i Vik k. (9 felt)

HORDALAND:

29. Herdlevær, Øygarden k.
30. Turøy, Fjell k.
31. Tofto I-II, Lindås k.
32. Ask, Askøy k.
33. Rolland, Åsane, Bergen k.*
34. Reistad, Osterøy k.
35. Gjøstein I-III, Voss k.
36. Skjerve, Voss k.
37. Gropristn. i Voss k. (9 felt)
38. Valla, Os k.
39. Halhjem, Os k.
40. Vinnes I-IV, Fusa k.
41. Samnøy I-II, Fusa k.
42. Rykkje I, Kvam k.
43. Rykkje II, Kvam k.*
44. Vik I-IV, Kvam k.
45. Vikøy, Kvam k.
46. Vangdal I, Kvam k.
47. Vangdal II, Kvam k.*
48. Linga, Kvam k.
49. Bakke I-IV, Jondal k.
50. Sævarhagen, Jondal k.
51. Tveiten, Jondal k.
52. Årsand, Kvinnherad k.
53. Hamarhaug, Kvinnherad k.
54. Husa, Kvinnherad k.
55. Halsnøy kloster, Kvinnherad k.
56. Åkra kirke, Kvinnherad k.
57. Ve, Tysnes k.
58. Myklestad, Tysnes k.
59. Skålevik, Fitjar k.
60. Opheim, Odda k.
61. Hagen, Odda k.
62. Ullshelleren, Odda k.
63. Holo I-II, Odda k.
64. Hallanger, Ulvik k.
65. Ljono, Ulvik k.
66. Hauso I-II, Ullensvang k.
67. Haustveit, Ullensvang k.
68. Aga I, Ullensvang k.
69. Frøynes, Ullensvang k.
70. Børve I, II, XV, Ullensvang k.
71. Gropristn. i Ullensvang k. (65 felt)
72. Gramshaug, Sveio k.
73. Røykjenes, Sveio k.
74. Utbjoa I-VI, Ølen k.
75. Svolland, Ølen k.
76. Lunde, Ølen k.
77. Nerheim, Ølen k.
78. Fjøsna I-V, Etne k.
79. Fitja, Etne k.
80. Støle, Etne k.
81. Vinje I-II, Etne k.
82. Flote I, Etne k.
83. Gropristn. i Etne k. (21 felt)

Pkt. II. Fig. 10.3: LISTE OVER FUNN FRA BRONSEALDER I SOGN OG FJORDANE OG PÅ SUNNMØRE. FUNNENE OMFATTER METALLSAKER (BRONSER), STØPEFORMER, ROMBISKE/-NAKKEBØYDE STEINØKSER, ASBESTKERAMIKK.
G = GRAVFUNN. D = DEPOTFUNN. B = BOPLASSFUNN.
L = LØSFUNN.

SUNNMØREHaram k.:

G	1.	Fjørtoft	B 9431	- bronsetråd (BMÅ 1943)
D	2.	Noggva	B 12099	- holks (H.MT.1969-70)
L	3.	Longva	B 11128	- min. rombisk skafthulløks (type B) (UBÅ 1957/3)
D	4.	Ulla	Å 1425	- holks (Mälartype) (BMÅ 1928)
L	5.	Vestre	B 11079	- rombisk skafthulløks (type B) (UBÅ 1956/5)

Giske k.:

G	6.	Røsvik	B 9464	- asbestkeramikk (BMÅ 1943)
L	7.	Skjong	Å 730	- rombisk skafthulløks (type D) (Upubl.)
G	8.	Gjøsund	Tapt	- dolk o.a. (Nicolaysen 1875:191, Fett 1950d:35)
D	9.	Giske-øygard	B 5425	- spydspiss av bronse (Baudou IV D) (BMÅ 1904)
G	10.	Giskegjerdet	B 2130	- dekorerte gravheller
B	11.	Godøy	B 7630	- smeltingel, skår (BMÅ 1924/25)

Ålesund k.:

D	12.	Slottsvik	B 8757	- støpeform til 2 sverd (Mont. 1917, fig.10.6) (BMÅ 1935)
D	13.	Blindheim	B 11599	- kortsverd (DO III, fig.4) (HMT 1962-66)
			B 12125	- randlistøks (HMT 1969-70)
			B 13373	- randlistøks (R 95) (HMT 1978-82)
B	14.	Slinningen	Å 5925	- rombisk porfyrøks (typeB) (BMÅ 1905)
			B 9347	- rombisk skafthulløks (type D) (BMÅ 1943)

Sula k.:

L	15.	Fylingen	B 7425	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1922/23)
G	16.	Stalsnes	B 10120	- asbestkeramikk (UBÅ 1950/4)

Ullstein k.:

G	17.	Ytre Flø	B	8324	- skifer hengesmykke (Strömberg 1984)
D	18.	Ullstein	B	11333	- sverd (Mont. 1917, fig.12.12) (UBÅ 1959/2)
L	19.	Dimna	B	9720	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1946)

Herøy k.:

D	20.	Fosnavåg	B	7628	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1924/5)
D	21.	Eggesbøen	B	6082	- bronsedolk m. hornskaft (Müller 1891, fig. 2.2) (BMÅ 1907)
D	22.	Berge	B	12124	- holks (R 98) (HMT 1969-70)
G	23.	Kvalsund	B	7410	- asbestkeramikk (BMÅ 1922/23)
L	24.	Kleppe	B	8678	- rombisk skafthulløks (type B) (BMÅ 1935)

Sande k.:

D	25.	Sandanger	B	10529	- skaftrenneøks (type F) (UBÅ 1952/2)
B	26.	Ristesund	B	10910a	- rombisk skafthulløks (type D) (UBÅ 1954/2)
D	27.	Kvamsøy (ukj. sted)	B	4216	- holks (Ab 1883)
G	28.	Ristesund	B	3678	- bøylespenne (R 124) (Ab 1881)

Vanylven k.:

D	29.	Strand	B	7001	- holks (Mont. 1917, fig.1175) (Oldt.IX, 1922)
D	30.	Sylte	B	9315	- holks (Mälartype) (BMÅ 1943)
L	31.	Litlebøen	B	9419	- støpeform til holks (Baudou (2b) (BMÅ 1943)

Volda k.:

D	32.	Kvanngardsnes	B	5921	- skafthulløks av bronse (Müller 1891, fig.139) (BMÅ 1905)
L	33.	Lyngnes	B	7100	- rombisk porfyrøks (type D) (Oldt.IX, 1922)
D	34.	Hallkjellsvik	B	4556	- porfyrøks (type E) (Ab 1888)

Norrdal k.:

D	35.	Døvingen	B	1012	- smalmeisel av bronse (R 119) (Lorange 1876:42)
---	-----	----------	---	------	---

Stordal k.:

L	36.	Øvrebust	B	13295	- holks (HMT 1978-82)
---	-----	----------	---	-------	-----------------------

SOGN OG FJORDANESelje k.:

G	37.	Drage	B	4708	- asbestkeramikk (Ab 1890)
D	38.	Eid	B	9910	- støpeform til holkøks (Mont. 1917, fig. 1181) (UBÅ 1948)
D	39.	Myklebost	B	12002	- holkøks (HMT 1969-70)

Bremanger k.:

L	40.	Nygaard	B	11105	- skaftrenneøks (type F) (UBÅ 1957/3)
L	41.	Vingen	B	6955	- rombisk porfyrøks (type D) (Oldt. VIII 1919)

Eid k.:

L	42.	Ytre Hundeide	B	9782	- rombisk skafthulløks (type B) (BMÅ 1947)
D	43.	Vedvik	B	4588	- holkøks (Ab 1889)

Hornindal k.:

D	44.	Jutdal	B	11211	- skaftrenneøks (type F) (UBÅ 1958/6)
---	-----	--------	---	-------	--

Stryn k.:

G	45.	Lunde	B	13409	- skaftrenneøks (type F) (HMT 1978-82)
D	46.	Håeim	B	4191	- randlistøks (Ab 1883)
D	47.	Årnes	B	7267	- meisel av bronse (Müller 1891, fig. 143) (BMÅ 1921/22)
L	48.	Brekke	B	6547	- skaftrenneøks (type F) (Oldt. II 1912)
D	49.	Årdal	B	5793	- fragm. av 4 Wendelringer (BMÅ 1903)

Gloppen k.:

D	50.	Skjerdal	B	7000	- 3 Wendelringer, 1 armring, 1 tutulus- spenne, 1 brillespenne (fragm.) (Oldt. IX 1922)
G	51.	Ytre Vereide	B	10191	- skaftrenneøks (type F) (UBÅ 1950/4)

Flora k.:

G	52.	Seljestokken	B	6680	- kleberkar (Pilø 1989, appendix) (Oldt. V 1915)
G	53.	Årebrotsvåpen	B	4956	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1893)
G	54.	Svanøy	B	448	- bøylespenne (R 124) (Lorange 1876:42)

G	55.	Unneset	B	7825	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1925)
L	56.	Olset	B	12189	- støpeform til bronsesverd (HMT 1969-70)
L	57.	Fure	B	9768	- skaftrenneøks (type F) (BMÅ 1947)

Gulen k.:

D	58.	Nyhamar	B	11924	- 2 komplette støpeformer til holkøkser (den ene Baudou VII (1a)) (HMT 1967-69)
G	59.	Indre Opedal	B	4729	- holkøks (Mont. Tidsbest. fig. 100) (Ab 1890)

Høyanger k.:

L	60.	Lavik (prestegård)	B	9886	- miniatyr"sverd" ("Hallstattform") (UBÅ 1948/1)
G	61.	Nordeide	B	6226	- rombisk skafthulløks (type D) (BMÅ 1909)
L	62.	Måren	B	3232	- holkøks (Ab 1878)

Vik k.:

L	63.	Grov	B	8833	- min. nakkebøyd øks (type E) (BMÅ 1936)
L	64.	Hove	B	8328	- holkøks (BMÅ 1932)

Leikanger k.:

L	65.	Feios sogn	B	4567bis	- nakkebøyd porfyrøks (type E) (Ab 1889)
L	66.	Halland	B	8276	- rombisk skafthulløks (type D) (BMÅ 1932)
L	67.	Røysum	B	10403	- skaftrenneøks (type F) (UBÅ 1952/2)
L	68.	Halland	B	11688	- skaftrenneøks (type F) (HMT 1962-66)

Sogndal k.:

L	69.	Skjeldestad	B	8163	- støpeform til holkøks (Müller 1891, fig. 345) (BMÅ 1931)
L	70.	Bjelle	B	8569	- nakkebøyd porfyrøks (type E) (BMÅ 1934)
D	71.	Kvåle	B	7952	- randlistøks (BMÅ 1929)
L	72.	Valset	B	11544	- rombisk porfyrøks (type D) (HMT 1962-66)

Luster k.:

L	73.	Dale	B	10938	- odden av bronsespydspiss (UBÅ 1955/3)
L	74.	Berge	B	3517	- skaftrenneøks (type F) (Ab 1880)

<u>Årdal k.:</u>				
L	75.	Jamnåkre	B 10219	- spydspiss av bronse (Mont. 1917, fig. 1085) (UBÅ 1950/4)
B	76.	Skrivar- helleren	B 14186	- fragm. av støpeform til kniv, asbestkeramikk, ravperle (uviss dat.)
<u>Lærdal k.:</u>				
G	77.	Æri	B 5212	- dolkblad av bronse (Ab 1896)
<u>Aurland k.:</u>				
D	78.	Veim	B 3295	- 2 randlistøkser, 1 hånd- leddsring (Ab 1879)

Forkortelser:

- Ab = Årsberetning for foreningen til norske fortids-
minnesmerkers bevaring. Oslo.
- BMÅ = Bergens Museums Årbok (til 1947). Bergen.
- HMT = Tilvekstfortegnelse for Historisk museum, Forhistorisk
samling, Universitetet i Bergen. Bergen.
- Oldt.= Oldtiden. Tidsskrift for norsk historie. Stavanger.
Oslo.
- UBÅ = Universitetet i Bergen, Årbok (fra 1948).

Pkt. III. Fig.10.20: LISTE OVER DEPOTFUNN FRA SN OG BA I SANDE OG
HERØY KOMMUNER PÅ SUNNMØRE.

SANDE kommune:

1: Ristesund	B	8478	Flintøks, Vestlandsøks	- v. bergvegg
2: Kvamsøy, ukj. sted	B	4216	holkøks	- i myr
3: Myra	B	7104	flintpil,	
	B	9429	3 steinøkser	- samlet, u.stein
4: Kvamme	Å	2593	5 skjeformete	
	Å	2925	skrapere, flintskive, Vestlandsøks	- samlet, u.stein
5: Bringsinghaug	B	8169	flintdolk	- i myr
	Å	2553-6	3 flintdolker	- samlet, v.trerot
	Å	3838	flintdolk	- i myr
	Å	4075-9	2 flintdolk- emner, flint- sigdemne, flintskive,etc	- samlet, i tue
6: Voksa	B	10519	flintdolk	- i myr
7: Kinna	B	9956	25 flint- skiver	- samlet
8: Kyrkjесande	B	8467	flintdolk	
	B	8469	flintdolk	
	B	8480	steinøks	- v.bergvegg,
	B	9458	flintspiss	i samme myr
9: Støylane	B	6931	flintdolk	- i myr
10: Våge	B	8862	4 flintøks- emner, ~ 600 avfallsflint	- i myr
11: Sandsbakken	B	7177	4 flintdolker,	
	B	7344	3 skjeformete skrapere, 2 flintskiver	- ordnet

12: Nordre Sande	B 3171	6 Sandhamn-	
	B 3182	økser	- ordnet
	B 8523	3 flintsigder,	
	B 8867	3 flint-	
		flekker,	
		1 flintspiss	- ordnet, i myr
	B 8725	flintøks	- i myr
	B 8857	stein"kølle"?	- v.bergvegg
	Å 1620	27 flintskiver	- samlet, i bekk
13: Bjørlykke	Å 527	flintdolk	- i myr
14: Setre	B 6930	2 steinøkser	- v.bergvegg, bekk
15: Sandanger	B 10529	skaftrenneøks	- i myr, v.vann

HERØY kommune:

16: Leikanger	B 7228	flintdolk	- stående (="ordnet")
17: Sandvik	B 11229	flintdolk	- i myr
18: Frøystadvåg	B 9267	flintspiss	- v.bergvegg
19: Bø	B 9521	flintdolk	- i myr
	B 11030	2 flint-	
	B 11143	dolker, 32 flintskiver	- samlet, i myr
20: Reite	B 6140	2 skjeformete skrapere	- samlet, v.bekk
	B 11582	23 flint- skiver	- samlet, kilde?

21: Berge	B 5148	4 ravsmykker	- samlet, i myr
	B 6255	2 ravsmykker, flintdolk, flintsigd	- samlet, v. trerot
	(B 5148 og B 6255)	ett funn?)	
	B 9628	skjeformet skraper, 40 flintskiver	- samlet, i myr
	B 12124	holkøks	- i myr
	Å 1766	flintdolk	- i myr, bekk?
22: Hjelmset	B 6087		
	B 6093	3 flintdolker	- i samme myr
	B 9264		
23: Eggesbøen	B 6082	bronsedolk m.skaft	- i myr
	B 7527	flintdolk	- i myr
	(B 6082 og B 7527)	f. nær hverandre)	
	B 8012	steinøks	
	B 9273	flintøks	- i myr
	(B 8012 og B 9273)	f. nær hverandre)	
24: Myklebost	B 6337	flintdolk	- i myr, på holme
	B 6446	slipestein	- i myr, v.trerot
	B 6492	ravperle	- i myr
	B 8184	steinøks	- i myr
	B 12153 (=T447)	flintdolk	- stående (="ordnet")
25: Igesund	B 7102	skifersmykke	- samlet,
	B 7103	2 slipeplater	v.bergvegg
	B 7529	kleberkølle	- i myr
26: Fosnavåg	B 7628	skaftrenneøks	- i myr, v.bergvegg
27: Rimøy	B 7873	flintdolk	- i myr

Pkt. IV. Fig.10.29: BOPLASSER DATERT TIL BRONSEALDER PÅ GRUNNLAG AV ASBESTKERAMIKK (ÅGOTNES 1986) OG/ELLER 14C-DATERINGER, SAMT HELLERE MED KULTURLAG OG EVT. FUNN FRA YNGRE STEINALDER, BRONSEALDER OG/ELLER ELDRE JERNALDER.

SUNNMØRE

Haram k.:

- 1: Gjertgarden
- 2: Vollsvikja
- 3: Longva
- 4: Kjerstad
- 5 og 6: Rønstadhelleren
- 7: Heller på Bjørnøy
- 8: Hamsundhelleren

Giske k.:

- 9: Heller på Erkna
- 10: Skjonghelleren
- 11: Støbakkvik, Godøy

Sula k.:

- 12, 13, 14: Skylehammaren

Hareid k.:

- 15: Buhammaren, Brandal

Ulstein k.:

- 16: Ulstein

Sande k.:

- 17: Holerøysa u. Stokkset
- 18: Skare
- 19: Dollsteinshola
- 20: Døsa u. Ristesund
- 21: Flatebakken u. Ristesund

SOGN OG FJORDANE

Selje k.:

- 22: Flister

Vågsøy k.:

- 23: Skongeneshelleren
- 24: Trolleholet

Stryn k.:

- 25: Marså

Flora k.:

- 26: Botnaneset VII
- 27: Nedre Byrgehelleren
- 28: Øvre Byrgehelleren
- 29: Bornihelleren
- 30: Storfjellshelleren

Askvoll k.:

- 31: Tinghelleren
- 32: Heller v.Vilnesvikja
- 33: Heller v.Lokkvika

Solund k.:

- 34: Værøystova
- 35: Hule i Ospefjellet
- 36: Heller v. N.Resevågen
- 37: Hersvik
- 38: Lendingja
- 39: Furevik
- 40: Venheller
- 41: Grønehelleren
- 42: Kolgrov
- 43: Heller v.Hosvågen

Gulen k.:

- 44: Nyhamar
- 45: Brossvik

Årdal k.:

- 46: Urutlekråi
- 47: Kalvebeitet, Hellingbøen
- 48: Skrivarhelleren

Pkt. V. Fig.10.30: **BOPLASSINDIKERENDE FUNN FRA YNGRE STEINALDER SOM OMFATTER LOKALITETER MED FUNN AV FLERE ØKSER (VESTLANDSØKS, VESPESTADØKS, VESTLANDS-MEISLER) OG/ELLER FUNN REGISTRERT SOM "BOPLASSER" I TILVEKSTEN.**

SUNNMØREHaram k.:

- 1: Fjørtoft
- 2: Longva

Giske k.:

- 3: Valderhaug
- 4: Godøy
- 5: Gjuv

Ålesund k.:

- 6: Slinningen
- 7: Borgund

Sula k.:

- 8: Vågsnes
- 9: Fyllingen
- 10: Moldvær
- 11: Kvassnes

Sykkylven k.:

- 12: Aure

Hareid k.:

- 13: Hareid
- 14: Pilskog
- 15: Liavåg

Ulstein k.:

- 16: Ulstein
- 17: Gardnes
- 18: Haddal

Ørstad k.:

- 19: Berknes
- 20: Ytre Steinnes
- 21: Indre Steinnes
- 22: Ose

Volda k.:

- 23: Furnes
- 24: Årset

Herøy k.:

- 25: Jøsåk
- 26: Hjelmeset
- 27: Igesund

28: Fosnavåg

Sande k.:

- 29: Røyset
- 30: Larsnes
- 31: Sande
- 32: Nordre Sande
- 33: Kyrkjесande
- 34: Voksa
- 35: Hatlebrekke
- 36: Myra
- 37: Ristesund

SOGN OG FJORDANESelje k.:

- 38: Kvamme
- 39: Hove
- 40: Hamre
- 41: Berstad
- 42: Myklebost
- 43: Barmen
- 44: Sandvik

Vågsøy k.:

- 45: Asmundvåg

Bremanger k.:

- 46: Gloføyke
- 47: Vingen
- 48: Liset

Eid k.:

- 49: Reksnes

Gloppen k.:

- 50: Gjemmestad

Stryn k.:

- 51: Marså
- 52: Rake
- 53: Loen
- 54: Eide
- 55: Eide (Kyrkje-, Øvre-)

Flora k.:

- 56: Hovden
- 57: Botnaneset VIII (yngste fase)

Askvoll k.:

- 58: Eina
- 59: Håvåg

Gulen k.:

- 60: Eivindvik
- 61: Undertun

Høyanger k.:

- 62: Massnesberg

Vik k.:

- 63: Grov

Balestrand k.:

- 64: Kvamsøy
- 65: Bale
- 66: Grøneng
- 67: Tjugum
- 68: Torsnes
- 69: Mundal

Sogndal k.:

- 70: Hagen
- 71: Grøt/Nes
- 72: Amla

Leikanger k.:

- 73: Skauv

Luster k.:

- 74: Ornes

Årdal k.:

- 75: Vikastølen (2 lok.)

**Pkt. VI. Fig.10.31: FUNN FRA FØRROMERSK JERNALDER, E.JA.
BILLEDRISTNINGER OG ROMERTIDS STORHAUGER.**

SUNNMØRE:

Haram k.:

1. Gjertgarden, Fjørtoft
2. Gjertgarden, Fjørtoft
3. Vollsvikja, Fjørtoft
4. Longva, Flemsøy
5. "Haramshaugen", Haramsøy
6. "Storhaugrøysa", Hildre (fjernet)
7. "Søre haugen", Gamlemshaug (fjernet)

Giske k.:

8. "Erthaugen", Vigra (fjernet)
9. "Stølshaugen", Vigra (fjernet)
10. "Presthusaugen", Vigra (fjernet)
11. "Blimshaugen", Vigra
12. "Kongshaugen", Jangården, Valderøy
13. Valderøy (x2)
14. "Mjeltehaugen", Giskegjerdet
15. Godøy
16. "Ellefrøysa", Godøy
17. Gjuv

Ålesund k.:

18. "Sjørøysa"

Stordal k.:

19. Midbust

Ulstein k.:

20. Brandal
21. Skeide
22. "Oshaugen", Osnes

Herøy k.:

23. Roskard I, Gurskøy

Sande k.:

24. "Storrøysa", Simones
25. Indre Sande
26. Døsa, Ristesund, Kvamsøy
27. Flatebakken, Ristesund, Kvamsøy
28. "Holerøysa", Stokkset, Kvamsøy

SOGN OG FJORDANE:Selje k.:

29. Barmen

Vågsøy k.:

30. Asmundvåg

31. Raudeberg x 2

Gloppen k.:

32. Arnestad

33. Austrheim

34. Vereide

35. Henne I-II

Stryn k.:

36. Kårstad, Innvik

37. Kvamme, Innvik

38. Kyrkje-Eide

39. Eide

40. Vik

Luster k.:

41. Eikjum

42. "Skarhaug", Nes

43. Beheim

Sogndal k.:

44. Kvåle

45. "Hydneshaugen", Slinda

Leikanger k.:

46. "Smiehaugen", Y. Hamre

Vik k.:

47. Hove

Aurland k.:

48. Seltuftvatn, Flåm

Årdal k.:

49. Urutlekråi

50. Helligbøen

51. Berdal

Fjaler k.:

52. Laukeland, Dale

Solund k.:

53. Grøneheller

